

Toim. • Red.
Hanneleena Hieta, Karri Kiiskinen, Maija Mäki,
Päivi Roivainen & Ann-Helen Sund

Liikettä rajapinnoilla

Rörelser och gränssytor

Ethnos

Liikettä rajapinnoilla

Keskusteluja etnologian osallistavuudesta

Rörelser och gränssytor

Etnologiska diskussioner om samverkan

Toimittajat – Redaktörer

Hanneleena Hieta

Karri Kiiskinen

Maija Mäki

Päivi Roivainen

Ann-Helen Sund

 ETHNOS

Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.

Helsinki

Ethnos-toimite 21
Scripta Aboensia 6

Toimittajat: Hanneleena Hieta, Karri Kiiskinen, Maija Mäki,
Päivi Roivainen ja Ann-Helen Sund

Teoksen julkaisemista ovat tukeneet Seurasaaressäätiö ja
Turun yliopiston kansatieteen oppiaine.

Esipuheen käännös: Nina Roine
Taitto: Marianne Mäkinen
Kannen valokuva: Kaupunkikuvan heijastus, Päivi Leinonen 2017

Ethnos-toimite 21
ISBN 978-952-68509-4-8
ISSN 0357-511X

Scripta Aboensia 6
ISSN 1457-5469

Grano Oy, Turku 2019.

SISÄLTÖ

Esipuhe	7
Förord.....	15

TUTKIMUS: OSALLISTUMINEN, OSALLISTAVUUS JA SOVELTAVUUS

Johdanto: Osallistujana, osallisena ja tutkijana	27
<i>Karri Kiiskinen ja Hanneleena Hieta</i>	

Läsnäolevaa ja sitoutunutta. Osallistumisen hyöty ja mielekkyys etnologisessa tutkimuksessa.....	36
<i>Tytti Steel ja Eerika Koskinen-Koivisto</i>	

Omin voimin. Liikkuvan aluetutkimuksen reitti ja mittakaava.....	69
<i>Karri Kiiskinen</i>	

Eläimellistä tutkimuksentekoa – kenttätöitä koiran kanssa	107
<i>Jussi Lehtonen</i>	

Att tråda in i gatudjursvärlden. Kulturanalytiska perspektiv på möten med gatukatter och världen som omger dem	138
<i>Sanna Lillbroända-Annala</i>	

Untsho 2017. Mitä kylälle tapahtuu kun kenttäyöntekijät ovat lähteneet?	169
<i>Helena Ruotsala</i>	

JAKAMINEN: TIEDON SIILOT JA VASTAVUOROISUUDEN VÄYLÄT

Johdanto: Vallan, vaikuttavuuden ja vuorovaikutuksen kentät	201
<i>Maija Mäki ja Päivi Roivainen</i>	
Tietoyhteisö rakentuu, kun norsunluutorni murenee	210
<i>Kristina Ahmas</i>	
Suvun kasvit, paikan kasvit, geenivarakasvit. Yhteisöllinen tiedontuotanto ja tiedon jakaminen kasviperintöprosesseissa	245
<i>Sirkku Pihlman, Maarit Heinonen ja Aaja Peura</i>	
”Siinä se suku on paras!” – Muisteltu lapsuus vuorovaikutteisessa kansatieteellisessä sukututkimushankkeessa	288
<i>Maija Mäki ja Eija Schwartz</i>	
Rosavamsan kohtalonhetket. Kohtaamisia ja osallisuutta ruhnulaisen neulepaidan ympärillä	331
<i>Anna-Mari Immonen</i>	
Museo, yhteisö ja kulttuuriperintöprosessi	361
<i>Mikko Aho ja Anna Meronen</i>	
Kirjoittajat	400

ESIPUHE

Tämän artikkelikokoelman alkusysäys on IX Kansatieteen päivillä, joiden teemana oli kulttuurinen ymmärrys ja dialogi. Seminaarin keskiössä olivat kysymykset, miten dialogeja luodaan ja miten kansatieteen tarjoamin keinoin voidaan osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Tässä otetaan askel eteenpäin konferenssista keskittämällä huomio ja keskustelemalla siitä, miten osallistumista, osallistamista ja soveltamista harjoitetaan tutkimuksessa ja käytännön museotyössä sekä tutkimustulosten jakamisessa.

Nämä kysymykset ovat olleet hyvin ajankohtaisia viime vuosina sekä etnologisessa tutkimuksessa että museomaailmassa. Tämä tulee esiin myös Ethnos ry:n julkaisemissa Kansatieteen päiviin pohjautuvissa Ethnos-toimitteissa. *Moniulotteinen etnografia* vuodelta 2014 keskittyi etnografian mahdollisuuksiin painottaen vahvasti tulkintaa sekä vuorovaikutusta kentän kanssa, kentällä ja ylipäänsä koko tutkimusprosessissa.¹

---

1 Hämeenaho & Koivisto 2014.

Etnologinen tulkinta ja analyysi kokoelma vuodelta 2016 esitti ja problematisoi etnologista tapaa analysoida ja tulkita erilaisia aineistoja ja miten sitä kautta luodaan teoreettista ja metodologista avoimuutta². Tavat välittää tuloksia lähinnä tekstien muodossa problematisoitiin ja tilalle ehdotettiin taiteellisempia esitystapoja³. Yhteistyö tutkijoiden ja tutkimuskohteina olevien ihmisten välillä otettiin keskusteluun yhtenä mahdollisuutena analysointi- ja tulkintaprosesseissa⁴.

Näiden kahden artikkelikokoelman jälkeen, jotka ulottuivat kenttätyöstä analyysiin, tämän julkaisun painopiste on etnologisen tutkimuksen tuloksissa ja museotoiminnassa. On kuitenkin huomioitava ne tiedon tuottamisen prosessit ja toimintatavat, jotka ovat mahdollistaneet ja muodostaneet tulokset. Niihin sisältyy aina valtaulottuvuuksia. Kysymysten *millä tavoin* ja *miten* tulee olla jatkuvasti läsnä, minkä kokoelman artikkelit todistavat.

Tämä artikkelikokoelma on jaettu kahteen osa-alueeseen. Ensimmäinen osa keskittyy tutkimusprosesseihin ja osallistumisen, osallistamisen ja soveltamisen eri muotoihin, kun taas toinen osa käsittelee kulttuuriperintöprosessien vuorovaikutukseen ja osallistumiseen liittyviä kysymyksiä. Etnologian osallistumisen ja osallistamisen problematisointi sisältää kysymyksiä sekä suhteista, joita etnologit solmivat tutkimus- ja toimintakentillään, että niistä suhteista, joita etnologit tutkivat. Artikkelit keskittyvät eri tavoin suhteisiin ja kohtaamisiin – niin ihmisten, ihmisten ja eläinten, ihmisten ja kasvien, ihmisten ja esineiden kuin ihmis-

---

2 Jauhki & Steel 2016.

3 O'Dell & Willim 2016.

4 Niewöhner 2016.

ten ja fyysisen ympäristönkin välillä. Etnologi Birgitta Svenssonin mukaan kulttuuriset ilmiöt ja sosiaaliset yhteydet kiteytyvät juuri suhteissa ja kohtaamisissa, ja siksi näiden suhteiden etsiminen on etnologian vahvuus⁵.

Suhteita, liikkeitä ja rajapintoja

Suhteet voidaan ymmärtää yhteenkuuluvuuden ja osallistumisen termien kautta. Silloin esiin nousee ulottuvuuksia kuten sitoutuminen ja vastuu, mutta myös huolehtiminen, eläytyminen ja myötätunto, väliintulo ja panostaminen. Tämänkaltaiset ulottuvuudet edellyttävät paljon keskustelua mitä tulee refleksiivisyyteen, tutkijan itsen paikallistamiseen ja tutkimusetiikkaan, ja siihen, millainen rooli etnologialla on tai tulisi olla yhteiskunnassa. Näkökulmat, ongelmanasettelu ja tiedon tuottaminen muotoutuvat samanaikaisesti tässä prosessissa. Voitaisiin todeta, että osallistumisen ulottuvuudet liittyvät myös siihen, miten etnologia rajaa tutkimuskenttensä erityisillä tavoilla, jotta tietyt mahdollisuudet, ongelmat, esteet ja pulmat tulevat näkyviin myös poliittisissa ja moraalisisissa merkityksissä. Kysymys on siitä, missä on etnologian vahvuus, mitä etnologit haluavat, mihin heillä on mahdollisuus sitoutua ja millaista yhteiskuntakehitystä he haluavat edistää.

Kuten Eerika Koskinen-Koivisto ja Tytti Steel kirjoittavat osuudessaan, on kehoitus osallistumiseen ja osallistamiseen ollut hyvin voimakas viime vuosina – jopa siinä määrin, että siitä on tullut klisee, joka peittää enemmän kuin näyttää. Siksi on tärkeää

---

5 Svensson 2012, 9.

tutkia ja keskustella, mitä osallistuminen, osallistaminen ja soveltaminen konkreettisesti ja paikallisesti voivat merkitä etnologiselle tutkimukselle ja mitä se voi tuottaa eri yhteyksissä, joissa etnologit toimivat. Tätä kyseisen artikkelikokoelman kirjoitukset tuovat esiin monin tavoin ja vaihtelevissa asiayhteyksissä.

Päämääränä ei ole kuvailla yhtä metodia tai antaa määritelmää siitä, mitä “osallistaminen” tai “soveltava” etnologia on, vaan pikemminkin osoittaa työskentelytapojen vaihtelua ja moninaisuutta, osallistumista ja osallistuttamista, sekä keskustella niistä kysymyksenasetteluista, joita työn aikana saattaa nousta esiin.

Suhteita voidaan ajatella myös liikkeiden ja rajapintojen termein, joihin liittyy toiminnan, eläväisyyden ja vaikutuksen ulottuvuuksia. Se johtaa kysymyksenasetteluun, miten jokin meille näyttäytyy ja aktivoituu, kuinka huomio kohdistetaan, miten itse samalla aktivoitumme ja miten identiteetit ja sidonnaisuudet muotoutuvat. Tässä artikkelikokoelmassa pohditaan, kuinka “kuollut” museoesine muuttuu eläväksi (Immonen), miten teknologia mahdollistaa ja muotoilee liikkeitä ja rytmejä, ihmisen ja ympäristön välisiä kokemuksia ja suhteita (Kiiskinen) ja mitä reittejä tunnepitoinen liike voidaan muuttaa tunnepitoiseksi tutkimukseksi ja voimaannuttamisvaikutukseksi (Lillbroända-Annala). Liikkeeseen sisältyy dramaattisia, äkillisiä tai yllättäviä käännteitä ja kohtaamisia, kuten myös vakiintuneita reittejä, joista on tullut enemmän tai vähemmän tiedostamattomia arkipäivän rutiineja. Liikkeitä, joita tuskin huomaa, mutta joilla kuitenkin on vaikutus. Etnologien on sanottu olevan hyviä löytämään yllättäviä tai odottamattomia näkökulmia arkeen ja itsestäänselvyykseen. Voidaankin siis todeta, että kulttuurianalyysi hallitsee liiket-

tä luomalla uusia rajapintoja uusia suhteita ja vuorovaikutusta käyttäen. Tämä kaikki sisältää mahdollisuuden muutokseen.

Tutkimus – osanotto, osallistaminen ja soveltaminen

Karri Kiiskinen ja Hanneleena Hieta aloittavat kirjan ensimmäisen osion problematisoimalla, mitä osallistuminen ja osallistaminen voivat sisältää etnologisessa tutkimuksessa. Eerika Koskinen-Koivisto ja Tytti Steel jatkavat pohdintaa merkityksellisyydestä ja hyödystä osallistavassa tutkimuksessa lähtökohtanaan omiin tutkimusprojekteihinsa pohjautuvat kokemukset. He puoltavat asemaa, jossa tutkija on avoimen refleктоivassa kumppanuudessa sen sijaan, että osallistujat sisällytetään tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin ja heidän oletetaan olevan niissä mukana.

Karri Kiiskinen osoittaa artikkelissaan, miten suhde ympäristöön rakentuu monista tietomuodoista ja kehollisista käytänteistä. Hän tutkii pyöräilyn ja liikkuvan kehon avulla, miten tilaa koskeva kokemus ja ymmärrys muotoutuvat. Kiiskinen nostaa esiin ne väylät, joita muodostuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, ja jotka samalla antavat ympäristön ja identiteettien näyttäytyä eri tavoin.

Jussi Lehtosen artikkelin keskiössä on suhde eläimiin, jota hän käsittelee käyttämällä esimerkkiä tutkimuksestaan ja kentätyöstään koiran kanssa. Hän osoittaa, miten eläimiä voi osallistaa etnologiseen tutkimukseen ja opettaa tutkijoille jotakin siitä, miten ympäristö näyttäytyy eläimen perspektiivistä katsottuna.

Lehtosen tutkimus liittyy tulevaisuudentutkimukseen ja avaa sitä kautta soveltavan näkökulman siihen, mitä rooleja eläimillä voisi tulevaisuudessa olla ihmisten joukossa.

Sanna Lillbroända-Annala pohtii kirjoituksessaan omakohtaisesti tutustumistaan johonkin, mitä hän itse kutsuu katueläinmaailmaksi; maailmaan, joka on vaikuttanut häneen voimakkaasti ja laittanut hänet liikkeelle. Lillbroända-Annala käsittelee vuorovaikutustaan katueläinmaailman kanssa ja erilaisia, keskenään yhteen liittyviä rooleja, joita hän on omaksunut tällä alueella yksityishenkilönä, tutkijana ja aktivistina

Helena Ruotsalan kirjoitus käsittelee myös etnologien vuorovaikutusta ja suhdetta kenttään. Tässä tapauksessa Untshon kylää, sen asukkaita ja niitä jälkiä, jotka tutkijat ovat jättäneet sekä itseensä että kentälle. Ruotsala pohtii paluutaan kylään pitkän ajan jälkeen, rinnastuksia menneen ja nykyisen välillä ja ystävyys-suhteitaan ja yhteisiä muistoja, joita siellä syntyi.

Vuorovaikutus ja osallistuminen kulttuuriperintöprosesseihin

Maija Mäki ja Päivi Roivainen aloittavat kirjan toisen osion, joka keskittyy konkreettisiin käytäntöihin kulttuuriperintöprosesseissa ja siihen, miten museot ja yleisö kohtaavat ja toimivat keskenään. Mäki ja Roivainen nostavat esiin valtaulottuvuuksia, jotka vääjäämättä ovat osa kulttuuriperinnön syntyprosessia. Tämä onkin yhteisenä nimittäjänä tämän osion artikkeleille.

Kristina Ahmaksen artikkeli käsittelee kollektiivista tiedon-
tuotantoa ja avointa asiantuntemusta museotoiminnassa. Kir-
joittaja pohtii niitä edellytyksiä, haasteita ja muutoksia, joita täl-
lainen vaihdos tuo mukanaan museoille ja niiden työntekijöille.
Hänen kokemuksensa K.H.Renlundin museosta, Keski-Pohjan-
maan Maakuntamuseosta valaisevat tätä teemaa.

Sirkku Pihlman, Maarit Heinonen ja Aaja Peura tutkivat kasvi-
perintöä muotoutumassa olevana kenttänä. Kasviperintöproses-
seissa monet eri ryhmät, tieteenhaarat ja instituutiot kohtaavat,
tekevät yhteistyötä ja kokoontuvat kasveihin liittyen. Siten luo-
daan uusia kontakteja ja käytäntöjä. Yhteisenä pyrkimyksenä on
säilyttää kasviperinnön moninaisuus tulevaisuuteen, vaikka aja-
tukset, käytänteet ja suhteet kasveihin pyrkimyksen takana ovat
kin osittain erilaisia.

Maija Mäki ja Eija Schwartz pohtivat monivuotista tutkimus-
projektia ja yhteistyötä tutkijoiden, Turun yliopiston kansatie-
teen opiskelijoiden ja Lempiäisten sukuseuran välillä. Projektin
tarkoituksena oli kerätä ja dokumentoida suvun lapsuus- ja nu-
oruusmuistoja ja luoda ”erilainen” sukukirja kulttuurianalyytti-
sestä näkökulmasta. Mäki ja Schwartz käsittelevät projektin eri
vaiheita ja työtapoja sekä dynamiikkaa ja neuvotteluja projektin
eri osapuolien välillä.

Mikko Aho ja Anna Meronen valaisevat, miten museot voivat
osallistua paikallisten yhteisöjen kulttuuriperintöprosesseihin.
Lähtökohtana tässä ovat kokemukset monivuotisesta yhteistyöstä
Rauman merenkulkumuseon ja laivanrakentajien välillä liittyen
telakkateollisuuden perinteisiin ja raumalaiseen kulttuuriperin-
töön. He painottavat, että kannustimien ja tarpeiden täytyy löy-

tyä niiltä, joiden kulttuuriperintöä ja identiteettityötä tutkimus koskee. Museo voi edistää näitä prosesseja ja tukea asiantuntevuksella ja rakenteilla näyttelyitä ja arkistomateriaalin käsittelyä.

Anna-Mari Immosen Dagmar Säkjärven avustuksella laatimassa artikkelissa keskiössä on erityinen museoesine: kudottu villapaita Ruhnusta. Immonen tutkii sen “kohtalonhetkiä” tai tapahtumia, joissa paidan historia on saanut uusia käännteitä. Digitalisoinnin avulla museokokoelmat avautuvat uusille yleisöille ja esineiden elämä jatkuu aktiivisina toimijoina merkitysytteyksen, suhteiden, rajapintojen ja liikkeiden luojina; osallistujina omassa ajassaan.

Tämä kirja on tarkoitettu oppaaksi soveltavaan, osallistuvaan ja osallistavaan kansatieteelliseen tutkimukseen. Suuri kiitos Seurasäätiölle ja Turun yliopiston kansatieteen oppiaineelle, jotka rahoituksellaan ovat mahdollistaneet artikkelikokoelman syntymisen sekä Ethnos ry:lle, joka on mahdollistanut julkaisun sarjansa puitteissa.

Turussa ja Helsingissä,
tammikuussa 2019

Toimittajat

FÖRORD

Den här antologin tar avstamp i IX Etnologidagarna som handlade om kulturell förståelse och dialog. Fokus i konferensen låg på hur dialoger skapas och på vilka sätt etnologin deltar i samhället. Antologin går ett steg vidare från konferensen genom att sätta fokus på och diskutera hur samverkan, delaktiggörande och tillämpning i forskning, förmedling och museiarbete praktiseras.

Dessa frågor har varit mycket aktuella under de senaste åren, inom både etnologisk forskning och museivärlden, vilket också framgår av de antologier som Ethnos rf publicerat utgående från Etnologidagarna i serien Ethnos-toimite, där denna antologi också ingår. *Moniulotteinen etnografia* ("Den flerdimensionella etnografen") från 2014 fokuserade på etnografins möjligheter med en stark betoning på växelverkan med- och i fältet och överlag i hela forskningsprocessen, inklusive gällande tolkning och för-

medling¹. *Etnologinen tulkinta ja analyysi* ("Etnologisk tolkning och analys") från 2016, hade som mål att synliggöra och problematisera etnologiska sätt att analysera och tolka olika material och därmed skapa en teoretisk och metodologisk öppenhet². Sätten att förmedla resultat främst i form av texter problematiserades bland annat och mer konstnärliga framställningar föreslogs³. Samarbeten mellan forskare och de människor det forskas bland diskuterades också här som en möjlighet i analys- och tolkningsprocesser⁴.

Efter de här två antologierna, som rört sig från fältarbete och vidare till analys, ligger tyngdpunkten här mer på resultaten av etnologisk forskning och av museiverksamhet. Det är dock en fråga som inte kan förstås utan att ta i beaktande de kunskapsprocesser och sätt att interagera och verka som möjliggjort och format resultaten. Kunskapsprocesser innefattar alltid maktdimensioner. På vilka sätt och hur, bör vara ständigt närvarande frågor, vilket artiklarna i antologin visar.

Den första delen koncentreras kring forskningsprocesser och olika former av samverkan, delaktiggörande samt tillämpning, medan den andra delen kretsar kring frågor om växelverkan och engagemang i kulturarvsprocesser. Att problematisera etnologins samverkan och delaktiggörande inbegriper frågor om både de relationer som etnologer ingår i sina forsknings- och verksamhetsfält och de olika slags relationer som etnologer studerar. Artiklarna i antologin sätter på olika sätt fokus på relationer och möten

---

1 Hämeenaho & Koivisto 2014.

2 Juhki & Steel 2016.

3 O'Dell & Willim 2016.

4 Niewöhner 2016.

– mellan människor, mellan människor och djur, människor och växter, människor och föremål, mellan människor och den fysiska omgivningen. Enligt etnologen Birgitta Svensson är det just i relationer och möten som kulturella företeelser och sociala sammanhang tydliggörs, och det är därför i sökandet efter relationer som etnologiämnet har sin styrka⁵.

Relationer, rörelser och gränssytor

Relationer kan förstås i termer av tillhörighet och engagemang. Då framträder dimensioner som åtaganden och ansvar men också omsorg, inlevelse och medkänsla, ingripanden och satsningar. Sådana dimensioner föranleder mycket diskussion i förhållande till reflexivitet, självpositionering och forskningsetik och i förhållande till vilken roll etnologin har eller borde ha i samhället. På samma gång formas förhållningssätt, problemställningar och kunskapsproduktion. Man kunde säga att engagemangets dimensioner också har att göra med hur etnologin ramar in sina forskningsfält på specifika sätt, så att vissa möjligheter, problem, hinder och dilemman framträder på vägen, inte minst i politisk och moralisk mening. Frågan är vad etnologi är ”bra för”, vad etnologer vill och har möjlighet att engagera sig i och vilken samhällsutveckling man vill bidra till.

Som Eerika Koskinen-Koivisto och Tytti Steel skriver om i sitt bidrag i den här antologin har imperativet att vara engagerad och att engagera, varit väldigt stark under de senaste åren – kanske till

---

⁵ Svensson 2012, 9.

och med till den grad att det blivit något av en kliché, som döljer mer än den visar. Därför är det viktigt att granska och diskutera vad samverkan, delaktiggörande och tillämpning, konkret och lokalt kan innebära för etnologisk forskning och vad det kan tillföra de olika sammanhang där etnologer är verksamma. Detta gör bidragen i den föreliggande antologin på många sätt och i skiftande kontexter. Målet är inte att definiera en metod för eller att ge en definition av vad "delaktiggörande" eller "tillämpad" etnologi är, utan snarare att visa på variation och mångfald i sätt att arbeta, delta och samverka samt att diskutera de frågeställningar som kan uppstå under arbetets gång.

Relationer kan också tänkas i termer av rörelser och gränssytor med dimensioner som aktivitet, livfullhet, inverkan. Det leder till frågeställningar om hur något framträder för oss och blir aktivt, hur uppmärksamhet riktas, och samtidigt också hur vi själva aktiveras och hur identiteter och tillhörigheter formas. I den här antologin diskuteras hur ett "dött" museiföremål blir levande (Immonen), hur teknologier möjliggör och formar rörelser och rytmer, erfarenhet och relationer mellan människa och omgivning (Kiiskinen), och längs vilka rutter affektiv rörelse kan omvandlas till affektiv forskning och empowerment-effekter (Lillbroända-Annala). Rörelse rymmer dramatiska, plötsliga eller överraskande vändningar och möten, likväl som inarbetade rutter som blivit mer eller mindre omedvetna vardagsmönster – rörelser som knappt märks men som ändå har en verkan. Etnologer sägs vara bra på att komma med överraskande eller oväntade perspektiv på det vardagliga, självklara. På det sättet kan man säga att kulturanalytiska resultat kan skapa rörelse genom att öppna nya

gränssytor, med nya relationer och interaktioner, och i det finns det potential till förändringar.

Forskning - deltagande, samverkan och tillämpning

Karri Kiiskinen och Hannaleena Hieta inleder antologins första sektion med att utgående från en relationell förståelse, diskutera och problematisera vad deltagande och samverkan kan innebära för etnologisk forskning. Eerika Koskinen-Koivisto och Tytti Steel fortsätter, utgående från erfarenheter från sina respektive forskningsprojekt, att diskutera meningsfullheten och nyttan med samverkan i forskning. De argumenterar för en position där forskaren är en del av en öppet reflekterande gemenskap, snarare än att deltagare involveras och förutsätts medverka i forskningens alla skeden.

Karri Kiiskinen visar i sin artikel hur relationen till omgivningen byggs upp av många olika slags kunskapsformer och kroppsliga praktiker. Han undersöker genom cykling och den rörliga kroppen, hur rumslig erfarenhet och förståelse tar form. Kiiskinen lyfter fram de rutter som skapas i interaktion med omgivningen, och som samtidigt låter omgivning och identiteter framträda på olika sätt.

I fokus för Jussi Lehtonens artikel står relationen till djur, som han diskuterar med ett exempel från sin forskning och fältarbete tillsammans med en hund. Han visar hur djur kan delaktiggöras i etnologisk forskning och lära forskaren något om hur omgivnin-

gen ter sig från djurets perspektiv. Lehtonens forskning anknyter till framtidsstudier, och har därigenom en tillämpad vinkling, som handlar om vilka roller djur kunde ha bland människor i framtiden.

Sanna Lillbroända-Annala reflekterar i sitt bidrag autoetnografiskt över sitt inträde i vad hon kallar gatudjursvärlden; en värld som starkt berör henne och sätter även henne i rörelse. Lillbroända-Annala diskuterar sin interaktion med gatudjursvärlden och de olika sinsemellan sammanflätade rollerna hon antar i detta fält, som privatperson, forskare och aktivist.

Helena Ruotsalas bidrag handlar också om etnologers interaktion med och relation till fältet, i det här fallet byn Untsho och dess invånare, och de spår som blir kvar när forskaren har lämnat fältet, både hos forskaren och i fältet. Ruotsala reflekterar över sitt återvändande till byn efter en lång tid, sina jämförelser mellan då och nu, och de vänskaper och gemensamma minnen hon fann där.

Växelverkan och delaktighet i kulturarvsprocesser

Maija Mäki och Päivi Roivainen inleder antologins andra sektion, som fokuserar på konkreta praktiker i kulturarvsprocesser och hur museer och allmänhet möts och interagerar. Mäki och Roivainen lyfter fram de maktdimensioner som ofrånkomligen är en del av hur kulturarv blir till, vilket är ett genomgående tema för artiklarna i den här sektionen.

Kristina Ahmas argumenterar för kollektiv kunskapsproduktion och öppen sakkunskap i museiverksamhet, och diskuterar de förutsättningar, utmaningar och förändringar som ett sådant skifte medför för muserna och dess anställda. Detta belyser hon genom erfarenheter från K. H. Renlunds museum – Mellersta Österbottens Landskapsmuseum.

Sirkku Pihlman, Maarit Heinonen och Aaja Peura studerar växtarv som ett fält i formering. I växtarvsprocesser möts, samarbetar och samlas många olika grupper, discipliner och institutioner kring växter. Därmed skapas nya kontaktytor och praktiker, i en gemensam strävan efter att bevara växtarvet i sin mångfald för framtiden, även om idéerna bakom denna strävan, praktikerna kring och relationen till växter delvis är olika.

Maija Mäki och Eija Schwartz diskuterar ett mångårigt forskningsprojekt och samarbete mellan forskare och studenter i etnologi vid Åbo universitet och släktföreningen Lempiäisten sukuseura. Projektets syfte var att samla och dokumentera släktens barn- och ungdomsminnen och att skapa en ”annorlunda” släktbok med kulturanalytiska perspektiv. De reflekterar över projektets olika faser och arbetsmetoder, samt kring dynamiken och förhandlingarna mellan de olika parterna i projektet.

Mikko Aho och Anna Meronen belyser hur museer kan delta i lokalsamhällets kulturarvsprocesser, med utgångspunkt i erfarenheter från det mångåriga samarbetet mellan Raumo sjöfartsmuseum och fartygsbyggare gällande varvsindustrin traditioner och kulturarv i Raumo. De betonar att drivkraften och behovet måste finnas hos dem vars kulturarv och identitetsarbete det gäller. Ett museum kan främja sådana processer och bidra med

sakkunskap och strukturer för utställningar och hantering av arkivmaterial.

I fokus för antologins sista bidrag av Anna-Mari Immonen (med assistans av Dagmar Säkjärvi), står ett specifikt museiföremål: en stickad ylletröja från Runö. Immonen granskar dess ”ödesstunder”, eller händelser där tröjans historia tagit nya vändningar. Via digitalisering öppnas museisamlingar för nya publikationer och föremål lever på så sätt vidare som aktiva medskapare av nya meningssammanhang och relationer, gränsytter och rörelser; som deltagare i samtiden.

Antologin är tänkt som en guide till tillämpad, deltagande och delaktiggörande etnologisk forskning. Ett stort tack riktas till Seurasaarisäätiö och etnologiämnet vid Åbo Universitet som med finansiering möjliggjort antologins tillkomst samt till Ethnos rf som möjliggjort publiceringen inom ramen för sin serie.

Åbo och Helsingfors,
januari 2019

Redaktörerna

LÄHTEET/KÄLLOR

- Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos-toimite 17, 7–31. Helsinki: Ethnos ry.
- Jouhki, Jukka & Steel, Tytti 2016. Esipuhe – Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi*. Ethnos-toimite 18, 5–10. Helsinki: Ethnos ry.
- Niewöhner, Jörg 2016. Yhteistyöstävä antropologia. Kuinka edistää refleksiivisyyttä kokeellisesti – Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi*. Ethnos-toimite 18, 81–122. Helsinki: Ethnos ry.
- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2016. Kulttuurianalyysin ja etnologisen koulutuksen tavoitteiden uudelleenmäärittely. Kuinka tavoittaa uusia yleisöjä yliopiston ulkopuolella – Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi*. Ethnos-toimite 18, 43–80. Helsinki: Ethnos ry.
- Svensson, Birgitta 2012. *Varför etnologi? En ämnesintroduktion för nya studenter*. Lund: Studentlitteratur.

**TUTKIMUS: OSALLISTUMINEN,
OSALLISTAVUUS JA SOVELTAVUUS**

OSALLISTUJANA, OSALLISENA JA TUTKIJANA

Karri Kiiskinen ja Hanneleena Hieta

Ei ole itsestään selvää, mitä osallistava tutkimus tai osallisuus tarkoittavat tutkimuksen kannalta. Ensinnä osallistavuus voi olla seurausta tutkimuksen toteuttamisesta. Tutkimuksen tavoite lisää ymmärrystä jostain ilmiöstä tuottaa ikään kuin sivutuotteena osallistumista, joka kuitenkin nousee merkittäväksi asiaksi, kun tutkimusprosessia jälkikäteen arvioidaan. Toiseksi osallistavuus voi asettua selkeäksi tutkimuksen tavoitteeksi. Esimerkiksi silloin, kun tutkimus pyrkii korostamaan tutkimuksen sovellettavuutta, osallistuminen saa keskeisen roolin osana tutkimusprosessia. Kolmanneksi osallistavuus nousee esiin tutkimuksen tekoa ohjaavana, jopa sen läpikäyvässä periaatteena. Osallistavuus nousee esiin osana tutkimuksen tekoa hyvin henkilökohtaisella tasolla, joka hämärtää myös tutkijan ja osallistumisen välisiä eroja. Nämä erilaiset tutkimuksen painotukset kertovat siitä, miten osallistavuus on monimuotoinen asia eikä se tarjoa yksioikoista ohjenuoraa tutkimuksen tekemiselle tai sen merkittävyyden ar-

vioimiselle. Se voi kuitenkin myös olla tärkeä apuväline, kun tutkimuksen roolia suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan halutaan määrittää.

Tässä osiossa seuraavien artikkelien pohjalta nousee esiin mahdollisuus katsoa osallistavuutta erilaisina **osallisuutta tuottavina ja määrittävinä suhteina**. Kun tarkastellaan osallisuutta tuottavia suhteita, voidaan myös määritellä paremmin sitä, millainen on tutkijan erityisasema ja vastuu tutkimuksestaan. Kyse on osallistavuudesta myös henkilökohtaisena tai epistemologisena reflektiona. Kyse ei välttämättä ole vain suhteista osallistujiin, ihmishenkilöihin, vaan ympäristöön laajemmin.

Tämän osion artikkelit edustavat hyvin itsenäisiä tutkimuksen tekotapoja, vaikka kaikissa on kyse yhteistyöstä eri ihmisten ja tahojen kanssa. Osassa osallistavuus nousee esiin erityisesti henkilökohtaisesti koettuna tekemisen mielekkyytenä. Tämä subjektiivinen mielekkyys voidaan kokea eri tavoin, mutta sen kannalta keskeistä on, miten tutkija kokee tutkimuksensa kiinnostavan laajempiin konteksteihin. Artikkelit tuovat vahvasti esiin tutkimuksen mielekkyyden henkilökohtaisuuden ja kohteen ymmärtämisen merkitystä, jossa osallistavuus nousee esiin ikään kuin sivutuotteena. Osallistuminen on siis jotain, joka tuo mielekkyyden tutkimiseen, mutta samalla kytkeytyy omaan toimintaan, elämään. Onko osallistuminen siis teema, joka kertoo myös laadusta, eli kun se ymmärretään moninaisina tiedon rakentumista ja toimintaa tuottavina prosesseina, joissa on mukana erilaisia tekijöitä? ”Laatu” ei nouse esiin erilaisina arvioinnin tapoina tai kriteereinä vaan viittauksena siihen, miten erilaisia osallistavuuden tapoja on sekä tutkimuksen että kulttuuriperin-

töprosessien piirissä. Tutkimuksen laatuun sinänsä vaikuttavat edelleen samat kriteerit kuin ennenkin, mutta osallistaminen on nähtävä hyvin monitahoisena asiana, jota ei voi pelkistää tiettyyn muottiin tai tapaan tehdä tutkimusta. Jarg Bergoldin ja Stefan Thomasin mukaan osallistavan tutkimuksen yhtenäisyys ja oikeutus eivät löydykään käytetyistä tutkimusmenetelmistä, vaan keskeistä on osallistavan tutkimuksen metodologian toteuttama tiedontuottamisprosessi, joka suosii kumppanien mukaan ottoa sen mahdollisuuden, merkityksen ja hyödyllisyyden tähden¹.

Osallistavuus on aina ollut eri tavoin osa etnologista tutkimusta. Etnografian kautta se on ollut osa tieteenalan ja sen tiedontuottamisen prosessin määrittymistä.² Osallistavuus on harvoin ymmärretty suorana tutkitun tiedon sovellettavuutena, ongelmanratkaisuna yhteiskunnallisiin ongelmiin, vaan useimmiten on ollut kyse tutkimukseen osallistuvien henkilöiden oikeanlaisesta mukaan ottamisesta, vuorovaikutuksesta tutkimukseen osallistuvien ihmisten kanssa. Etnologisessa tutkimuksessa kyse on vuorovaikutuksen painottumisesta, tässä mielessä esimerkiksi empatia, ruumiillinen tieto ja vuorovaikutus asettuvat samalle jatkumolle.

Soveltava tutkimus tarjoaa varsin helposti nähtävissä olevan tavan kytkeä osallistavuus ja tutkimus ympäröivään yhteiskuntaan. Tutkimus, joka osallistaa ihmisiä tai toimijoita, jo sinällään hyödyttää ja palvelee yhteiskuntaa, kun se ei sulkeudu omiin tutkijayhteisöihinsä. Huolimatta siitä, onko tällöin tavoite osallistujien osallistaminen, ongelmien ratkaisu, vai laajemmin tutki-

---

1 Bergold & Thomas 2012, 2.

2 Jouhki & Steel 2016.

musmenetelmien soveltaminen osana uuden tiedon tuottamisen prosessia.

Osallistavuuden ymmärtämisen kannalta on nähtävä, miten ympäristö, jossa etnografisia menetelmiä käytetään, määrittää myös sen lopputulosta.³ Esimerkiksi rytmit ja tekstuurit tuottavat tunteita, jotka liikkuttavat ihmisiä, ja voivat olla pohja yhteiskunnalliselle vuorovaikutukselle ja muutokselle. Tutkijan kannalta on merkittävää, miten omaa ruumiillista kokemusta ”luupataan”, kuten Tom O’Dell ja Robert Willim sen sanovat, paitsi haastatteluaineistojen ja kenttähavaintojen kanssa, myös toisten projektien ja elämänalueiden kanssa. Prosessi antaa tilaa sattumanvaraisuudelle ja tilanteisuudelle, mutta myös tutkimuksen tuotos voi olla yleisöön vetoavassa muodossa, sopiva performanssi.⁴ Osallistavuus rakentuu siten tutkijan asiantuntijuutena ja tuotoksen puhuttelevuutena. Tutkija on tällöin osallistumistapojen asiantuntija, joka soveltaa omia tietojaan ja taitojaan yhteiskunnan hyväksi. Osallistavuus ja tiedon sovellettavuus asettuvat toiminnan ja tutkimuksen tavoitteeksi. Tässä mielessä määrittyy myös tutkijan tehtävä: ymmärryksen tuottaminen erilaisia konteksteja varten. Tämä voi olla esimerkiksi sen huomioimista, miten tunteet ovat järjen ohella osa tietämistä ja vakuuttamista.

Osallistavuudessa on kyse myös tutkimuksen integriteetistä: tutkija tarvitsee oikeasti vahvan käsityksen tekemisensä merkityksellisyydestä, jotta myös tutkimus voi olla paitsi laadukasta myös osallistavaa tavalla, joka ei ole vain osallistumista sen yhteiskunnallisessa merkityksessä. Osallistavuus ei siis ole sitä, että

---

3 O’Dell & Willim 2016, 57.

4 O’Dell & Willim 2016, 60.

muut tekevät työt tutkijan/asiantuntijan puolesta, vaan että tutkimus osallistaa myös tutkijan itsensä, ei vain osana verkostoja ja vuorovaikutusta, vaan myös tutkijan kokemusta todellisuudesta. Osa seuraavista artikkeleista nostaa esiin kokemuksellisuutta ja tiedon/tietämisen moninaisuutta, joka nostaa myös tutkijan oman roolin keskeiseen asemaan. Tutkija ei ole vain toimija, vaan ensisijaisesti kokija, jonka kautta myös osallistavuus ”tapahtuu”.

Osallistavuus voi, tiedon näkökulmasta, siis olla tutkimuksen funktionaalinen tarkoitus (tuottaa tietoa tiettyyn tarkoitukseen, esim. palvelukoirat tulevaisuuden skenaarioissa) tai tarkoitus voi ylipäätään olla voimaannuttaa yhteisöä. Tässä mielessä esimerkiksi GIS- ja GPS- teknologiat ovat tuoneet näkökulmia, miten ”osallistavan kartoittamisen” avulla voidaan tuottaa muutosta ja voimaannuttaa yhteisöjä⁵. Tällöin on keskeistä, että osallistujat ovat mukana paitsi tiedon tuottamisessa myös sen analysoimisessa, koska tällöin oppimista tapahtuu usein eniten.⁶ On tärkeää miettiä, kuinka paljon osallistujat ohjaavat prosessia tai miten yhteisö ymmärretään ja tulee edustetuksi moninaisuudessaan. Esimerkiksi yhteisöpohjaisessa osallistavassa toimintatutkimuksessa voidaan työryhmissä tuottaa tietoa tavalla, jossa osallistaminen on lähtökohta ja tavoite, ei vain seuraus.⁷

---

5 Kehitystutkimuksen piirissä uudet teknologiat ovat osallistamisen välineitä, esim. <http://www.participatorymethods.org/method/participatory-geographical-information-systems-pgis>.

6 <http://www.participatorymethods.org/task/research-and-analyse>.

7 Esimerkiksi Tiina Suopajarven (2016) artikkelissa vanhustenhoidosta henkilöt itse ovat mukana ongelmanratkaisussa: “[...] ageing becomes a creative state where the seniors are included in the problem-solving instead of being citizens to be looked after, and thus being merely a socio-economic problem. The power dynamics are essential in participatory action research, therefore, the accountability of all agents should be carefully analysed to understand the impacts of epistemology both in design and social change.”

Osallistaminen nousee esiin myös, koska se linkittyy tietynlaiseen tietoon, tai oikeastaan erilaisiin tiedon muotoihin. Esimerkiksi havainnoin ja haastatteluin tuotettu tieto, ruumiillinen tieto, tai eläinten rooli tiedon tuottamisessa tarkoittavat myös erilaista osallistumisen tapaa, erilaisia yhteyksiä ja osallistujia tiedon tuottamisen prosessin eri vaiheissa. Tässä mielessä osallistavuus tulee eri tavoin esiin suhteessa kielelliseen tai affektiiviseen käännteeseen, muun muassa siihen, onko näkemys tuotetusta tiedosta affektiivista vai intellektuaalista, esimerkiksi onko eläimen suhde ihmiseen intellektuaalinen kysymys, vai enemmänkin affektiivinen.⁸

Seuraavissa artikkeleissa hieman epäsuorasti esiin nouseva teema on, miten tutkija rakentaa kohteensa merkityksellisyyden, siis miksi se liikuttaa, tai osallistaa, häntä itseään. Sen jälkeen voidaan kysyä, miten se osallistaa ja aktivoi muita ihmisiä, yhteisöjä tai eläimiä. Osallisuus rakentaa merkityksellisyyttä eli tutkija antaa ympäröivän maailman toimia aktiivisena osana tutkimuksen aihetta ja rakentumista. Tavallaan osallistavuus tulee esiin tätä kautta myös siinä avoimuudessa, jonka kautta tutkija tutkimuskohteensa määrittää ja valitsee *itse*. Osallisuuden pohdinta pakottaa siten tutkijan pohtimaan omaa asemoitumista. Tässä henkilökohtaisuus ja oma kokemuksellisuus nousevat merkittävään asemaan. Toisaalta asiaa voi lähestyä myös asiantuntijuuden ja instituutioiden roolin näkökulmasta, jolloin kyse on

---

8 Affektien osalta huomio kiinnittyy tapoihin, joilla maailma koetaan tietoisena ajattelun tai tavanomaisesti havaittujen selitysmallien tuolla puolen, esimerkiksi ruumiillisesti koettuina intensiteetteinä ja voimina (visceral), ihmisen suhteena ympäristöön (esim. Frykman & Povrzanovic Frykman 2016, 11–13).

perinteisemmistä osallistavuuden merkityksistä (usein erikseen määriteltyinä tavoitteina).

Artikkelit heijastelevat myös tarvetta päästä kielellisen todellisuuden tuolle puolen, toimintaan eläinten, ympäristön tai esi-neiden kanssa vuorovaikutuksessa. On sitten eri asia, mikä rooli näille annetaan tiedon tuottamisen näkökulmasta. Borgin ym. mukaan toimintatutkimuksessa tulee olla erityisen tarkka oman itsen roolista tutkimuksen välineenä; toimintatutkimuksessa tutkija on syvällisesti vuorovaikutuksessa tutkimuksen kohteen, kontekstin ja toisten toimijoiden kanssa.⁹ Bergoldin ja Thomasin mukaan osallistavassa tutkimuksessa kaikki osallistujat ovat mukana tietävinä subjekteina, jotka tuovat omat perspektiivinsä tiedontuottamisprosessiin. Yksittäisten subjektien mahdollisuus saavuttaa tietoa muodostuu heidän biologisen koostumuksensa, henkilökohtaisen ja sosiaalisen elämäkertansa ja sosiaalisen statuksensa pohjalle.¹⁰ Nähdäksemme tämän artikkelikokoelman yhteydessä on mahdollisuus laajentaa ajatusta jopa siihen suuntaan, että tiedon tuottamisessa muilla kuin ihmis-osallistujilla voi olla oma roolinsa, esimerkiksi mikä on katukissan rooli Välimeren kulttuureissa. Eläin voi olla suhde ympäristöön, joka siirtää ihmistä sivuun kuvion keskiöstä. Samalla kuitenkin refleksiivisyyden merkitys sekä vuorovaikutuksen että tiedon tuottamisen prosessin kannalta korostuu. Myös erilaiset tutkimuksen välineet, ruumiillisuus tai liikkumisen tavat voivat nousta merkityksellisiksi tutkimustietoa määrittäviksi suhteiksi.

---

9 Borg et al. 2012, 10–13.

10 Bergold & Thomas 2012, 52; Breuer 2009.

Eettiset kysymykset mielletään etnologiassa automaattisesti osaksi erilaisia sosiaalisia suhteita, joissa toimitaan yhteistyössä. Tämä voi ulottua kuitenkin niihin asioihin, joissa yksilö toimii suhteessa ympäristöön ja eläimiin, eli kysymys voidaan myös nähdä tietyllä tavalla ihmisyyden pohdiskeluna, ihmisestä osana maailmaa. Jossain mielessä eettinen ulottuvuus asettuu eri tavalla, jossa jännitteet näyttävät erilaisina. Tämä koskee myös mahdollisuutta, että tutkimus esitetään niin, että sen olemus voidaan helposti tulkita väärin, tavalla, joka on vahingollista tutkimuksen uskottavuudelle. Tässä mielessä se status, joka erilaisille tiedon tuottamisen kumppaneille, esimerkiksi eläimille, annetaan, voi nousta merkittävään asemaan. Vaikka lähtökohta on korkean eettinen, ei se takaa lopputulosta, jos tiedon tuottamisen prosessia ei eksplikoida. Tässä mielessä tutkijan omien lähtökohtien arvioiminen on avainasemassa. Osallistavan/osallistuvan tutkimuksen ytimessä on ajatus siitä, että tehdään tutkimusta, joka tuo äänen ihmisille, joilla sitä ei ole ollut, mutta osallistumista voi olla hyvä ajatella myös laajemmin. Ajatus osallistamisesta tarkoittaa myös usein sitä, että tutkimuksen prosessissa kontrolli annetaan tutkimukseen osallistuville. Tämä voi tarkoittaa ihmisiä, jotka osallistuvat, mutta tutkimus voi myös tulla tietoiseksi siitä, miten tutkijan oma käsitys kontrollista voi olla syytä kyseenalaistaa.

LÄHTEET

- Bergold, Jarg & Thomas, Stefan 2012. Participatory Research Methods: A Methodological Approach in Motion. – *Forum: Qualitative Social Research*, 13 (1): Art.30.
- Borg, Marit & Karlsson, Bengt & Kim, Hesook Suzie & McCormack, Brendan 2012. Opening up for many voices in knowledge construction. – *Forum: Qualitative Social Research*, 13(1): Art.1.
- Breuer, Franz 2009. Subjektivität, Perspektivität und Selbst-/Reflexivität. – Franz Breuer, *Reflexive Grounded Theory. Eine Einführung in die Forschungspraxis*, 115–141. Wiesbaden: VS Verlag.
- Frykman, Jonas & Povrzanovic Frykman, Maja 2016. Affect and Material Culture. Perspectives and Strategies. – Jonas Frykman & Maja Povrzanovic Frykman, *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*, 9–28. Lund: Nordic Academic Press.
- Jouhki, Jukka & Steel, Tytti 2016. Analyysin ja tulkinnan ulottuvuuksia etnologiasa. – Jukka Jouhki, Tytti Steel & Inkeri Hakamies (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*. Ethnos-toimite 18, 13–42. Helsinki: Ethnos ry.
- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2016. Kulttuurianalyysin ja etnologisen koulutuksen tavoitteiden uudelleenmäärittely. Kuinka tavoittaa uusia yleisöjä yliopiston ulkopuolella? – Jukka Jouhki, Tytti Steel & Inkeri Hakamies (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*. Ethnos-toimite 18, 43–80. Helsinki: Ethnos ry.
- Suopajärvi, Tiina. 2016. Knowledge-making on 'ageing in a smart city' as socio-material power dynamics of participatory action research, *Action Research* 15 (4): 386–401.

LÄSNÄOLEVAA JA SITOUTUNUTTA Osallistumisen hyöty ja mielekkyys etnologisessa tutkimuksessa¹

Tytti Steel ja Eerika Koskinen-Koivisto

Osallistavuus on yksi 2010-luvun iskusanoista. Esimerkkejä yhteiskunnallisesta osallistamisesta ovat kansalaisaloitteet² ja vaikkapa YK:n Lasten oikeuksien sopimus³, jossa korostetaan lasten oikeutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon.⁴ Osallistavuus kestävän kehityksen edistäjänä liitetään köyhyyden ja epätasa-arvon poistamiseen sekä tieteellisen tiedon ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseen.⁵ Osallistavia tutkimusmenetelmiä on käytetty ihmistieteissä voimaannuttamaan yksilöitä ja yhteisöjä mutta myös auttamaan yrityksiä ja organisaatioita parempiin tu-

-
- 1 Tytti Steelin osalta artikkeli on kirjoitettu Suomen Akatemian yhteydessä toimivan Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoituksella, hankenumero 292883. Eerika Koskinen-Koiviston tutkimusta on rahoittanut Suomen Kulttuurirahasto.
  - 2 Kansalaisaloitteen kautta voi ehdottaa muutoksia Suomen lainsäädäntöön. Oikeusministeriön ylläpitämä kansalaisaloite-verkkosivu <https://www.kansalaisaloite.fi/fi> (20.7.2017).
  - 3 Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimus 1989, <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/> (20.7.2017).
  - 4 Acharya & Dutta 2013.
  - 5 Servaes 2013.

loksiin tehostamalla työhön kuuluvia prosesseja tai parantamalla jonkin tuotteen käytettävyyttä.⁶ Osallistavassa tutkimusprosessissa osallistajat määrittelevät omat todellisuutensa ja löytävät ratkaisuja ongelmiin yhdessä tuotetun tiedon avulla.⁷ Osallistavassa toimintatutkimuksessa ”tutkittavasta” tulee kanssatutkija, osallinen tiedon tuottamisen prosessissa. Yhteisesti tuotettu tieto puolestaan voi olla mahdollisuus ajaa yhteisön asioita esimerkiksi politiikassa.⁸

Osallistavuus voidaan ymmärtää monella eri tavalla.⁹ Esimerkiksi kehitysyhteistyön parissa osallistavista menetelmistä tuli suosittuja 1980-luvulla, ja 2000-luvulle tultaessa niiden käyttöä on myös kritisoitu vahvasti. Erityisesti on kyseenalaistettu sitä, että ”osallistettavat” yhteisöt nähtiin usein hyvin harmonisina kokonaisuuksina, jolloin ryhmän sisäiset intersektionaaliset erot ja valta-asetelmat jäivät näkymättömiksi.¹⁰ Kriitikot ovat myös tuoneet esiin, että osallistavat menetelmät valtavirtaistuivat ilman että niiden vaikuttavuutta juurikaan mietittiin. Liian usein kävikin niin, että paikallisyhteisön näkemykset eivät kulkeutuneet päättäjille, vaan osallistujat – jotka usein olivat paikallisyhteisössä valtaa pitäviä – pääsivät käyttämään osallistavia menetelmiä omaksi eikä edustamansa yhteisön hyödyksi.¹¹ Aiemmassa tutkimuksessa osallistujien yksilöllisiä motiiveja on tutkittu ja sitä kautta ymmärretty vähän.¹² Yksi artikkelimme lähtökohta on

---

6 Otto & Smith 2013.

7 Whyte et al. 1991.

8 Gubrium & Harper 2013, 13.

9 Mosse 2007.

10 Cooke & Kothari 2007; Hickey & Mohan 2004.

11 Hickey & Mohan 2004.

12 Cleaver 2007.

siinä (itse)kriittisessä havainnossa, että olemme suhtautuneet tutkimuksen osallistavuuteen melko idealistisesti.

Artikkelimme pureutuu osallistavan etnologisen tutkimuksen vuorovaikutuksellisuuteen ja vastavuoroisuuteen. Artikkelin perustuu tutkimuksiimme, jotka käsittelevät osallistavaa kulttuuri-perintötyötä ja työelämän (epä)tasa-arvoa. Omien hankkeidemme pohjalta kartoitamme, mitä osallistavuus voi olla ja miten sen voisi toteuttaa etnologisen tutkimuksen kontekstissa. Pohdimme tutkittavan aktiivisen roolin mahdollisuuksia ja rajoituksia aineiston ja tiedontuotannon prosessissa aiemman tutkimuksen ja omien esimerkkien kautta. Kysymme, mitä etnologiseen tutkimukseen osallistajat olettavat ja toivovat saavansa tutkimuksesta. Mitä hyötyä tutkittaville voi olla osallistumisestaan ja kohtaavatko tutkijan ja tutkittavan oletukset yhteistyöstä?

Yksi varhainen esimerkki osallistavasta tutkimuksesta on sosiologi William Foote Whyten *Street Corner Society*, joka kertoo elämästä amerikan-italialaisessa slummissa. Ensimmäisen kerän vuonna 1943 julkaistun tutkimuksen aineiston keruussa ja tulkinnassa oli mukana yhteisön jäseniä.¹³ Whyte on todennut, että tuolloin osallistujilla oli todennäköisesti odotuksia siitä, että osallistuminen olisi auttanut yhteisön jäseniä jollakin tavalla, mutta selkeää toimintasuunnitelmaa ei ollut.¹⁴ Tutkimukseen osallistuvat panostavat joskus paljonkin aikaa ja vaivaa tutkimukseen, mutta saavat siitä harvemmin palkkaan tai palkkioon verrattavaa rahallista korvausta. Joissakin olosuhteissa rahallista korvausta myös pidettäisiin epäeettisenä. Osallistumisesta mak-

---

13 Whyte 1943.

14 Whyte 1991.

saminen saattaisi esimerkiksi vääristää tutkimustuloksia silloin kun rahoittaja tutkii omaa toimintaansa. Rahallinen hyöty saattaisi jopa pakottaa mukaan taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevia, jotka muuten eivät haluaisi osallistua pelätessään itselleen koituvia seurauksia, jos ovat tunnistettavissa tutkimuksen tuottamista julkaisuista, valokuvista tai videoista.¹⁵ On väitetty, että erityisesti kehittyvissä maissa osallistavaan tutkimusprojektiin kutsutulla henkilöllä ei ole todellista mahdollisuutta kieltäytyä osallistumisesta.¹⁶

Inspiraationa ja ajatustemme jäsentäjänä hyödynnämme Pierre Bourdieun teoriaa erilaisista pääoman muodoista. Oletamme, että osallistavan tutkimuksen osallistuja toivoo ja ehkä edellyttääkin saavansa itselleen tai viiteryhмälleen jotakin hyötyä osallistumisen seurauksena. Bourdieu hahmottaa ”perinteisen” taloudellisen pääoman lisäksi kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman muodot: taloudellinen pääoma on välittömästi ja suoraan vaihdettavissa rahaksi. Kulttuurinen pääoma on materiaalista (kirjoja, taideteoksia ja muita kulttuurituotteita) tai ruumiillista (*embodied*) osaamista ja ymmärrystä. Kulttuurinen pääoma on joissakin olosuhteissa vaihdettavissa taloudelliseksi pääomaksi. Sosiaalisen pääoman avulla eli sosiaalisten verkostojen ja niiden vastavuoroisen toiminnan kautta on myös joissakin oloissa mahdollisuus taloudellisen pääoman kartuttamiseen.¹⁷ Näin kuvattuna taloudellisen pääoman merkityksen korostuminen saattaa tuntua ankealta lähtökohdalta, mutta mielestämme on tärkeää puhua myös tutkimuksen taloudellisista hyödyistä avoimesti.

15 Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009.

16 Cleaver 2007.

17 Bourdieu 1986; Oinas, Ruuskanen, Kankainen, Anttila & Kivitalo 2018.

Tutkijahan lähtee useimmiten osallistavaa hanketta tekemään palkattuna työntekijänä. Osallistujat taas miettivät, kokevatko saavansa osallistumisesta jotakin muuta hyötyä itselleen. Tämä lähtökohta asettaa tutkijan ja muut osallistujat lähtökohtaisesti epätasa-arvoiseen asemaan osallistavassa tutkimusprosessissa. Toisaalta ainakin itse toivomme, että omiin hankkeisiimme osallistujat todella saisivat osallistumisestaan jotakin konkreettista hyötyä, vaikka ymmärrämmekin hyödyn ajatuksen laajasti, esimerkiksi hyvinvoinnin lisääntymisenä ja osaamisen karttumisena.

Sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma ovat toisiinsa sidoksissa. Sosiologi Kaj Ilmonen on hahmottanut sosiaalisen pääoman käsitteessä kolmenlaisia aineksia: ensiksi sosiaaliset verkostot ja niiden organisoitumisen tavat, toiseksi luottamuksen ja kolmanneksi normatiiviset säännöt ja vastavuoroisuuden odotukset.¹⁸ Sosiaalisen pääoman käsitettä väitöskirjassaan soveltanut etnologit Pilvi Hämeenaho on puolestaan todennut, että eri tutkijoiden tekemissä käsitteen määrittelyissä korostuvat yhteisöllisyys ja toimijoiden välinen luottamus. Hämeenahon mukaan sosiaalinen pääoma nähdäänkin ylikorostuneen individualismin vastavoimana ja useat tutkijat ovat nähneet sen myös selitystekijänä eri yhteisöjen menestymisen eroille.¹⁹ Tutkijalle sosiaaliset verkostot ja niissä vaikuttava kulttuurinen pääoma ovat kanava ymmärtää tutkittavaa kenttää, sen arkea ja merkityksiä. Tutkimusprojektiin osallistumisen motivaationa voi puolestaan olla sosiaalisen pääoman kartuttaminen ja/tai sen jakaminen.

---

¹⁸ Ilmonen 2000, 10.

¹⁹ Hämeenaho 2014, 167–169.

Osallistavuus etnografiassa ja etnologiassa

Amerikan-italialaisia slummeja tutkinut William Foote Whyte on ollut nimeämässä ja vakiinnuttamassa Participatory Action Research (PAR) -tutkimussuuntausta 1990-luvun alkupuolelta lähtien.²⁰ Suomenkielinen termi toimintatutkimus merkitsee tutkimustapaa, jossa tutkija osallistuu tutkittavien elämään ja pyrkii vaikuttamaan esimerkiksi erilaisten interventioiden kautta tutkimuskohteeseensa.²¹ Osallistava toimintatutkimus (PAR) tarkoittaa kuitenkin tutkimusprosessia, jossa ”tutkittavat” ovat mukana tutkimusprosessin alusta loppuun, tehtävän määrittelystä tulosten julkaisemiseen.²² Osallistujien mukanaoloa koko tutkimusprosessissa painottaa myös yhteistyössä tehtävästä etnografiasta kirjoittanut antropologi Luke Lassiter.²³ Hän korostaa osallistavan tutkimuksen eettistä velvoitetta ja poliittisesti tiedostavan tutkimusotteen merkitystä erityisesti vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen kohdalla. ”Vieraiden” ja vähemmistökulttuurien tutkimuksessa onkin lukuisia esimerkkejä ”tutkittavien” osallistumisesta tutkimuksen suunnitteluun ja aineiston keruuseen, mutta ei yhtä paljon osallistumista aineiston tulkintaan ja analyysiin.²⁴

Antropologi Luke Lassiter on todennut, että etnografia on luonteeltaan yhteistyöhön perustuvaa (*collaborative*), eikä yhtään etnografista tutkimusta olisi syntynyt ilman ”kentän” myötä-

---

20 Whyte 1991.

21 KvaliMOTV, http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_4.html (26.7.2017).

22 Whyte et al. 1991.

23 Lassiter 2005.

24 Byrne, Canavan & Millar 2009.

vaikutusta.²⁵ Etnologia lähestyy ihmistä oman arkensa asiantuntijana, ja ”oppipojan” roolia pidetään hyvänä strategiana lähestyä kentällä tavattuja ihmisiä.²⁶ Yksi etnografisen tutkimustradition osin vanhentuneista, mutta taustalla edelleen vaikuttavista ihan-teista on kuitenkin ollut tutkijan asema neutraalina havainnoijana, joka ei vaikuta tutkimuskohteeseen, eikä anna ”kentän” vaikuttaa itseensä.²⁷ Jatkuva liike kentällä eläytymisen ja toisaalta kirjoituspöydän ääressä kentältä etääntymisen välillä on ollut yksi tärkeä teema metodologisissa keskusteluissa. Etäisyyden ottoa kentästä on pidetty kriittisen tutkimuksen perusedellytyksenä. Esimerkiksi uskontoantropologi René Gothonin käsitteistössä sitoutuneisuus tarkoittaa sitä, että tutkija ei pääse irti kentästä, eikä siis tee kriittistä tutkimusta.²⁸ Sitoutuneisuutta on kuitenkin käytännössä mahdotonta täysin välttää ja nykytutkimuksessa sitoutuneisuus ymmärretään tutkijan paikan tiedostamisena, jonka aukikirjoittaminen on välttämätöntä.²⁹ Viime vuosikymmeninä erilaiset eksplisiittisesti ”tutkittavia” aktivoimaan pyrkivät tutkimusotteet ovat tulleet suosituimmiksi myös etnografisessa tutkimuksessa. Voidaan puhua jopa ”osallistavasta käännteestä”, joka sijoittuu 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle.³⁰

Erityisesti vähemmistöihin ja pienyhteisöihin kohdistuvassa tutkimuksessa on vaadittu tutkittavien osallistamista tutkimusprosessiin ja sen tulosten arviointiin.³¹ Kulttuurintutkimuksessa

25 Lassiter 2005, 16–17.

26 Kajser 1999; Murchison 2010.

27 Otto & Smith 2013.

28 Esim. Gothóni 1997.

29 Gubrium & Harper 2013, 27.

30 Gubrium & Harper 2013, 29.

31 Gubrium & Harper 2013, 31; Lassiter 2005.

on puhuttu tällöin esimerkiksi kanssatutkijuudesta tai vastavuoroisesta etnografiasta³², joihin kuuluu olennaisena osana tutkittavan oikeus arvioida ja kommentoida tutkijan tekstejä erityisesti silloin, kun tutkimus on keskittynyt yksilöihin tai arkaluonteisiin asioihin. Lassiter kuitenkin erottaa vastavuoroisen tutkimuksen, jossa tutkimustuloksia ”palautetaan” tutkittavalle yhteisölle, varsinaisesta yhteistyöstä tehdystä tutkimuksesta (*collaborative research*).³³ Lassiter siis painottaa tutkimuksen ”demokratisoimista” sitä kautta, että ”tutkittavat” osallistuvat koko tutkimusprosessiin, eivät ainoastaan sen yhteen vaiheeseen. Viime vuosikymmeninä materiaalisen kulttuuriperinnön tutkimuksessa ja suojelussa on alettu niin ikään soveltaa yhteisöarkeologista ja etnografista tutkimusotetta.³⁴ Yhteisöllisessä kulttuuriperintötyössä hyödynnetään paikallistietoutta ja muistitietoa niin kohteiden ja materiaalisen kulttuuriperinnön kartoittamisessa, tunnistamisessa kuin siihen liittyvien merkitysten ja rituaalien ymmärtämisessä ja tulkinnassa.³⁵ Työelämän tutkimuksessa keskiössä puolestaan ovat olleet yhteiskehittäminen organisaatioissa tuloksellisuuden ja hyvinvoinnin lisääntymisen näkökulmista.³⁶

Jo ennen osallistavan tutkimuksen tuloa muotitermiksi antropologian ja sosiologian piirissä tehtiin tutkimusta, joka voidaan laskea osallistavaksi tutkimukseksi. Osallistuvassa havainnoinnissa on tavallista, että jotkut tutkimukseen osallistuvat antavat tutkijalle enemmän aikaansa ja jakavat ajatuksiaan syvällisem-

---

32 Vastavuoroisuudesta esim. Lawless 1992; kanssatutkijuuden kritiikistä ks. Ahmed 2000, 55–74.

33 Lassiter 2005, 16–17.

34 Ks. esim. Simpson 2008; Moser et al. 2002.

35 Simpson 2008.

36 Syvänen 2008.

min kuin toiset osallistujat. Nämä niin sanotut ”avaininformantit” ovat usein olleet aktiivisia toimijoita tutkimuksessa ja heidän roolinsa hahmotettu yhteisöidensä portinvartijoina.³⁷ Aiemmassa tutkimuksessa ”avaininformanttien” osuus tutkimuksen teosta on vain saattanut jäädä tutkijalta kertomatta, kun objektiivisuuden vaatimusten mukaisesti tekstistä on häivytetty kaikki tutkimuksen tekemisen subjektit, myös tutkija itse omine ajatuksineen.³⁸ Tässä mielessä myös kansatieteelliset kyselyt ja haastattelut voi nähdä osallistavana tutkimuksena, sillä tutkijat luottivat vastaajien kykyyn kuvata kulttuurisia ilmiöitä tutkimukselle hyödyllisellä tavalla. Kyselyihin vastaajat ja haastatteluihin osallistujat eivät ole olleet passiivisia tutkijan katseen tai analyysin kohteita, vaan ovat voineet itse valita mitä ja miten kertovat elämästään. Tutkijan vaikutusta tämän tyyppisten aineistojen tuottamisessa on pohdittu pitkään eri näkökulmista.³⁹ Suomalaiset tutkijat ovat myös nostaneet esiin vastaajien ja haasteltavien aktiivisen roolin oman historiansa ja kulttuuriperintönsä tuottajina ja määrittelijöitä.⁴⁰ Mielestämme myös tietoista suomen kielen tai vähemmistökielten käyttöä tutkimuksen kielenä voidaan pitää tärkeänä osallistamista mahdollistavana tekijänä.

Osallistavan tutkimuksen lopputuloksena nähdään useimmiten muutakin kuin akateemista tutkimustekstiä. Tutkimus voi olla yhteistä reflektointia esimerkiksi videoiden/elokuvien, mallien (*mock-ups*), lavasteiden tai rekvisiitan, prototyypin,

---

37 Whyte 1991.

38 Gubrium & Harper 2013, 28.

39 Esim. Aro 1996; Korhokangas 1996; Peltonen 1996; Snellman 1996; Pöysä 1997.

40 Helsti 2000; Lillbroända-Annala 2013; Mikkola 2009; Olsson 2011.

pelien ja esitysten kautta.⁴¹ Digitaalisia osallistavan tutkimuksen välineitä ovat ainakin tarinankerronnan erilaiset muodot (esim. videot, Photovoice-menetelmä), yhteisblogin, interaktiivinen multimedia sekä paikkatietojärjestelmiä hyödyntävä osallistava GIS.⁴² Digitalisaation ja Internetin myötä tutkimusta voi tehdä virtuaalisesti ja sen etenemistä pääsee seuraamaan helposti, aikaan ja paikkaan rajoittumatta. Tämä on radikaali muutos juuri osallistumisen mahdollisuuksien näkökulmasta. Antropologi George Marcus nimittää osallistamisen mahdollistavaa tilaa tai ulottuvuutta kolmanneksi tilaksi. Nämä toimivat ikään kuin jaettuina laboratorioina, joissa valmiiden akateemisten tekstien sijaan osalliset sekä tutkija tuottavat yhdessä erilaisia työversioita tutkittavasta teemasta. Näiden tilojen haasteena on digitaalisuuteen liittyvät valta-asetat, käännöstyökalujen kehittyminen ja verkkoteknologioita hallitseva neoliberalismi, joka kulminoituu tällä hetkellä mainosteollisuuden kytkeytymisessä suosituimpiin hakukoneisiin ja sosiaaliseen mediaan.⁴³ Osallistavan tutkimuksen digitaaliset mahdollisuudet ovatkin koko ajan muutoksessa oleva kenttä, jossa löydetään jatkuvasti tapoja tehdä tutkimusta uudella tavalla, mikä heijastuu metodologiaan ja käsitteisiin.⁴⁴

Seuraavaksi esittelemme osallistavat tutkimushankkeet, joissa olemme itse olleet mukana. Sitten siirrymme tarkastelemaan osallistumisen ja osallistamisen teemoja omien tutkimustemme kautta hyödyntäen Bourdieun teoriaa erilaisista pääoman muodoista.

---

41 Otto & Smith 2013, 11.

42 Gubrium & Harper 2013, 18.

43 Marcus 2014.

44 Gubrium & Harper 2013, 19.

Osallistavaa kulttuuriperintötyötä ja toimintatutkimusta työelämän tasa-arvosta

Tytti Steel on ollut suunnittelemassa ja toteuttamassa suurempaan työelämän tasa-arvoa käsittelevään tutkimukseen⁴⁵ kuuluvaa osahanketta, jossa lähdettiin tavoittelemaan osallistavan tutkimuksen menetelmiä (tässä tekstissä Projektiksi 1). Tutkimuskohteena on yli 50-vuotiaiden työnhakijoiden pääsy työelämään ja yhteistoiminta sijoittui Kotkan Merikeskus Vellamoon, jossa sekä Kymenlaakson museo että Suomen merimuseo ovat olleet mukana yhteistyössä. Tutkimus alkoi syksyllä 2016, kun koolle kutsuttiin suunnittelukokouksiin paikallisen TE-toimiston asiantuntijoita sekä muita paikallisia toimijoita, jotka tekevät töitä työttömien työnhakijoiden asioiden parissa. Kokouksia järjestettiin kaksi ja jälkimmäiseen saatiin mukaan myös yksi kokemusasiantuntija.

Loppusyksystä 2016 järjestettiin kaikille avoin yleisötilaisuus (140 osallistujaa) ja sen jälkeen neljän tapaamisen sarja ennakoon ilmoittautuneille osallistujille (noin 30 aktiivista osallistujaa). Alkuvuodesta 2017 haastateltiin syksyn tapaamisten sarjaan osallistuneita (16 haastateltavaa). Keväällä 2017 järjestettiin toinen neljän tapaamisen sarja, jossa ryhmäkokoja pienennettiin hieman ja jokaisessa tapaamisessa oli noin 20 osallistujaa paikalla yhdellä kertaa. Loppukevästä haastateltiin vielä 14 jälkimmäiseen tapaamisten sarjaan osallistunutta. Haastattelujen lisäksi hankkeessa on tuotettu monenlaisia aineistoja: ryhmäkeskuste-

---

⁴⁵ Yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestävä tulevaisuuden työelämä (WeAll)-tutkimuskonsortio.

lujen äänitallenteita, osallistujien tekemiä muistiinpanoja pienryhmäkeskusteluista, tutkijan ja tutkimusavustajan kirjoittamia etnografisia muistiinpanoja sekä vastauksia pieniin kyselyihin, joita tehtiin pitkin matkaa. Tässä artikkelissa on aineistona käytetty ilmoittautumislomakkeella kerättyä tietoa siitä, miksi osallistuja haluaa olla mukana sekä haastatteluja ja tutkijan etnografisia muistiinpanoja.

Eerika Koskinen-Koivisto puolestaan osallistui hankkeeseen, jossa tutkittiin Lapin toisen maailmansodan kulttuuriperintöä ja erityisesti siihen liittyvien vaikeita ja synkkiä teemoja kuten saksalaisten läsnäoloa ja entisten aseveljien välillä käytyä sotaa (tässä artikkelissa Projektiksi 2). Hankkeessa pyrittiin ymmärtämään sodan materiaalliseen kulttuuriperintöön sisältyviä ristiriitaisia merkityksiä ja ilmiöitä kuten sotahistoriaharrastuksia, keräilyä ja kulttuuriperintöaktivismia nimenomaan paikallisten ihmisten näkökulmasta. Hankkeessa toteutettiin vuosina 2016 ja 2017 yhteisöarkeologiset kaivaukset Inarissa yhteistyössä Inarin kylässä sijaitsevan valtakunnallisen saamelaismuseo Siidan sekä vapaaehtoisten osallistujien kanssa. Vuoden 2016 kaivausten aikana järjestettiin useita yleisötapahtumia kuten esitelmiä, yleisöopastuksia kaivausalueella sekä Inarin kirkonkylän sota-ajan muistitietoa ja kohteita esittelevä kävelykierros. Kierrosta veti paikallinen historiaharrastaja, jonka ansiosta tutkimusryhmä oli kuullut ja saanut ainutlaatuista tietoa myös kaivauspaikaksi valikoituneesta sotasairaalamuistista. Kaivausten yhteydessä järjestettyihin yleisötapahtumiin osallistui noin 30 kyläläistä, joista osa oli kesäasukkaita. Monet heistä osallistuivat useaan hankkeen jär-

Kuva 1. *Lapin synkkä kulttuuriperintö* -hankkeen tutkija Suzie Thomas dokumentoi yleisökaivauksia Inarissa elokuussa 2016. Kuva: Eerika Koskinen-Koivisto.

jestämään aktiviteettiin.⁴⁶ Muutamat asukkaat sekä eri ikäryhmiä edustavat nykyään muualla asuvat, mutta alueelta kotoisin olevat osallistuivat keskusteluihin ja tiedonkeruuseen innokkaasti sosiaalisessa mediassa.

Näistä hankekuvauksista käy ilmi, että tutkittavien henkilöiden lisäksi tutkimuksiin on osallistunut monenlaisia organisaatioita: yhdistyksiä sekä valtiollisia, kunnallisia ja säätiöpohjaisia toimijoita, esimerkkihankkeissamme erityisesti museoita. Esimerkiksi Suomen Akatemian uudessa rahoitusmuodossa, strategisen tutkimuksen neuvoston rahoituksessa, edellytetään tutkimushankkeelta laajaa sidosryhmäyhteistyötä. Käytännössä laajan tutkimushankkeen ”työpaketeilla” tai osahankkeilla on omat yh-

---

46 Banks, Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2018.

teistyökumppaninsa ja sidosryhmät osallistuvat tutkimukseen vaihtelevasti. Jotkut saattavat olla mukana prosessin alusta loppuun, toiset vain osan aikaa tai yhteistyö voi painottua pelkästään tulosten jakamiseen eri yleisöille. Joka tapauksessa sidosryhmien kanssa työskentely tuo osallistavan tutkimuksen pohdintoihin uuden tason, jota on syytä tulevaisuudessa tarkastella lähemmin. Enää ei olekaan kyse pelkästään yksilöiden välisestä yhteistyöstä, vaan osallistujan taustaorganisaation arvot, tavoitteet ja resurssit ovat mahdollistamassa ja rajaamassa yhteistoimintaa.⁴⁷

Toimijoiden erilaiset tavoitteet tai käytännöt asettavat usein haasteita yhteistyölle. Esimerkiksi museoyhteistyössä on huomioitava, että valta- ja maakunnallisten sekä useimpien erikoismuseoiden tallennustoimintaa ohjaavat valtakunnallinen nykydokumentoinnin tallennussuunnitelma TAKO sekä muut alueelliset ja temaattiset painotukset. Lapissa toisen maailmansodan tapahtumat koskettivat suomalaisten lisäksi myös saamelaisyhteisöä. Vuonna 1998 valmistuneessa saamelaismuseo Siidan perusnäyttelyssä ei kuitenkaan ole aiemmin haluttu korostaa sodan vaikutuksia yhteisöön, vaan saamelaisyhteisön elinvoimaisuutta ja omaa identiteettiä.⁴⁸ Näyttelyä ollaan kuitenkin parhaillaan uudistamassa, ja viime vuosina museon arkeologi Eija Ojanlatva on tehnyt mittavaa kartoitustyötä toisen maailmansodan aikaisissa sotakohteissa Inarin kunnan alueella. Lisäksi Inarin kunnan kirjaston *Tarinoita Inarista* -hanke⁴⁹ on tallentanut mittavan määrän

47 Ks. myös Mosse 2007.

48 Ks. Thomas & Koskinen-Koivisto 2016.

49 *Tarinoita Inarista* -hankkeen äänitearkistossa on 404 tarinaa joiden teemat liittyvät elinkeinoihin, savotoihin, matkailu- ja sotahistoriaan, jälleenrakennukseen ja tiestörakentamiseen. Kaikki aineisto on myös rinnakaistallennettu Finnaan. <http://www.tarinoideninari.fi/>.

myös sotaan liittyvää muistitietoa. Toisen maailmansodan kulttuuriperintö kiinnostaa siis tutkijoiden ohella useita paikallisia toimijoita, ja onkin todennäköistä, että yhteistoiminta hyödyttää kaikkia osapuolia ja synnyttää uusia avauksia. Eriävät intressit olisi kuitenkin syytä tunnistaa ja niistäkin keskustella avoimesti.

Kulttuurinen pääoma ja osallistava tutkimus

Kulttuurinen, sosiaalinen ja taloudellinen pääoma yhteenkietoutuvat joissakin osallistavissa tutkimushankkeissa. Tästä esimerkkinä on kanadalainen espanjankielisten ulkomaalaistaustaisten naisten terveyttä koskeva osallistava toimintatutkimus, jossa rekrytoitiin joukko latino-vähemmistöön kuuluvia naisia terveysneuvojiksi ja tutkimuksen tekijöiksi. Naiset osallistuivat ensin kolme kuukautta kestäneeseen koulutukseen, josta he saivat rahallisen palkkion. Koulutuksen jälkeen neuvot jalkautuivat yhteisöön haastattelemaan naisia heidän terveyskäsitksistään ja kertomaan heille tarjolla olevista palveluista sekä valistamaan haastateltavia terveysasioissa. Osallistujilla oli siis kulttuurista pääomaa (kielellistä osaamista), jota he täydensivät terveydenhoitoon liittyvällä tiedolla. Osallistujilla oli myös sosiaalista pääomaa, verkostoja, joiden avulla he saattoivat löytää palveluiden ulkopuolelle jääneitä maahanmuuttajataustaisia naisia, joita hankkeen avulla tavoiteltiin. Työttömille ja koulutusta vastamattomissa töissä työskennelleille osallistujille tutkimus tarjosi mahdollisuuden kartuttaa kulttuurista osaamista toiveenaan

työllistyä terveysneuvojana myöhemmin.⁵⁰ Kulttuurisen pääoman kartuttaminen on ollut myös tässä artikkelissa esiteltävien hankkeiden osallistujien tavoitteena, mutta eri tavoin.

Kulttuurisen pääoman kartuttaminen on motivoinut yleisöä osallistumaan Lapin sota-ajan kulttuuriperintöön liittyvän Projektin toimintaan. Paikalliset yleisöohjelmaan osaa ottaneet halusivat lisätä paikallistietouttaan ja tavata tutkijoita, jotka ovat kiinnostuneet heidän kulttuuriperinnöstään. Vapaaehtoisina arkeologisilla kaivauksilla toimineet, joista vain kolme oli kotoisin Lapin alueelta ja muut olivat saapuneet paikalle kaukaakin, puolestaan tavoittelivat joko yleistä tietoutta historiasta tai edistivät jotain tiettyä historiaan suuntautunutta harrastustaan kerryttämällä tietoutta arkeologisista tutkimusmenetelmistä. Kaikki osallistujat olivat suuntautuneet kulttuuriseen osaamiseen perehtymällä paikalliseen ja ylirajaiseen eurooppalaiseen sotahistoriaan. Kiinnostavaa oli, että valtaosa kaikista osallistujista oli naisia. Osalla kaivauksille ja sen yleisöohjelmaan osallistuneista oli saksalaisia perheenjäseniä, mikä lisäsi heidän kiinnostustaan Lapin saksalaisaikaan kohtaan.⁵¹ Heille ja monille kaivauksien seuranneille paikallisille kaivausten kautta saatava tieto selvitti menneisyyden monimutkaisia tapahtumia, loi uusia näkökulmia suvun historiaan ja vahvisti paikallista identiteettiä. Tutkijoiden ja vapaaehtoisten kaivajien kesken syntyi ”Innokkaat kaivajat”-niminen Facebook-ryhmä, jossa jaetaan sotahistoriaan liittyviä linkkejä ja tutkimuksen tuloksia ja keskustellaan aihepiiristä. Ryhmä toimii edelleen aktiivisesti sen perustamisen ideoineiden

---

50 Meyer et al. 2003.

51 Osallistujien taustoista tarkemmin ks. Banks et al. 2018.

ydinjäsenten ja tutkijoiden toimesta. Osa ryhmän jäsenistä osallistui myös hankkeen toisille kesällä 2017 Inarin Kaamasen kylässä järjestämille yleisökaivauksille.

Lähes kaikki Projekti 2:n Lapin alueella haastattelemat paikalliset ihmiset toivoivat, että tutkimus edesauttaisi alueen sotakohteiden suojelua ja saavutettavuutta. Monet odottivat, että kohteille tulisi jonkinlaisia, esimerkiksi mobiiliperustaisia opasteita ja niiden ympärille kehitettäisiin matkailutuotteita. Keskustelu sodan kulttuuriperinnön käytöstä jatkuikin paikallisten toimesta kaivausten päättymisen jälkeen, vaikka vuorovaikutus tutkimusryhmän kanssa katkesi osittain maantieteellisen välimatkan ja toisaalta projektin kenttätöväiheen päättymisen vuoksi. Koska kaivausten tavoitteena oli sekä löytää monimuotoisia toisen maailmansodan jäänteitä että kerryttää mahdollisimman paljon tietoa kohteiden sota-aikaisesta toiminnasta, esittivät monet toiveen mahdollisuudesta valjastaa kaivauspaikka matkailua palvelevaksi uudeksi kulttuurikohteeksi. Moni Inarin kunnan alueella asuva yleisöohjelmaan osallistunut olikin paikalla juuri tätä varten. Onkin mahdollista, että Inarin kirkonkylän aiemmin pimennosta olevasta sodan kulttuuriperinnöstä tehdään kulttuuriperintötuote. Koska tämä ei kuitenkaan ollut (akateemisen) tutkimushankkeen tavoite, riippuu kulttuuriperintökohteen kehittämistyö paitsi paikallisista yrittäjistä myös viranomaistyöstä, sillä sotahistoriakohteille olisi saatava myös virallinen status ja suojelu. Tässä kulttuuriperinnöllistämisen prosessissa (*heritagization*)⁵² on aina kyse arvotuksesta ja valinnoista, joilla on usein monia suotuisia vaikutuksia niin alueen kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kuin

---

52 Ks. Bendix 2009; ks. myös Lillbroända-Annala 2013, 28–30.

Kuva 2. Vapaaehtoiset työn touhussa Inarin yleisökaivauksilla. Kuva: Eerika Koskinen-Koivisto.

taloudenkin kannalta.⁵³ Kulttuuriperinnöllistäminen voi osallistavassa hankkeessa olla tutkijan ja muiden osallistujien yhteinen projekti ja lähtökohta, jossa paikallisen identiteetin vahvistaminen ja mahdollinen matkailukäyttö ovat molemmat tärkeitä motiiveja toiminnalle ja osallistumiselle.

Projekti 1:n osallistujille kulttuurisen osaamisen kartoittaminen oli myös ensisijaista, mutta keskeisesti oman työllistymisen kannalta; kulttuuriperinnön aspekti jäi hankkeessa pienempään asemaan kuin tutkija ennen yhteisen suunnittelun alkamista ajatteli. Projekti 1:n osallistajat toivoivat saavansa tapaamisista uutta tietoa esimerkiksi TE-toimiston palveluista ja työnantajien näkemyksistä iäkkäämpien työnhakijoiden kohdalla. Perimmäi-

53 Ks. esim. Murzyn-Kupisz & Działek 2013.

nen tavoite osallistumiselle oli toive omasta työllistymisestä. Ilmoittautumisvaiheessa osallistujilta kysyttiin, miksi he halusivat mukaan toimintaan ja yksi vastauksista kuului: ”Työ on kaikki. Ilman työtä ei ole mitään.” Osallistuja näki siis palkkatyöllä olevan paljon suuremman merkityksen kuin pelkkä taloudellinen hyöty. Toisaalta vuorovaikutuksen edetessä kävi ilmi, että jotkut osallistujat olivat jo käytännössä luovuttaneet: he eivät enää tosissaan uskoneet siihen, että tulevat työllistymään. Heidän kohdallaan korostui mahdollisuus kertoa omasta tilanteestaan tutkijalle ja sitä kautta myös työnantajille ja päättäjille.

Projektin tutkijan alkuperäinen ajatus museonäyttelyn hyödyntämisestä tulevaisuuden työelämän pohdinnassa ei ainakaan toistaiseksi ole toteutunut, sillä kenelläkään osallistujista ei ole ollut aikaa miettiä sitä, miten pohdintaan osallistujia johdattelaisiin. Sekä Kymenlaakson museon että Suomen merimuseon näyttelyissä on runsaasti tietoa menneistä ammateista ja elinkeinoista, ja lisätiedon saaminen niistä oli osallistujille myönteinen lisä osallistumiseen, mutta kukaan ei nähnyt suoraa linkkiä oman tulevan työelämän pohtimisen ja näyttelykäyntien välillä. Useampi osallistuja mainitsi museon mieluisana kokoontumispaikkana, ja yksi totesi vahvasti, että tapaamiset eivät olisi toimineet yhtä hyvin esimerkiksi TE-toimiston tiloissa. Merikeskus Vellamon tilat toivat hänen mukaansa toimintaan sopivaa erityisyyttä, ja osallistujat kokivat hyvin myönteisenä museoiden tarjoaman ilmaisen sisäänpääsyn tutkimukseen osallistujalle ja yhdelle seuralaiselle loppuvuodeksi.

Sosiaalinen pääoma ja osallistava tutkimus

Sosiaalisen pääoman kartuttamista voi pitää kaikkeen ryhmätöimintaan osallistumisen motiivina. Yhteenkuuluvuuden tunne ja hiljaisen tai epävirallisen tiedon saaminen ovat keskeisiä osallistamisen onnistumisen edellytyksiä. Projekti 1:n osallistujille työllistymiseen ja työllistymispalveluihin liittyvän tiedon saaminen oli keskeinen syy osallistumiselle. Tällaisen tiedon voidaan nähdä olevan sekä kulttuurista että sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen median alusta LinkedIn, jossa keskustellaan työhön liittyvistä kysymyksistä ja jossa työnhakija voi esitellä osaamistaan mahdollisille tuleville työnantajille, väittää että nykyisin jopa 80 prosenttia työpaikoista löydetään verkostojen kautta. Myös tutkimustiedon mukaan hyvät verkostot omaavalla on paremmat mahdollisuudet löytää työpaikka ja saada siten sosiaalista pääomaa vaihdettua myös taloudelliseksi pääomaksi.⁵⁴

Projekti 2:n osallistujille sosiaalisen pääoman kartuttaminen liittyi enemmän vapaa-aikaan ja paikalliseen sekä sosiaaliseen identiteettiin kuin työelämään. Tutkijoiden kanssa työskentely ja verkostoituminen tarjoavat historiasta kiinnostuneelle viihdytystä ja mahdollisuuksia oppia uutta, mutta mahdollisesti myös sosiaalisen statuksen nousua, erityisesti jos löydöt ovat merkittäviä ja tulokset saavat julkisuutta. Kulttuuriperintöhankkeeseen osallistuvalla voi tarjoutua aiemmin mainittu ”avaininformantin” tai ”portinvartijan” rooli, jossa pääsee vaikuttamaan tutkimuksen tuloksiin suosittelemalla tutkijalle tiettyjä ”ääniä” ja tulkintoja, esimerkiksi haastateltavia tai oman suvun ja alueen perimätie-

---

54 Kortteinen & Tuomikoski 1998; Oinas et al. 2018.

toa.⁵⁵ Tällainen rooli oli Inarin kirkonkylällä sijainneen yleisökai-vausten kohteeksi valitun paikan tutkijoille aiemmin esitelleellä paikallishistorian asiantuntijalla.

Projekti 1:n järjestämään toimintaan osallistuneille sosiaalisen pääoman karttuminen näytti tulevan osittain yllätyksenä. Ryhmätapaamisissa tuli hyvin konkreettisesti esiin, että osallistujat eivät olleetkaan vaikeassa tilanteessa yksin ja monet kokivat saaneensa merkittävää vertaistukea. Ilmoittautumisvaiheessa yksittäiset hankkeesta alustavasti kiinnostuneet ilmaisivat, että eivät halunneetkaan lähteä mukaan, koska he eivät nähneet hyötyvänsä osallistumisesta tarpeeksi. He kaipasivat suoraa työllistymistä eli taloudellista hyötyä. Yksittäisissä kirjallisissa välipalautteissa ja joissakin keskusteluissa osallistujat myös kyseenalaistivat tutkimuksen hyödyn: joku totesi, että tutkimuksesta hyötyy taloudellisesti välittömästi vain tutkija ja yksi työnhakijoista kysyi, onko toiminnassa mukana ”koekaniinina”.

Useampi osallistuja toi esiin sekä tapaamisissa käydyissä keskusteluissa että haastatteluissa, että yli 50-vuotiaiden työnhakijoiden vaikean tilanteen esiin tuominen oli tärkeä syy osallistumiselle. He toivoivat laajempaa hyväksyntää ja empaattisempaa suhtautumistapaa muilta ihmisiltä ja mahdollista asenteenmuutosta työnantajilta. Tutkijat kertoivat myös hyvin avoimesti, että kyseessä on tutkimushanke, eikä se suoraan johda esimerkiksi harjoittelupaikan saamiseen. TE-toimistosta kuitenkin raportoitiin, että toimintaan osallistuneet olivat aktivoituneet työnhaussa ja yhteydenpidossa TE-toimistoon. Muutamille osallistujille toiminta oli lyhyestä kestostaan huolimatta merkittävä sysäys eteen-

---

55 Esim. ”Doc” Whyten tutkimuksessa, Whyte 1943.

päin: yksi kertoi saaneensa toiminnasta kipinän lykkäämäänsä TE-toimistossa käyntiin ja palkkatukipaikan järjestämiseen, toinen vaihtoi epätyytyttävät pätkätyöt oman yrityksen pyörittämiseen. Kaikki haastatellut suhtautuivat toimintaan positiivisesti, mikä on tietysti vapaaehtoisuuteen perustuvassa toiminnassa ja haastattelussa todennäköistä. Osa jälkimmäisen ryhmän jäsenistä halusi jatkaa ryhmän kokoontumisia omatoimisesti, joten he kokivat sosiaalisen pääoman karttumisen merkittävänä etuna tulevan työelämän ja yleisemminkin hyvinvointinsa kannalta. Yksi hedelmällisimpiä tapoja, joilla tutkimuksen osallistavuus konkretisoitui, oli muutaman osallistujan omatoiminen hanke kirjoittaa paikalliseen kaupunkilehteen juttusarja työttömyyden kokemuksista.⁵⁶

Pohdinta

Luke Lassiterin kehoitusta seuraten olemme tässä tekstissä nostaneet esiin tutkimuksen osallistujien ja ”kentän” välisen itsestään selvän suhteen ja osallistumisen hyödyt tietoisien pohdinnan kohteeksi.⁵⁷ Olemme myös samoilla linjoilla Byrnen ja kumppaneiden kanssa siinä, että osallistava tutkimus on helpommin sanottu kuin tehty, eikä erilaisista hyöty- ja valtasuhteista pääse helposti irti. Tutkijan refleksiivinen ajattelu on oltava lähtökohtana koko prosessille, sillä valta säilyy aina tavalla tai toisella tutkijojilla, jotka Byrnen ja kumppaneiden sanoin voivat antaa suunnit-

---

⁵⁶ Juttusarjan aloitus: kaupunkilehti Ankkuri 25.11.2017.

⁵⁷ Lassiter 2005.

teluprosessin osallistujien käsiin, mutta ohjaavat tutkimusprosessia taustalla tehden päätöksiä siitä, mitä voidaan ja kannattaa tehdä.⁵⁸ Käytännössä tutkimushankkeeseen palkatut henkilöt ”omistavat” tutkimusmenetelmän, valitsevat aiheet, tallentavat aineiston (tai päättävät miten aineisto tallennetaan) ja raportoivat hankkeesta alussa asetettujen tavoitteiden mukaisesti.⁵⁹ Tämä ei ole välttämättä huono asia, sillä tutkija on oman alansa asiantuntija, jolla on vuosien opinnot ja usein myös työkokemus tutkimuksen tekemisestä. Vaikka osallistujia koulutettaisiin tutkimuksen tekemiseen, ei heillä usein ole, eikä mielestämme tarvitsekaan olla, samanlaista kiinnostusta tutkimuksen menetelmiä kohtaan kuin tutkijoilla.⁶⁰ Vaikka rahoittaja mahdollistaa osallistavan tutkimuksen tekemisen, se ei itsessään demokratisoi tutkimuksen tekemistä. Osallistavia menetelmiä voidaan käyttää tietoisesti tai tahtomatta kuvaamaan ”ulkopuolisten” tavoitteita osallistujien omina tavoitteina tai valtavirtaistuneita enemmistön näkökulmia pieniyhteisön näkökulmina.⁶¹ Tutkijalle on myös osallistavassa tutkimusprosessissa keskittynyt paljon pääomaa, taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista, suhteessa osallistujiin. Tämän valta-asetelman kieltäminen saattaa johtaa positivismiin kaltaiseen raportointiin, jossa tutkijan panos jää näkymättömäksi. Positivistisessä tekstissä valta-asetelmia peittelee passiivimuo- to, ja osallistavan tutkimuksen valtakuviot on mahdollista peittää uudelleenlaiseen jargoniin.

---

58 Byrne et al. 2009.

59 Mosse 2007.

60 Byrne et al. 2009; Meyer et al. 2003.

61 Mosse 2007.

Yhden suuren haasteen osallistavalle tutkimukselle tuo nykyinen hankkeistettu tutkimusmaailma ja akateemisen tutkimuksen trendit. Aidosti osallistujien kanssa yhteistyössä tehtävä tutkimus vaatii pitkäjänteisyyttä ja aikaa luottamuksen sekä riittävän osaamisen rakentamiselle. Kuten Byrne ym. toteavat, ”salamatutkimuksen” (*hit-and-run*) sijaan tarvitaan pitkäkestoista ja prosessiin perehtyvää tutkimusta, joka kunnioittaa tutkittavia ja tutkimuksen eettisyyttä.⁶² Tämä on kuitenkin jossakin määrin vaikea toteuttaa aikana, jolloin tutkimuksen rahoitus mahdollistaa monille tutkijoille vain lyhyet jaksot kentällä.⁶³ Tutkimusrahoituksen jaossa ja siten myös yksittäisen tutkijan urakehityksen kannalta uudet ”innovaatiot” sekä jatkuvat uudet aluevaltauksukset ovat tärkeitä: asioihin syventymisestä ei palkita. Toisaalta tutkijoiden ja tutkittavien aikakäsitykset voivat olla hyvin erilaisia: aineistojen kokoaminen sekä niiden analyysi on työlästä, ja yhden kansainvälisen aikakauslehtiartikkelin tekeminen ja julkaistuksi saaminen saattaa kestää vuosia, mikä osallistujien kannalta on liian pitkä aika tulosten julki saamiseen. Osallistujien elämäntilanteet ja samalla mahdollisuudet osallistua saattavat vaihdella – esimerkiksi Projekti 1:n osallistujista useampi on työllistynyt hankkeen kuluessa, mikä on vaikuttanut suurestikin mahdollisuuksiin osallistua. Mahdollisesti vieraskielisinä teksteinä julkaistavat tieteelliset tekstit ovat usein myös kaukana tutkittavien arjesta ja toimeentulokamppailuista, eikä niiden sisältämä tieto siirry käytännön toimintaan ilman tieteellisen tiedon soveltamiseen tähtääviä jatkohankkeita.

---

62 Byrne et al. 2009.

63 O’Dell & Willim 2016.

Osallistavaan tutkimukseen liittyy myös sosiaalisen kanssakäymisen ja tutkimusetiikan haasteita. Miten tutkimusprosessissa saadaan esiin myös kriittisiä näkökulmia osallistujien toimintaan, kun tutkija ja osallistuja tutustuvat yhteistyötä tehdessään? Tätä aihepiiriä on pohdittu useammasta näkökulmasta (ainakin tutkijan ”neutraaliuden” vaatimuksen, yksityisyyden suojan sekä osallistujien tekijänoikeuksien näkökulmista) etnografisessa tutkimuksessa, mutta osallistavassa tutkimuksessa se nousee yhdeksi tärkeimmistä eettisistä kysymyksistä. Miten taataan kriittinen suhtautuminen kaikkien osallistujien (toki myös tutkijan) toimiin tutkimusprosessissa, jos kaikki pääsevät määrittelemään tutkimuksen tavoitteita ja kulkua? Mahdollistaako tämä esimerkiksi osallistuvan ryhmän tai organisaation sisäisten ristiriitojen tai epätasa-arvoisuuksien hiljentämisen? Entä millaisilla kokoon-tumisilla ja välineillä tällainen yhteinen suunnittelu käytännössä toteutetaan?

Myös yksilön suojaan liittyvät kysymykset tulevat esiin uudella tavalla. Erityisesti tutkimukseen osallistuvilla sidosryhmillä saattaa olla halu ja tarve kertoa avoimesti omasta osallistumisestaan, mistä saattaa seurata, että tutkimukseen osallistuneet yksilöt on melko helppo tunnistaa. Myös osallistujien ryhmän sisällä voi olla erilaisia käsityksiä siitä, mitä muista ihmisistä on sopivaa kertoa julkisesti ja mitä ei. Tutkija näkee myös osallistavan tutkimuksen tulokset helposti omasta näkökulmastaan ja saattaa siksi painottaa kaikkien osallistujien oikeutta tekijyyden esille tuomiseen, sillä tutkijalle on oman tutkimustyön jatkon kannalta tärkeää saada oma työpanoksensa näkyville. Yksilönä osallistuvalla taas jo tieto siitä, että oma ja oman viiteryhmän ääni pääsee kuuluviin

ja myönteinen muutos mahdollistuu sitä kautta, saattaa hyvinkin riittää ”palkkioksi” tutkimukseen osallistumiselle.⁶⁴ Tutkimuksen vaikuttavuus on monilta osin sidoksissa hyvin hoidettuun palauteprosessiin ja vuorovaikutuksen jatkamisen mahdollisuuteen tutkimuskentällä. Tähän vaikuttavat monet tekijät aina tutkijan ja tutkittavien onnistuneesta vuorovaikutuksesta tutkimusrahoituksen keston. Tärkeää kuitenkin on, että myös tutkimukseen osallistuvat kokevat hyötynensä tutkimuksesta tai kokevat hyödyttäneensä tutkimusta ja olleensa näin arvokkaita ja arvostettuja. Pidämme tätä molemminpuolista kunnioitusta ja yhteistä sitoutumista tärkeimpänä osallistavan etnologian piirteenä.

Osallistavan etnografian ohella antropologit ovat käyttäneet käsitteitä *sitoutuva* etnografia (*engaged ethnography*) sekä *uppoutuva* etnografia (*embedded ethnography*) kuvaamaan tutkijan ja kentän suhdetta sekä molemminpuolista osallistumista. Tulokintamme mukaan sitoutuvalla etnografialla viitataan usein yhteiskunnallisesti kriittiseen tutkimukseen, jonka tavoitteena on joko yhteisön etujen ajaminen tai jopa radikaaliin muutokseen tähtäävä aktivismi.⁶⁵ Kyse on siis oikeastaan tutkijan osallistumisesta edunvalvontaan, joka ulottuu taloudellisiin, laillisiin ja poliittisiin kysymyksiin, eikä niinkään tutkittavien osallisuudesta. Nähdäksemme uppoutuva etnografia puolestaan viittaa erityisesti juuri sidosryhmien ja tutkijan väliseen yhteistyöhön sekä jaettuun reflektointiin asenteeseen. Antropologit Lewis ja Russell ehdottavat etnografian uudeksi suunnaksi juuri uppoutuvaa etnografiaa, jossa tutkija ei vain osallistuisi tutkittaviensa arkeen

---

64 Esim. Suopajarvi 2016.

65 Low & Merry 2010; Clarke 2010.

olemalla läsnä (*being there*) fyysisellä kentällä, vaan toimisi osana refleksiivistä yhteisöä. He määrittelevät uppoutuvalle etnografialle kolme tunnusmerkkiä: 1) tutkija osana tiimiä 2) tutkijan oppimiseen orientoitunut ote ja 3) tiimin jäsenten ja tutkimukseen osallistuvien avoin ja refleктоiva toimintatapa.⁶⁶ Pidämme edellämainittua uppoutuvan etnografian mallia realistisempänä lähtökohtana kuin varsinaista osallistavaa tutkimusta, jossa osallistujien edellytetään olevan mukana tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa ja panostavan erityisen paljon aikaansa tutkimuksen edistämiseen.

---

66 Lewis & Russell 2011.

LÄHTEET

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Projekti 1:n tutkimusaineistot ovat toistaiseksi hankkeen hallussa Helsingin yliopistossa. Hankkeen materiaalit tullaan tallentamaan Yhteiskunnalliseen tietoarkistoon.

Projekti 2:n tutkimusaineistoja säilytetään toistaiseksi Helsingin yliopiston palvelimella. Haastattelut tullaan tallentamaan Lapin maakunta-arkistoon ja Saamelaisarkistoon projektin päättyessä.

JULKAISTUT LÄHTEET

Acharya, Lalatendu & Dutta Mohan Jyoti 2013. The Child Reporters Initiative in India: A Culture-Centered Approach to Participation. – Jan Servaes (ed.) *Sustainability, Participation & Culture in Communication: Theory and praxis*, 219–238. Bristol: Intellect.

Ahmed, Sara 2000. *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London & New York: Routledge.

Aro, Laura 1996. *Minä kylässä: identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Banks, Ian & Koskinen-Koivisto, Eerika & Seitsonen, Oula 2018. Public Engagements with Lapland's Dark Heritage: Community Archaeology in Finnish Lapland. – *Journal of Community Archaeology and Heritage* 5(2): 128–137.

Bendix, Regina 2009. Heritage between Economics and Politics. – Laurajane Smith & Natsuko Akawa (eds.) *Intangible Heritage*, 253–269. London: Routledge.

Bourdieu, Pierre 1986. The Forms of Capital. – John G Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 242–258. New York: Greenwood Press.

Byrne, Anne & Canavan, John & Millar, Michelle 2009. Participatory research and the voice-centred relational method of data analysis: is it worth it? – *International Journal of Social Research Methodology*, 12(1): 67–77.

- Clarke, Kamari M. 2010. Toward a Critically Engaged Ethnographic Practice. – *Current Anthropology* 51(2): 301–312.
- Cleaver, Frances 2007. Institutions, Agency and the Limitations of Participatory Approaches to Development. – Bill Cooke & Uma Kothari (eds.) *Participation: The New Tyranny?*, 36–55. London: Zed Books.
- Cooke, Bill & Kothari, Uma 2007. The Case for Participation as Tyranny. – Bill Cooke & Uma Kothari (eds.) *Participation: The New Tyranny?*, 1–15. London: Zed Books.
- Davies, Charlotte Aull 2008. *Reflexive Ethnography: A guide to researching selves and others*. Second edition. London: Routledge.
- Gothóni, René 1997. Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua: Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*, 136–157. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Gubrium, Aline & Harper, Krista 2013. *Participatory visual and digital methods*. Walnut Creek (Calif.): Left Coast Press Inc.
- Helsti, Hilikka 2000. *Kotisyntyisten aikaan: etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hickey, Sam & Mohan, Giles 2004. Towards participation as transformation: critical themes and challenges. – Samuel Hickey & Giles Mohan (eds.) *Participation: from tyranny to transformation? Exploring new approaches to participation in development*, 3–24. London: Zed Books.
- Hämeenaho, Pilvi 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentamisesta*. Tutkimus 129. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Ilmonen, Kaj 2000. Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. – Kaj Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi 42, 9–38. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kaijser, Lars 1999. Fältarbete – Lars Kaijser & Magnus Öhlander (red.) *Etnologiskt Fältarbete*, 24–40. Lund: Studentlitteratur.
- Kansalaisaloite-verkkosivu, <https://www.kansalaisaloite.fi/fi> (20.7.2017).

- Kaupunkilehti Ankkuri 25.11.2017. https://www.lehtiluukku.fi/lehti/kaupunki-lehti-ankkuri/_read/25.11.2017/165469.html?p=4 (13.8.2018).
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus: agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998. *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Hanki & Jää.
- Kvali MOTV: Tampereen yliopiston kvalitatiivisten menetelmien oppimisympäristö. Toimintatutkimus, kirjoittaja Arja Kuula. http://www.fsd.uta.fi/menetaelmaopetus/kvali/L5_4.html (26.7.2017).
- Lassiter, Luke Eric 2005. *The Chicago Guide to Collaborative Ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lawless, Elaine 1992. "I was afraid someone like you...an outsider... would misunderstand". Negotiating interpretive differences between ethnographers and subjects. – *Journal of American Folklore* 105: 302–314.
- Lewis S.J. & Russell, AJ 2011. Being embedded: A way forward for ethnographic research. – *Ethnography* 12(3): 398–416.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2013. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. – Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim.) *Muuttuva kulttuuriperintö: Det föränderliga kulturarvet*, 19–40. Helsinki: Ethnos ry.
- Low, Setha M. & Merry Sally Engle 2010. Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas: An Introduction to Supplement 2. – *Current Anthropology* 51(2): 203–226.
- Marcus, George 2014. Etnografian uudet haasteet Writing Culture -liikkeen jälkeen. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 32–58. Helsinki: Ethnos ry.
- Meyer, Mechthild C. & Torres, Sara & Cermeño & MacLean, Lynne & Monzón, Rosa 2003. Immigrant Women Implementing Participatory research in Health Promotion. – *Western Journal of Nursing Research* 25(7): 815–834.

- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Moser, Stephanie & Glazier, Darren & Phillips, James E. & el Nemr, Lamyia Nasser & Mousa, Mohammed Saleh & Aiesh, Rascha Nasr & Richardson, Susan & Conner, Andrew & Seymour, Michael 2002. Transforming Archaeology through Practice: Strategies for Collaborative Archaeology and the Community Archaeology Project at Quseir, Egypt. – *World Archaeology* 34(2): 220–248.
- Mosse, David 2007. 'People's Knowledge', Participation and Patronage: Operations and Representations in Rural Development. – Bill Cooke & Uma Kothari (eds.) *Participation: The New Tyranny?*, 16–35. London: Zed Books.
- Murchison, Julian M. 2010. *Ethnography Essentials: Designing, Conducting, and Presenting Your Research*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Murzyn-Kupisz, Monika & Dziątek, Jarosław 2013. Cultural heritage in building and enhancing social capital. – *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 3(1):35–54.
- O'Dell Tom & Willim, Robert 2016. Kulttuurianalyysin ja etnologisen koulutuksen tavoitteiden uudelleenmäärittely: Kuinka tavoittaa uusia yleisöjä yliopiston ulkopuolella? – Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi: Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*, 43–80. Helsinki: Ethnos ry.
- Oinas, Tomi & Ruuskanen, Petri & Kankainen, Tomi & Anttila, Timo & Kivitalo, Mari 2018. Sosiaalinen pääoma ja yksilötason tulokehitys Suomessa. – *Sociologia* 1/2018: 65–81.
- Olsson, Pia 2011. *Women in Distress: Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. European Studies in Culture and Policy Vol 11. Zürich: LIT Verlag.
- Otto, Ton & Smith, Rachel Charlotte 2013. Design Anthropology: A Distinct Style of Knowing. – Wendy Gunn & Ton Otto & Rachel Charlotte Smith (eds.) *Design Anthropology: Theory and Practice*, 1–29. London: Bloomsbury.

- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot: tutkimus työväen muistelu-kerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki 1997. *Jätkän synty: tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Servaes, Jan 2013. Introduction: The kaleidoscope of Text and Context in Communication. – Jan Servaes (ed.) *Sustainability, Participation & Culture in Communication: Theory and praxis*, 1–23. Bristol: Intellect.
- Simpson, Faye. 2008. Community Archaeology under Scrutiny. – *Conservation and Management of Archaeological Sites* 10(1): 3–16.
- Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö: kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Oulu: Pohjoinen.
- Suopajärvi, Tiina 2016. Knowledge-making on 'ageing in smart city' as socio-material power dynamics of participatory action research. – *Action Research* 15(4): 386–401.
- Syvänen, Sirpa 2008. *Hyvinvoinnin ja tuloksellisuuden tekijät: yhteistoiminnallisen kehittämisen ideat ja aatteet*. Kansallisen työelämän kehittämissuunnitelma, raportteja 61. Helsinki: Tekes.
- Thomas, Suzie & Koskinen-Koivisto, Eerika 2016. "Ghosts in the background" and the "Price of the war": Representations of the Lapland War in Finnish museums. – *Nordisk Museologi* 2016/2: 60–77.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>.
- Whyte, William Foote 1943. *Street Corner Society: the social structure of an Italian slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- 1991. Introduction. – William Foote Whyte (ed.) *Participatory Action Research*, 7–15. Newbury Park: Sage.

- Whyte, William Foote & Greenwood, Davydd J. & Lazes, Peter 1991. Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Research. – William Foote Whyte (ed.) *Participatory Action Research*, 19–55. Newbury Park: Sage.
- YK:n *Lapsen oikeuksien sopimus* 1989, <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/> (20.7.2017).

OMIN VOIMIN

Liikkuvan aluetutkimuksen reitti ja mittakaava¹

Karri Kiiskinen

Teknologinen kehitys tuottaa uusia tapoja nähdä ja kokea maisemaa ja alueita osana erilaisia liikkumisen kokemuksia. Yksi näkökulma, jonka itse kukin voi kokea, on television välittämä. Siinä paikka ja reitti asettuvat jotenkin erilaisen kokemuksen osiksi: Viime aikojen TV-ohjelmissa (kansallis)maisemaa ja (erä)luontoa on tuotu esiin usein ilmakuvaaperspektiivistä, jonka muun muassa kauko-ohjattavat kuvauskopterit ovat tehneet mahdolliseksi. Korkeuksiin nouseva kuvakulma paikoista ja alueista tarjoaa tavallaan kokonaisen ja tarkan kuvan, mutta usein myös vieraan siinä mielessä, että tuttukin maisema tuntuu vieraalta ja kuvattuun maisemaan voi olla vaikea sijoittaa itseään kokijana. Toisaalta, ilmakuvaaperspektiivi on pitkään ollut tarjolla myös urheilukanaalien pyöräilykilpailujen tuntikausia kestävässä lähetyksissä, joissa kuvataan pyöräilijöitä usein korkeuksista, jotka tuovat maiseman

---

¹ Artikkelin on osa kirjoittajan postdoc -tutkimusta pyöräilystä kolmella eurooppalaisella raja-alueella ja sen on rahoittanut Koneen Säätiö.

ominaisuuksia esiin. Kamera kuvaa reittiä, liikkuvia hahmoja osana pyöräilymaisemaa. Varsinkin pyöräilyä harrastanut katsoja tuntee, että tuolla tiellä, tuossa maisemassa olisi hieno ajaa. Nyt ilmakuvauus tuntuu tuottavan liikkumisen maiseman, johon voi itsensä sijoittaa, ei paikkaan vaan reitille halki pyöräilymaisemien.

Artikkelissa tarkastelen erityisesti ruumiillisen liikkumisen kokemuksen merkitystä alueiden ja reittien kokemuksellisuuden näkökulmasta. Etnologisen kulttuurintutkimuksen keskiössä on ollut tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutus ja tutkittavien kokemuksen ymmärtäminen. Tutkimus on tuottanut ymmärrystä vuorovaikutuksesta ihmisen ja ympäristön välillä, mutta voidaan kysyä, onko ”omin voimin” kulkemisella erityinen merkitys tutkimustiedon tuottamisessa ja kokemuksen ymmärtämisessä. Liikkumisen on nähty tarkoittavan erityistä olemisen muotoa, jolla on perustava merkitys ihmiselle², liikkuminen on lähtökohtainen tapa ymmärtää maailmaa³. Liikkuvan ruumiin nähdään tuottavan erityisiä tapoja ympäristön ja alueiden ymmärtämiseen. Voidaan kysyä, mikä on se kuvakulma, mittakaava tai nopeus, jota tutkimuksessa tai sen tavoittelemasta arjesta tuodaan esiin?

Ihmiselle sopiva, ymmärrettävä ja havainnollinen mittayksikkö on hänen oma kylänsä, peltonsa, katunsa tai talonsa. Merellä vastaava mitta on laivan kansi. Ihminen on luotu tilaan, jonka laidalta toiselle hän pystyy yhdellä kertaa, yhdellä ponnistuksella kulkemaan.⁴

Viittaus puolalaisen kirjailija-toimittaja Ryszard Kapuscinkin kirjaan *Imperiumi* kertoo oikeastaan liikkumisen, teknologian ja

---

2 Ingold 2000.

3 Merleau-Ponty 1963.

4 Kapuscinski 1993/2004, 42.

kokemuksen suhteesta. Hänen mukaansa liikkuminen on ihmiselle luontaista ja soveliasta toimintaa silloin, kun matkan pituus on omin voimin saavutettavissa. Tämä ei hänen mukaansa ole toteutunut esimerkiksi Siperian äärettömyydessä junalla tai valtamerillä laivalla liikuttaessa. Nykyään lentämisestä on tullut esimerkki ääripäästä, jossa liikkumisesta on tullut arkea, mutta reitin kokemuksen merkitys on olematon. Toiset kehittyvät teknologiat, kuten vaikkapa pyöräily, on sekin muuttamassa omin voimin koetun maailman kokemusta, nopeutta, etäisyyksiä ja subjektiviteetin kokemusta. Pyöräily mahdollistaa erilaisen olemisen tavan, joka ylittää työn ja vapaa-ajan raja-aitoja, sekä mahdollistaa tilallisen vapauden paitsi liikkeen myös sosiaalisen vuorovaikutuksen suhteen⁵. Artikkelin esimerkeissä Puolan ja Saksan rajalta, Saaristomereltä sekä Torniolaaksosta näen pyöräilyn ja alueiden merkityksen rakentuvan omien tutkija-pyöräilijänä kokemieni reittien pohjalta. Tämän kokemuksen pohjalta pyrin ymmärtämään myös muiden havainnoimieni pyöräilijöiden liikkumisen tapoja samoilla reiteillä. Avaan siis reitti-käsitteen merkitystä ihmisen ja ympäristön väliseen suhteen tutkimukselle liikkumisen, ruumiillisuuden ja materiaalisuuden teemojen kautta.

Tutkijoille oma liikkuminen näyttäytyy usein vain liikkumisenä paikoissa tai niiden välillä, tai siirtymänä kentälle, tietynlaisena aistien ja havainnoinnin alueena. Vähemmän on problematisoitu omaa liikkumista tapana ymmärtää liikkumista reiteillä ja alueilla. Tutkimuksissa paikan (ja tilan) käsitteet määritellään nykyään usein tilan, ajan ja yhteyksien kietoutumisina.⁶ Liikku-

---

5 Aldred 2010.

6 Ruotsala 2009.

misessa ympäristö tulee eri tavoin aktiiviseksi osaksi liikkeen ja alueiden kokemusta. Esineet ja materiaalisuus nousevat esiin kulttuurin välineinä, eli tutkitaan, miten niiden käyttö paitsi vaikuttaa liikkumisen logiikkaan, myös käyttäjään itseensä.⁷ Lefebvren eletyn tilan käsitettä soveltaen tilaa määrittävät kuljetut reitit, jotka rakentuvat ja havaitaan niillä liikkuesssa.⁸ Toisaalta, reitit tuottavat paikkoja, esimerkiksi kävelleen⁹ tai pyöräillen¹⁰.

Tutkimusvälineet, kuten pyörä tai kamera, vaikuttavat tiedon tuottamiseen ja kohteiden valintaan ja ymmärtämiseen.¹¹ 1900-luvun alussa pyörä oli kansatieteilijälle väline pelastaa katoavaa kansankulttuuria.¹² Tämän artikkelin esimerkeissä käytän pyöräilyä ”omin voimin” tapahtuvan ympäristökokemuksen ymmärtämiseen. Pyöräily voidaan nähdä tapana käyttää aluetta sekä fyysisenä että mentaalisenä tilana. Alueita koskevassa etnologisessa tutkimuksessa myös ruumiillinen tieto on osa alueen käyttämistä¹³. Ruumiillinen tieto mahdollistaa vuorovaikutusta, jolla päästään käsiksi tutkittavien tapaan ymmärtää asioita.¹⁴ Ruumiillinen tieto nostaa esiin myös kysymyksiä siitä, mihin tutkimus ottaa kantaa ja miten se kuvaa kulttuurista muutosta, joka tuottaa myös pysyvyyttä liikkuvaan maailmaan.

Artikkelissani kulttuuristen ja toiminnallisten alueiden erilaiset piirteet asettuvat osaksi liikkumisen käytäntöjä ja reitin kokemusta. Pyöräilyyn jo tutuissa ympäristöissä sisältyy osaamista,

7 Esim. Frykman & Gilje 2003.

8 Lefebvre 2004.

9 Lee & Ingold 2006; Österlund-Pötzsch 2011.

10 Spinney 2006.

11 Esim. Latour 1999.

12 Gustavsson 2014; Österlund-Pötzsch 2013.

13 O'Dell 2003; Löfgren 2008; 2015.

14 Esim. Aromaa & Tiili 2014.

Kuva 1. Saariston Rengastien ympäri polkenut koululaisryhmä nousemassa Iniö-sä matkansa viimeiseen lauttaan elokuussa 2015. Kuva: Karri Kiiskinen.

aistien kautta kiinnittymistä ympäristöön. Omin voimin kuljettava (ja tutuksi tuleva) alue muuttaa muotoa, kun ajatus pyöräilystä ja itsestä suhteessa ympäristöön muuttuu. Kyse on alueen piirteiden oppimisesta, mutta se on myös fyysisen ympäristön kokemista osana rutiinia ja osaamisen rakentumista, alueisiin kuulumista yksilön tasolla. Liikkumisen tutkimus helposti (yli-)korostaa subjektiviteetin tunnetta.¹⁵ Esimerkiksi navigointi avomerellä tuottaa vahvan vapauden tunteen.¹⁶ Pyöräilyn kontekstissa, subjektiviteetin tai ruumiillisen tiedon pohdinnan ohella huomion keskipisteeseen nousee reitin tunteen rakentuminen ja datan merkitys. Yksi ilmentymä tästä ovat GPS-reittijälkiä (esi-

¹⁵ Merriman 2014.

¹⁶ Idvall 2009.

merkiksi älypuhelimella) tallentavat verkkopalvelut. Liikkeessä ruumis on kiinteästi kytköksissä kulkuvälineeseen, mutta mieli voi olla muualla; liikkuminen tuottaa ajattelua ja erilaisia yhteyksiä ympäristöön. Fyysinen ympäristö tulee eri tavoin osaksi alueiden kokemuksellisuutta. Tämä vaatii tutkijan katseen ja ruumiin uudelleen suuntaamista, kohti hetkellistä ja toisaalta kohti pysyvyyden ja nopeuden samanaikaisesti tuottamia identifikaatioita. Suhde ympäristöön ei ole välitön vaan rakentuu monista eri tiedon muodoista ja ruumiin käytännöistä, joissa tilaa voidaan ottaa uudella tavalla haltuun. Tutkijasta tulee lopulta reitin tunteen jäljittäjä.

Pyöräilyn alueet ja tieto

Alueen olemuksen ymmärtäminen tarkoittaa erilaisia tapoja lähestyä sen tilaa ja paikallisuutta.¹⁷ Alueita on määritetty niiden sisäisten piirteiden, erityislaatuisuuden ja historian näkökulmista. Alueet ikään kuin tulevat todellisiksi ajattelun, ideoiden ja käytäntöjen kohteina, jolloin niille on ominaista muutos, jota erilaiset niihin kohdistuvat toimet aiheuttavat. Alueet on nähty ihmisten määrittelyjen tuloksena.¹⁸ Kansatieteellisellä tutkimuksella on ollut oma roolinsa alueiden kulttuuristen piirteiden määrittelyssä, jonka tuotoksille on ollut kysyntää myös alueita korostavassa eurooppalaisessa kontekstissa.¹⁹ Alueen luonnetta voidaan

---

17 Mikkeli 2009.

18 Paasi 1986.

19 Jöhler 2006.

lähestyä myös kokemuksellisuuden kautta, liikkumisen näkökulmasta katsottuna, mille on myös historialliset lähtökohdat.

1900-luvulla tutkijat keräsivät tietoa alueista ja paikallisista kulttuurisista erityispiirteistä. Liikkuminen, jos sitä tehtiin, oli vain väline kohti ennakkoon asetettua päämäärää. Keruumatkojakin tehtiin, mutta vaikkapa suomalaisia kansankulttuurin kartastoja tuotettiin paljon myös liikkumatta, eli vastaajaverkostoihin perustuen. Tuloksena syntyi – osin harhauttavan objektiivisen oloisia – karttoja ilmiöiden ja esineiden levinneisyyksistä ja yleisyydestä. Subjektiivisuus, alueen tuntemus ja sattuma kuitenkin usein ohjasivat lopputulosta.²⁰ Esineiden käyttötapoja taltioitiin, mutta niiden rooli oli toimia todisteena menneestä. On kuitenkin myös esimerkkejä siitä, miten perinteentutkijat pyrkivät antamaan keruumatkoillaan tietynlaisen mielikuvan itsestään, myös kehollisesti, jotta saavutettaisiin suojea sosiaalinen vuorovaikutus paikallisten ihmisten kanssa. Patikoinnin lisäksi pyörä oli tärkeä liikkumisväline. Liikkumisen merkitys voidaan nähdä paitsi suorituksena, myös siinä, miten näin tuotettiin (esimerkiksi suomenruotsalainen²¹) tila alueita ja paikkoja kartoittamalla.

Ruotsalaisen etnologisen tutkimuksen käytäntöjä tarkastellut Karin Gustavsson on todennut, miten siellä 1900-luvun alun tutkijoille materiaallinen perintö, rakennukset ja rakennustekniikat, näyttäytyivät osin luotettavampina kuin ihmisten puheet. Pyörällä liikkuminen tarjosi mahdollisuuden tarkkailla laajoja alueita, valikoivaa ja valmiisiin kategorioihin taipuvaista, turistista, katsetta soveltaen: löydettiin sitä mitä odotettiin.²² Pyörän nopeus

20 Ruotsala 2009, 176.

21 Österlund-Pötzsch 2014.

22 Gustavsson 2014, 18.

oli sopiva maiseman ja asutuksen muutosten havaitsemiseksi, myös rakennusteknisten yksityiskohtien paikallisia tai alueellisia erityispiirteitä löytäen.²³ Ei haettu siis kaikkia paikkoja vaan variaatioita, rajoja, sitä missä joku muuttuu toiseksi, järjestystä. Ympäristön materiaalisuuden tarkkailuun pyörä soveltui hyvin. Liikkuminen tarkoitti myös eroa tai erityistä suhdetta tutkittavaan kohteeseen. Myös tutkijan habituksen esineiden ja tapojen asiantuntijoina voidaan nähdä muovautuneen juuri kenttämatkoilla.²⁴

Uudemmassa alueita koskevassa tutkimuksessa²⁵ liikkumistapojen on nähty tarkoittavan jonkin seudun asukkaiden erilaisia rooleja, taitoja ja tapoja havainnoida alueiden piirteitä ja käyttää niitä. Esimerkiksi matkailu tai työmatkat tarkoittavat erilaisten rutiinien ja roolien omaksumista. Liikkujat omaksuvat fyysisiin ja mentaaliin maisemiin liittyvää kulttuurista pääomaa.²⁶ Näin nähtynä liikkuminen tarkoittaa alueiden erojen havaitsemista: tietoa, osaamista, arvoja ja asenteita. Erilaisilla kulkuneuvoilla on 'kulttuurinen konttinsa', joka vaatii oppimista paitsi tiedollisella myös ruumiillisella tasolla, eri aisteja käyttäen, mutta jotka tuottavat vaikkapa luovaa ajattelua tukevia tunnetiloja.²⁷

Pyörä on kulkuvälineen lisäksi myös vapaa-ajan viettotapa ja kuntoiluväline, ja siksi osa hyvin erilaisia liikkumisen kokemuksia. Pyörä on perusperiaatteeltaan samanlainen kuin sata vuotta sitten, mutta ympäristön muutos ja tekninen kehitys mahdollis-

23 Gustavsson 2014, 98.

24 Frykman 2012, 143 < Löfgren 1988, 159.

25 Esim. O'Dell 2003; Löfgren 2008; 2015.

26 Löfgren 2008.

27 Löfgren 2015.

tavat omin voimin pitkien matkojen taittamisen ilman, että itse matkalla olisi päämäärää tai tehtävää. Pyöräilyn intentiot ovat moninaistuneet. Pyöräilystä on tullut myös autoetnografisen osallistuvan tutkimusasetelman väline. Pyöräilyssä rutiineja ja taitoja opitaan ja sisäistetään suhteessa ympäristöön.²⁸ Teknologia laajentaa ruumiin liikkumista ja toimintaa, jolloin keho-subjekti nousee keskeiseen asemaan.²⁹ Ymmärtääkseen pyöräilyä tutkijan täytyy itse ymmärtää ja omaksua pyöräilyn erilaisia ympäristöjä.³⁰ Kysymys on sitten siitä, mitä tällä omaksumisella tarkoitetaan. Nähdäkseni ympäristöä havainnoidaan, ei vain turistin tai tutkijan, vaan omin voimin kuljetun *reitin* näkökulmasta. Se ei ole vain abstrakti tila vaan konkreettisista aistimuksista ja liikkeen rytmeistä koostuva kokemus alueesta. Kun tavoitteena on toisen kokemuksen ymmärtäminen, tutkija keskittyy helposti tutkijan ja tutkittavan väliseen vuorovaikutukseen, mutta nähdäkseni liikkumista tulee ymmärtää ensi sijassa suhteena ympäristöön. Yhteneväinen toiminta on yksi keino päästä käsiksi toisten kokemuksiin ja tunnetiloihin, kokemusmaailmaan ja intentioihin, siihen miten liike aktivoi ympäristöä identiteettien tapahtumisena. Identiteetin pysyvyyden sijaan se kertoo siitä, miten kokemus rakentuu erilaisten tekijöiden, tilanteiden ja toiminnan kautta ja saa usein merkityksensä vasta jälkikäteen. Tässä mielessä kyse on liikkumisen reitin merkityksellistymisestä.

Alussa mainitsin urheilukanavan pyöräilylähetykset, joissa maisemaa kuvataan usein helikopteriperspektiivistä. Kommentaattori Peter Selinin selostuksiin kuuluu usein myös kuvauksia

28 Larsen 2013, 69.

29 Spinney 2006.

30 Larsen 2013, 69.

alueiden erityispiirteistä (esim. ruoka, juoma, elinkeinot, historialliset tapahtumat, muistomerkit). Nähdäkseni nämä pyöräilymaisemien kuvaukset ovat rakentamassa niitä tapoja, joilla pyöräilijä kokee suhteen ympäristöön liikkumisensa kautta, osana pyöräilymaisemaa. Pyöräilijä voi sijoittaa itsensä maisemaan, osaksi reittejä. Toisaalta reitit lähiseudulla voivat saada ylirajaisia ominaisuuksia, kun vaikkapa varsinaissuomalaisia mäkiä nimeetään ranskaksi (esim. Stravassa *Col de Suksela*). Identiteettien voidaan sanoa rakentuvan osaltaan niistä tiloista, joiden läpi kuvittelee itsensä liikkuvan.³¹ Nähdäkseni ns. omin voimin liikkuminen tuo esiin liikkumisen reittien performatiivisen luonteen. Ruumiillinen tieto on etnologisessa tutkimuksessa liitetty siihen, miten se osallistumisen ja havainnoinnin osana voi lisätä ymmärrystä tutkittavasta kohteesta, päästä sen lähelle, ruumiillisesti ja emotionaalisesti.³² Se tavoittaa erilaisia tapoja kokea maailmaa, kun käytöksen havainnoinnin ohella kehitetään moniaistisia, kokemusperäisiä ja paikantuneita tietämisen tapoja.³³

Tutkimuksissa pyöräilijä usein asemoituu erityiseksi subjektiksi, kokijaksi ja tekijäksi. Ympäristöä hahmotetaan aistien alueena (*sensescape*) sekä toiminnan alueena (*taskscape*), esimerkiksi mäkien ajamiseen liittyen.³⁴ Liikkeen kokemus ja tunne, ruumis aistien sijaintipaikkana, on erityinen tapa ymmärtää ympäristöä. Huomio ei näin ole maiseman ulkoisissa piirteissä tai sen herättämissä ajatuksissa, vaan siinä, miten siitä voidaan sisäisesti ja kehollisesti saada irti osana omaa liikkumista, miten

31 Esimerkiksi juoksijana, kts. Hockey 2004.

32 Esim. Frykman & Gilje 2003.

33 Esim. Aromaa & Tiili 2014, 259.

34 Ingold 2000.

se tarjoaa tuntemuksia hyvästä ajamisesta.³⁵ Lähtökohta siis korostaa pyöräilijän toimijuutta, mutta samalla käytäntöihin ja havaintoihin sisältyy ajatus siitä, että toiminta nähdään myös ei-tiedostettujen tapojen ja rytmien alueena. Pyöräilyssä myös ruumiin oppii ja muokkautuu. Voidaan sanoa, että ruumiin affektiivinen kyvykyys kehittyy, kun liikutaan erilaisissa ympäristöissä.³⁶ Pyöräily tarkoittaa siis erityistä suhdetta ympäristöön, jossa paikan ja ruumiin rajallisuus on ylitettävissä.

Seuraavassa esittelen erilaisia esimerkkejä reitin kokemuksesta suhteena ympäristöön. Aineiston olen kerännyt itse pyöräillen, tehden muistiinpanoja (KTM), sekä kirjallisessa, visuaalisessa että datan muodossa (pyörätietokone), sekä vuorovaikutuksessa muiden pyöräilijöiden kanssa. Pyörä on ollut, paitsi kulkuväline ja kuntoiluväline, myös havainnoinnin väline. Siihen kytkeytyvä reitin kokemus, olemisen tunne, on ollut myös keino tavoittaa muiden pyöräilijöiden kokemuksia. Kesällä 2015 seurasin kahtena päivänä suomalaista koululaisjoukkoa Saariston rengastiellä ja pyysin heitä kirjoittamaan vapaamuotoisen tekstin kokemuksestaan saaristossa. Osallistuin Torniolaaksossa vuosittaisiin pyöräilytapahtumiin, paikalliseen Rajaväylän lenkkiin (n. 150 km) ja Maratonpyöräilyyn Kilpisjärveltä Tornioon (n. 500 km). Vuosina 2015–2017 poljin sekä isoa (n.250 km) että pientä Saariston Rengastietä (n. 120 km). Syksyllä 2016 pyöräilin Saksan ja Puolan rajalla, itselleni vieraassa ympäristössä, missä rajasta oli kuitenkin muodostunut omanlaisensa pyöräilymaisema. Poljin paikallisten polkijoiden kanssa sekä itsekseen että myös paikalliseen 100 km:n

---

35 Spinney 2006, 729.

36 Larsen 2013.

pyöräilytapahtumaan osallistuen. Keskeinen aineistonhankinta on perustunut sekä yksittäisiin haastatteluihin että pyörän päällä tehtyihin havaintoihin, joissa yksi merkittävä rooli on ollut GPS-perustaisella datan ja reittijäljen tallennuksella (Garmin Connect, Strava.com) sekä epäformaalilla keskustelulla muiden polkijoiden kanssa.³⁷ Varsinaissuomalaisen harrastepyöräilijöiden parissa toteutin myös kyselyn siitä miten he GPS-perusteisia palveluja käyttävät ja määrittävät itselleen merkityksellisiä reittejä ja ajamisen tunnetta (KTM KK, kys.).

Merkittävässä roolissa on ollut reitin kokemuksen omakohtainen ymmärtäminen maantiepyörällä polkien, jossa taitojen oppiminen ja muutos asettuvat osaksi erityistä ja muuttuvaa ympäristön kokemusta. Tämän prosessin luonnetta kuvastaa se hankalasti havaittava muutos, mitä tämä ”oppiminen” tarkoittaa. Aloitin maantiepyöräilyn harrastamisen 2011. Koin sen vastapainona arjelle, sillä se tarkoitti liikkumisen vapautta (ilman autoa), mutta ajaminen tuntui myös tosi työläältä, lähes pakko-
na, jotta saisi kilometrejä kasaan. Eri lähteistä olin omaksunut kertomuksia siitä, miten pitää ajaa, ja kuinka paljon. Ajamisen merkitys kuitenkin muuttui vuosien myötä, lähes huomaamatta. Kuitenkin huomasin, että erityisesti suhteessa reitin kokemuk-

---

37 Hieman vastaavaa teknologian (GPS, GIS jne.) mahdollistamaa tutkimusta on esimerkiksi PGIS (Participatory Geographical Information Systems, esim. <http://www.participatorymethods.org/method/participatory-geographical-information-systems-pgis>). Osallistava kartoittaminen muodostaa ”vasta-kartoittamisen” mahdollisuuden, jolla paikalliset ihmiset ja yhteisöt ovat voineet ajaa omia oikeuksiaan, muutosta, esim. maankäyttöön tai muuhun yhteiskunnalliseen vallankäyttöön nähden. Omassa tutkimuksessani teknologian roolina on sen liikkujalle tuoma merkitys välineenä joka tuottaa suhteen ympäristöön, joka on osin omanlaisensa paikallisuuden ja yhteisön ulkopuolisesti rakentuva, osin virtuaalinen maailmansa. Kyse on liikkeen näkökulmasta alueisiin, jossa paikallisuus näyttäytyy tavallaan päinvastaisesti, pysyvyytenä ja staattisena suhteessa alueiden muutokseen.

seen, etäisyyksiin, ja ympäristön merkitykseen tapahtui vaikeasti yksilöitäviä muutoksia. Pitkien matkojen pyöräily tuotti erityisen tavan kokea ympäristöä, joka kuitenkin on jotain muuta kuin ne suorituksen tai maiseman kuvaukset tai narratiivit, joihin useasti viitataan pyöräilystä puhuttaessa, tai edes pyöräilijöiden parissa. Monella ajaminen on ”vain pyöräilyä”, kuten moni kokeneempi kuski sen mainitsee. Koin kuitenkin, että on kyse jostain, minkä vuoksi paitsi itse, myös muut ja ympäristö näyttävät erilaiselta.³⁸ Esimerkiksi lenkille lähteminen kotikulmilla tarkoittaakin yleensä sitä, että kuvittelen itseni ajamassa jotain tiettyä reittiä, ikään kuin jo reitillä vaikka vielä fyysisesti kotona. Reitti toimii viimeisenä liikkeelle panijana.

Tämä ”olemisen” peruskokemus, tai ristiriita, johti minua havainnoimaan muiden polkemista ja tulkitsemaan erilaisia reitin merkityksellistymisen tapoja erilaisissa tilanteissa ja konteksteissa.

Reitti (raja-)alueen haltuunottona

Reitti ei ole vain kuljettu tila tai ruumiillinen suoritus vaan reitti tarkoittaa myös – osin vaikeasti tavoitettavaa – tunnetta itsestä suhteessa ympäristöön: tilan omistamista tai hallinnan tunnetta. Pyöräilijä, joka on sopeutunut ympäristöönsä, myös muokkaa sitä. Konkreettisesti tämä tapahtuu, kun pyöräilijä ottaa tilaa esimerkiksi autotien liikkuvassa virrassa³⁹. Liikkuminen ei tarkoita

³⁸ Lisäksi olen toiminut paikallisten pyöräilytapahtumien talkootöissä. Voisi siis nähdä pyöräilyn edistämisestä on tullut myös henkilökohtaista, muokannut itseäni, sekä tuottanut pyöräilyoloja näkyväksi tuottavaa toimintaa.

³⁹ Larsen 2013, 66.

vain ympäristön havainnointia ja liikkumisen vaatimaa ruumiillista tietoa,⁴⁰ vaan myös tapaa muokata ja tehdä reitistä omansa. Näin tapahtuu, kun liikkuja kokee erityisyyttä: kun hän liikkuu niin kuin vain harvat tekevät tai kykenevät. Reitin haltuunoton merkitystä voi tuoda näkyväksi viime vuosina yleistynyt GPS-perustainen karttajalkien piirtäminen. Näitä usein täysin ilmaisia pyöräilysovelluksia (esim. Strava.com) on useita, joista osa toimii pyörätietokoneiden kautta ja osa taas pelkässä älypuhelimessa, mikä lisää niiden käyttöä nopeasti.

GPS-laite on tapa taltioida ajettuja reittejä ja nopeuksia. Myös jälkikäteen voi palvelusta tarkastaa, missä on tullut ajettua, mutta myös *missä ja miten* muut ovat ajaneet alueella (KTM KK, KTM KK, kys.). Näin voi oppia myös alueen pyöräilyn hyviä reittejä, paikallista pyöräilymaisemaa, joka muuten olisi näkymättömissä. Voi myös seurata oman suorituksen tasoa suhteessa muihin kunkin ennätyksiä seuraamalla.

Erityinen esimerkki reittien merkityksestä alueen haltuunottona on raja-alueiden pyöräily. Vielä kymmenen vuotta sitten, ennen Puolan liittymistä Schengen-alueeseen, Saksan ja Puolan raja rajoitti liikennettä rajan yli. Näin oli myös maiden jakamassa Usedomin/Uznamin saarella Itämeren rannikolla, joka on pinta-alaltaan noin puolet Ahvenanmaan pääsaaresta sekä tärkeä rannalomakohde. Sittemmin rajan avauduttua uudet vapaa-ajan liikkumistavat ovat muuttaneet kokemusta jaetusta saaresta. Kiistaa on aiheuttanut se, että saksalaiset matkailijat voivat käydä Puolan puolella ilman rajoituksia, mutta Saksan puolella kaikille ulkopaikkakuntalaisille on maksu. Parin euron ns. *Kurort Taxa* tulee

---

40 Löfgren 2015; Österlund-Pötzsch 2010.

Kuva 2. Saksan ja Puolan raja kesällä 2016. Saksalaispariskunta ylittämässä rajalinjaa Puolan puolelle Usedomin (Uznam) saarella. Kuvassa näkyy myös yhdistetty kävelijöiden ja pyöräilijöiden suojatie, joka kulkee varsinaisen rajalinjan suuntaisesti. Kuva: Karri Kiiskinen.

maksaa, jos paikassa pysähtyy (maksua perustellaan kohteen siistimis- ja ylläpitokustannuksilla). Maksua ei kuitenkaan tarvitse maksaa, jos ei pysähdy, eli pyöräilylenkki ilman pelkoa tarkastusmaksusta on mahdollinen. Raja on toisaalta myös nähtävyys, paikka, kuten esimerkiksi Europa Promenada rajamonumentti Usedomin/Uznamin saarella. Tällä aukiolla liikennemerkit ohjaavat nousemaan satulasta, kokemaan rajan paikkana, välitilana. Raja-aukio ei ole osa liikkumisen reittiä, vaan pyöräilijän tulee kävellä rajan yli. Saarella on kuitenkin kolme muutakin rajanylityspaikkaa, joissa ajamista ei rajoiteta.

Paikallisen puolalaisen maantiepyöräilijän näkökulmasta Saksan puolella saarta on hyväkuntoisia teitä ja kevyenliikenteenväyliä ajettavaksi. Strava.com-palvelusta löytyvistä GPS-pohjaisista reittijäljistä voi nähdä, että ajettujen reittien osat, ns. segmentit, joita käyttäjät voivat itse määritellä ja nimetä tietyille teille, on pääosin nimetty puolaksi, esimerkkinä segmentti ”tuntuupyöräilyltäi”, pituus 1,9 km, nousumetri 7 ja nousuprosentti 0 (*Czuje-siekolarskoj*). Tyypillisesti segmentit ovat mäissä ja tienpätkillä, joissa on hyvä ajamisen tunne ja voi testata suorituskykyä, tai tehdä ennätyksiä. Suurin osa alueen segmenteistä Saksan puolella on puolalaisten hallussa, eli heillä on segmenttien nopeimmat ajat. Myös valtionrajasta on tullut osa reittejä, joissa liikutaan tavalla, joka on rajan edelleen tuottamien erilaisten rajoitusten tuolla puolen (maksut ja hintaerot, miten saksalaiset valloittavat Puolan puolen palveluita). Raja on edelleen kuitenkin jotain, minkä suhteen liikutaan. Jälleen segmenteillä on nimiä kuten ”Rajalta”, 2km, 1,9, 25 m 1% (*Od Granicy*) tai ”Pikkumäki Rajan takana”, 0,4 km, 25 m 5% (*Hopka za Granica*). Suoritus on yksilön, mutta samalla yhteisö, jolle myös segmentti on suunnattu, on oma. Vaikka saksalaiset myös ajavat reittejä joskus Puolan puolella, ei siellä segmenttejä nimetä saksaksi (tai englanniksi), tai suhteessa rajaan (Saksan puolen mäkiä sen sijaan voidaan nimetä ranskaksi, esim. *Col du Sallenthin*).

Reitin tunne tutussa ja vieraassa ympäristössä on erilainen. Toiselle valtiorajan määrittämät erot materiaalisissa piirteissä (opasteet, talot, tiemerkinnet, muotokieli ja kieli muuttuvat) ovat vain osa omaa reittiä, toiselle taas toisen maan ja kulttuurin tunnuksia (KTM 9/16). Muualta saarelle tullut pyöräilijä, kuten

tutkija-pyöräilijä itse, helposti omaksuu vain turistisen katseen, eli keskittyy maisemiin ja paikkoihin, eikä ajamisen tunne liity suoritukseen. Toisaalta heti seuraavalla kerralla reitti on jo helppo ajaa kunnolla. Tämä tarkoittaa nähdäkseni, ei vain suoritus- ta, vaan ajamista niin kuin tie ja ympäristö sen mahdollistavat: miten ne kutsuvat ajamaan tietyllä tavalla. Segmentti on, oli siitä tietoinen tai ei, usein myös sellainen, jossa itse tavoittaa heti ajamisen tunteen, ajatuksen rullaamisen ja ”itsestään ajamisen” (esimerkiksi itselleni Tuntuupyöräilytän segmentti, KTM KK, syyskuu 2016). Nähdäkseni segmenttien ja jälkien piirtäminen vastaa paikkakunnalle saapuneiden muiden matkailijoiden tapaa käyttää vastaan tulijan tervehtimiseen paikallista *moin moin* -tervehdystä. Siinä huomio on paikassa olemisessa vuorovaikutuksena, kun taas segmenteissä on kyse ympäristöstä erityisenä tapana liikkua. Kun maisemia katseleva pyöräilevä turisti sitten sanoi *moin moin* segmentti-kuskille, joka oli rauhallisessa ajossa, oli tilanne hämmentävä, koska ihmettelin aluksi, onko täällä tuttuja suomalaisia. Oli kuitenkin kyse tilanteesta, jossa myös erilaiset ympäristösuhteet kohtasivat. *Moin moin* viestitti turistin paikkaan kuulumista, itse olin tutkimassa reitin tunnetta, tutkija-pyöräilijänä, joka kuitenkin helposti jäi turistin osaan vieraassa ympäristössä ja uudella reitillä. Uudelleen saman reitin ajaminen kuitenkin mahdollisti turistin roolin sivuuttamisen ja ajoon keskittymisen, ajoin kunnolla.

Reitti ajattelutapana

Reitin tunne tarkoittaa tilan ottamista haltuun, mutta pyöräilyyn reittiä voi lähestyä myös ajattelutapana, jolla vieraasta tulee omaa ja omasta vierasta. Pitkät matkat opitaan ajamaan, kun opitaan oikea reitin tunne, jossa liike on irti paikoista tai etäisyyksistä – ja ruumis mielestä. Lefebvre⁴¹ on tuonut esiin, miten erilaisilla ei-kognitiivisilla, toistuvilla rytmeillä on keskeinen rooli siinä, miten tuotamme tilaa. Ryhmässä ajava on osa enemmän tai vähemmän synkronista liikkumista, jossa vapauden määrä voi olla pienempi ja ryhmästä muodostuu osa ajattelua. Ajamisen ”rytmi” voidaan tulkita nähdäkseni sillä tavoin, että rytmi on tekijä, joka saa liikkeen, tai reitin, tuntumaan kodilta, omalta reitiltä.

Mainitsin tunteen joka minulle tulee, kun pyöräillään lujaa (yli 35 km/h). Kyseinen tunne tulee tietysti myötätuuessa mutta ihan yhtä lailla porukkalenkillä, kun ryhmä vain tuntuu vievän mukanaan. Kyseinen tunne tulee melkein joka lenkillä ainakin vähäksi aikaa, mutta joskus tunne pysyy todella pitkään. Tuntuu hienolta, kun pyörä vaihtaa menevän lähes itsestään ja lujaa. [--] Pakko kuitenkin mainita, että tutulla reitillä hyvä tunne tulee helpommin, koska sitä ei tarvitse navigoida mielessä eikä ihmetellä navigaattoria edes tarkistuksen vuoksi. (Mies 51 v., KTM KK, kys.)

Kun Lapin lähes asumattomilla seuduilla Maratonpyöräilijät polkevat satoja kilometrejä ja sitten maalipaikka, Yllästunturi, alkaa näkyä kaukaisuudessa, on se tervetullut näkymä monellaakin tapaa. Voisi ajatella, että monotoninen Lapin jänkämäisemä saa polkijan ihmettelemään, miten täällä kukaan voi elää.⁴² Yksin

41 Lefebvre 2004, 15–19.

42 Huthmacher & Franz 2016.

polkiessa polkijana ymmärtää kesäaikaan ruskeanväriset hiihtorinteet eri tavalla. Niitä voisi pitää rumina, eivätkä ne ehkä sopisi matkailuesitteen kanteen, mutta ne ovat myös elämän maisemia. Siten se positiivisuus, jota joku paikallinen maantienpolkija tuo esiin tuota kotiseutunsa näkyä kohtaan, tulee ymmärrettäväksi eri tavalla myös ulkopuolisen näkökulmasta (KTM KK, elokuva 2016). Kyse on ympäristöstä luonnon ja kulttuurin rajapinnassa, omin voimin koettuna liikkumisen ympäristönä. Oma liikkumisen rytmi koetaan suhteessa ympäristöön. Liikkuminen tuottaa reitin tunteen paikallisen elämänmuodon vaatimuksista. Vaikka pyöräilijä liikkuu erämaisen luonnon läpi, ei hän ole varustautunut siellä elämiseen, hän ei etsi luontoa, vaan on riippuvainen kulttuurisesta, ihmisen maisemasta.

Maantiepyörän tekniikka mahdollistaa kevyen ja suhteellisen nopean liikkumisen myös varsin vähäisellä harjoittelulla,⁴³ mikä usein unohtuu lajin kovin suorituskeskeisistä kuvauksista. Paitsi ympäristön materiaalisuutta ja luontoa tai eroja, pyöräilijä havainnoi myös ympäristöä liikkumisen toimintojen maisemana (esim. lautat ja lossit, maatalous, hiihtokeskukset, tiet liikkumisen ympäristönä, veneväylät, sillat, rajapaikat). Pyöräilijänä ihmiset huomioidaan liikkumisen kontekstissa. Saaristossa liikkuminen avaa saaristolaisuutta (veneily, lautat, autot). Reitin tunne kuvastaa siis pyöräilyä ajattelun tapana tai välineenä, koska ajaminen itsessään ei koko ajan vaadi siihen keskittymistä. Toisaalta oman kotiseudun kokeminen pyörän selässä on omiaan muuttamaan, jopa eksotisoimaan sen pyöräilyn maisemana, jossa tietyt

---

43 Esim. Lindelöf 2014.

elementit nousevat eri tavalla esiin (kuten vanhat kirkot, pelto-
maisemat ja pinnanmuodot).

Tuttu lenkki eri vuodenaikoina niin huomaa ihmettelevänsä luonnon monimuotoisuutta, muutosta, haavoittuvuutta. Toisaalta uusia reittejä etsiessä samoja ahaa-elämyksiä. (Mies 50 v., KTM KK kys.)

Liikkuja havainnoi alueiden piirteitä, mutta ympäristö myös tulkitaan osana konkreettista liikkumisen kokemusta hyvin eri tavoin. On usein niin, että ajatukset siitä, että ollaan liikku-
massa ulkona tai luonnossa, sekoittuvat ulkona liikkumisen
kokemuksessa,⁴⁴ mutta nähdäkseni sama tapahtuu myös ulkona
liikkumisen ja kulttuurisen ympäristön suhteen. Pyöräilymaise-
maa on tapana ajatella reitteinä, joissa ajamisen ja ympäristön
suhde on tärkeä, mutta se ei varsinaisesti paikannu muualle kuin
reittien alueeseen.

Kyllä noihin esteettisiin fiiliksiin pääsee joka kerta kun sellaisen pai-
kan ohi ajaa, vauhdista riippumatta. Onhan se hienoa, että yhden
lenkin varrelle saattaa mahtua puolen tusinaa vanhaa kirkkoa kylän-
raitteineen ja maisemineen. Siinä on jollainlailla kyse olemisesta ky-
seisessä maisemassa, ajan ja aikakausien kohtaamisesta [--] syntykö
se [ajamisen erityinen tunne] aina juuri sillä hetkellä siinä paikassa,
vai onko se jälkeenpäin syntyvä, ehkä molempia... Testipätkällä saa
sitten kokeilla sitä toista puolta, väsymystä ja uupumusta, jotka tie-
tysti kruunautuvat perille pääsyn myötä. (Mies 50 v., KTM KK, kys.)

Ajaminen koetaan erityislaatuisena toimintana, jossa vapaus
ja erilainen tunne maailmasta korostuvat leikkinä, jota ei tarvitse

---

44 Lindelöf 2014.

puolustella millään muilla syillä. ”Minä vain pyöräilen”, on usein kuuluva vastaus (KTM KK, kys.).

The now transforms to more than a point on a time line. I become embedded in an extended moment: time falls off its hinges and achieves fullness. To bike is to see the homogeneous, low-quality clock time vanish. Still, the bike computer and the heart-rate monitor glow with the newest figures from the fringes of my performances.⁴⁵

Samalla kuitenkin todetaan, että usein lenkillä arjen tai työn ongelmiin löytyy ratkaisuja ”kuin itsestään”, eli ei vain pyörä vaan myös ajatukset liikkuvat (KTM KK, kys.). Liikkumisen käytännöt, jotka erottelevat mielen ja ruumiin, tarkoittavat siis olemista tässä ja nyt, mutta myös tulevaisuuteen suuntautuvaa ajattelua.

Tim Ingold on todennut, että aistien kohdalla on kyse aina tulemisesta joksikin (*becoming*), koska voimme niiden kautta tuntea maailman vain jatkuvassa liikkeessä ja havainnointina (*perceptual activity*).⁴⁶ Siten aistit ovat omiaan haastamaan erilaisia staattisia ja ennakkoon asetettuja merkityksiä: reitti rakentuu ja havaitaan reittinä, kun sitä kuljetaan. On kyse erilaisesta suhteesta maailmaan, joka on osa arjen jäsentymistä, koska asiat näyttävät ja tuntuvat erilaisilta pyörän päällä. Ei ole kysymys vain kilometreistä vaan siitä, mitä reitillä saadaan ympäristöstä ja itsestä irti, ja toisaalta siitä, miten ruumis ja mieli erottuvat rytmisen liikkeen osana, joko yksin tai ryhmässä ajettuna. Liikkeellolosta tulee merkityksellistä sinänsä. Tässä mielessä GPS-jälkeä tallentavat laitteet eivät siis vain tee suoritusta näkyväksi, vaan kertovat myös kokemuksen ja toiminnan eroista. Ei ole siis vain

45 Nepper Larsen 2010, 31.

46 Ingold 2000.

hyvä tunne ajamisesta reitillä vaan reitistä on jäänyt myös objektiivinen jälki, dataa, todiste tehdystä työstä, joka voi myös poiketa ajamisen tunteesta. Ajatus siitä, että ruumis osaa ja oppii,⁴⁷ tulee konkreettisesti esiin osana reittiä ja aluetta. ”On hieno tunne, että vielä vanhemmallakin iällä, yli 50 vuotiaana, näkee että kehittyy” (KTM KK, kys.).

Reitti suorituksena

Justin Spinney on tarkastellut maantiepyöräilyä äärisuorituksena, jossa ajaja itse ja pyörä sulautuvat yhteen ja vuoren ylös ajaminen tuottaa erityisen tavan havainnoida reittiä: maisemasta tulee ”samaa ja aina muuttuvaa”.⁴⁸ Tämä pyöräilymaisema on erilaista kuin erämaamaiseman tyhjyys Lapissa. Usein pyöräilijät itse turvautuvat narratiiveihin (kipu, suoritus mäkiä ajaessa, sää, varusteet, muut kuskit)⁴⁹, jotka merkityksellistävät tekemistä usein jälkikäteen, mikä on kuitenkin vain osa reitin kokemusta. Paljon on sellaista, mitä ei sanota tai pueta sanoiksi. Polkeminen itsessään on liikettä, johon on vaikea liittää merkityksiä, mutta se on kuitenkin osa reitin tunteen muodostumista ja voi saada ilmaisunsa. Aiemmin totesin, että polkeminen antaa tilaa ajattelulle, mutta se vaikuttaa myös suhteeseen muihin tiellä liikkujiin.

Henri Lefebvren rytmiajattelua soveltaen reitin tunnetta voi ajatella siitä näkökulmasta, miten oma kehon kokemus tuottaa ymmärrystä ulkoisista rytmeistä. Pyöräilijälle olennaisia rytmejä

---

47 Larsen 2013.

48 Spinney 2006.

49 Esim. Spinney 2006; Lindelöf 2014.

on paitsi polkemisen kadenssi, pulssi tai hengitys ja pään liikkeet, myös se, miten ulkoisia tekijöitä omaksutaan osaksi omaa liikumista. Tämä ei tapahdu tahdon voimalla, vaan ruumiillisella olemisen tavalla, rytmillä. Pelkistettynä: Sunnuntaiaamuna ajettu valtavyylä, kuten Paraisten Saaristotie, on kovin erilainen kuin mökkiliikenteen ruuhkan keskellä. Ajajan affektiivinen kyvykyys vaikuttaa sitten siihen, miten liikenne tai mäet vaikuttavat reitin tunteeseen. Runsas autoliikenne koetaan usein negatiivisesti, jonka vuoksi osa maantiepyöräilijöistä välttää reittiä ryhmäajossa, koska autot eivät pääse turvallisesti ohi. Reitin tunteen näkökulmasta asia voi olla toisin.

Saariston Rengastiellä pyörillään matkailleet nuoret⁵⁰, jotka olivat vasta aloittelijoita pyöräilijöinä, kokivat reitin erityisinä paikkoina saarten rannat, lauttarannat ja mäkiiset tiet. Viidespäivässä he polkivat 135 kilometrin matkan, joka oli monesta matkana tuntunut liian pitkältä. Moni hämmästyi, että jaksoi ajaa koko reitin. Autoliikenne ei ollut suoraan ongelma, mutta ryhmässä ajaminen oli monesta ongelma koska ”piti säilyttää turvaväli ja ajaa siistissä jonossa”. Ryhmällä oli myös vahva positiivinen merkitys. Nuoret keksivät soittaa pyörän soittokelloa, kun ajetaan mäkiä, jotta kaikki jaksoivat ajaa ylös. Tästä ”motikellosta” tuli tärkeä osa jaettava reitin kokemusta, joka suoraan liittyi sen suoritukseen, eikä vain yhteisiin sauna- ja uimistilaisuuksiin, joissa oltiin yksilöitä ryhmässä, omissa rooleissaan suoriutuen. (KTM KK, kirj.) Ryhmässä ajaminen sääntönä oli järkeillen perusteltu,

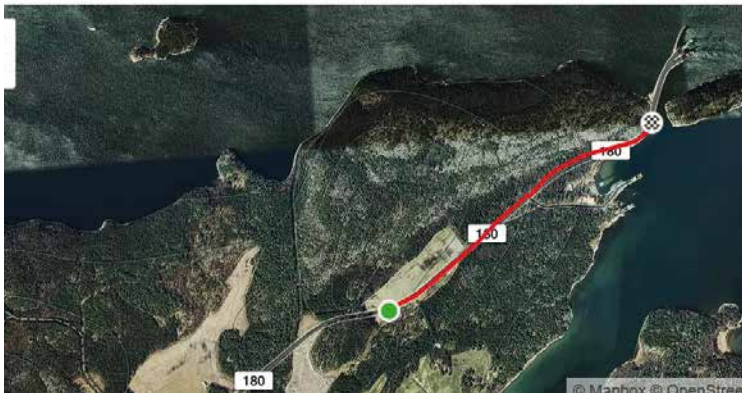
50 Turun saariston Rengastien matkailureittiä mainostetaan pyörämatkailuun sopivana. Se kulkee Turunmaan idyllisten, pääosin ruotsinkielisten, saarten välillä noin 250 km:n lenkin. 14–15 -vuotiaiden ryhmä oli kotoisin suomenkieliseltä alueelta sisä-Suomesta.

Rush to the ferry!

Ride Segment Åboland-Turunmaa, Finland, Southwest Finland, Finland

Distance Avg Grade Lowest Elev Highest Elev Elev Difference 400 Attempts By 250 People

1.15km -1% 10m 16m 6m

Kuva 3. Kiire lautalle -segmentti Strava.com palvelusta, jossa ilmasta käsin näkyy segmentin alku ja lähtöpiste sekä keskeiset parametrit. Pyörätietokoneissa on toiminto, jolla halutessaan segmentin alkamisen ja päättymisen näkee ajaessaan. Segmentin suoritustiedot tallentuvat kuitenkin automaattisesti. Kuvakaappaus, lähde: www.strava.com.

mutta sitten kun ryhmä konkretisoitui tekemisenä ja tunteena, siitä tuli merkityksellinen.

Kuntopyöräilyssä rasitus ilmaistaan usein ideaalisena mentaalisenä tai kulttuurisena representaationa, jälkikäteen nautittuna suorituksena.⁵¹ Ajon aikana positiivinen tapa kertoa hyvästä fiiliksestä on voiman tunne. Raja on häilyvä, sillä suorituksen rasittavuus voi muuntua positiiviseksi ajon aikanakin, kun vain ”painaa menemään” vaikka ei aluksi niin hyvältä tunnukaan (KTM KK, heinäkuu 2017). Nuorille Saaristotien polkijoille ryhmä ei ollut

⁵¹ Spinney 2006, 727.

sillä tavoin itsestään selvä voimavara liikkumiseen kuin se on vaikkapa maantiepyöräilyn harrastajilla. Pitkän matkan kuntoajojen harrastajille ryhmän antama vetoapu on itsestäänselvyys ja Saariston Rengastien ajaminen voi olla sopiva lenkki myös yhdessä päivässä ajettavaksi. Ajettua reittiä kuvataan samoin kuin nuoretkin sen tekivät, eli lauttarantojen ja saarten mukaan. Ryhmän saumaton yhteistyö ja vetovuoron vaihto tapahtuvat pienin elein viestimällä. Ajettu reitti ei ole vain yhdessä ajamista. Nopeus ei ole vain etenemistä kaikille sopivalla nopeudella vaan ajamisen tunnetta ja kiirettä ehtiä, reitti jakautuu segmentteihin.⁵²

Strava.comin segmentit Saaristotiellä määrittyvät saaren lauttarannasta toiseen sekä mäkien ja risteysten mukaan, eli suoritusten luonteen tai sen sopivien alku- tai loppupisteiden välillä. Esimerkiksi ”*Rush to the ferry*” 1,1 km 6m -1%” (Pikku-Nauvo) tai ”Kiire lautalle, 4,5 km 22 m 0%” (Houtskari) tai ”Björkö TT, 7,5 km 18m 0%” (TT: time trial, aika-ajo). Kuitenkin vain osa lautoista on sellaisia, joissa on oikeasti kiire ehtiä mukaan. Kyse on siis reitin määrittelystä kilpailun, harjoittelun ja leikin alueena, mutta kertoo myös liikkumisen tavasta. Kuskit ovat harvoin saaristolaisia itse, eikä segmenttejä nimetä ruotsiksi vaikka ruotsinkielisessä saaristossa ajetaan (vaan suomeksi tai englanniksi).

Tiesin että seuraavaan lauttarantaa olisi taas sopiva etappi, puolisen tuntia. Tuuli oli enimmäkseen sivusta tai sivumyötäistä, joten ajo sujui mukavasti. Piennarta ei ollut joten piti ajaa ajoradalla. Ohitin pari matkailijapyöräilijää joilla isot pyörälaukut, piti ohittaa kuin auto. Tiesin että segmentti lauttarannan lähellä oli määritelty [--] Olin

---

52 Esimerkiksi Tunturi-Lapissa ajetaan kyllä ”jälkiä”, mutta ei jaeta niitä osiin, segmenteiksi. Tämä ei kerro vain kuskien määrästä vaan tavasta ajaa lähes asumattomilla alueilla.

katsonut Stravasta Pikku Rengastien reittijäljen. Tie oli hyvä, mutta kapea, teki mieli ehtiä rantaan nopeasti, sillä tässä olisi tylsä ajaa jos kaksi rekkaa sattuisi samaan aikaan kohdalle. Tuli olo että kun ajaa autotiellä, Saaristotiellä, tulee myös ajotapa valita sen mukaan. Tässä ei jäädä katsomaan maisemia, aistita luontoa tai havainnoida ympäristön maaseutuidylliä. Ei kuitenkaan ollut kyse pelosta, vaan vauhdin turvasta... autot tulee ohi 80 km/h, niillä on kiire lautalle [-] Nopeus ja kiire tuo turvan, ollaan kuin samaa liikennettä. (KTM KK, elokuu 2017)

Segmentit näyttävät tuovan esiin ristiriitaisen reitin tunteen. Autoille kiire on ehtimistä, mutta pyörällä ”kiire” olisi tarvetta ajaa pois autojen tieltä, toisaalta se taas viittaa olemiseen osana liikennettä. Kovempaa ajaessa vauhtiero autoihin pienenee, ajamisen tunne on parempi ja ajaminen keskittynyttä. Fokusointi suoritukseen muuttaa reitin tunteen. Kyse ei siis ole vain leikistä tai kilpailemisesta kelloa vastaan vaan oikein ajamisen taktiikasta. Reitti voi siis olla hyvä poljettava, kun sen ajaa sen vaatimalla tavalla ja miten tämä ajattelu sopii omaan tuntemukseen itsestään ajajana. Yhteinen tekijä reitin kokemuksen kannalta näyttää sekä matkailijapyöräilijällä että kuntoilijalla olevan se, että kumpikin näyttää yhtä vähän kokevan alueen piirteitä, kuten rakennuksia, ihmisiä tai perinteitä merkityksellisinä liikkumiselleen.

Tutkija-pyöräilijälle liikkuminen on haaste arvioida omia lähtökohtiaan tehdä havainnot. Kun tutkija-pyöräilijänä itse ajoin ensi kertaa ns. pienen rengastien, jossa siirrytään lautalla suomenkielisestä Rymättylästä (osa Naantalia) ruotsinkieliseen Nauvoon (osa Paraisia) yhteysaluksella, olin ensin ihan filiksissä paitsi hienosta merimaisemasta, myös siitä miten koin että olin ”löytänyt” kesäturistien reitin omakseni, omaksi pyöräreitiksi,

jonka hienoudesta harva voi tietää.⁵³ Noin tunnin kestävän laivamatkan aikana välipysähdys Seilissä toi kuitenkin kyytiin myös nauvolaisia ruotsinkielisiä paikallisia asukkaita, jotka sitten jutustelivat siitä, miten laiduntavat lehmiä läheisissä saarissa. Äkillisesti kokemus reitistäni muuttuu. Heille reitti onkin osa arjen liikkumista, itse olin tässä taas vain pyöräilevä kaupunkilaisturisti. Kokemus reitin erityisyydestä muuttui, kuten myös alueesta.

Reitti liikkumisen/tutkimuksen mittakaavana

Liikkumisen on nähty avaavan ympäristöön liittyviä staattisia näkemyksiä paikoista, mutta ympäristö myös aktiivisesti tehdään osana reittiä, sitä miten identiteetit tapahtuvat. Identiteetit tapahtuvat aistien ja tekemisen erilaisina suhteina ympäristöön, joka lopultakin mahdollistaa ihmiselle ymmärrettävän, merkityksellisen tavan toimia maailmassa.⁵⁴ Reittien merkitys on siinä, miten liikkujien identiteetit muodostuvat niiden tilojen kautta, joiden läpi liikkujat kuvittelevat itsensä, mutta toisaalta liikkumisen käytännöt myös tuottavat identifioitumisen tapoja. Näiden välille voi rakentua vahva yhteys, mutta usein nämä pysyttelevät näkymättömissä tai niitä ei tuoda esiin. Jotta tutkimus voi lisätä ymmärrystä ihmisen ja ympäristön suhteesta, on liike nähtävä osana tutkimuksen käytäntöjä, jotka myös muokkaavat sen kohdetta. Esimerkkien kautta artikkelini on pyrkinyt tuomaan esiin,

53 Kuntopyöräilijä ajaa Pienen rengastien, osin aika mäkinen, reitin melko helposti päivässä, noin kuudessa tunnissa (mukaan lukien lauttamatkat). Turusta lähdetessä ajamista tulee noin 105 kilometriä.

54 Frykman & Gilje 2003, 10–11.

miten polkupyörä ei ole vain kulku- tai kuntoiluväline, vaan se tuottaa ympäristön kokemuksia, ja ymmärrystä, reittien ja ihmisvoimaisen liikkumisen mittakaavassa. Tämä ei ole vain näkökulma, vaan olemisen tapa.

Liikkuminen tuottaa myös tutkimuksen mittakaavan ja nopeuden. Asiat (ihmiset, ruumiit, materiaalisuus, luonto) näyttävät erilaisilta liikkeessä ja myös tutkimuksen sosiaalisen vuorovaikutuksen ohella korostuu ruumiillinen oppiminen ja tieto. Liikkuminen on erilainen olemassaolon tapa, joka toisaalta korostaa subjektien erillisyyttä (vapauden tunne, hallinta) mutta myös vähentää subjektin erillisyyttä suhteessa ympäristöönsä, sen materiaalisuuteen mutta myös toisiin samalla tavoin liikkuviin. Tekniikan myötä tätä tapahtuu myös virtuaalisesti, mikä kertoo datan käytön merkityksestä.

Ihmiset kiinnittyvät ja identifioituvat paikkoihin yksilöllisesti, kun taas alueisiin liittyy usein yhteisöllisyyden elementti.⁵⁵ Pyörällä voi oppia tuntemaan paikkoja, liikkua paikasta a paikkaan b (esim. työmatkat), mutta artikkelin esimerkkien pitkän matkan pyöräilyn (matkailu ja kuntoilu) valossa liikkuminen kytkeytyy alueiden kokemiseen. Liikuttaessa reitin tunne muodostuu, rakentuu ja havaitaan reittiä kulkiessa⁵⁶. Liikkuminen vaatii tutkijaa jäljittämään eri tavoin paikantunutta tietoa. Reitin tunne on mahdollisuus ymmärtää liikkumista tapana kokea, omaksua ja hallita ympäristöä. Kyse on osallistumisen, ihmisten tai esineiden jäljittämisestä eri konteksteissa, mitä on myös *multi-sited* -tutkimuksessa kutsuttu metodologiseksi 'seuraamiseksi'⁵⁷. Reitin

---

55 Paasi 1986.

56 Lefebvre 1991.

57 Marcus 1995.

tunteen jäljittäminen tarkoittaa kuitenkin erilaisia reitin osien suhteita ympäristöön ja liikkumistapaan, jotka siis ovat merkityksellisiä ja ymmärrettäviä juuri reitin kontekstissa.

On selvää, että haastattelu tai matkakertomus tavoittaa huonosti kerrotun ja ympäristön suhteen merkitystä silloin, kun kyse on artikuloimattomasta tiedosta, tai oman ruumiin tuottamasta datasta. Jäljittämisen kannalta haasteen heittää sen määrittäminen, onko autoetnografisen tutkija-pyöräilijän oma kokemus tai tieto liikkeestä riittävä keino ymmärtää muiden kokemusta. Jos tutkija liikkumalla ja harjoittelemalla hankkii ruumiillista tietoa, liikkeen synkronisuus ja rytmit voivat verifioida tietoa, mutta myös tehdä reitin tunteesta itselle vaikeasti analysoitavaa, koska se on jotain, mikä rakentuu toistojen ja ruumiin oppimisen kautta. Kokenut pyöräilijä on omaksunut pyöräilytapansa kytkökset liikkujan ja ympäristön välillä, minkä hän kuitenkin kuittaa ”vain pyöräilynä”. Selkeimmin kytkös tulee esiin siinä prosessissa, jossa etäisyydet menettävät merkityksensä reitin määrittäjänä. Toisaalta tekninen kehitys on tuonut datan osaksi reitin tunnetta. Liikkujan fyysisestä suorituksesta kertovat numeraaliset tallenteet (reitin pinnanmuodot, nopeus, syke, poljinnopeus, poljinvoima kullakin hetkellä sekä keskiarvo). Nämä luvut voi asettaa paitsi osaksi reittijälkeä, segmenttejä, myös muiden polkijoiden suorituksia. Datasta tulee merkityksellistä tavalla, jossa yksilöllinen suoritus tulee näkyväksi samoin kuin jaettu kokemus ympäristöstä ja liikkumisen alueesta. Reitti ei katoa vain muistoihin, muistin paikoiksi vaan myös tuleviksi reiteiksi. Erilaiset ympäristösuhteet tulevat näkyviksi paitsi tavoissa nimetä segmenttejä, myös tavoissa ajaa niitä. Reitit ovat siis mahdollisuus ymmärtää aluetta ma-

teriaalisuuden ja kokemuksellisuuden kautta, siis mahdollisuus tavoittaa alue, joka niin usein katoaa tutkimuksen valokeilasta. Jaetut reitit rakentavat myös pyöräilymaiseman.

Reitin tunne koostuu hyvin moninaisista osatekijöistä, jotka yhdessä tuottavat toiminnan *suhteessa* ympäristöön. Voidaan sanoa, että omin voimin kuljettu reitti tuottaa myös mittakaavan. Erilaiset liikkumisen tavat vaativat osaamista ja rutiineja, jotka ilmenevät vaihtuvissa rooleissa (turisti, kuntoilija). Affektiivinen kyvykyys kohdata ympäristöä ja ruumiin tuntemuksia muuttuu. Osalle pyöräilijöistä ajaminen on tärkeää suhteessa muuhun elämään, se jäsentää ajattelua ja toimii emotionaalisten ja loogisten ongelmien ratkaisutapana.⁵⁸ Pyöräily on tavallaan aktiivisen meditaation muoto, jossa tekeminen tuottaa omanlaistansa ajattelua ja tasapainoa. Nämä ovat intellektuaalisia selityksiä sille, miksi liikutaan vapaa-ajalla, arkiseen elämänrytmiin hyvinkin tarkasti integroituen, poljetaan pitkiä pyörämatkoja, mutta reitin tunne koostuu myös suhteesta ympäristön olemukseen. Reitti voi tarkoittaa jaettua kokemusta ympäristöstä, sen hallinnan tai omistamisen tunnetta. Erityistä on, että liikkeessä koetun staattisen, materiaalisen, ympäristön tuottama kulttuurisen pysyvyyden tunne on jotain, mikä voidaan jakaa eri tavoin.

Tutkijalta merkitysten avaaminen vaatii osallistumisen ja muutoksen ymmärtämistä monitahoisena prosessina, jossa omia kokemuksia ja tuntemuksia ei ole helppo paikallistaa johonkin tiettyyn hetkeen tai paikkaan, vaan ne ovat osa reitin tunnetta. Siten ne voi olla vaikea myös tavoittaa missään muualla, koska ne ovat sidoksissa tekemiseen. Omin voimin kuljettujen reittien

---

58 Ilundain-Agurruza & Mcnamee 2010.

mittakaavassa alueet määrittyvät toiminnan ja tekemisen näkökulmasta. Liikkuminen on alueeseen identifioitumisen resurssi, jossa ympäristön koettu pysyvyys tuottaa erityisen mittakaavan. Ruumiillinen tieto on usein nähty tapana avata vuorovaikutustilanteita tai mahdollisuutena tulkita liikkumista vaikkapa uskonnollisuontoisena (luonto-)kokemuksena. Kuitenkin nähdäkseni tämän tieto reittien näkökulmasta tarkoittaa, että kohteena eivät ole vain yksittäiset kokemukset tai tutkittavien käsitykset, vaan ymmärrys siitä, miten liikkuminen tarkoittaa erityisiä todellisuuden kokemisen tapoja. Ainakin liikkuminen antaa erilaisen sävyn sanonnalle, että ihminen uskoo vain mitä itse näkee. Liike ei hylkää paikkaa, mutta ei myöskään tee sitä. 1900-luvun alun pyöräilevät kansatieteilijät näkivät pyörän mahdollisuutena alueiden materiaalisuuden variaatioiden havainnoimiseen. He *näkivät* materiaalisuuden todisteena menneestä ja katoavasta kulttuurista ajan ajattelutapaa kuvastaen.⁵⁹

Nykyään pyöräily on väline ymmärtää liikkuvaa maailmaa kokemuksellisuuden kautta. Suhde ympäristöön rakentuu sen staattisuuden kautta, jossa kuitenkin mennyt, nykyisyys ja tuleva ovat läsnä erilaisina reitin kokemuksina. Liikkuminen tuottaa identifioitumista suhteessa ympäristöön (rajat, luonto), mikä ei ole vain tässä ja nyt -tyyppinen kokemus vaan kertoo ihmisen suhteesta ympäristöön. Erämaan keskellä voi liikkuminen tuottaa tunteen, jossa on kuin kotonaan, ei luonnossa vaan reitillä, mikä kuitenkin haihtuu jos pysähtyy. Toisaalta rutiininomaisesti tai arkipäiväisesti käytetty alue tai raja voi tulla näkyväksi, kun liikutaan eri tavoin, eri reittiä tai eri ryhmässä. Vieraasta voi

---

59 Gustavsson 2014.

tulla omaa, matkailijan reitistä omalla tavallaan liikkuvan reitti. Esimerkiksi paikallisuus on helppo idealisoida (matkailun) pyöräilymaisemana, josta kuuluu löytyä paikallisia kulttuurisia erityispiirteitä. Kuskina taas omaksutaan näkökulma reitteihin ja maisemaan, ja etäisyyksiin, mikä myös tuottaa ympäristön erilaista ymmärrystä kertoen ympäristön vaikutuksesta siihen, millaiseksi itsemme koemme. Reitin näkökulmasta karun näköinen heinäkuinen Yllästunturi on ”ymmärrettävämpi” paikka, kun on ensin ajanut 200 km läpi erämaan. Pyörä on väline, joka tekee alueen ymmärrettäväksi liikkumisen kautta. Valtioraja voi olla osa reittiä, paikka, mutta se myös suuntaa liikettä. Matkailevalle nuorisjoukolla reitti voi olla mäen suoritus ryhmässä. Tai segmentti lauttarantaan onkin ajamista kuin auto, leikinomaista mutta samalla niin vahva kokemus liikkumisesta ja reitistä omana tilana.

Mikä siis on reitin merkitys? Tutkimus on edelleen vuorovaikutusta ihmisten kanssa, mutta reittien mittakaava kokemuksen ymmärtämiseen on sekä äärimmäisen tarkka että laaja samalla kertaa. Yksilön ja yhteisön suhdetta voidaan tarkastella materiaalisuuden kautta, mutta myös erityisesti yksilöä ympäristön tuottamana ja tuottajana voi tarkastella ilman subjektiviteetin ylikorostamista.⁶⁰ Liikkuminen asettaa paitsi paikan ja tilan, identiteetit ja rajat, myös ihmisen itsensä osaksi reittiä, mittakaavaan. Myös tutkijalle tämä reittien mittakaava kertoo tilan tuottamisesta, jossa on kyse aistien ja pinnanmuotojen kokemuksesta, ruumiin oppimisesta ja tuntemuksista, rytmistä, eli rajojen uudelleen määrittelystä. Voisi kai sanoa, että kulttuurinen luovuus nousee esiin pysyvyyden, materiaalisuuden ja liikkuvan ruumiin

---

60 Vrt. Merriman 2014.

jännitteisessä kentässä. Vain osittain nämä jäljitettävät reitit ovat sosiaalisesti tuotettuja tai linkittyvät kertomuksiin alueista (esim. pyöräilytapahtumat, matkailureitit, poliittisesti tai kulttuurisesti määritellyt alueet). Jokapäiväinen liikkuvuus on siten myös kulttuurista liikkuvuutta. Eletyn tilan esimerkkejä löytyy niistä tavoista, miten itse merkitään fyysiseen todellisuuteen.⁶¹ Eletyn tilan näkökulmasta reitti merkitsee yksilön suhteessa alueeseen. Siten reitin tunteen tarkastelu antaa avaimia ymmärtää alueita merkityksellisempänä identifioitumisen kohteena myös yksilöllisesti eikä vain kollektiivisesti tai ideaalisesti (politiikan tai intressien alueena). Tämä tekee liikkeestä ja alueista kulttuurintutkimuksellisesti kiinnostavia, kun omin voimin liikkuminen tuottaa ihmisen mittakaavaa, joka on aistien koettavissa, tuottaa tunteen hallinnasta ja on ruumiillisesti opittavissa, mutta myös jää usein artikuloimatta ja jakamatta verbaalisesti. Liikkuva maailma on haastanut käsityksiä staattisesta ja homogeenisesta maailmasta ja paikoista.⁶² Kulttuurin ja paikan käsitteiden muutoksessa paikoista on tullut yhteyksien ja vaikutteiden, liikkeiden ja suhteiden kietoutumispaikkoja, mutta liikkeessä, reittien mittakaavassa niiden pysyvyys ja fyysisyys nousee esiin arvona sinänsä. Ne merkityksellistyvät osana liikkumista ja sen reitin tunnetta.

Eri tavoin ja eri tasoilla liikkuvassa etnografisessa tutkimuksessa⁶³ tutkimuksen kontekstia hahmotetaan hyvin erilaisin tavoin. Kun tutkija problematisoi myös oman liikkumisensa merkityksiä, ei liikkuva maailma näyttäytyä vain erilaisten intressien, taloudellisten tai poliittisten, tuottamana todellisuutena (esim.

61 Rolshoven 2008.

62 Esim. Ruotsala 2009.

63 O'Dell & Willim 2016, 55–57.

osallistumista tai osallistamista tuottavat prosessit), tai subjektiiviteetin rakentumisena, vaan liikkuminen tuottaa kokemuksia ympäristöstä, joka tarjoaa erilaisen tavan olla olemassa. Reitin tunne tarkoittaa myös niiden erilaisten tiedon muotojen tunnistamista, jotka liikkuvaa maailmaa rakentavat, mutta voivat jäädä piiloon⁶⁴. Itse liikkumisen asettuessa huomion keskipisteeseen, siis kun erilaiset tiedon muodot ja tilannesidonnaisuus otetaan vakavasti tutkimuksen keskiöön, myös ympäristön materiaalisuutta voidaan tulkita vaikkapa alueen kokemuksellisuutta tuottavina prosesseina. Tällä näyttää olevan ajassamme yksilöille myös erityistä kysyntää. Esimerkiksi pitkän matkan pyöräilyn suosio voidaan selittää halulla selviytyä haasteista, sosiaalisuuden muotona tai mahdollisuutena paeta arkea, mutta ne ovat kuitenkin vain selitysmalleja. Fokus liikkeeseen, ruumiiseen ja reitin tunteeseen kiinnittää huomion siihen, miten ympäristö ja identiteetit tapahtuvat ja tuottavat tilaa, sekä siihen kulttuuriseen muutokseen, joka teknologisoituvassa maailmassa, toimivan subjektin näkökulmasta, on omiaan vähentämään sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä yhteisöjen tai alueiden rakentamisessa. Kukin valitsee oman tutkimusta johtavan metaforansa, tai sitten metafora valitsee liikkuvan, avoimen ja havainnoivan tutkijan. Voikin ehkä olla paikallaan kysyä, onko oma mielekäs suhde tutkimukseen sellainen, jossa keräillään tietoa tai kokemuksia, onko se kenties yksi projekti muiden joukossa, tai onko se kenties myös löytöretki osallistumiseen ja olemiseen.

---

64 Lehtonen 2013, 20–25.

LÄHTEET

INTERNET

Strava.com (12.1.2018):

Col de Suksela, Ride Segment Turku, Finland, Finland Proper, Finland

<https://www.strava.com/segments/7114568>

czujesiekolarsko1, Ride Segment; Mellenthin, Mecklenburg-Vorpommern, Germany

<https://www.strava.com/segments/11711944?filter=overall>

hopka za granica, Ride Segment Garz, Mecklenburg-Vorpommern, Germany

<https://www.strava.com/segments/9654463?filter=overall>

Rush to the ferry! Ride Segment, Åboland-Turunmaa, Finland, Southwest Finland,

<https://www.strava.com/segments/7779029?filter=overall>

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

KTM KK, kenttätömuistiinpanot, 2015–2017, Kiiskinen, Karri, ”Rajoilla pyöräily. Etnologinen tutkimus identiteetin, rajojen ja pyöräilytoimijuuden rakentamisesta kolmella eurooppalaisella raja-alueella”. Kirjoittajan hallussa.

KTM KK, kirj., kirjoitelmapyyntö koululaisryhmälle, 2015.

KTM KK, kys., kysely varsinaissuomalaisille harrastepyöräilijöille, 2016.

KIRJALLISUUS

Aldred, Rachel 2010. ‘On the outside’: constructing cycling citizenship. – *Social & Cultural Geography*, 11(1): 35–52.

Aromaa, Johanna & Tiili, Miia-Leena 2014. Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 258–283. Helsinki: Ethnos ry.

Frykman, Jonas 2012. *Berörd. Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Stockholm: Carlssons.

Frykman, Jonas & Gilje, Nil 2003. Being There: An Introduction. – Jonas Frykman & Nils Gilje (eds.) *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund: NAP.

- Gustavsson, Karin 2014. "Expeditioner i det förflutna. Etnologiska fältarbeten och försvinnande allmogekultur under 1900-talets början", PhD thesis, Lunds Universitet.
- Hockey, J. 2004. Knowing the route: Distance runners' mundane knowledge – *Sociology of Sport Online*, 1. Retrieved from http://physed.otago.ac.nz/sosol/v7i1/v7i1_3.html
- Huthmacher, Matthias & Franz, Joachim 2016. *Iron-Curtain-Trail Mit dem E-Bike von Norwegen zum Schwarzen Meer*. Bielefeld: Delius Klasing.
- Ildvall, Markus 2009. Across, along and around the Öresund region: How pleasure boaters live the Swedish-Danish border area. – *Anthropological Journal of European Cultures* 18 (1): 10–29.
- Ilundáin-Agurruza, Jesús & McNamee, Mike 2012. Life Cycles and the Stages of a Cycling Life – Jesús Ilundáin-Agurruza & Michael W. Austin (eds.) *Cycling Philosophy for Everyone. A Philosophical Tour De Force*, 253–265. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Johler, Reinhard 2006. Volkskunde und Europa. Zum Beispiel: Das "Europa der Regionen". – *Schweizerisches Archiv Für Volkskunde* 102: 147–162.
- Kapuscinski, Ryszard 2004. *Imperiumi*. [Suom. Tapani Kärkkäinen 2004, alkup. *Imperium* 1993, Varsova.] Helsinki: Like.
- Lappi, Tiina-Riitta 2007. *Neuvottelu tilan tulkinnoista: etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta jyväskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylä studies in humanities. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Larsen, Jonas 2014. (Auto)Ethnography and cycling – *International Journal of Social Research Methodology*, 17(1): 59–71.
- Latour, Bruno 1999. *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Lefebvre, Henri 1991[1974]. *The Production of Space*. Cambridge (Mass.): Basil Blackwell.

- Lefebvre, Henri 2004. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. London: Continuum.
- Lee, Jo & Ingold, Tim 2006. Fieldwork on foot: Perceiving, routing, socialising. – Simon Coleman & Peter Collins (eds.) *Locating the Field: Space, Place and Context in Anthropology*, 67–86. Oxford: Berg.
- Lehtonen, Mikko 2013. Miten tutkia liikkuvaa maailmaa? – Mikko Lehtonen (toim.) *Liikkuva maailma. Liike, raja, tieto*. Tampere: Vastapaino.
- Lindelöf, Karin S. 2014. Tjejvätter: En autoetnografi av Sveriges största cykellopp för kvinnor. *Gränslös* 4: 103–120.
- Löfgren, Orvar 2008. Regionauts: the Transformation of Cross-Border Regions in Scandinavia. – *European Urban and Regional Studies* 15: 195.
- Löfgren, Orvar 2015. Modes and Moods of Mobility – *Culture Unbound* 7: 175–195.
- Marcus, George E. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. – *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117.
- Merleau-Ponty, Maurice 1962. *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Merriman, Peter 2014. Rethinking Mobile Methods – *Mobilities* 9(2): 167–187.
- Mikkeli, Heikki 2009. Aluetutkimuksen Euroopat. – Maria Lähteenmäki (toim.) *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Helsinki: SKS.
- Nepper Larsen, Steen 2010. Becoming a Cyclist: Phenomenological Reflections on Cycling – Jesús Ilundáin-Agurruza & Michael W. Austin (eds.) *Cycling Philosophy for Everyone. A Philosophical Tour De Force*, 27–38. Chichester: Wiley-Blackwell.
- O'Dell, Tom 2003. Öresund and the regionauts. – *European Studies* 19: 31–53.
- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2016. Kulttuurianalyysin ja etnologisen koulutuksen tavoitteiden uudelleenmäärittely. Kuinka tavoittaa uusia yleisöjä yliopiston ulkopuolella? – Jukka Jouhki, Tytti Steel & Inkeri Hakamies (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*, 43–80. Helsinki: Ethnos ry.

- Paasi, Anssi 1986. The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. – *Fennia. International Journal of Geography* 164(1): 105–146.
- Ruotsala, Helena 2009. Kovan leivän alue vai viinitie? Kulttuurialueita konstruoidusta kansatieteestä eurooppalaiseksi etnologiaksi. – Maria Lähteenmäki (toim.) *Maa, seutu, kulmakunta*, 170–196. Helsinki: SKS.
- Rolshoven, Johanna 2008. The Temptations of the Provisional. Multilocality as a Way of Life. – *Ethnologia Europaea* 37(1-2):17–25.
- Spinney, Justin 2006. A place of sense: a kinaesthetic ethnography of cyclists on Mont Ventoux. – *Environment and Planning D: Society and Space* 24: 709–732.
- Österlund-Pötzsch, Susanne 2011. The Ephemeral Act of Walking. Random Reflections on Moving in Landscapes of Memory (Loss). – *Ethnologia Scandinavica* 41: 111–128.
- Österlund-Pötzsch, Susanne 2013. Walking Nordic: Performing Space, Place and Identity – Peter Aronsson & Lizette Gradén (eds.) *Performing Nordic Heritage: Everyday Practices and Institutional Culture*, 27–52. Farnham: Ashgate.
- Österlund-Pötzsch, Susanne 2014. Bodies in Motion: The Peregrinations of Early Finland-Swedish Folklore Collectors. – *Journal of Folklore Research* 51(3): 253–276.

ELÄIMELLISTÄ TUTKIMUKSENTEKOA – kenttätöitä koiran kanssa

Jussi Lehtonen

Ihmisten ja muiden eläinten välinen suhde on murroksessa.¹ Se on nähtävissä sekä yhteiskunnassa yleisemmin että myös humanistisessa tutkimuksessa. Eläinten uudenlaisia merkityksiä ja yhteiskunnallista roolia voidaan lähestyä osallistavalla ja soveltavalla kansatieteellisellä tutkimuksella. Siihen voidaan yhdistää myös tulevaisuudentutkimuksen näkökulma ja menetelmiä, jolloin ratkaisuja etsitään tulevaisuuden arkielämään liittyviin kysymyksiin. Tutkimukseen osallistuminen ja tutkimuksen osallistaminen tarjoavat kohderyhmälle sekä sen sidosryhmille mahdollisuuden jäsentää uudenlaista nykytilaa itselleen mutta myös rakentaa toivottuja ja epätoivottuja tulevaisuuskuvia. Ihmisten näkökulmasta osallistavuus tarjoaa lisäksi motivoivan mahdollisuuden hyväksi koetun tulevaisuuden tekemiseksi ja toisaalta epätoivotun tulevaisuuden torjumiseksi.

---

1 Tässä artikkelissa käytän käsitettä ”eläin” viitatessani muihin eläinlajeihin kuin ihmiseen.

Kansatieteilijä, joka tutkii ihmistä osana kulttuuria, voi tutkia myös eläimen suhdetta materiaaliseen kulttuuriin, ihmisen ja eläintoimijan keskinäistä suhdetta tai esimerkiksi eläimen elämää ihmisen rakentamassa yhteiskunnassa. Näiden asioiden käsittelyssä on tapahtunut muutos viimeisten vuosien kuluessa, eikä pelkästään kulttuurien tutkimuksen piirissä. Eläimen rooli osana yhteiskuntaa ja tutkimusta on murroksessa. Ihmisen lisäksi myös muut lajit voivat osallistua tutkimuksen tekemiseen ja vaikuttaa sen tuloksiin.

Tässä artikkelissa osoitan Englantiin suuntautunutta tutkimusmatkaani esimerkkinä käyttäen sen, että eläintä – tässä tapauksessa koira – tutkimalla ja tutkimukseen osallistamalla voi hahmotella eläimen moninaisia rooleja ja roolien sisältöjä osana ihmisten tulevaisuuden arkea. Eläimistä esimerkiksi koira voi olla rinnallamme kulkeva toimija, joka omalla tavallaan osallistuu ja vaikuttaa ihmisten luoman yhteiskunnan ja kulttuurin muutosprosesseihin. Käsittelen myös sitä, miten teknologian kehittyminen linkittyy eläimen ja ihmisen väliseen vuorovaikutukseen. Keskityn käymään läpi koiran roolia koetilanteessa, jossa selvitetiin lajienvälisen vuorovaikutuksen näkökulmasta eläinten käyttämän teknologian kehittämistä yhdessä eläimen kanssa. Tutkimusmatkani Englantiin ja siellä järjestetty koe liittyivät Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimukseeni ”Eläimet osana ikäihmisten asumista ja hoivaa 2040-luvulla”. Tutkimuksessani selvitin sitä, miten avustajaeläimet voisivat olla osa vanhusten arkielämää tulevaisuudessa tarjoamalla sekä fyysistä apua että henkistä hyvinvointia.²

---

2 Suomen Akatemia 2014–2018/Kansatiede & Yleinen historia, Turun yliopisto: Eläinten toimijuus yhteiskunnassa. Näkökulmia Suomesta 1890–2040.

Eläimen merkityksiä ihmiselle

”Toislajiset eläimet ovat kaikkialla ihmiseläimen ympärillä”³ ja ”Ihminen on luonnollisesti yksi eläinlaji muiden joukossa”⁴ ovat esimerkkilainauksia aivan viime vuosina julkaistuista eläimiä käsittelevistä kirjoista. Se, että tutkimuksissa on ryhdytty nykyisin ottamaan kantaa ihmisen eläimyyteen, kertoo osaltaan siitä muutoksesta, jossa ihmisten ja eläinten välinen suhde tällä hetkellä on. Aiemmin esimerkiksi kansatieteellisissä tutkimuksissa maaseutua ei tarvinnut määritellä, sillä valtaosa ihmisistä asui maaseudulla ja käsite oli kaikille selkeä.⁵ Samaan tapaan kansatieteessä eläimen rooli oli aiemmin varsin yksiselitteisesti materiaan verrattavissa oleva hyödyke ja ihmiselle alisteinen. Huomionarvoista on myös se, miten esimerkiksi sanomalehtien palstoilla on käyty keskustelua siitä, voiko eläimestä sanoa tai kirjoittaa ”hän” – samaan aikaan, kun osa tutkijoista käyttää tätä pronomiinia artikkeleissaan.⁶ Suomen kielen tohtori Katri Priikin mukaan hän-sanana käyttäminen eläimistä on aivan luontevaa, sillä ”hänestä” puhuttaessa siirrytään ikään kuin toisen tuntevan olennon päälle sisään.⁷ Tämän artikkelin yhtenä päämääränä on osoittaa, että yllä esitettyihin näkökulmiin linkittyvä muutos on tapahtumassa myös kansatieteellisen tutkimuksen eläinkäsityksessä.

Eläin on ollut ja on edelleen ihmiselle merkityksellinen monella tavalla. Ihmisen halua asua ja työskennellä eläinten kanssa

3 Aaltola & Keto 2015, 8.

4 Telkänranta 2015, 10.

5 Heikkilä 2003, 91.

6 Ks. esim. Vilkkä 2009, 23 ja seuraavat; Tuomivaara 2015.

7 Priiki 2017.

ovat motivoineet monet tekijät. Vasta viimeisten vuosikymmeni-
en ja vuosien aikana pitkään staattisina pysyneet ihmisten eläin-
käsitykset ovat alkaneet muuttua kulttuurissamme. Sosiologi
Clinton B. Sanders kirjoittaa eri lähteisiin tukeutuen, että vaika
lemmikkieläinten pitäminen on kautta historian perustunut
vahvasti ihmisten kumppanuuden kaipuuseen, on samaan aikaan
taustalla vaikuttanut vahvasti statuskysymykset ja ihmisen yh-
teiskunnallinen asema. Hän jatkaa omiin tutkimuksiinsa perus-
tuen, että lemmikkieläin linkittyy vahvasti ihmisen sosiaaliin
verkostoihin ja kontakteihin – Sandersin mukaan ihmiset koke-
vat lemmikkieläimen tarjoavan luonnollisen väylän sosiaalisille
hyödyille sen sijaan, että eläin toimisi pelkkänä välikappaleena
tai materiaalisena välineenä. Lemmikkien omistajat kokevatkin
merkityksellisimpinä eläimiin liitettyinä asioina kumppanuuden
ja kiintymyksen, jotka nostetaan ihmisen ja eläimen välisen suh-
teen tärkeimmiksi tekijöiksi.⁸

Filosofi Leena Vilkkä puolestaan kirjoittaa, että ihmiskunnan
historia on hyvin eläinkielteinen. Eläimiä on perinteisesti pidetty
tyhminä ja tunteettomina, ilman yhteiskunnallista arvoa olevina
alempina olentoina. Jo antiikin Kreikassa Aristoteles perusteli li-
hansyöntiä eläinten järjettömyydellä ja keskiajalla papisto puo-
lestaan kiisti ajatuksen eläinten sielusta ja hengestä. Tämä pitkä
historiallinen kehitys muokkasi ihmisten kulttuurin toimimaan
sitte, että eläimet nähtiin ilman tietoisuutta toimivina koneina,
joilla ei ollut kykyä kärsiä.⁹ Nämä vanhat käsitykset näkyvät edel-
leen omassa 2010-luvun kulttuurissamme hyvin voimakkaina.

---

8 Sanders 1999, 5–6, 10.

9 Vilkkä 2009, 22.

Tällä hetkellä yhteiskunnan eläinkäsitys on kuitenkin muutoksessa, joka samalla kärjistää vastakkainasettelua. Eläinten asemaa osana ihmisten yhteiskuntaa leimaavat sekä vuosisataisten perinteiden, uskontojen ja uskomusten vaikutukset että uusimmat tutkimustulokset eläinten tunteista, älykkyydestä ja kognitiivisista kyvyistä.¹⁰ Yhteiskunnallisesti merkittävänä ja yksilön arkea koskettavana asiana tutkimusteema on kiinnostava myös kansatieteellisestä näkökulmasta.

Kuten Sanders edellä totesi, työntekijän ja ruuan lisäksi eläimet toimivat seuraeläimen tehtävässä. Tämä näkökulma tuntuu viimeisten vuosikymmenien aikana jopa korostuneen. Hyvinvointia tuovan seuraeläimen roolia lienee voimistanut viime vuosien uusi eläintutkimus, joka on nostanut entistä perusteellisemmin ja yksityiskohtaisemmin esiin tuntevan ja oppivan eläimen sekä eläimen ihmiselle tuottaman henkisen hyvinvoinnin näkökulmat. Näitä asioita on pystytty tutkimaan aiemman, lähinnä ulkokohtaisiin havaintoihin perustuvan, aineiston lisäksi myös esimerkiksi laboratoriomittauksilla. Hyvä esimerkki tästä muutoksesta on koira, joka on hyvin sopeutunut elämään osana ihmisten yhteiskuntaa ja jonka kanssa ihmisillä on takanaan yhteiselämää kymmeniä tuhansia vuosia.¹¹ Nykyisin tiedämme vaikkapa sen, että kommunikointi ja yhdessäolo koiran kanssa vaikuttavat monin tavoin positiivisesti ihmisen hyvinvoinnin tunteeseen esimerkiksi nostamalla sekä oksitosiinin että endorfiinin tuotantoa. Näiden hormonien lisääntyessä saattavat puolestaan lievittyä sekä kivut että pelkotilat, erityisesti tutun eläimen seu-

¹⁰ Ks. esim. Telkänranta 2015.

¹¹ Klemettilä 2015, 14–15; Telkänranta 2015.

rassa.¹² Vuosituhansien ajan ihmiset hakeutuivat lemmikki- tai työeläintensä seuraan ja kokivat siitä mielihyvää; vasta nyt on tieteellisesti pystytty todistamaan, mitkä fysiologiset mekanismit tämän saavat aikaan. Ihmisen ja eläimen välinen läheinen suhde ja vuorovaikutus näkyivät vielä joitakin vuosikymmeniä sitten Suomen maaseudulla, kun eläimiä ei kutsuttu maataloilla tuotantoeläimiksi vaan niillä oli yksilölliset nimet ja ominaisuutensa, vaikka niiden rooli olikin tuottaa hyödykkeitä ihmisille.¹³ Uusien tutkimustulosten valossa ihmisten muokkaaman kulttuurin ja sen eläinkäsitysten muuttuminen voivat tuntua ihmisistä ristiriitaisilta ja vaikealtakin asioilta. Tämän seurauksena eläimen nostaminen aktiiviseen rooliin osaksi tutkimusta ja sen tekemistä ei ole vielä laajasti käytetty tapa toimia.

Nykyisin tutkimuksessa ja mediassa esiin nousevat entistä enemmän myös monenlaisiin tehtäviin koulutetut työ- ja avustajaeläimet. Esimerkiksi avustajakoirat voivat tukea itsenäistä kotona asumista avaamalla ovia ja hakemalla tavaroita, kahviloissa silitettävänä olevat kissat tai puput puolestaan tuottavat henkistä mielihyvää kiireisen kaupunkilaisarjen keskellä. Eläimen läsnäolon vaikutuksia ihmiseen on tutkittu myös lasten ja nuorten parissa. Tutkimusten mukaan kouluikäisiä stressaavissa koetilanteissa jopa läheistä ihmistä (kuten isää tai äitiä) parempaa helpotusta jännitykseen ja pelkoihin voi tarjota läsnä oleva koira – riippumatta lapsen iästä, sukupuolesta tai esimerkiksi koiran rodusta.¹⁴

---

12 Beetz et al. 2012, 11; Odendaal 2000, 278–279.

13 Viikka 2009, 23.

14 Laukkanen 2015, 22 ja seuraavat; Kertes et al. 2017, 391–392, 395 passim.; Malin 2013.

Kulttuurintutkija voisi näihin näkökulmiin pohjaten miettiä esimerkiksi sitä, millaisia merkityksiä koiralla ihmisen kumppanina on saattanut olla historiassa ja miten se on muuttunut, millaisia vaikutuksia tällä perheenjäseneksi koetulla eläimellä on nykyihmiselle ja millaiseksi koiran ja ihmisen suhde saattaa muotoutua tulevaisuudessa. Koiran yhteiskunnallinen asema ja koiran merkitykset saattavat siis muotoutua tulevaisuudessa toisenlaisiksi kuin nykyään. Tämä on vaikuttamassa myös siihen, miten kansatieteellistä tutkimusta eläimistä tehdään. Kuten edellä totesin, aiemmin tehty eläintutkimus on keskittynyt eläimeen pääasiassa välineenä ja tavarana. Hyödykkeestä kirjoittaa myös oikeustieteilijä, tohtori Birgitta Wahlberg, joka toteaa artikkelissaan EU-lainsäädännön tunnustavan eläimet tunteviksi olennoiksi, joiden tuntoisuuden saa käytännössä systemaattisesti ohittaa ihmisen intressien mukaan. Lain mukaan eläimen käyttötarkoitus määrittelee sen, millaisissa oloissa esimerkiksi koiria tulee pitää (lemmikkieläin, koe-eläin).¹⁵ Tällaisia näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa ei ole vielä juurikaan otettu huomioon, vaan eläin on nähty kulttuurissamme historialliseen jatkumoon perustuvassa roolissaan. Tällä artikkelilla pyrin osaltani näyttämään uudenlaisen kansatieteellisen eläinkuvan ja sitä kautta tuomaan koiran aktiivisemmaksi toimijaksi osana tutkimusta.

Kuten perinteentutkija Seppo Knuutila kirjoittaa, ihmiset antavat luonnolle erilaisia merkityksiä, joista sitten seuraa vaihtelevia käytänteitä. Knuutilan mukaan se, miten ihmiset osoittavat ja tunnustavat eläinten moraalisen arvon, kertoo siitä, miten ihminen suhtautuu sekä elävään että materiaaliseen ympäris-

---

15 Wahlberg 2015, 84–85.

töönä.¹⁶ Näihin teemoihin viittaa myös kansatieteilijä Sanna Lillbroända-Annala, joka kirjoittaa tämän kirjan artikkelissaan siitä, miten kissan kohtaaminen muutti lomamatkan autoetnografiseksi kenttätutyömatkaksi. Kuten Lillbroända-Annala osoittaa, matkalla odottamatta kohdattu eläin muutti hänen käsityksiään sekä matkakohteesta fyysisenä tilana että ihmisten ja eläinten paikallisista suhteista. Kulkukissa vaikutti häneen ensin tavallisen kissanomistajan näkökulmasta, mutta muuttui sitten tutkimuskohteeksi. Tämäkin näkökulma eläimen muuttumisesta passiivisesta läsnäolijasta aktiiviseksi ja tutkimukseen osallistuvaksi toimijaksi osoittaa muutosta tieteenalamme näkökulmissa.

Tutkimustyötä koiran kanssa

Muuttuneisiin eläinkäsityksiin perustuen ei yhdessä koiran kanssa tehtävä tutkimustyö siis ole poissuljettu ajatus. Se saattaa kuitenkin herättää vastustusta, naureskelua tai vähättelyä – riippuen siitä, mikä kunkin tutkijan oma eläinkäsitys on sekä millaisessa kulttuurisessa ”eläinsuhteen lokerossa” kyseinen ihminen on kasvanut ja mistä hän on ajattelumallinsa omaksunut. Eläinten muuttuneet merkitykset yhteiskunnassamme heijastuvat tutkimuksen sisältöihin ja näkökulmiin, kuten olen itse tehnyt avustajaeläin-tutkimuksessani. Seuraavassa avaan tarkemmin yhdessä koiran kanssa tekemääni tutkimustyötä.

Keväällä 2017 olin kahden viikon mittaisella tutkimusvierailulla Englannissa, Milton Keynesin kaupungissa. ACI-lab (Animal-

---

16 Knuutila 2009, 104.

Computer Interaction Lab) on arvostetun MK Open Universityn tutkimusyksikkö, jossa sekä tutkitaan että kehitetään eläimille tarkoitettua teknologiaa. Tutkimusyksikön tiloissa on esimerkiksi koirien syöväihaistelulle tarkoitettuja laitteita ja opetusseinämä, jossa on erilaisia painikkeita ja valoja sekä napista avautuva ovi.¹⁷ Tämä tutkimusyksikkö valikoitui vierailuni kohteeksi, kun aineistoihini tutustuessani huomasin ACI:n olemassaolon ja otin sinne yhteyttä vierailumahdollisuutta tiedustellen. En tuntenut tutkimusyksiköstä etukäteen ketään, mutta ilokseni sieltä kuitenkin ilmoitettiin heidän ottavan minut vierailevana tutkijana – arkielämän ja tulevaisuuden tutkijana – mielellään vastaan.

Tutkimusyksikön johtajan, tohtori Clara Mancinin, kanssa toteutimme vierailuni aikana kokeen, jonka tarkoituksena oli tutkia ihmisen ja eläimen välistä vuorovaikutusta ja sitä, miten eläin (tässä tapauksessa koira) osallistuu tutkimuksen tekemiseen, mahdollisesti pystyy vaikuttamaan sen kulkuun ja voisi olla itse osallistumassa koirille tarkoitettujen teknologian kehittämiseen. Kanssamme tähän kokeeseen osallistui noin seitsenvuotias huskyn ja labradorin sekoitus Zena, jolla ei ollut paljonkaan aiempaa kokemusta koulutuksesta. Peruskäskyjen, kuten ”istu” ja ”paikka”, lisäksi koira ei osannut juurikaan muita komentoja eikä Zena ollut aiemmin käyttänyt myöskään teknisiä laitteita. Tässä vaiheessa on hyvä myös huomauttaa, että englanninkielen sana ”lab” saattaa antaa suomenkieliselle ihmiselle väärän kuvan tutkimusyksikön toiminnasta: kyseessä ei ole laboratorio sen yleisessä suomalaisessa merkityksessä. Kyseessä ei siis ole laitos, jossa tehdään eläinkokeita niiden fyysisessä merkityksessä vaan sen sijaan

---

17 ACI, Animal-Computer Interaction.

tutkitaan eläintä osana materiaalista yhteiskuntaa. Tutkimuksiin osallistuvat eläimet ovat useimmiten tavallisissa perheissä asuvia lemmikkejä, joita tutkittaessa eettiset seikat ja eläinten hyvinvointi ovat tärkeysjärjestyksen kärjessä (ks. myös Kuva 1). Näin toimimme myös Zenan kanssa tutkimusta tehdessämme.

Parin viikon aikana toteutettu kokeemme oli kansatieteilijän näkökulmasta hyvin mielenkiintoinen ja opettava. Kahden erilaisen tieteenalan tutkijan näkökulmat samaan aiheeseen herättivät hedelmällisiä keskusteluja ja aidosti poikkitieteellinen lähestymistapa olikin hyvä valinta lähteä tutkimaan eläimen ja ihmisen vuorovaikutusta tällaisessa prosessissa.

Zena-koira ei ollut mukana joka päivä noiden kahden viikon ajan, vaan oli läsnä ainoastaan muutamina päivinä. Lähdimme liikkeelle aivan alkeista ja makupalojen avulla houkuttelimme Zena painamaan kuonollaan automaattioven avaavaa nappia. Tohtori Mancini toimi Zenan pääasiallisena ohjaajana, minä puolestani videoin tilanteet ja avustin niissä muuten tarpeen mukaan. Clara Mancini sijoitti aluksi makupalan oven avaavan napin päälle, jotta Zena sen ottaessaan tulisi avanneeksi oven kuin vahingossa. Pian Clara siirtyi kuitenkin jo osoittamaan nappia kauempaa ja tarjoamaan makupalan vasta oven avautumisen jälkeen. Lisämotivaatiota Zena sai selvästi siitä, kun minä siirryin videokameran takaa oven taakse. Sen auetessa koira sai heti makupalan ja hieman kauempana harjoituspisteestä toisen Claran kädestä. Tällä tavoin toimien Zena oppi jo ensimmäisen päivän aikana (yhteensä noin 1,5 tuntia aktiivista työskentelyä) avaamaan oven. Seuraavina päivinä taito vahvistui ja sujuvoitui entisestään. Kokeilimme viimeisenä päivänä myös sitä, että minä

Kuva 1. Tutkimuksen lomassa Zena kävi halutessaan lepäämässä huopansa päällä lelunsa kanssa. Kuva: Jussi Lehtonen.

toimin ohjaajana ja käytin ohjeistukseen samoja sanoja ja eleitä kuin Clarakin käytti. Tämä työtä ohjaavan ihmisen vaihdos ei vaikuttanut Zenaan mitenkään vaan hän selvisi tehtävästä ilman ongelmia – huolimatta siitä, että minä olin vieras ihminen, en artikuloinut täydellistä englantia ja olin lisäksi omaksunut koulutusmenetelmät ainoastaan seuraamalla Claran työskentelyä.

Tutkimuksemme eteni päivittäin sekä ulkoilun että työnteon merkeissä, mutta aina koiran määräämässä tahdissa. Aamut aloitimme tavallisesti Open Universityn viereisellä niityllä, jossa Zena sai juosta vapaana (mutta vain, mikäli lähistöllä ei ollut lampaita – kuten siellä usein oli). Teimme samalla myös pitkiä kävelyretkiä pitkin joenvartta ja niitä toteutimme toisinaan kesken työpäi-

vänkin. Kuten totesin, Zena työskenteli omaan tahtiinsa ja kun kiinnostus napinpainamiseen ja makupaloihin alkoi herpaantua, koira saattoi osoittaa haluavansa ulos, lepäämään tai leikkimään lelullaan. Näin sitten myös tapahtui ilman, että me ihmiset yritimme aktivoida koiraa jaksamaan vielä hetken verran. Kävelylenkin tehtyään tai mukana olleen huovan päällä levähtyään (Kuva 1) Zena jatkoi taas tarmokkaammin makupalojen hankkimista. Jos me molemmat tai meistä toinen ei lähtenyt ulos koiran kanssa, istuimme Zenan lepohetkien ajan lähistöllä läppärit edessämme kirjoittaen ja tutkimuksesta keskustellen. Kahden viikon vierailun jälkeen jouduin sanomaan hyvästit uusille tutkimuskumppaneille Claralle ja Zenalle, mutta sain mukaani suuren määrän uutta aineistoa ja monenlaisia ajatuksia.¹⁸

Eläimen rooleja tutkimuksessa ja tulevaisuudessa

Avustajaeläimet ja ikäihmiset tulevaisuudessa -tutkimuksessani hahmottelin vaihtoehtoisia tulevaisuuksia 2040-luvulle, kohteena vanhuksia avustavien eläinten ja ihmisten toiminnan organisoitumisen mallit. Tämä asettaa vaatimuksia tutkimuksen aineistojen suhteen, sillä yksipuolisesti suppean tieteenalavalikoiman tuottamien tutkimustulosten käyttäminen lähteenä vääristäisi tulevaisuuskuvien sisältöä ja saattaisi pitää linkitykset konkreettiseen arkielämään kapea-alaisempina kuin haluaisin. Aineistoa olikin kerättävä monipuolisesti ja monenlaisin menetelmin, jotta sain pohjan rakentaa syvällisempiä kuvia tulevaisuuden vaihto-

---

18 Ks. myös artikkeli: Mancini & Lehtonen 2018.

ehdoista. Omaan tutkimukseeni otin mukaan tieteenalasta riippumatta sellaisia aineistoja, jotka kertovat esimerkiksi eläimistä ja/tai ikäihmisistä. Itse keräämäni kenttätäyöaineistot pyrkivät katsomaan myös tulevaisuuteen. Tutkimuksessani ovat mukana kansatieteellisen kenttätöön perusmenetelmät haastattelu ja havainnointi, tulevaisuudentutkimuksen menetelmistä puolestaan tulevaisuusverstaas sekä FAR-tulevaisuustaulukko, joka varsinaisesti prosessoi muiden menetelmien tuottamia aineistoja lähemmäs toteutumiskelpoisia tulevaisuuskuvia.¹⁹

Englannissa kerättäväksi suunnittelemani aineisto sai näin ollen mielenkiintoisen ja ajatuksia herättävän lisän, kun päätimme tohtori Clara Mancinin kanssa toteuttaa videoidun koirakooremme, jonka yhteydessä sain itsekin toimia eläintä ohjaavana ihmisenä. Itseäni kiinnosti tässä tutkimusprosessissa fyysisen arkielämämme tulevaisuusnäkökulma eli se, millaisia vaihtoehtoja tulevaisuudessa voi aueta esimerkiksi avustajaeläinten koulutuksessa ja ikäihmisten asuntojen varustuksessa. Tällä hetkellä avustajaeläimet koulutetaan ammattilaisten toimesta ja käytännöt ovat pitkälle hiottuja ja käytännössä kokeiltuja sekä tarkkaan säädelyjä.²⁰ Tulevaisuudessa tilanne saattaa kuitenkin olla toisenlainen ja yhtenä vaihtoehtona voikin olla esimerkiksi se, että ihminen kouluttaa avustajaeläimensä itse. Toisaalta teknologinen kehitys antaa uusia mielenkiintoisia mahdollisuuksia myös eläinten näkökulmasta. Seuraeläimen teknologinen osaaminen ja mahdollisuudet käyttää erilaisia laitteistoja voivat tulevaisuu-

19 Tarkemmin FAR-menetelmästä kansatieteellisen tutkimuksen yhteydessä: Lehtonen 2016; Lehtonen 2017.

20 Koirien koulutuksesta, katso tarkemmin esim. Sirola & Töytäri 2014, 11–18 passim.

nessa olla toisella tavalla arkipäivää kuin nykyisin. Samaan aikaan erikseen eläimille suunnitellut tekniset laitteet kehittyvät ja yleistyvät ja saattavat vaikuttaa jokapäiväiseen arkeemme tavoilla, joita emme voi vielä edes aavistaa. Zena osoitti meille, että vanhemmankaan koiran oppimiskyky ei ole huono – vaikka vanha sanonta toisin väittääkin. Samalla tuo sekarotuinen nelijalkainen tutkimuskumppanimme näytti, että koira voi omalla käytöksellään osoittaa tutkijoille millaisia vaihtoehtoisia toimintatapoja ja fyysisiä laitteita kannattaa koirille suunnitella.²¹

Koira hahmottaa maailmaa eri tavoin kuin ihminen. Esimerkiksi agilityä harrastava koirakko kokee agilityradan eri tavoin riippuen siitä, onko kyseessä ohjaajan vai koiran näkökulma. Koira saattaa tulkita radalla olevien esteiden sijainnin toisella tavalla kuin ihminen, koska käyttää katseensa kiintopisteinä muita objekteja kuin ihminen.²² Samalla tavoin koira tulkitsee esimerkiksi kuvailemaani koetilannetta eri tavoin myös johtuen sekä aisteistaan että persoonallisista piirteistään. Koiran yksilöllisten luonteenpiirteiden perusteella yhtä tietynlaista oikeaa ratkaisua esimerkiksi teknologioiden rakentamiseen ei voidakaan löytää, kuten ei ihmistenkään tapauksessa. Usein kuitenkin yhä oletetaan, että yksi ja sama asia tai ratkaisu toimii kaikilla koirilla, vaikka näin ei olekaan.²³ Nämä molemmat näkökulmat olivat kiinnostavia, kun seurasin Zenan työskentelyä Milton Keynesissä. Vain lyhyesti etukäteen Zenaan tutustuneena huomasin nopeasti luonteenpiirteitä ja toimintamalleja sekä ihmisiin suhtautumisen tapoja. Vaikka asun itsekin yhdessä koiran kanssa, nämä asiat

21 Aiheesta voi lukea tarkemmin artikkelista Mancini & Lehtonen 2018.

22 Agility koiran näkökulmasta.

23 Ks. esim. Telkänranta 2016, 87 ja seuraavat; Telkänranta 2015, 19, 27.

avautuivat uudella tavalla, kun katsoin asiaa tutkimuksellisesta näkökulmasta ja vieraan koirayksilön kanssa.

Kansatiede, jossa tutkitaan ihmisyksilöiden elämää arjessa osana kulttuuria, voi siis pitää sisällään myös eläinyksilöiden osallisuuden omassa toiminnassamme ja sen suunnittelussa. Yhteiskuntatieteilijä Erika Ruonakoski toteaa, että esimerkiksi koira ei tule ihmisen näkökulmasta ymmärretyksi, mikäli sitä ajatellaan ainoastaan lajityypillisten, abstraktien piirteiden kautta. Hänen mukaansa koira ei välttämättä muokkaa elämäänsä ihmisten tavoin yhtä suunnitelmallisesti, mutta siitä huolimatta koiran toiminta ilmentää monenlaisia pyrkimyksiä: koira hakee katsekontaktia, haukkuu, vinkuu ja vaatii huomiota. Ruonakosken mukaan koirien ja ihmisten pitkä yhteinen elämä kietoutuu toisiinsa yhä uudelleen ja myös muuttuu yhdessä. Samalla ihmisten – myös tutkijoiden – tulee olla antamatta valtaa omille toiveille suhteessa koiraan tai siihen, miten projisoimme siihen erilaisia kykyjä ja toimijuutta. On tärkeää muistaa, että koirat voidaan pakottaa moniin yksinkertaisiin rutiineihin – mutta jos annetaan tilaisuus, koirakin etsii uusia asioita, kehittymistä ja leikkiä.²⁴ Nämä Ruonankosken näkökulmat löytyvät myös Zenan tapauksesta. Vuorovaikutteisuus ja toisiimme vaikuttaminen tulivat tutkimustilanteessa selkeästi esiin. Tuloksina nämä ehkä itsestään selviltäkin kuulostavat havainnot olivat kuitenkin tärkeitä, kun lähdin rakentamaan vaihtoehtoisia tulevaisuuskuvia. Monien ulottuvuuksien ja vaihtoehtoisten arkielämän mallien miettiminen tulevaisuuden ihmis–eläin-suhteen näkökulmasta oli hyvin kiinnostava kokemus.

---

²⁴ Ruonakoski 2015, 269–270.

Kuten jo aiemmin viittasin, eläimen ja ihmisen välisen vuorovaikutuksen tutkiminen liittyy myös soveltavaan kansatieteen ja sen konkreettiseen arkielämän ongelmanratkaisuun. Se mahdollistaa kohderyhmään vaikuttavan ja tutkimuskohdetta aktivoivan tutkimuksen tekemisen. Nyt käsillä olevassa tapauksessa aktivoituvat sekä tulevaisuuden avustajaeläimen kanssa elävät ihmiset että koira itse. Soveltavan lähestymistavan taustalla vaikuttavat kansatieteen omat näkökulmat ja vahvuudet ja tämän perustan päälle tutkimusprosessin aikana tehdään soveltava osa eli ratkaistaan jokin käytännön elämää palveleva asia; omassa tutkimuksessani siis avustajaeläintoiminnan organisoituminen tulevaisuudessa. Soveltava tutkimus pyrkii vahvasti vaikuttamaan yhteiskuntaan, sillä se ratkaisee esitettyjä ongelmia konkreettisella tasolla ja löytää niihin arjessa toimivia käytänteitä, tapoja ja toimintamalleja.²⁵ Esimerkiksi teknologisen laitteiston käyttämisen harjoittelu tutkimuslaitoksen tiloissa tai kouluttajan luona versus sen käyttäminen ja oppiminen omassa kodissa ja tutuissa arjen paikoissa avaa eteemme monia mahdollisia tulevaisuuksia (ks. myös Kuva 2).

Tutkimuskysymys on osaltaan vaikuttamassa siihen, miten osallistavaksi tutkimus muodostuu. Halutessani selvittää avustajaeläinten ja vanhusten yhteistä tulevaisuutta tutkimuskysymys nostaa esiin vahvasti soveltavan näkökulman ja omaan tulevaisuuteen vaikuttamisen. Sekä lähellä käytännön omakohtaista arkea tapahtuva toiminta että toisaalta mahdollisuus olla konkreettisestikin vaikuttamassa omaan tai läheisen ihmisen (tai eläimen) arkeen toimivat motivoivina ja aktivoivina tekijöinä. Eläimen osa

---

25 Hämeenaho 2014, 26; O'Dell & Willim 2011, 28.

Kuva 2. Zena seuraa oven avautumista yhdessä tohtori Clara Mancinin kanssa ACI-tutkimusyksikön testiseinämän edessä. Kuva: Jussi Lehtonen.

perheessä ja yhteiskunnassa laajemminkin on muuttunut paljon menneiltä vuosikymmeniltä. Se on omiaan kannustamaan ihmisiä suunnittelemaan omaa vanhuuttaan sellaiseksi, että mukana voi olla myös perheenjäsenen roolissa oleva eläin, jolla saattaa samalla olla teknologista osaamista joistakin asioista. Tämä ei tarkoita (mutta ei myöskään kiistä) sitä, että eläimet tulevaisuudessa valjastettaisiin ihmisen työjuhdiiksi syyttämään ja samuttamaan valoja – tätä voidaan teknologian keinoin toki tehdä jo nykyisin vaikka puheohjauksella tai haukkumisella. Sen sijaan eläimen roolin muutos voi vaikuttaa siihen, että yksi vaihtoehtoinen tulevaisuuskuva lemmikkieläimen ja kanssa-asujan yhteistaloudesta voisi olla henkistä hyvinvointia antava eläin, joka kyke-

nee joissakin määritellyissä tilanteissa esimerkiksi hälyttämään apua tai vaikkapa nostamaan lattialle pudonneen tavarana.

Tulevaisuudentutkimuksen näkökulma avustajaeläintutkimuksessa näyttää nimenomaan vaihtoehtoisina tulevaisuuksina. Tutkimus ei siis selvitä yhtä ainoaa, toteutumassa olevaa tulevaisuutta, vaan rakentaa sen sijaan useita vaihtoehtoisia tulevaisuuksia, joista jokin tulevaisuus saattaa toteutua ja jokin toinen taas ei. Kun nämä tulevaisuuskuvat on rakennettu ja ne on todettu toteutumiskelpoisiksi, tulokset voidaan esitellä laajemmalle yleisölle vaikkapa artikkelien ja esitelmien muodossa. Tämän jälkeen yleisen ja yhteiskunnallisen keskustelun tuloksena toimija – esimerkiksi yksittäinen ihminen, yritys tai jokin organisaatio – voi ryhtyä tavoittelemaan jotakin tulevaisuutta tai muutamien tulevaisuuskuviin aiheista muodostettua yhdistelmää. Samanaikaisesti toimija voi pyrkiä välttämään tekemästä sellaisia ratkaisuja, jotka edistäisivät jonkin ei-toivotun tulevaisuuskuvaan toteutumista. Tässä tapauksessa Zena ei ollut itse tietoisesti rakentamassa tulevaisuutta mutta oli omalla toiminnallaan osaltaan vaikuttamassa vaihtoehtoihin, millaiseksi se voisi muodostua. Välikätenä ja tulkitsijana toimi ihminen, joka rakentaa omaa yhteiskuntaansa mutta toisinaan aiempaa enemmän muiden lajien tarpeita ja toiveita huomioon ottaen. Zenan läsnäolo koetilanteessa pyrittiin saamaan niin vapaaehtoiseksi kuin suinkin ja tällä perusteella koira oli rennossa ja rauhallisessa mielentilassa toimimassa omana itsenään siinä tahdissa, kuin itse halusi.

Haastattelu- ja havainnointiaineistot, kansatieteellisen kenttätönnön ehkä vahvimmat painopisteet, tarjoavat materiaalia tulevaisuudentutkimuksen tarpeisiin. Tulevaisuussuuntautuneet

kysymykset ja pohdinnat ja niiden sekä toivottavien ja ei-toivottavien tulevaisuuksien ja vaihtoehtoisten toteutumismallien tarkastelu tuottavat aineistoa monien menetelmien tarpeisiin. Haastateltavan asiantuntijan omakohtainen kokemus ja osaaminen luovat perustaa sille, miten soveltavuus tutkimuksessa etenee ja millaiseksi se lopulta muotoutuu. Tutkijan tekemät aineiston tulkinnat ovat yhdessä rakentamassa kansatieteellisen soveltavan tulevaisuudentutkimuksen tutkimustuloksia. Tällaisessa tutkimuksessa voi olla mukana myös eläin ja kuten Zena-koiran tapauksessa näemme, eläimestä itsestään lähtevä toimijuus yhdistettynä kansatieteelliseen aineiston hankintaan, havainnointiin ja sen tulkintaan ovat yhdessä rakentamassa uudenlaista lähestymistapaa pelkkien ihmisistä lähtöisin olevien asiantuntijanäkökulmien lisäksi. Riskinä tulee kuitenkin pitää mielessä eläinten käytöksen liiallinen inhimillistäminen ja tätä kautta ylitulkinta.²⁶

Milton Keynesin labin tutkimusseinämän edessä Zena koetti ratkaista annettua ongelmaa ja osoittaa sitä kautta niitä toimintatapoja, jotka koira kokee tuollaisessa tilanteessa tarkoituksenmukaisimmiksi. Sen sijaan tulevaisuusverstaissa, joita olen käyttänyt tutkimuksessani muiden menetelmien rinnalla, ihmiset kohtaavat toisiaan ja käyvät dialogia asetetun ongelman ratkaisemiseksi. Tulevaisuusverstaas on tutkimusmenetelmä, joka osallistaa ihmisiä suunnittelemaan omaa tulevaisuuttaan. Tulevaisuusverstaasta kirjoittava tulevaisuudentutkija Juha Nurmela toteaa Kai Vaaraan tukeutuen, että verstastyöskentelyssä kyse on sekä järjestelmällisestä tietojen hankkimisesta että yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksellisesta oppimisesta. Hän toteaa, että tulevaisuusverstasta

---

26 Ks. myös Weilenmann & Juhlin 2011, 2631.

voi luonnehtia paikaksi, jossa etsitään heikkoja signaaleja tulevaisuudesta, käytetään mielikuvitusta ja jota voisi kutsua tavallisen ihmisen tulevaisuusmetodiksi, jossa tehdään sosiaalisia keksintöjä.²⁷ Kansatieteilijä Katriina Siivonen puolestaan kirjoittaa, että nykyhetkessä tekemämme valinnat vaikuttavat tulevaisuuksien muodostumiseen ja tulevaisuusverstaassa voidaan lähteä liikkeelle etsimällä konkreettisia esimerkkejä sellaisista nykyhetken asioista, joissa verstaan teemaan liittyen koetaan olevan ongelmia.²⁸

Oman tutkimuksen tiimoilta järjestin neljä tulevaisuusverstasta: ”Eläimet ja vanhukset”, ”Dog & Technology” ja ”Eläimet hyvinvointia tuottamassa” -verstaat Suomessa sekä ”Animals & Seniors” -verstaan Itävallassa.²⁹ Alkuvaiheen yhteisen ideoinnin ja näiden ideoiden arvottamisen jälkeen pienryhmäkäsittelyyn nousi jokaisessa verstaassa useampia teemoja, joita olivat esimerkiksi eläinten huolenpito ja hoito, avustajaeläimen hankintaprosessi, uusi teknologia, avustajaeläimen vapaa-aika sekä koiran ja ihmisen välisen kommunikoinnin mahdollisuudet. Näitä ja muita käsittelyyn nousseita teemoja lähestyttiin aina kunkin pienryhmän oman asiantuntemuksen ja näkökulmien mukaisesti. Ryhmissä käsiteltiin asioita koko ajan vuorovaikutuksessa muiden kanssa, myös hiljaisen työn vaiheissa. Varsinaisesti kulttuuriset, näkemykselliset ja arvoihin liittyvät eroavaisuudet pääsivät selvemmin käsittelyyn, kun pienryhmät ryhtyivät työstämään itselleen valikoitunutta, esimerkiksi jotakin yllä mainittua, aihetta. Tulevaisuusverstaat ja Zenan kanssa käytännössä suoritettu

²⁷ Nurmela 2013, 213–214.

²⁸ Siivonen 2006, 90, 92.

²⁹ V1–V4.

prosessi – joka oli eräänlainen koiran henkilökohtainen tulevaisuusverstaas sisältäen vuorovaikutuksellista oppimista ja arvottamista sekä tulevaisuuden vaihtoehtojen aktiivista rakentamista – olivat vaikuttamassa avustajaeläinten ja ikäihmisten yhteistä elämää käsitteleviin tulevaisuuskuviin. Siinä missä tulevaisuusverstaissa työstettiin erilaisia ongelmia paikalle kutsutun asiantuntijaryhmän näkökulmien kautta innovatiivisesti ja monitieteisesti edeten, tulevaisuuskuviissa näkyvät myös Milton Keynesin eläinteknologinen vaikutus toisen eläinlajin kuin vain ihmisen näkökulmasta. Näissäkin tapauksissa ihminen eläimen käyttäytymistä seuraamalla viime kädessä tekee tulkinnan siitä, millaisia ratkaisumalleja ja toimintatapoja eläin itse pitää parhaimpina ja miellyttävimpinä.

Tulevaisuudentutkimuksen menetelmistä valitsin aineistoni käsittelyyn FAR-tulevaisuustaulukon (ks. taulukko 1). Se on metodi, jonka avulla aineistosta voidaan läpinäkyvästi luoda tulevaisuuskuvia, joita tutkija ei muuten kykenisi itse päätellen tekemään. Tulevaisuustaulukko toimii samalla aineistoa rajaavana ja siitä oleellisimmat käsitteet tiivistävänä välineenä. FAR-taulukko koostuu riveistä ja sarakkeista sekä sarakkeiden soluista, joita jokaisella rivillä on yksi.³⁰ Rivien otsikot ovat aineistosta esiin nousseet keskeisimmät käsitteet ja tutkimuskohteeseen – tässä tapauksessa avustajaeläimen ja vanhuksen yhteiselämän järjestämisen tapaan – liittyvät oleellisimmat asiat. Sarakkeet, joissa on siis kullekin riville vain yksi solu, ovat puolestaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Solut kertovat kunkin muuttujan eli rivin otsikon erilaisista toteutumisasihtoehdoista tulevaisuudessa siten, kuin

---

30 Ks. tarkemmin FAR-taulukosta Lehtonen 2017.

Taulukko 1. Avustajaeläimet ja ikäihmiset 2040. Taulukko: Jussi Lehtonen.

Tulevaisuustilat Muuttajat	A	B	C	D	E
1. Järjestävä taho, organisoija	Maakunnallinen Sorte-alue	Yksityinen sektori	Kunta vastuussa	Kolmas sektori: järjestöt ja yhdistykset	Vapaata kansalaistoimintaa
2. Teknologian rooli	Isoveli valvoo: ulkopuolisen tahon kontrolloimaa teknologiaa	Luomu: ei teknologiaa käytössä	Riippuen ihmisestä, oman valinnan mukaan	Ihmisen hallinnassa oleva ubiikkiyhteiskunta	Tekoälyn ohjaamaa itsenäistä teknologiaa
3. Talous	Jokaisen oma varallisuus määrittelee rajat avustajaeläintoiminnalle	Ulkopuolinen rahoitus vastaa kaikista eläimen kustannuksista	Sekä omalla että ulkopuolisella rahoituksella	Vapaaehtoisten kahdenvälisiä toimintaa, rahataloutta ei mukana	Kustannukset hoidetaan työaikapankin ja jakamistalouden avulla
4. Eläimen hankinta ja koulutus	Avaimet käteen: isoja koulutuskeskuksia ja sijoittamisyksiköitä, opastusta kodeissa, keskitettyjä eläinlääkäripalveluja	Pieniä itsenäisiä toimijoita hajallaan, ei yhteistyötä hankimassa tai koulutuksessa	Eläimen hankkiva ihminen kouluttaa itse, ulkopuolista apua saatavissa tarpeen mukaan	Kukin hoitaa itse miten haluaa, ei minkäänlaisia organisoitua toimintaa	Massiivista ylikansallista toimintaa, laaja-alaista tehokasta, konseptit suurista kokonaisuuksista yksityiskohtiin
5. Eläimen valvonta ja hoito	Etätarkkailukeskuksen työntekijä seuraa tilannetta, ikäihmisellä ei juurikaan itse vastuuta	Ikäihminen huolehtii pääasiassa itse, omaiset avustavat tarvittaessa	Etätarkkailukeskus, ikäihminen ja omaiset hoitavat asian yhdessä sovittuun vastuualuein	Vain omaisten vastuulla, ikäihminen ei osallistu avustajaeläimen valvontaan tai hoitamiseen	Ulkopuolinen palveluntarjoaja järjestää oman osaamisensa mukaisesti
6. Eläimen eläkepäivät	Lopetetaan, kun viimeinen käyttöpäivä on saavutettu	Jää asumaan kotiinsa vaikka talouteen tulisi uusi avustajaeläin	Muuttaa eläinten vanhainkotiin, yhteydenpito entiseen kotiin pyritään pitämään	Vapaaehtoiset perheet ottavat kotieläimeksi, ei välttämättä yhteyttä alkuperäiseen kotiin	Tekee töitä kuolemaan asti omien voimien mukaan, ei varsinaista eläkeaikaa

ne aineistosta ovat löydettävissä joko suoraan lähteen kertomana tai tutkijan tulkinnan avulla.³¹

Zena – aktiivisena ja omatoimisena hahmona sekä teknologiaa ihmisen pyynnöstä käyttävänä eläinyksilönä – osallistui tutkimuksen tekemiseen tuottamalla FAR-tauluktoon soveltuvaa materiaalia. Vuorovaikutus eläimen kanssa, vaikka tutkijalla olisi sitä ennestäänkin, on toisenlaista vieraan eläimen kanssa ja vieraassa paikassa. Kyseessä on samanlainen tilanne kuin tehdessään tutkimusta jostakin itselleen läheisestä asiasta: tutkija ei välttämättä huomaa kyseenalaistavia asioita eikä näe tärkeitä yksityiskohtia niiden ”tavallisuuden” vuoksi. Samaan aikaan läsnä oli myös itselleni tuntematon ihminen ja teknologiaa, joka ei ollut sekään ennestään tuttua. Tämä kaikki herätti minussa monenlaisia ajatuksia vaihtoehtoisista tulevaisuuksista ja niiden hahmotelmista sekä lähteistä, joihin nuo tulevaisuudet voivat perustua. Tutkimukseni tulevaisuustaulukko on koostettu sekä haastattelujen että tulevaisuusverstaiden aineistoista, käyttäen apuna lisäksi kirjallisia lähteitä ja havainnoinneista muodostuneita kirjoituksia. Zenan kanssa tehdyn kokeen sisältöjä suodattui siis sekä FAR-tauluktoon että sen perusteella rakennettuihin tulevaisuuskuviin. Kuten kansatieteilijä Karri Kiiskinenkin kirjoittaa artikkelissaan tässä samassa kirjassa, omakohtainen ymmärtäminen on merkityksellistä jonkin oleellisen asian käsittelyssä ja tulkinnassa.

---

31 Lehtonen 2016; Rhyne 1974; Rhyne 1995. Vanhusten ja ikäihmisten yhteiselämää koskeva tulevaisuustaulukko, ks. Lehtonen 2017.

Mitä Zena-koira opetti meille?

Ihmisten suhtautuminen eläimiin muuttuu vähitellen, kun tutkimustulokset nisäkkäiden, matelijoiden ja lintujen tunteista, älykkyydestä ja oppimiskyvystä syventyvät edelleen ja leviävät laajemmin yhteiskuntaan. Usein saatetaan ajatella, että eläintutkimuksessa biologit, eläintieteilijät ja esimerkiksi käyttäytymistieteilijät ovat tärkeimmässä roolissa. He toki ovatkin selvittämässä niitä fyysisiä ja henkisiä rakenteita, jotka määrittävät yksittäisiä eläinlajeja. Mutta myös kansatieteellinen eläintutkimus voi olla merkittävässä osassa. Tieteenalallamme tehtävä eläintutkimus lähestyy asiaa selvittämällä eläinten rooleja ihmisten arkielämässä sekä sen muutoksia tultaessa historiasta kohti nykypäivää ja tulevaisuutta. Samaan aikaan tutkimus huomioi entistä vahvemmin eläimen oman toimijuuden ja sen, että vaikka ihmisten kommunikointi muiden eläinlajien kanssa ei perustu yhteiseen kieleen, meissä on kuitenkin paljon tutkimuksella osoitettua samuutta. Kiinnostavaa on seurata sitä, miten eläin aktiivisena toimijana ja kanssaeläjänä ihmisen muovaamassa yhteiskunnassa vaikuttaa kulttuuriimme ja sen rakenteisiin.³² Eläin osana ihmisen kulttuuria antaa siis paljon sisältöä jokapäiväisen arkemme tutkimukseen. Kuten ”Eläimen merkityksiä ihmiselle” -luvun alussa olevassa lainauksessa todetaan, eläimet ovat läsnä kaikkialla.

Zena osoitti koiran oppimiskyvyn tehokkuuden ja nopeuden, pyrki kertomaan mielipiteensä siltä pyydetyn työsuorituksen toimivuuteen ja mielekkyyteen sekä ihmisen tulkitsemana osoit-

---

32 Ks. myös Leinonen 2013, 28–30; Schuurman 2013.

tamaan esimerkiksi erilaisia vaihtoehtoja, jolla työstä voitaisiin maksaa ”palkkaa”. Abstraktimmalla tasolla Zena osoitti sen, miten teknologian ja eläimen yhdistelmä voisi toimia tulevaisuudessa ja miten eläimen kouluttaminen ja teknologian yhdistäminen onnistuvat seuraamalla toisen ihmisen työskentelyä koiransa kanssa. Toisaalta samaan aikaan oli kiinnostavaa lähteä pohtimaan sitä, miten koira selviytyy ihmisen rakentamassa maailmassa ja miten vähitellen eläimillekin suunniteltua teknologiaa voi tulla laajemmin saataville. Tärkeää oli myös se, miten Zena toimijana osallistui kansatieteelliseen eläintutkimukseen tuottamalla itsensä näköistä aineistoa tutkimuksen lähteeksi ja näin vaikutti tutkimuksen lopputulokseen omalla toiminnallaan.

Eläimen toimijuuden tunnustava tutkimusyhteistyö toisen lajin kanssa tarjoaa monia mahdollisuuksia tehdä tulevaisuuden arjesta parempi niin ihmisen kuin vaikkapa koirankin näkökulmasta, unohtamatta ihmisen ja eläimen välistä suhdetta. Soveltavan ongelmanratkaisun alueelta konkreettinen löytö voi olla yksinkertaisimmillaan esimerkiksi se, miten ihmiset voivat kodeissaan sijoitella valokatkaisijoita ja millaisia ne voisivat fyysisiltä ominaisuuksiltaan olla. Jos oma perheenjäsen, se nelitassuinen, haluaa laittaa valot päälle, ei tulevaisuudessa ehkä tarvitse hypätä painamaan ihmisten käyttöön suunniteltua valokatkaisijaa. Sen sijaan voi painaa kirsulla lattianrajassa olevaa nappia, käyttää kosketusnäyttöä tai vaikkapa omaa ääntään. Se, miten nämä kansatieteilijän hahmottelemat tulevaisuuden materiaallisen arjen näkökulmat lopulta hahmottuvat konkreettisiksi ja toimiviksi tuotteiksi, ovat kuitenkin enemmän insinöörien ja palvelumuotoilijoiden tehtäväkenttää. Kansatieteen lähestymistapa

konkreettiseen arkielämäämme antaa tulevaisuuden suunnitteleeseen kuitenkin paljon näkökulmia, eivätkä nämä näkökulmat ole enää pelkästään ihmisen.

Työeläimen ja ravinnoksi käytetyn eläimen roolien korvautuminen perheenjäsenellä – tuntevalla ja oppivalla yksilöllä – alkaa ajan kuluessa näkyä enemmän tutkimuksien sisällöissä. Eri tieteissä eläimistä ja ihmisistä jo vakiintunut käsitys muuttuu yhteiskunnallisella tasolla hitaasti. Siihen vaikuttavat esimerkiksi vanhat kulttuuriin ja uskontoon perustuvat asenteet ihmisen yliveraisuudesta suhteessa muihin lajeihin sekä vanhentuneet näkemykset eläinten ymmärryskyvystä ja esimerkiksi tunne-elämästä. Tätä kautta jokaisen tutkijan oma tausta ja siihen kuuluva ajattelutapa eläimen roolista vaikuttavat siihen, miten tutkija eläimiin tutkimuksissaan suhtautuu. Kuten edellä esitin, nykyisessä tutkimusmaailmassa ihminen koetaan kuitenkin eläimenä muiden joukossa ja ihmisen aiempi vahva eriytyminen omaan rooliinsa on alkanut hävitä. Näkökulmana toislaajisuus tulee ottaa huomioon myös kansatieteellistä eläintutkimusta tehtäessä. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että ihmisen ja eläimen välisen rajan madaltuminen ja hämärtyminen johtaa eläimen itsenäisemmän ja samalla näkyvämmän roolin kasvamiseen ja eläimen omaan toimijuuteen. Toisaalta, ihmisen ja muiden eläinten samankaltaisuuden vuoksi, toislaajisuus voi käsitteenä tuntua äkkiä jopa harhaanjohtavalta. Joka tapauksessa kansatieteellinen eläintutkimus voi entistä vahvemmin selvittää ihmisen kulttuurisen roolin lisäksi eläimen roolia ja sen muutosta sekä merkityksiä ennen, nyt ja tulevaisuudessa.

Ihminen ei käytä muiden eläinten kanssa samanlaista kieltä, mutta monet muut fyysiset ja myös henkiset piirteet toistuvat lajista toiseen. Tämän valossa koiran osallistaminen tulevaisuuden arkielämän tutkimukseen ei ole niin kummallista, kuin ensin ehkä voisi kuvitella. Sen taustalla vaikuttaa myös posthumanistinen ajatus siitä, että ihmisen erityisaseman korostamisesta voidaan pyrkiä eroon ja sen sijaan nähdäänkin ihminen entistä tasa-arvoisempaan muun luonnon kanssa: eläin ei ole pelkkä hyödyke vaan kanssaeläjä. Tämä näkökulma avaa mahdollisuuksia nähdä eläin entistä vahvemmin osana kulttuuriamme, käytäntöjämme sekä yksilöllisiä ja henkilökohtaisia arvojamme siten, kuin se jo nyt usein arjessamme tosiasiasa näyttäytyy. Kun otamme eläimet enemmän osaksi tutkimusta sekä kohteina että lähteinä, tulemme tutkineeksi kulttuuriamme entistä vahvemmin linkittyneenä arkielämään. Kansatiede ei näin ollen edusta enää tieteenalana ainoastaan näkökulmaa, jossa eläin on materiaa ja täysin ihmiselle alisteista massaa ja jonka rooli on vain historiallisiin oletuksiin perustuvaa. Eläimen roolin ja merkityksen muutos sekä arkielämässä että osana tutkimusta haastaa aiemmin oppimaamme ja samalla saa arvomaailmamme perustat alttiiksi muutokselle. Tiede muuttuu muun yhteiskunnan mukana ja samalla muuttuvat tavat kerätä ja tulkita aineistoa sekä ne menetelmät, joilla tutkimuksen keinoin rakennetaan eri lajien yhteistä tulevaisuutta.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Kuva 1 ja Kuva 2. Zena-koira Animal-Computer Interaction Labin tiloissa maaliskuussa 2017. Kuvaaja: Jussi Lehtonen. Kirjoittajan oma arkisto.
- Malin, Jaakko 2013. *Häntä heiluttaa asiantuntijaa? Avustajakoira lääkinällisen kuntoutuksen apuväline*. Opinnäyte. Koulutuksenohjaus ja -suunnittelu. Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- V1–4. Kansatieteen TYKL-kokoelma, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkistot, Turun yliopisto: TYKL/SPA/1179/V: Tulevaisuusverstaat.
- V1: Tulevaisuusverstaas 1: Eläimet ja vanhukset. 29.1.2015, Turun yliopisto.
- V2: Future Workshop 2: Dog & Technology. 17.2.2016, Turun yliopisto.
- V3: Future Workshop 3: Animals & Seniors. 17.6.2016, Grazin yliopisto, Itävalta.
- V4: Tulevaisuusverstaas 4: Eläimet hyvinvointia tuottamassa. 17.4.2018, Turun yliopisto.

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Aaltola, Elisa & Keto, Sami (toim.) 2015. *Eläimet yhteiskunnassa*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- ACI, Animal-Computer Interaction, http://www.open.ac.uk/blogs/ACI/?page_id=514 (21.9.2017).
- Agility koiran näkökulmasta, <https://www.oneminddogs.com/article/method-1-its-all-about-perspective/?lang=fi> (24.11.2017).
- Beetz, Andrea et al. 2012. Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: the possible role of oxytocin. – *Frontiers in Psychology* 2012(3): 1–15.
- Eläinten toimijuus yhteiskunnassa. Näkökulmia Suomesta 1890–2040, <http://animalagency.utu.fi/> (22.9.2017).

- Heikkilä, Katariina 2003. Maaseutu kansatieteellisenä tutkimuskohteena. – Helena Ruotsala (toim.) *Meiltä ja maailmalta*. Scripta Aboensia 2, Ethnologia, 91–105. Turku: Kansatiede, Turun yliopisto.
- Hämeenaho, Pilvi 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentamisesta*. Tutkimus 129. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kertes, Darlene A. et al. 2017. Effect of Pet Dogs on Children's Perceived Stress and Cortisol Stress Response. – *Social Development* 26(2): 382–401.
- Klemettilä, Hannele 2015. Apurieläinten historiaa länsimaissa: Koira, hevonen ja kissa. – Kaija Ikäheimo (toim.) *Karvaterapiaa. Eläinavusteinen työskentely Suomessa*, 14–21. Helsinki: Alfa Partners Academy.
- Knuuttila, Seppo 2009. Miltä tuntuu olla joku muu? Pohdintoja ihmisen ja eläimen rajasta. – Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ihmisten eläinikirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, 103–123. Helsinki: Palmenia
- Laukkanen, Suvi 2015. Eläinten läheisyys tunne-elämämme säätelykeinona. – Kaija Ikäheimo (toim.) *Karvaterapiaa. Eläinavusteinen työskentely Suomessa*, 22–36. Helsinki: Alfa Partners Academy.
- Lehtonen, Jussi 2016. *Skenaarioita maaseudun palveluista. Kaupat, kirjastot, pankit ja postit historiasta tulevaisuuksiin*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C Osa 429. Turku: Turun yliopisto.
- Lehtonen, Jussi 2017. Avustajaeläinten ja ikäihmisten yhteinen tulevaisuus. Vaihtoehtoisia tulevaisuuksia rakentamassa. – *Sananjalka* 59: 244–267.
- Leinonen, Riitta-Marja 2013. *Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa*. Acta Universitatis Ouluensis, B115. Oulu: Oulun yliopisto.
- Mancini, Clara & Lehtonen, Jussi 2018. The Emerging Nature of Participation in Multispecies Interaction Design. *DIS '18, June 9–13, 2018, Hong Kong*. Association for Computing Machinery.
- Nurmela, Juha 2013. Tulevaisuusverstaas ja uusia ”verstashenkisiä” tulevaisuuden muovaamisen menetelmiä. – Osmo Kuusi, Timo Bergman & Hazel Salminen (toim.) *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Acta Futura Fennica No 5, 213–217. Helsinki: Tulevaisuuden tutkimuksen seura.

- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2011. Composing ethnography. – *Ethnologia Europaea* 41(1): 27–39.
- Odendaal, J.S.J. 2000. Animal-assisted therapy – magic or medicine? – *Journal of Psychosomatic Research* 49: 275–280.
- Priiki, Katri 2017. Se-pronominin tavallista puhekieltä. MieliB14. – *Helsingin Sanomat* 19.10.2017.
- Rhyne, Russell 1974. Technological forecasting within alternative whole futures projections. – *Technological forecasting and social change*, 1974(6): 133–162.
- Rhyne, Russell 1995. Field Anomaly Relaxation. The arts of usage. – *Futures – The journal of policy, planning and futures studies* 27(6): 657–674.
- Ruonakoski, Erika 2015. Kiintymyksen lähteillä – Koira ja ihminen matkalla tulevaan. – Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, 261–283. Helsinki: Palmenia.
- Sanders, Clinton R. 1999. *Understanding dogs. Living and Working with canine companions*. Philadelphia: Temple University Press.
- Schuurman, Nora 2013. Eläin – Tavoittamaton tutkimuskohde? – *Elore* 20 (1): 13–16.
- Siivonen, Katriina 2006. Tulevaisuusajattelusta ja tulevaisuusverstaista. – Katriina Siivonen (toim.) *Kulttuurista kestävyttä*, 90–93. Helsinki: Ethnos ry.
- Sirola, Pia & Töytäri, Outi 2014. *Avustajakoira järjestelmä. Selvitys järjestelmän nykytilasta ja kehittämisehdotuksia*. Työpäpaperi 39/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Telkänranta, Helena 2015. *Millaista on olla eläin?* Kirjokansi 73. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Telkänranta, Helena 2016. *Eläin ja ihminen. Mikä meitä yhdistää?* Kirjokansi 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomivaara, Salla 2015. Saako ihmistä sanoa eläimeksi? – Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, 57–73. Helsinki: Palmenia.

- Vilka, Leena 2009. Eläinten oikeudet. – Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, 21–35. Helsinki: Palmenia.
- Wahlberg, Birgitta 2015. Eläimet lain edessä. – Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*, 83–96. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Weilenmann, Alexandra & Juhlin, Oskar 2011: Understanding People and Animals: The Use of a Positioning System in Ordinary Human-Canine Interaction. *CHI 2011, May 07 - 12, 2011*, sessions: Cats, Dogs, Sports, Games & Books. Vancouver, Canada.

ATT TRÄDA IN I GATUDJURSVÄRLDEN

Kulturanalytiska perspektiv på möten med gatukatter och världen som omger dem

Sanna Lillbroända-Annala

Introduktion

Hemlösa djur¹ i urbana miljöer är ett allmänt förekommande fenomen i hela världen. I Europa är länder såsom Spanien, Italien, Grekland och Rumänien allmänt kända som länder med en hög procentuell andel hemlösa djur. Hundar och katter övergivs på gatan, de föds där och de dör där. Många av dessa djur bor och tillbringar tid i närheten av människan och mänsklig aktivitet, men isolerade från mänsklig interaktion. Andra söker ett närmare

---

1 Med hemlösa djur avses domesticerade djur, både katter och hundar, som inte har någon given ägare och/eller som inte tas hand om av en människa. En gatukatt eller hund är hemlös i den bemärkelsen att djuret inte har ett hem hos en människa. För djuret kan en park, en gata eller en övergiven tomt fungera som ett hem. Se t.ex. Random House Webster´s Concise College Dictionary 1999, 809 för en definition om domesticerade djur. Om människans, katternas och hundarnas anpassning till varandra kan läsas i t.ex. Kissojen maailmanhistoria (2016) och Koirien maailmanhistoria (2017).

förhållande med människorna och lyckas skapa ett sådant. Detta förhållande gäller båda vägarna eftersom både hundar och katter som domesticerade djur är nära anknutna till människan och människan till dem.

Artikeln förankras till den grekiska ön Rhodos². Berättelsen har sin början i oktober 2015 då jag och min man besökte ön under en vecka. Denna visit var min första till Rhodos och en visit som skulle ändra mitt liv. Möten med de hundratals hemlösa katterna och framför allt med en liten svartvit kattunge gjorde vår semesterresa till något helt annat än en semester. I denna artikel analyserar jag de känslor och tankar som kopplas till dessa möten och till den komplexa värld som omger hemlösa djur. Jag reflekterar över vad det innebär att träda in i en existerande men för mig ny värld som jag kallar för *gatudjursvärlden*. Med denna värld avser jag den fysiska, sociala och mentala värld som omger hemlösa djur i en urban miljö. Artikeln belyser vad som sker när jag som privatperson och turist dras in i gatudjursvärlden och vilka följer detta har.

Frågor som jag i denna artikel ställer är: Vad händer när en hemlös kattunge stjälar ditt hjärta under en semesterresa och vad händer i slutet av semestern när hemresan närmar sig och katten måste bli kvar, eller måste han? Vad betyder det att träda in i gatudjursvärlden helt plötsligt, att bli en del av denna värld och att studera den? Vilka praktiker, taktiker och strategier väljer jag

---

2 Ön Rhodos är en långsmal ö som ligger ungefär 460 km sydöst om Aten, 380 km väster om Cypern och 18 km sydväst om Turkiet. Ön har en längd på 77 km och en vidd på 37 km. Hela öns landareal täcker 1,401 kvadratmeter. Ön har 253 km lång kustremsa. Rhodos är en bergrik ö med högsta berget Atavyros (1210 meter). http://www.rhodes.gr/?page_id=4777&lang=en#1455796636074-5997a45b-f429 (18.5.2017).

för att hantera olika situationer, känslor och de nya rollerna jag tar på mig? Hur kan jag förstå komplexiteten bakom gatudjursvärlden och de emotioner som kopplas ihop med den i egenskap av privatperson, aktivist och forskare? Hur sammanflätas dessa olika roller med varandra och hur påverkar de mig?

Att se bortom det synbara

I min studie utgår jag från en autoetnografisk synvinkel³ där jag använder mig av en självpositionerande och reflekterande metod för att analysera mina egna erfarenheter och tolkningar av gatudjursvärlden och mig själv som en del av den. I ett vetenskapligt sammanhang kan öppenheten och dels också sårbarheten med jagperspektivet ha olika följder. Perspektivet kan upplevas förminska trovärdigheten av att idka vetenskap och påverka undersökningen i olika avseenden. Men samtidigt borde öppenheten och sårbarheten ses som ett försök att komma ännu djupare i undersökningen på ett mentalt, sinnligt och emotionellt plan. Eftersom det affektiva förhållningssättet och perspektivet inom forskningen numera inte är något ovanligt, egentligen tvärtom, berättigar det mig att känna och att få utlopp för mina känslor i mitt vetenskapliga skrivande.

Ett mer reflexivt förhållningssätt till undersökningsobjektet blev viktigare inom etnologisk forskning under 1990-talet. Detta innebär att forskarna skulle diskutera effekterna av det mera personliga förhållningssättet till och perspektivet på undersök-

---

3 Se t.ex. Ellis 2004.

ningsobjektet. Det blev även viktigare att kunna redogöra för forskningsprocessens olika faser och de olika subjektiva rösterna i forskningen.⁴ Denna redogörelse för hur forskningen initierats och genomförts har diskuterats även i Jussi Lehtons artikel i denna bok som kretsar kring hunden Zena.⁵

Att träda in i de hemlösa djurens värld har betytt en förskjutning från en roll till en annan. Jag har förskjutit mig från ett privatjag till aktivist⁶ och till forskare. De olika rollerna har jag tagit till mig an efter men de sammanflätas med varandra och visar på den komplexitet som finns inom gatudjursvärlden. Jag studerar denna värld ur ett inifrånperspektiv men försöker distansera mig för att även kunna betrakta den från ett utifrånperspektiv. Inifrån- och utifrånperspektiven är viktiga även i Jussi Lehtons och Karri Kiiskinens artiklar i denna bok. För att förstå t.ex. sammanhang, aktörskap, rutiner och den miljö vi undersöker på ett mångdimensionellt sätt, utgör ett autoetnografiskt och affektivt perspektiv en fruktbar ingång till det som undersöks. Då kan den fysiska förflyttningen från en plats eller miljö till en annan innebära att man både konkret och framför allt mentalt anammar en annan roll eller flera olika roller – såsom cyklisterna och Kiiskinen själv i Kiiskinens artikel och som jag själv från privatperson till aktivist och forskare.

---

4 Fingerroos 2017, 29; Fingerroos 2003; Suojanen 1997.

5 Lehtonen i denna antologi.

6 Vägörenhetsarbetet bland gatudjuren på Rhodos inleddes med grundandet av Rodoksen kodittomat kissat ry - The Rhodian stray cat association in Finland. [http://rodoksen-kodittomat-kissat-ry.webnode.fi/yhdistyksemme/\(30.11.2017\)](http://rodoksen-kodittomat-kissat-ry.webnode.fi/yhdistyksemme/(30.11.2017)). Jag var med om att grunda denna förening och har varit dess ordförande sedan föreningen grundades i februari 2016. Arbetet som görs inom denna förening siktar på att öka vetskapen om djurens förhållanden på Rhodos och hur de kan förbättras. Vårt huvudsakliga mål är att sterilisera djur för att motarbeta att fler djur föds på gatan.

Det kontroversiella paradiset

Ön Rhodos är den fjärde största ön i Grekland efter Kreta, Evia och Lesbos (Lesbos). Rhodos har en lång historia, en mångsidig natur, fina stränder, höga berg och moderna turistfaciliteter – element som i årtionden har gjort Rhodos till en av de mest populära turistorterna i Medelhavsområdet.⁷

På ön Rhodos bor det ungefär 117 000 invånare av vilka 50 000 bor i staden Rhodos. Djurskydds- och välgörenhetsorganisationerna⁸ som jobbar på Rhodos estimerar att det bor ca 20 000 hemlösa katter på ön. Det kommunala hundhemmet inkvarterar ca 350 hundar. De övriga mindre och privatägda hundhemmen inkvarterar ca 20–40 hundar var. Hemlösa hundar vandrar även omkring på gatorna i både staden och i byarna. De hundar som får plats i dessa hundhem eller hemma hos någon är ofta övergivna valpar, sjuka individer som tidigare vandrat omkring samt omhändertagna hundar som blivit dåligt behandlade av sina ägare. Det är även vanligt att restauranger och hotell har sina ”egna” katter och i bland även hundar som för det mesta lockar turister men som också kan ha en motsatt effekt. Det finns också vad man kunde kalla kollektiva gatudjur, dvs. katter och hundar som ingen bekänner att de äger, förvaltar eller sköter om utan som istället omhändertas på olika sätt av flera personer.

7 http://www.rhodes.gr/?page_id=4777&lang=en#1455796636074-5997a45b-f429 (18.5.2017).

8 Det finns åtminstone 7 olika föreningar och flera privata aktörer som arbetar med djurskyddsfrågor och välgörenhetsarbete på ön Rhodos. <http://rodoksenkodittomat-kissat-ry.webnode.fi/matkailijalle/> (18.5.2017).

Bild 1. De gamla väderkvarnarna i staden Rhodes är en av de främsta symbolerna för ön. Omkring dessa kvarnar bor det ca 80 katter som matas av en lokal man och under turistsäsongen även av turisterna. Foto: Sanna Lillbroända-Annala.

I staden Rhodes kan du stöta på hemlösa katter nästan överallt. Även på landsbygden och i byarna är antalet hemlösa katter högt. Katterna lever i både stora kolonier och enskilt, men alltid i närheten av människor och mänskliga aktiviteter. Många katter lever i närheten av eller omkring soptippar där de livnär sig på matrester. Många katter patrullerar även nära restauranger och caféer i hopp om mat.

De hemlösa katterna är både omhändertagna och övergivna. Många människor bland lokalbefolkningen matar katter varje dag eller regelbundet, men trots detta lider många av dem av olika sjukdomar som kunde undvikas och botas med hjälp av regelbundna veterinärbesök. Alltför många katter lever på gatan okastrerade och osteriliserade vilket leder till en stor mängd oönskade kattungar och till att olika smittosamma sjukdomar sprids. Okastrerade och osteriliserade katter uppfattas allmänt som ett problem eftersom de för mycket oväsen och kan bete sig aggressivt, speciellt under parningstider. De löst springande hundarna och katterna är dåligt behandlade även om lagen förutsätter att djuren behandlas väl. Djuren bör förses med vatten, mat, skydd mot både väder och vind och mot människans övergrepp. Lagen följer EU-lagstiftningen precis som i alla andra EU-länder och i lagen är både hundar och katter listade som djur som behöver människans hjälp för att kunna livnära sig och må bra.⁹ Men trots detta tillämpas inte lagen till fullo och attityden till den är avvisande. Det finns också en motvilja att ta itu med djurskyddsfrågor som lagen kräver och många människor bryter mot lagen med att inte ta sjuka, undernärda eller i olyckor skadade djur till veterinären. Lagen förutsätter att katter och hundar förses med basförnödenheter och skydd mot väderförhållanden som inte kan garanteras

---

9 <http://paws.gr/legal-stuff/> (18.5.2017). Att Grekland blivit ökänt för att behandla t.ex. katter, hundar och åsnor på ett undermåligt och oetiskt sätt, utgör en stor kontrast till antikens filosofer och deras förhållningssätt till andra arter där den grekiska visdomen, förståelsen och mentaliteten mot andra levande varelser föddes och myntades. Många filosofer (såsom Plutarkhos, Pythagoras, Empodokle och Homeros) talade för djurens rätt och välmående och ifrågasatte människorna dominans över andra arter. Det antika arvet finns med i dagens samhälle men lärdomarna har glömts eller förbisetts redan för länge sedan. Se t.ex. Kaski 2013.

om djur lever året runt utomhus. Inför lagen är därmed katterna och hundarna som lever på ön utan namngivna ägare hemlösa katter och hundar som både myndigheterna och privatpersonerna borde ta hand om.

Men trots att lagen förutsätter att djuren tas om hand på olika sätt, är attityden mot djuren en faktor som inverkar mycket på hur djur behandlas och vilken roll och betydelse de får i den grekiska kontexten. Många gånger är det jobb som djurskydds- och välgörenhetsorganisationer¹⁰ samt frivilliga gör den enda hjälp djuren kan få. Alla dessa aktörer försöker febrilt ta hand om sjuka och skadade djur och att hitta hem åt dem. På Rhodos är det de lokala, framför allt yngre generationer, som deltar i detta djurskyddsarbete. Även en stor del inflyttade eller visstidsboende deltar i arbetet. Dessa djurskyddsaktörer försöker även minska på antalet hemlösa djur genom steriliseringsprogram och kampanjer.¹¹

Enligt Salla Tuomivaara påminner förhållningssättet till djurens rätt mycket om attityden till tonårsflickor. De fnittrande och oseriösa tonåringarna ser man ofta ner på – med både förakt och undervärdering.¹² Det kan vara en av orsakerna till att man i ett patriarkaliskt samhälle som Grekland inte uppfattar djurskyddsarbete som en värdefull och seriös verksamhet. Det i sin tur kan förklara varför man inte agerar empatiskt mot gatu-djuren eller djuren överlag även om lagen förutsätter annat. Detta är

---

10 Många av dessa organisationer och föreningar är utländska och den ekonomiska och konkreta hjälpen kommer utifrån. En av de äldsta välgörenhetsorganisationerna är Greek Animal Welfare Fund som grundats 1959. <https://www.gawf.org.uk/> (24.11.2017).

11 En av de framgångsrika Trap-neuter-return programmen utförs av tyska Flying Cats som steriliserar gatukatter och hemlösa hundar på Rhodos två gånger om året. <http://www.flying-cats.de/> (18.5.2017).

12 Tuomivaara 2015, 57–58.

dock inget unikt för enbart Grekland utan attityden finns överallt där djurskyddsfrågor grips an med välgörenhetsarbete. Därför är frågan om djurens rätt framför allt en etisk fråga, inte en vetenskaplig, ekonomisk, politisk eller praktisk fråga¹³ även om vetenskapen har kunnat påvisa att katter och hundar är förmögna att känna alla grundläggande känslor (sorg, rädsla, glädje osv.) och därmed även bör behandlas etiskt och moraliskt med hänsyn till djurens känslor och behov¹⁴.

”Jag har aldrig sett dig gråta så mycket”

Jag och min man hade planerat att vår resa till Rhodos i oktober 2015 skulle bli en semesterresa under vilken vi skulle kunna koppa bort från alla vardagsrutiner och –sysslor och bara njuta. Men en resa som startat med dessa förhoppningar blev något helt annat såsom titeln till detta kapitel antyder. Vad hände? För en djurvän var den misär vi stötte på överallt i staden Rhodos helt enkel för mycket. Vi såg sjuka, undernärda och till och med döda katter och kattungar överallt. Jag tyckte så synd om katterna och jag grät mer eller mindre varje dag. Ibland försökte jag dölja mina tårar för att jag skämdes. Ibland grät jag öppet för att nästan provocera andra att inse hur hemskt och orättvist det kändes att vistas bland dessa utsatta katter som sökte matrester i soptippar och vrålade efter uppmärksamhet. Varför fanns alla dessa katter överallt och hjälpte någon dem över huvud taget?

¹³ Nylén 2015, 18–19.

¹⁴ Se t.ex. Helena Telkänrantas forskning om djurens känslor i Millaista on olla eläin (2015).

Jag kände ett stort behov av att agera så som jag gjorde – försedde katterna med empatiska gester, blickar och tillbringade tid i deras sällskap och fyllde deras magar. Jag var hjälten i deras värld och de som inte brydde sig om katterna var skurkar. Att jag betedde mig motsägelsefullt kändes både naturligt och konstigt, och jag har aldrig upplevt en lika stark känsla av hopplöshet, ångest och sorg under en och samma vecka. Min man oroade sig mycket och inte heller för honom blev resan avkopplande utan snarare en resa som ansträngde oss båda till det yttersta. Nu i efterhand har jag och vi båda förstått att resan utgjorde en övergång från det tidigare livet till ett nytt liv med gatudjur. Att träda in i denna värld betydde en konkret men framför allt sinnlig och mental förflyttning – precis som Karri Kiiskinen beskriver att etnologen på cykeln gör. Då blir rörelsen mot en annan sinnesstämning, andra tankeprocesser och till en annan fysisk tillvaro en ny resurs och utmaning som man bör ta vara på. Gatudjursvärlden har sedan dess blivit vardag för mig. Det är en tillvaro där det konkreta välgörenhetsarbetet görs i samarbete med lokala aktivister som utför olika uppdrag för att hjälpa djuren. Samtidigt bearbetar jag hemma och i mitt forskningsarbete gatudjursvärlden och mig själv som en del av den om och om igen.

Initiativet till att träda in i denna värld kom egentligen från en liten svartvit kattunge som vi träffade på den andra kvällen vid en av ingångarna till gamla stan. På stentrapporna som ledde upp till en gammal byggnad satt en liten figur som genast fick oss att stanna upp. Kattungen, som vi beräknade var ca 3 månader gammal, tillbringade sin tid på skvären som bär namnet Symi och som kantar ett arkeologiskt utgrävningsområde. Vi blev genast rörda

Bild 2. Den lilla kattungen som vi snabbt förälskade oss i vistades mestadels på stentrapporna som ledde till en gammal byggnad. Byggnaden och trapporna finns belägna på Symi skvären som leder in till gamla stan. Foto: Sanna Lillbroända-Annala.

över att den här kattungen fanns där helt ensam och dessutom utan varken vatten eller mat. På trappan som ledde upp till huset satt vi sedan varje dag, oftast på kvällarna, och lekte med kattungen, gav honom mat och friskt vatten. Kattungen tillbringade alla sina dagar och nätter i denna stenbelagda miljö. Ibland kunde vi träffa på två andra vuxna katter i närheten som fräste åt honom när han försökte komma dem nära. Det betydde att katterna inte

var släkt för en vuxen katt som är släkt med en kattunge skulle inte bete sig så. Hur kom det sig att en så liten kattunge var där alldeles ensam utan sin mamma eller sina syskon? Vad hade hänt?

Den frågan blir aldrig besvarad men en vanlig tradition på ön lär vara den att kattungar överges på olika håll i staden för att de inte ska hitta tillbaka "hem". Skvären där han nu bodde hade blivit hans hem och det var där han skulle tillbringa resten av sitt liv. Att han trots allt var i så pass gott skick, åtminstone enligt det vi kunde se, gjorde mysteriet större. Hur kom det sig att han var i så gott skick men så väldigt hungrig varje dag? Varför och vart försvann alla de tallrikar och fat vi serverade honom mat och vatten med? Hur kunde människorna bara gå förbi honom och lämna honom där i mörkret eller i vimlet av turister som var på väg till eller från gamla stan? Hade han ändå ett hem hos någon? Tog någon hand om honom? Dessa var frågor vi gick omkring med och som ingen kunde besvara.

Under veckan blev det tydligt att ingen tog hand om honom, att han var ensam och övergiven. Han åt, sov och lekte på de hårda stentrapporna. Tragedin med denna lilla kattunge fungerade som en inkarnation av hela gatudjursvärlden på Rhodos han var delaktig i. Det var inte hans eget val utan ett val en människa hade gjort för honom – direkt eller indirekt. Dessa val gör vi människor med tanke på alla domesticerade djur när vi beslutar om var och hur de ska leva sina liv. Rhodos är inget undantag även om man kunde tänka sig att katterna lever ett friare och naturligare liv som självständiga aktörer i de miljöer de själv valt. Forskningen om katter och hundar visar dock att människans val påverkar dju-

rens valmöjligheter mer än vi kanske tror.¹⁵ Att en kattunge eller en hundvalp överges på en viss plats gör att djuret snart upplever platsen som sin, även om platsen skulle vara farlig för djuret. En övergiven hundvalp väljer att bo kvar precis där den som liten har övergetts, oberoende av hur förhållandena på platsen är. Därför dör många kattungar och hundvalpar på de platser där de övergivits eftersom de inte vet hur de ska ta hand om sig själva i den främmande miljön.

De serveringsfat vi ställde fram för den lilla kattungen hade någon alltid plockat bort nästa dag. Detta uppfattar jag som ett klart tecken på att man inte ville erkänna kattens existens i miljön och att man ville markera att platsen inte är till för katter. De tragiska signalerna som denna kattunge förmedlade utgjorde för mig en stor kontrast till den pittoreska och ärevördiga medeltida gamla staden som är Unescos världskulturarv sedan 1988.¹⁶ Gamla stan förs på Rhodos fram med stolthet, men katterna, som utgör en stor del av dess invånare vill man helst gömma undan. Därför kändes det som om den lilla kattungen var exkluderad i sin egen hemmiljö. Gamla stan på Rhodos är inget undantag bland liknande världsarvsobjekt – istället förstärker den regeln om att kulturarvifieringen av miljöer och objekt gör dem till något annat än de ursprungligen varit och representerat.¹⁷ Gamla stan i Rhodos stad har blivit ett turistmål och shoppingparadis. Både människorna som tidigare bodde där och djuren som fortfarande föds där och lever sina liv inom ringmuren är åsidosatta och bortglömda. I den

¹⁵ Se t.ex. Telkänranta 2015 och 2016.

¹⁶ http://www.visitgreece.gr/en/greek_islands/rhodes (15.8.2017).

¹⁷ Se t.ex. Lillbroända-Annala 2010 och Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet (2014).

ekvationen är t.ex. tiggande människor och sjuka katter ingenting man vill ha.

Under veckans lopp kändes det lika hoppfullt som hopplost att besöka den lilla kattungen som vi hade gett namnet Mustis. Eftersom djur för mig är kännande varelser precis som vi människor, funderade jag en hel del på hur kattungen Mustis klarade sig och kände sig – om han kände sig ensam, rädd och hungrig. Jag kunde inte heller sluta tänka på hur människorna bara kunde passera honom utan att agera – nästan som om inte han existerade alls. Det var tillräckligt svårt att lämna honom varje kväll för ju mer vi tillbringade tid tillsammans, desto mer förtjusta blev vi i honom och han i oss. Han började också springa efter oss så långt han bara vågade. Ibland fick vi svänga tillbaka för annars skulle han ha sprungit alltför långt och kanske aldrig hittat tillbaka. Det var dessa stunder som gjorde mig extra fundersam, förvirrad och sorgsen. Vad skulle hända med kattungen efter att vi åkt hem? Hur skulle jag kunna lämna honom där och fortsätta mitt liv i Finland? Det var redan svårt att säga ”hejdå, vi ses (förhoppningsvis) igen” varje kväll.

Handlingsstrategier och egenmakt

Under veckan på Rhodos implementerade vi rutiner för att handskas med den svåra och ansträngande situationen som gatudjursvärlden framkallade. Varje kväll gick vi ut på stan för att förse de ständigt hungriga katterna med mat. Vår rutt gick omkring gamla stan och innanför dess murar, längs med ham-

nen och ner för piren. Skvären där lilla Mustis levde var naturligtvis med på rutten och en plats vi prioriterade högt på grund av honom. Där tillbringade vi mest tid.

Som etnolog bär man ständigt på etnologiska glasögon, sägs det, och styrs därmed av den etnologiska blicken¹⁸ som ger oss förmåga att se, förstå och beskriva fenomen ur ett kulturellt perspektiv. Det håller jag med om. Därför ser jag inte en stor skillnad i mig som privatperson och mig som forskare. De båda rollerna är sammansvetsade och påverkar varandra i min vardag, oberoende var jag befinner mig. Men jag upplever att etnologens röst i mig förstärktes an efter under resans lopp och jag ville förstå varför det fanns så enormt många gatukatter på en liten ö och om någon över huvud taget tog hand om dem och i så fall hur. Jag ville också förstå varför jag reagerade så starkt på situationen. För att bemästra de motstridiga känslorna, bearbetade jag dem och mina funderingar under dagarnas lopp, där vi både tog avstånd till gatudjursvärlden genom att göra helt andra saker och bekantade oss med den alltmer under dagliga ”matfärder”.

Det kändes viktigt att fotografera katterna för att bevisa att de existerade och hade rätt till det. Jag ville inkludera dem i miljön och i mina tankar om platsen istället för att se bort och ignorera dem. Jag hade också ett stort behov av att ventilera situationen med både lokala och turister. Dessa intressanta diskussioner hjälpte mig en bit på vägen för att förstå varför det fanns så många katter på gatan och hur de flesta kanske hade det. De lokala förklarade även hur de själva förhåller sig till katterna. De tillhör mil-

---

18 Om den etnologiska blicken, se Arvastson & Ehn 2009, 21–22; Svensson 2012, 8–9.

jön på samma sätt som byggnader och bilar. För Rhodosborna är det normalt att se gatukatter överallt, eftersom de är vana med det sedan barnsben. Men även för turister kan det vara en sak man inte reflekterar över.¹⁹ ”Katter har alltid funnits och kommer alltid att finnas”, sa en kvinna till mig och för henne kändes situationen inte alls lika svår. För många människor är de hemlösa katterna rätt osynliga i miljön på ett mentalt och emotionellt plan. Det är som med mycket annat i vårt samhälle: marginaliserade människor och djur väcker inte empatiska tankar hos oss alla även om till exempel tiggande romer eller ensamma alkoholister vittnar om mänskliga tragedier som vi förväntas bemöta med empati och medlidande.²⁰

För oss var situationen på Rhodos allt annat än “normal”. Att se hungriga, smutsiga, sjuka och lidande katter var långt ifrån det vi vuxit upp med och det vi var vana vid. För att stå ut med situationen behövdes verktyg för att bemästra och förstå våra känslor och vårt sätt att agera. Det som började med en stark känsla av ångest och sorg utvecklades under veckans lopp till en form av *egenmakt* (eng. *empowerment*) som utgjordes av och förverkligades genom olika praktiker och taktiker. Dessa gick ut på att kunna hjälpa katterna så mycket som möjligt, för att stå ut med det vi upplevde och delvis också det vi tvingade oss själva att uppleva.

---

19 På olika diskussionsforum på nätet och på ort och ställe har jag läst och fäst uppmärksamhet vid att det finns ett stort antal människor som inte ser gatudjur och inte reagerar dem på något sätt. De skriver att de inte sett många gatukatter, att de inte upplever Rhodos som en ö där det finns gatudjur eller att de sällan har sett katter i dåligt skick osv. Detta är en helt annan verklighet än den jag upplevt.

20 Om empati, se t.ex. Aaltola & Keto 2018.

Juha Siitonen har beskrivit egenmakt som en process med sju olika faser eller nivåer. Dessa faser är frihet, ansvar, respekt, tilltro, kontext, atmosfär och positivitet.²¹ Frihet att välja eller att känna sig självständig är det viktiga initierande steget mot egenmakt. Vi beslöt att hjälpa gatukatterna istället för att tillbringa tid på stranden och i barerna. Vi tog ansvar och vidtog åtgärder för att hjälpa dem så mycket vi kunde. Eftersom vi vågade ifrågasätta djurens livsomständigheter och människornas agerande mot dem, fick vi respekt för det vi gjorde av dem som höll med oss och tänkte såsom vi. Med hjälp av dagliga rutiner blev vi övertygade om att vår insats var viktig och betydelsefull. Detta ökade vårt tilltro för det vi gjorde. Genom att skapa rutiner och genom att använda oss av samma rutter dagligen, valde vi kontexten där vi agerade. Möjligheten att välja kontexten till vilken egenmakten projicerades blev lika viktig som atmosfären där vi agerade. Med rutiner, rutter och klara intentioner att hjälpa så mycket vi kan, blev omgivningen och situationen med gatukatterna allt mer bekant – något som Siitonen ser som en förutsättning för att egenmakt kan framkallas. När en person upplever att hennes agerande har en positiv effekt kan hen även framkalla positiva tankar om sitt agerande och projicera dessa tankar för att uppnå ett mål.²²

Var vi då hjältarna som agerade och gjorde någonting konkret för att hjälpa katterna som behövde hjälp? Ja och nej. Jag är stolt över att vi vågade göra det vi gjorde men vi kunde ha gjort mycket mer om vi hade vågat ta ännu fler steg i den riktningen. Att vi vågade stiga ut ur det välbekanta och att ta steget mot det okända

---

21 Siitonen 1999, 63–68.

22 Siitonen 1999, 68–76.

var djärvt av oss. Det hjälpte oss att förstå den kulturella scenen i vilken katterna levde och hur de lokala och turisterna förhåller sig till katterna. Enligt den grekiska djurskyddslagen är det förbjudet att överge domesticerade djur, att behandla dem illa, att inte förse dem med basförnödenheter och skydd mot väderförhållanden, men i människornas dagliga liv är djuren närvarande på sätt som strider mot lagen och djurens rätt.

Från turist till aktivist

När vi väl återvänt hem förstod jag att mitt intresse och min passion för att hjälpa gatukatterna på Rhodos var så stark att jag måste fortsätta med att jobba för deras väl. Katter har alltid betytt mycket för mig och jag har tillbringat så gott som hela mitt liv i sällskap av dem. Att engagera sig för att hjälpa de utsatta djuren blev därmed ett konkret mål för mig framöver. Detta var en vändpunkt i mitt liv som hade börjat med mötet med den lilla svartvita kattungen Mustis och resan till Rhodos.

Man kan väl säga att jag blev aktivist över en natt. Så snabbt förändrades mitt liv till att en stor del av min fritid går ut på att jobba för de hemlösa kattornas och hundarnas väl på Rhodos. När resan var över och vi hade återvänt hem, höll jag kontakt med personer på Rhodos som vi hade mött och som var aktiva inom öns djurskyddsverksamhet. Jag gjorde donationer till dessa personer så att de kunde ta sjuka katter till veterinären. Inför julen deltog jag även på en julmarknad och mötte där en ung finsk kvinna som hade adopterat en gatukatt från Rhodos och som kän-

de ett lika starkt behov att hjälpa djuren. Mitt nätverk på Rhodos hade under höstens lopp växt och nu hade jag dessutom stött på en likasinnad på min hemort. Detta möte ledde i januari 2016 till grundandet av föreningen Rodoksen kodittomat kissat ry – The Rhodian Stray Cat Association in Finland.²³ Genom att bli föreningsaktiv och snart även ordförande för föreningen tog jag ett konkret steg in i gatudjursvärlden som aktivist.

Pierre Bourdieu har myntat begreppet *sociala rum* som kan delas upp i sociala fält. Dessa fält är inte bundna till konkreta platser utan till sociala sammanhang och till den kommunikation som sker mellan individer i dessa sammanhang. Peggy Levitt och Nina Glick Schiller diskuterar ytterligare dessa sociala rum i förhållande till olika *sätt att vara* och *att tillhöra*. Dessa ”*ways of being*” och ”*ways of belonging*” är lämpliga ingångar till hur jag ser mig själv i de olika sammanhangen och rollerna. Sättet att vara förklaras som olika sociala gemenskaper och omfattar praktiker som individen väljer att identifiera sig med eller inte. En person kan vara en del av en grupp också utan att känna samhörighet. Sättet att tillhöra kan däremot ses som en medveten identifikation. Det är också möjligt att känna tillhörighet till en grupp eller ett sammanhang som inte är bestämt på förhand. Varandet och tillhörandet är ingalunda konstanta utan kan variera och kombineras på olika sätt beroende på kontext och livssituation.²⁴

När jag väljer tillhörighet i olika sammanhang, dvs. som turist i egenskap av privatperson, som aktivist i egenskap av före-

23 I april 2018 har föreningen bytt namn till Rodoksen kodittomat eläimet ry – The Rhodian Stray Animal Association in Finland för att bättre motsvara förenings syfte att även ta hand om hemlösa hundar.

24 Levitt & Glick Schiller 2004, 1010–1011, 1017.

Bild 3. Vålgörenhetsarbetet bland djuren på Rhodos är givande men känslomässigt påfrestande. Under visiterna på ön tillbringar vi bland annat tid vid hundhemmen. Vi hjälper till med dagliga sysslor och umgås med hundarna. Foto: Sanna Lillbroända-Annala.

ningsaktiv och som forskare i egenskap av akademiker, spelar sätten att vara och att tillhöra stor betydelse för den roll jag tar. Då kan jag se att sättet att vara starkt influerade min roll som turist medan sättet att tillhöra präglar min roll som aktivist och forskare, framför allt rollen som aktivist, eftersom jag aktivt har trätt in i gatudjursvärlden med en specifik agenda. Tillhörigheten signaleras utåt men den kan också tonas ner i olika sammanhang

beroende på hur de olika rollerna och sammanhangen samverkar med varandra.

Tillhörigheten som aktivist präglar mitt liv på många sätt: mentalt, emotionellt och praktiskt. Som ordförande i en liten förening med 3 styrelsemedlemmar och ca 50 övriga medlemmar, varav få är aktiva medlemmar, innebär ordförandeskapet mycket arbete. Detta arbete görs på flera olika plan i och med att verksamheten styrs från Åbo och det operativa arbetet bland djuren görs på Rhodos. Däremellan finns en zon som möjliggör välgörenhetsarbetet. Denna zon präglas av ett kontinuerligt kommunikationsflöde och möte med andra aktivister och människor som påverkas på olika sätt av vårt arbete. Det är i den här zonen som vi väljer olika taktiker, praktiker och strategier när vi samlar pengar, planerar hur vi ska hjälpa och vem vi ska hjälpa och hur vi ska kommunicera vår verksamhet utåt. Zonen innefattar också mycket av det osynliga arbete som inte syns utåt, som endast vi inblandade känner till. Genom välgörenhetsarbetet har jag blivit delaktig i ett helt nytt socialt sammanhang bland människor som arbetar för samma ändamål men med varierande metoder och intensitet.

Aktivisten som blev djurforskare

När jag väl hade kommit igång med välgörenhetsarbetet tog jag ett ytterligare steg mot djurforskning och påbörjade min forskning om de hemlösa djuren på Rhodos. Jag behövde göra en djupdykning i alla de känslor och tankar som hade initierats på Rhodos.

Jag behövde också se bortom den sorg, hopplöshet och förargelse som jag bar med mig hem för att inse vad annat där fanns att upptäcka och analysera. Jag ville förstå och granska på ett ännu mer djuplodande sätt vad gatudjursvärlden innefattar och vilka processer den berörs av. Detta hermeneutiska angreppssätt är bekant för oss etnologer i syfte att förstå vårt undersökningsobjekt och hur vår förförståelse och våra tolkningar byggs upp.²⁵ Det hermeneutiska perspektivet ger även insikter i hur forskaren bygger upp en relation mellan sig själv och undersökningsobjektet.

När jag nu vid mitt skrivbord distanserar mig från de starka emotionerna och upplevelserna jag kände under resan och allt det jag fått uppleva som föreningsaktiv inser jag att känslorna följer mig vart jag än går och vad jag än gör. Därför anser jag inte att jag kan distansera mig helt från dessa emotioner, men jag kan reflektera över hurdan inverkan de har på mig i de olika rollerna jag intar som privatperson, aktivist och forskare. Ett konkret exempel på hur de starka emotionerna följer mig är att jag som djurforskare känner mig hemma bland andra djurforskare på ett helt annat sätt än bland etnologer och kulturvetare generellt. Jag trivs bland människorna som också idkar djurforskning, även om deras forskning skulle vara väldigt annorlunda jämfört med det jag gör. Det som förenar oss, som får mig att känna mig bekväm, är vårt förhållningssätt till djur som ofta bygger på erfarenhet och erfarenhetsbaserad kunskap om djur. Denna tysta kunskap som bygger på personlig erfarenhet, intuition och som är kontextbunden bearbetas genom forskning till synlig, mer explicit och artikulerad kunskap. Enligt Michael Polanyi vet människan alltid

---

25 För hermeneutik, se t.ex. Gadamer 2004.

mer än hen kan berätta eller beskriva. Enligt honom påverkas vi av *tacit knowledge* som vi inte kan klä i ord, medan *focal knowledge* är dess motsats, något vi explicit kan delge och fokusera.²⁶

Denna tysta kunskap som påverkas av värderingar, erfarenhet och förhållningssätt²⁷ är av stor vikt för känslan av tillhörighet. När jag reflekterar över mitt första besök på Rhodos och min tid som föreningsaktiv och som forskare, inser jag att den tysta kunskapen *de facto* har haft den största betydelsen för alla dessa roller. De hemlösa katterna och senare även hundarna har fungerat som drivkraften bakom mitt agerande som aktivist och forskare medan de sociala nätverken jag har blivit delaktig i har förstärkt känslan av samhörighet, delaktighet och tillhörighet.

I välgörenhetsarbetet har känslor av tillhörighet vuxit fram under arbetets gång när jag har erhållit mer och mer kunskap om och erfarenhet av hemlösa katter och världen som omger dem. Därmed har jag från ett inifrånperspektiv kunnat betrakta gatudjursvärlden på ett mer komplext sätt än ur en turists synvinkel. När jag som forskare försöker se denna värld från ett utifrånperspektiv, innebär den tysta och erfarenhetsbaserade kunskapen många utmaningar för objektiviteten.

Att jag som forskare har starka emotionella band till mitt undersökningsobjekt, vilket påverkar både kroppen och själen, kan även ses som en styrka och fördel när jag med min etnologiska blick försöker nå den tysta kunskapen som finns hos de olika aktörerna i gatudjursvärlden. Såsom Johanna Aromaa och Miia-Leena Tiili skriver är forskarens tysta kunskap inte uttömmande

---

²⁶ Polanyi 1966.

²⁷ Toom 2008, 53–54.

för förståelsen av kulturella fenomen och människornas agerande, men fungerar som en inkörsport i andra människors världar och som ett sätt att förstå dem.²⁸ Vårt sätt att tolka vår egen eller andra människors eller djurs verklighet är beroende av två saker: vem vi är och var vi befinner oss.²⁹ Därför förs en ständig dialog mellan forskaren och forskningsobjektet i ett gränsområde där den tysta, erfarenhetsbaserade kunskapen och den analytiska, teoretiska kunskapen förenas.

Den praktiska kunskap jag tillägnat och ständigt tillägnar mig som aktivist, i kombination med vetenskapliga och teoretiska perspektiv, har breddat min förståelse för hur det kommer sig att det finns så många hemlösa katter på ön Rhodos och vad deras existens innebär i olika sammanhang och kontexter. De frågor som uppstod under det första besöket på ön har därmed delvis besvarats, men framför allt har min förståelse om dem breddats och fördjupats.

Forskning på känslornas berg och dalbana

Min ambition att hjälpa utsatta och hemlösa katter och hundar har blivit min passion på många olika plan. Jag har kunnat förena mitt agerande som aktivist med akademisk forskning. För en forskare som är van vid tankearbete öppnar det konkreta arbetet med gatudjuren nya perspektiv och infallsvinklar på min forskning. Samtidigt blir jag medveten om närheten till det jag undersöker

---

28 Aromaa & Tiili 2014.

29 Ehn 2014, 73-74.

och riskerna med att jag med mitt inifrånperspektiv missar något väsentligt.

Att förena välgörenhetsarbete och akademisk forskning är som att åka berg och dalbana. Spänningen inför det arbete som görs för att hjälpa gatudjur och att försöka hitta vägar att forska om dem är alltid en känslomässig påfrestning. Att se vilken effekt jobbet har, och hur min och andras förståelse ökar på grund av den forskning som görs, är givetvis givande. Å andra sidan lyfter det konkreta jobbet bland djuren och skrivbordsjobbet där jag bearbetar och analyserar mina upplevelser fram känslor av oro och hjälplöshet. Dessa motstridiga känslor påminner om att åka berg och dalbana. Du vet aldrig vad som väntar dig bakom följande nedförs- eller uppförsbacke och hur du kommer att förhålla dig till det. Och ifall jag anser att jag inte kan stå ut med alla de känslor och upplevelser som ett åk kan framkalla, då avstår jag från det.

Såsom artikelns titel antyder innebär inträdandet i gatudjursvärlden uttryckligen att man stiger in i en helt egen värld. Det liknar den för cyklister starkt sinnliga och kroppsliga värld som Karri Kiiskinen analyserar i sin artikel i denna bok.³⁰ När man träder in i en ny miljö, en ny sinnesstämning och en ny aktivitet, kodar man om sig mentalt och fysiskt. Man blir uppmärksam på nya saker, fenomen och känslor. Vår resa till Rhodos, vårt möte med Mustis och de känslor han framkallade gjorde mig uppmärksam på gatudjursvärlden och har troligen tagit mig på en livslång resa bland de hemlösa djuren. Att skriva den här artikeln har även utgjort en resa till att förstå hur jag kan gå vidare i min forskning om

---

30 Kiiskinen i denna antologi.

gatukatterna och hur forskningen genomgående påverkas av det jag känner och väljer att reflektera över. Skrivarbetet har även lärt mig att distansera mig från välgörenhetsarbetet och rollen som aktivist för att kunna se den komplexa gatudjursvärlden i alla dess färger.

Jag upplever att jag både distanserar mig från och kommer den specifika gatudjursvärlden på Rhodos närmare när jag som aktivist och forskare agerar i denna värld. Emotionerna är starkt anknutna till dessa båda roller men distanseringen från känslorna, ett utifrånperspektiv, är enklare att uppnå vid skrivbordet. Att själv starkt vara en del av det sammanhang man undersöker tycks ställa större krav på reflexivitet, men också göra det reflexiva arbetet mer krävande. Att objektivt kunna evaluera min egen roll, mitt agerande och mina ord är en svår och utmanande uppgift. Jag upplever att den forskning jag gör om gatudjur är meningsfull för både mig själv, för det välgörenhetsarbete jag gör och för den akademiska forskningen i bred mening. Jag hoppas att forskningen kan ge svar på frågor som hjälper djuren och människorna att må bättre. Tillsvidare har min forskning endast förankrats på ön Rhodos men i fortsättningen vill jag även undersöka andra liknande miljöer för att kunna förstå situationen på Rhodos i förhållande till dem. Men före det ska välgörenhetsarbetet i en bredare mening bearbetas i en artikel där jag ser på arbetet i termer av fasader och kulisser av olika slag.³¹

Delaktigheten i det man undersöker, reflexiviteten om det man undersöker och hur man undersöker samt förståelsen om hur kunskap produceras är viktiga aspekter av autoetnografisk

---

31 Denna artikel publiceras i Budkavlen 2018.

forskning och aktuell i all etnologisk forskning. Deltagandet, aktörskapet och reflexiviteten är i nyckelposition även i Jussi Lehtons och Karri Kiiskinens artiklar. Såsom Lehtonen för fram i sin artikel, strävar man inom den tillämpande etnologin att kunna påverka samhället och att erbjuda konkreta förslag på åtgärder som kunde förbättra eller åtminstone ifrågasätta våra rutiner, praktiker, vanor och tillvägagångssätt.³²

Vad hände med lilla Mustis som var startskottet till allt detta? Var är han nu? Jag tror du vet vad jag tänker skriva: han bor i Finland med oss! Vi beslöt att adoptera honom för vi kunde inte lämna honom där och vi kände att vi hörde ihop. Framför allt tror vi att han kan leva ett mycket bättre liv med oss och våra två andra katter än på skvären där han bodde. Mustis anlände till Finland i november 2015 efter att ha tillbringat några veckor på ön i väntan på att kunna åka iväg. Han har anpassat sig väl till ett liv med oss. Kärleken till honom har bara fördjupats och övertygat mig om att det är för hans och för alla de andra katternas skull som jag vill fortsätta jobba – både konkret på plats och vid mitt skrivbord. Att en planerad semesterresa blev en resa till mitt inre och fick mig att styra kosan i mitt liv mot en helt ny riktning både när det gäller mitt privata liv och mitt liv som akademiker visar på hur oförutsägbart livet är.

---

32 Lehtonen i denna antologi, se även Hämeenaho 2014, 26; O'Dell & Willim 2011, 28. Etnologens aktiva samhällsroll och forskningens betydelse i samhället behandlas även i den nyutkomna antologin Yhteiskuntaetnologia (2017) som presenterar samhällsrelevant forskning och etnologens reflexivitet i denna forskning.

KÄLLOR

- Aaltola, Elisa & Keto, Sami 2015. Toislaisena ihmisen maailmassa. – Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*, 7–13. Jyväskylä: Into Kustannus.
- Aaltola, Elisa & Keto, Sami 2018. *Empatia. Myötäelämisen tiede*. Jyväskylä: Into Kustannus.
- Arluke, Arnold & Sanders, Clinton E. 1996. *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.
- Aromaa, Johanna & Tiili, Miia-Leena 2014. Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 258–283. Helsinki: Ethnos ry.
- Arvastson, Gösta & Ehn, Billy 2009. Observationens dynamic. I Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.) *Etnografiska observationer*, 19–34. Lund: Studentlitteratur.
- Douglas, Mary 1966/2002. *Purity and danger: an analysis of concept of pollution and taboo*. London: Routledge.
- Ehn, Billy 2014. Arjen yllätyksiä – huomaamattoman etnografia ja kulttuuri-analyysi. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 59–75. Helsinki: Ethnos ry.
- Ellis, Carolyn & Bochner, A. P. 2000. Autoethnography, personal narrative, reflexivity: Researcher as subject. – Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (eds.) *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Ellis, Carolyn 2004. *The ethnographic I: A methodological novel about autoethnography*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. – *Elore* 10(2), http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html (4.6.2016).
- Fingerroos, Outi 2017. Etnologi tutkimassa perheenyhdistämistä. – Outi Fingerroos et al. (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*, 27–54. SKS: Tietolipas 255.
- Flying Cats, <http://www.flying-cats.de/> (18.5.2017).
- Franklin, Adrian 1999. *Animals and modern cultures. A sociology of human-animal relations in modernity*. London: Sage.

- Gadamer, Hans-Georg 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. [Valikoiden suom. Ismo Nikander.] Tampere: Vastapaino.
- Gouabault, Emmanuel & Dubied, Annik & Burton-Jeangros, Claudine 2011. Genuine Zoocentrism or Dogged Anthropocentrism? On the personification of Animal Figures in the News. – *Humanimalia* 3(1), <http://www.depauw.edu/humanimalia/issue%2005/gouabault.html> (12.8.2017).
- Greek Animal Welfare Fund, <https://www.gawf.org.uk/> (24.11.2017).
- Horowitz, Alexandra C. 2007. Anthropomorphism. – Marc Bekoff (ed.) *Encyclopedia of human-animal relationships: a global exploration of our connections with animals*. Westport, Conn: Greenwood Press.
- Hämeenaho, Pilvi 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentamisesta*. Tutkimus 129. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kaski, Liisa 2013. Ihmisen ja eläimen suhteesta varhaisessa kreikkalaisessa ajattelussa. – *Elore* 20(1): 128–148.
- Levitt, Peggy & Glick Schiller, Nina 2004. Conceptualizing simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. – *International Migration Review* 38(3): 1002–1039.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2010. *Från kåk till kulturarv. En etnologisk studie om omvärderingen av historiska trähusområden i Karleby och Ekenäs*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Nylén, Antti 2015. Vyöhyke – suomalaisen eläinoikeuskeskustelun vaiheita. – Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*, 17–35. Helsinki: Into Kustannus.
- O´Dell, Thomas & Willim, Robert 2011. Composing ethnography. – *Ethnologia Europaea* 41(1): 27–39.
- Paws, <http://paws.gr/legal-stuff/> (18.5.2017).
- Pietiläinen, Petri 2016. *Kissojen maailmanhistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pietiläinen, Petri 2017. *Koirien maailmanhistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Polanyi, Michael 1966. *The Tacit Dimension*. Garden City (New York): Doubleday & Company.
- Random House Webster`s Concise Collage Dictionary 1999.
- Rhodes, http://www.rhodes.gr/?page_id=4777&lang=en#1455796636074-5997a45b-f429 (18.5.2017).
- Rodoksen kodittomat kissat ry, <http://rodoksen-kodittomat-kissat-ry.webnode.fi/yhdistyksemme/> (30.11.2017).
- Rodoksen kodittomat kissat ry, <http://rodoksen-kodittomat-kissat-ry.webnode.fi/matkailijalle/> (18.5.2017).
- Schuurman, Nora 2013. Eläin – tavoittamaton tutkimuskohde? – *Elore* 1/2013, http://www.elore.fi/arkisto/1_13/schuurman.pdf (20.8.2017).
- Siitonen, Juha 1999. *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Doktors-avhandling. Oulu: Oulun yliopisto.
- Singer, Peter 2013. Kaikki eläimet ovat tasavertaisia. – Aaltola, Elisa (toim.) *Johdatus eläinfilosofiaan*, 69–88. Helsinki: Gaudeamus.
- Steel, Tytti & Turunen, Arja & Lillbroända-Annala, Sanna & Santikko, Maija 2014. *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suojanen, Päivikki 1997. Työkaluna tutkijan persoona. – Anna-Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kentätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Svensson, Birgitta 2012. *Varför etnologi?* Lund: Studentlitteratur.
- Telkänranta, Helena 2015. *Millaista on olla eläin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Telkänranta, Helena 2016. *Eläin ja ihminen. Mikä meitä yhdistää?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Toom, Auli 2008. Hiljaista tietoa vai tietämistä. Näkökulmia hiljaisen tiedon käsitteen tarkasteluun. – Auli Toom, Jussi Onnismaa & Anneli Kajanto (toim.) *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista ja taitavuutta*. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja, 33–58. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.

Tuomivaara, Salla 2015. Saako ihmistä sanoa eläimeksi? – Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*, 57–73. Helsinki: Into Kustannus.
Visit Greece, http://www.visitgreece.gr/en/greek_islands/rhodes (15.8.2017).

UNTSHO 2017

Mitä kylälle tapahtuu kun kenttätöyöntekijät ovat lähteneet?

Helena Ruotsala

[--] Mäen päältä avautui näkymä kylään, Untshoon, josta on nähtävästi tuleva meidän kenttätöidemme kohde. Maantien vasemmalle puolelle jäävät laajat pellot, joiden keskellä seisoo yksinäinen lehmus, joka on jäänyt jäljelle vanhasta uhrilehdosta. Tien oikealla puolella sitten avautuu näkymä koko seitsemän kylän kyläkuntaan, joista Untsho eli Shorunzha on etualalla. Kauempana horisontissa siintävän Tatarstanin rajalle on matka vain muutama kilometri. Nauhamaisen kylän toisessa päässä on hautausmaa ja sen takana iso uhrilehto. Niistä etuoikealla on metsikkö, jonka keskellä sijaitsee kollektiivitalan mehiläistarha. Kylää halkoo kaksi pitkittäissuuntaista pääkatua, jotka on nimetty kylässä vaikuttaneiden miesten mukaan. Koko laajaa peltomaisemaa rikkovat lehtipuumetsiköt, jotka osoittautuivat myöhemmin hautausmaiksi tai uhrilehdoiksi. Silmiinpistävää tässä maisema on lehtipuiden runsaus. Myös kyläryhmiä, yksittäisiä taloja ja kujia kiertävät lehtipuurivit.¹

---

1 Ruotsala 2003, 131.

Näin olin kuvannut kenttätöypäiväkirjassani ja myös eräässä artikkelissa ensimmäistä käyntiäni Shorunzhassa eli Untshossa, kuten sitä mariksi nimitetään. Tutustuimme toukokuussa 2001 tähän kaavailtuun kenttätöyökohteeseen Marin tieteellisen tutkimuskeskuksen tutkija Tamara Molotovan ja dosentti Ildikó Lehtisen kanssa. Tälle samalle mäelle, jolla silloinen kylän maatalousosustukunnan puheenjohtaja Gennadi Grigovjev Saveljevitch esitteli meille kyläkuntaansa, pysäytti hän myös kenttätöyryhmäämme kuljettaneen auton kesäkuussa 2002, jotta muutkin ryhmän osanottajat saisivat hyvän ensivaikutelman kylästä. Kuten tuosta alussa olevasta kenttätöypäiväkirjan otteesta tulee esille, mäeltä avautuva näkymä kylään oli kaunis.

Tuon silloisen toukokuuisen pikavisiitin aikana saamani ensivaikutelma kylästä tulisi syventymään seuraavina kesinä, jolloin olin Untshossa kenttätöissä erimittaisia jaksoja. Varsinaisten kenttätöiden 2002–2005 ohella olen käynyt siellä pikaisesti kolme kertaa. Pystyin lyhyesti pistäytymään kylässä elokuussa 2005, jolloin Joshkar-Olassa oli kansainvälinen kymmenes fennougristikongressi. Tällöin olin teettänyt kirjaillun kansanpuvun eräällä kyläläisellä, joka valmisti sen symposiumiksi. Kylään matkustaminen oli minulle ja kenttätöykollegalleni, Mari Immoselle, hieman haasteellista, sillä kongressin järjestäjät eivät tuntuneet – tai ehkä halunneet – silloin ymmärtävän, miksi kylässä käynti oli meille niin tärkeää. ”Te suomalaiset olette niin hankalia, teillä on vaikeita pyyntöjä”, sanoi eräs suomenkielentaitoinen kongressin apulainen pyytäessämme häntä järjestämään meille kyydin kylään. Matka kuitenkin järjestyi ja päivä kylässä meni nopeasti. Lopulta myös ministeriön virkamies, joka oli annettu meille

”oppaaksi” ja turvaksi, suli päivän aikana. Hänkin totesi lähtiesämme kylässä olleen mukavaa, sillä hän huomasi minkälaisen vastaanoton saimme siellä. Käynnin loppupuolella hän keskusteli mariksi kyläläisten kanssa. Toisen kerran pystyin käymään kylässä vasta kymmenen vuotta tämän jälkeen, kesäkuussa 2015 ollessani kongressissa Kazanissa. Tällöin matka ja yöpymispaikka järjestyivät Venäjällä niin tärkeiksi osoittautuneiden verkostojen avulla.² Viimeisimmän kerran kävin Untshossa elokuussa 2017 Kalevalaisten Naisten Liiton matkalla.

Kansatiede ja erityisesti yhteiskuntaetnologia, jota myös tämän mareja käsittelevän tutkimukseni voi sanoa edustavan, perustuvat usein kenttätöihin. Yhteiskuntaetnologiaa tarkoitetaan tässä etnologisen tiedon uudelleen asemointia, jossa tutkimuksella ja sen tuloksilla on paljon merkitystä yhteiskunnassa.³ Kenttätöyt, haastattelut ja osallistuva havainnointi sekä kentällä asuminen ja siellä eräänlainen ”guljailu”, päämäärättömältä näyttävä kävely, ovat meille olennainen aineistonhankintamenetelmä. Kansatieteelle pidetään luonteenomaisena kenttätöitä, joiden avulla tutkimusaineisto luodaan vuorovaikutuksessa yhdessä kentällä olevien henkilöiden kanssa. Etnologi tai kansatieteilijä tulee kentälle, hankkii aineistonsa siellä ja palaa kotiin. Kenttä ja kentällä olo jatkuvat hänen käsitellessään kentällä luomiaan tiedostoja, tekstejä tai kuvia ja myöhemmin hänen analysoidessaan niitä ja kirjoittaessaan tutkimustekstiksi. Vaikka kenttä – oli se

---

2 Kyydin Kazanista Untshoon ja yöpaikan kylässä järjesti nyt Joshkar-Olassa asuva entinen marinkielen opettajani Larisa Kalashnikova. Ko. kazanilaisen kongressin esitelmät on julkaistu, ks. Stolyarova et al. 2016.

3 Yhteiskuntaetnologia; Ks. Fingerroos et al. 2017, 7–11; Ruotsala 2017, 266–267.

kylä tai kaupunginosa tai mikä tahansa, lähellä tai kaukana – sekä sen jäsenet ovat olennaisia aineiston hankinnalle, on tätä suhdetta käsitelty etäännyttäen tutkija kentästä.⁴

Usein kenttätöön päätyttyä koko kenttä jäsenineen jää taakse eikä sinne enää palata. Kenttä kuitenkin jatkaa olemassaoloaan tutkijan muistoissa ja töissä, hänen käsitellessään aineistojaan ja kirjoittaessaan. Pitkän kenttätöoperiodin tai toistuvien kentällä olojen aikana tutkittavista voi tulla ystäviä ja yhteydenpito heihin jatkuu kentän jälkeenkkin. Tähän ei tosin aina ole kiinnitetty sen kaipaamaa huomiota, vaan on luultu kentän häviävän muistoihin viimeistään silloin, kun tutkija ”löytää” uuden kentän. Ei myöskään ole aina ajateltu niitä muutoksia, joissa kenttätöyöntekijä on joko tahtomattaan tai tarkoituksella ollut mukana vaikuttamassa kenttään. Kenttä muuttuu jo pelkästään tutkijan läsnäolosta.⁵

Tarkoitukseni onkin tässä artikkelissa käsitellä Untshon kylän kokemia muutoksia tämän 15 vuoden aikana, jolloin Untsho on merkinnyt minulle ja myös muille kenttätöryhmäläisille⁶ kenttätökohdetta. Mitä tapahtuu kylälle sen jälkeen, kun tutkijat ovat jättäneet kylän kirjoittaakseen sieltä saamaansa aineistoa artikkeleiksi, opinnäytteiksi ja kirjoiksi? On myös mielenkiintoista käsitellä tässä sitä, mitä kenttätökohteena oleminen on Untsholle ja kyläläisille merkinnyt ja miten he ovat mahdollisesti voineet hyödyntää tätä kokemusta. Käytän tässä materiaalina aiempia kenttätöaineistojani, erityisesti osallistuvaa havainnointia ja valokuvia sekä viimeisiä kentällä käyntejäni vuosina 2015 ja 2017,

4 Ks. esim. Johdanto 2015, 22–23.

5 Ibid.

6 Mukana oli kansatieteen opiskelijoita sekä Helsingin että Turun yliopistoista. Johtajina toimivat dosentti Ildikó Lehtinen ja minä.

jolloin suunnitelmani oli vain vierailta itselle vuosien mittaan tärkeäksi muodostuneessa kylässä ja tavata erityisesti entisiä haastattaviani. Mitään aikomusta tai aikaa haastattelujen tekoon ei minulla ollut, mutta olin jo ennen elokuussa 2017 tekemääni matkaa ajatellut tämän evokatiivisen kirjoituksen teemoja.

Untsho 2000-luvun alussa

Kenttätöihin perustuvan projektimme ”Modernisaation vaikutus marilaisten naisten arkeen toisen maailmansodan jälkeen” kohteeksi olimme alustavasti suunnitelleet Morkin alueella toista kylää, josta olisi ollut suomalaisissa arkistoissa aineistoa jo 1900-luvun alusta. Tästä Ajzalin kylästä ja Morkin alueelta marilainen kansanperinteen kerääjä Timofej Jevsevjev on kerännyt ja lähettänyt Suomeen runsaasti aineistoa, jota on myös julkaistu.⁷ Majoituksen saaminen kymmenen hengen ryhmällemme tästä pienehköstä kylästä oli epävarmaa. Untshon silloinen maatalousosuuskunta Peredovikin – eli kolhoosin, kuten kyläläiset sitä nimitävät – puheenjohtaja oli kuullut aikeistamme ja hän kutsui meidät kyläänsä. Kyseessä oli seitsemästä kylästä muodostunut kyläkunta, jossa oli yhteensä hieman alle 1 000 asukasta. Helsingin ja Turun kansatieteen opiskelijoista koostunut kenttätöryhmä majoittui päiväkotirakennukseen, joka majoitti minut myös myöhemmin kenttätömatkoilla 2004 ja 2005. Keväällä 2002 ennen kenttätömatkaa kuulimme huhuja Marinmaalta, että Peredovik teettäisi kylään pienen majatalon, johon pääsisimme asumaan.

---

⁷ Esimerkiksi Jevsevjev 1995; Lehtinen 2002.

Paikan päällä majatalon valmistumisesta ei näkynyt jälkeäkään, ja päiväkodin taakse rakennettava saunakin oli vielä kesken. Pääsimme toki saunomaan siinä myöhemmin. Tarkemmin ajatellen olikin hyvä, että meidät majoitettiin päiväkotirakennukseen eikä kylän taloihin. Näin kyläläisten keskuudessa ei päässyt syntymään ”kilpailua” meidän majoittamisestamme eikä tuomastamme valuutasta. Näin pystyimme myös iltaisin pitämään palavereja ja muutenkin helpommin opastamaan opiskelijoita ja tekemään asioita yhdessä, kuin jos olisimme asuneet kaikki eri puolilla kylää. Toki kyseessä olisi tällöin ollut vain yksi hidastava tekijä, jonka olisi voinut ylittää. Ensimmäisten viikkojen aikana kuulumme kyllä, miten moni taloista olisi kutsunut – toki osuuskunnan johtajan kehotuksesta – meidän mielellään saunaan, sillä kuten edellä tuli ilmi, sauna ei ollut vielä valmis. Meistä saunassa kävijöinä kilpailtiin, sillä Elizaveta kertoi kyläläisten pitävän tarkkaan silmällä sitä, että emme saunoneet samassa talossa kahdesti.⁸

Kylän virkamiehet auttoivat meitä parhaansa mukaan. Ymmärsimme hyvin sen, että me merkitsimme kylässä eksoottisia vieraita, joista kylä ja ehkä osa kyläläisistä voisivat hyötyä, ei vain taloudellisesti, mutta myös muulla tavalla. Toki ryhmämme majoittaminen ja ruokailu sekä pienet retket ympäristöön, joista osuuskunta huolehti, toivat sille ylimääräisiä tuloja. Meidän avulamme kylän hallinto ja osuuskunta pystyivät näyttämään muille, miten edistysellisiä, joustavia ja mielenkiintoisia he ovat majoittamalla meidän ryhmämme ja toimimalla tutkimuskohteena. Osuuskunta käytti ryhmäämme myös suhdetoimintaansa, sillä

---

⁸ Ks. Marinmaa-teemanumero Informaatio 2/2002, johon kirjoitimme ensimmäisen kenttäyökesän vaikutelmista. Esim. lehden esipuhe ks. Ruotsala 2002a, 2.

ensimmäisenä kesänä se järjesti meille matkoja tärkeille paikoille kuten myyttiseen Karman Kurykin luonnonpuistoon sekä lähikyliin Morkiin, Sernuriin sekä Tatarstanin puolelle.

Kyläläiset ottivat meidät hyvin vastaan ja heitä oli perusteellisesti informoitu meidän tulostamme. Varmaan meihin kohdistetusta uteliaisuudesta osansa oli siinä, että olimme tuolloin vuonna 2002 ensimmäinen länsimainen ryhmä kylässä. Osuuskunnan puheenjohtaja oli tiedottanut kylän taloissa kuuluvassa ”kolhoosiradiossa” ryhmämme saapumisesta ja käsenyt kyläläisten olla meille ystävällisiä, päästää meidät sisään taloihin ja vastata kysymyksiimme ja keskustella meitä kiinnostavista asioista. Pieni, mutta tärkeä yksityiskohta tässä tiedotuksessa oli se, että koska emme syö lihaa, ei meille saa tarjota liharuokaa. Ryhmässä oli kaksi kasvissyöjää. Aluksi me sekaravinnon syöjät ihmettelimme sitä, että kaikki meille tarjotut piirakat olivat kasvis-, rahkattai juustotäytteisiä ja keitot kasviskeittoja. Totuus lihansyönnistä paljastui vähitellen kyläläisille ja me saimme kuulla tämän yksityiskohdan.

Kyläläisten suhtautumisesta kertoo esimerkiksi tämä kenttätöpäiväkirjassani oleva merkintä *Semykin* eli vainajien muistopäivän aatosta. Ollessani kahden opiskelijan Tiinan ja Elinan kanssa lähteellä, tuli sinne eräs mies hakemaan vettä ja hän jäi juttelemaan kanssamme. Näin olin kirjoittanut kenttätöpäiväkirjaani: ”Hän kyseli, että miten me viihdymme, minkälaista meidän elämämme on tähän verrattuna jne. Hän kertoi myös lyhyesti miten heillä vietetään *Semykiä*. Lopuksi vertailimme suomen ja

marin sanoja keskenään.”⁹ Tämä sukukielten, kuten komin ja kil-dininsaamen vertailu oli osoittautunut hyväksi puheenaiheeksi Kuolan niemimaalla, jossa olin aiemmin tehnyt kenttätöitä.

Kahtena ensimmäisenä kesänä eli vuosina 2002 ja 2003 kylässä ei toiminut mobiiliverkko. Tämä harmitti matkapuhelimiin tottuneita opiskelijoita ja muutti heidän tottumuksiaan, sillä kaikki asiat ja muuttuneet tilanteet pitikin selvittää puhumalla ja kävelemällä paikasta toiseen. Tämä vaati aluksi uusiin – tai oikeastaan vanhoihin – olosuhteisiin sopeutumista, mutta siihen kyllä totuttiin helposti. Tosin usein näinä kesinä kuuli sen, että kunpa kännykkä toimisi, niin voisin soittaa ja kertoa mihin pitäisikin seuraavaksi mennä tai miten tämä tilanne nyt muuttui. Matkapuhelinverkko toimi kylässä jo kesällä 2004, jolloin Suomesta tulleet ”hyvän juhannuksen toivotukset” saavuttivat minut avattuani huvikseni puhelimen. Internetistä ei tuolloin voinut edes uneksia – käynnilläni vuonna 2015 Internet toimi puhelinvierkon avulla. Toki vain harvassa talossa, mutta toimi kuitenkin.

Kenttätöaikana 2000-luvun alussa käytössämme ollut teknologia ja apuvälineet eivät olleet kovin kehittyneitä, jos niitä vertaa tämän hetken laitteisiin. Älypuhelimista ei tiedetty mitään eikä matkapuhelimilla vielä otettu kuvia. Sitä varten meillä oli kameroita. Toki kyläläisten ja meidän välinen varallisuusero näkyi esimerkiksi sanelimissa, kameroissa ja matkapuhelimissa, joilla ei kentällä tuolloin ollut käyttöä. Meillä oli mukana vain yksi videokamera ja pari kannettavaa tietokonetta kirjoittamiseen. Erot teknisissä laitteissa eivät mielestäni tulleet silloin esille, ainoas-

---

9 Lainausta on kenttätöpäiväkirjasta. Semykista ks. esimerkiksi Ruotsala 2008, 63–83; Molotova 2017, 446–449.

Kuva 1. Petron päivän praasniekka heinäkuussa 2005. Uhrimenoja vietetään yhä tänäänkin kylän uhrilehdossa. Kuva: Helena Ruotsala.

taan Suomessa asumisen erot meidän ja kylän välillä olivat puheena. Kun vertaa kenttätöaika ja nykyhetkeä keskenään, niin marit ovat tulleet tekniseen kehitykseen mukaan myöhemmin, eikä viime kesien aikana eroja esimerkiksi matkapuhelinten välillä juuri ollut.

Kenttätöperiodien aikana pääsimme tutustumaan kylän arkeen ja juhlaan monin tavoin. Pääsimme osallistumaan juhlien, kuten esimerkiksi vainajien muistopäivän, viettämiseen eri kyläisten kodeissa ja hautausmaalla, *Peledesh pajreniin* eli kukkaisjuhlaan, häihin ja sotaväkeen lähtijän muisteluun.¹⁰ Myös

¹⁰ Ks. esim. Vesanen 2005.

pienempiin juhliin, kuten syntymäpäivien tai hääpäivän viettoon saimme kutsuja.

Tarjosimme varmaan kenttätöperiodien aikana hyvää puheen- ja naurun aihetta kyläläisille, sillä me kyselimme asioita heidän arjestaan, asioita, jotka olivat heille jokapäiväisiä, mutta meille – erityisesti nuoremmille – outoja ja uusia. Monissa keskusteluissa ja haastatteluissa minulle sanottiin tai todettiin, että katsokaa, näin me asumme. Haastatteluissa välimatkaa lyhensi se, että useimmat meistä olivat ottaneet mukaan valokuvia kotioloistamme ja perheestämme. Omalta osaltani haastattelun tunnelmaa kevensi myös se, että saatoin tällöin kertoa asuvani puutalossa keskellä kaupunkia ja talossa, jossa on puulämmitys. Odotusarvona oli, että kaikki asuisimme moderneissa kerrostaloissa. Asuntoni Turussa ja synnyinkotini Lapissa muistuttivat enemmän kyläläisten asuntoja kuin heidän uudenaikaisina pitämäänsä kerrostaloja.

Kyläläisten odotukset ja muuttuvat olot

Voi vain aavistaa, että kylään kutsumme taustalla olivat myös mahdollisuudet hyötyä ulkomaisista tutkijoista tavalla tai toisella. Kuten jo kerroin, tarjosimme luonnollisesti puheenaihetta ja ajanvietettä kyläläisille, mutta olomme kylässä merkitsi myös taloudellista hyötyä majoituksen ja ruuan muodossa. Söimme osuuskunnan ruokalassa ja olimme myös hyviä asiakkaita kylän kaupoissa. Esimerkiksi murukahvi loppui vuorotellen kaikista kylän kaupoista. Meistä tehtiin myös radio-ohjelmia ja sanoma-

lehtijuttuja sekä meille järjestettiin retkiä lähiympäristöön. Ensimmäisenä kesänä näitä retkiä järjestettiin kysymättä tarkemmin meidän toiveitamme. Toiveet esimerkiksi kutsusta häihin – yksi meistä tutki nykyisiä häitä – pystyttiin järjestämään. Yksi retkistä Tatarstanin tataari- ja marilaiskylään oli kylän silloisen osuuskunnan johtajan järjestämä. Ainakin minulle tuli siitä käsite, että meitä haluttiin näyttää ja olla meistä ylpeitä. Se tuli esille retken järjestämisessä ja erityisesti tietynlaisena sanattomana kommunikaationa. Meitä kuljetettiin talosta toiseen, meitä näytettiin melkein kuin olisimme olleet eläintarhan asukkaita ja se tuli esille myös vierailukohteena olevan kylän hallintopäällikön kanssa käydyssä keskustelussa. Päivän päättäneessä illanvietossa tunsimme olevamme statisteja ja pääosassa nämä kaksi johtajaa. Toisenlaista hyötyä kylälle ja laajemmin koko Marin tasavaltaan toivat kylästä kirjoitetut artikkelit ja siitä toimitettu kirja, joka julkaistiin sekä suomeksi että mariksi.¹¹ Untshon kyläkoulu sai myös kummeja M.A. Castrénin seuran kautta ja tällä pienellä rahallisella avustuksella on ollut suuri merkitys koululaisten marin kielen oppimisessa ja kehittämisessä. Tämä tuli esille esimerkiksi kesällä 2017 kouluvierailussa.

Kylä – tai kollektiivitala – hyötyi kenttätyöstämme myös siten, että meidän jälkeemme kylässä järjestettiin muun muassa venäläisvalokuvaajien kurssi, maalauskursseja koululaisille sekä majoitettiin matkailijoita. Ulkomaalaisten kenttätyöntekijöiden kanssa työskentely rohkaisi kyläläisiä myös majoittamaan muita ”asiakkaita”. Meidän kanssamme toimimisen jälkeen oli helppo majoittaa muitakin ”turisteja” ja olla valokuvauskurssin kohte-

---

11 Lehtinen 2009, 15.

Kuva 2. Untshon kylässä harjoitetaan nykyään pienimuotoista matkailua majoittamalla turistikot perheisiin. Kuvassa kyläläiset ottamassa vastaan Kavelalaisten Naisten Liiton ryhmään aamuvarhaisella elokuussa 2017. Kuva: Helena Ruotsala.

na, jonka töistä tehtiin näyttely. 2000-luvun puolivälissä kylään järjestettiin matkailuryhmiä ja artikkeli matkasta otsikoitiin Helsingin Sanomissa ”Täsmämatka eiliseen. Suomalaisserkut ovat Marinmaan matkailun ensimmäiset asiakkaat – ja ainoat”. Untshosta kirjoitettiin näin: ”Kylä on juuri niin köyhä kuin miltä se näyttääkin. Turistien majoittamisesta saatavat rahat ovat kipeästi tarpeen, vaikka kylässä onkin tuottoisa sovhoosi. Sitä johtaa marilainen kansanedustaja Gennadi Saveljevits Grigorjev, temperamenttinen paksukainen.”¹² Toiveet varsinaisen kestävän matkai-

¹² Korpimo 2006: <http://www.hs.fi/matka/art-2000004430765.html>. Artikkelii löytyy nyt myös Helsingin Sanomien verkossa olevasta arkistosta.

lun järjestämiseksi kylässä nousivat jo kenttätöidemme aikana ja 2010-luvulla ne näkyivät ainakin osaksi toteutuneen.

Matkailijoiden majoittaminen kyläläisten koteihin muistuttaa modernien käsitteiden mukaan yhteisötaloutta, vaikka kyläläiset eivät tätä näin ajattelisikaan. Yhteisötalous, josta esimerkkinä vaikkapa Airbnb tai Über-taksit, on viime vuosien aikana lisääntynyt, joskin sitä on jossain muodossa ollut aina. Lainaaminen, vaihtaminen, yösjän tarjoaminen ja esimerkiksi toisten auttaminen työnteossa ovat esimerkkejä yhteisötaloudesta, jonka nopealle leviämiselle on syynä teknologisessa kehityksessä ja yhteisöllisyyden arvostamisessa. Yhdistämällä vieraanvaraisuuden ja taloudellisen hyödyn ja näin avaamalla kotiensa ovet turisteille ja näyttämällä tavallista arkielämää Untshon kyläläiset edustavatkin innovatiivisuutta matkailussa. Tällainen pienimuotoinen ja kestävä matkailu parantaa myös alueellista kilpailukykyä ja syrjäseutujen taloudellista kehitystä, mikä ainakin Marinmaan syrjäseudulla on tarpeen. Se vaatii myös yhteisöllisyyttä, joka ensimmäisten kenttätöperiodien aikana näytti tarpeelliselta monelle taloudelle. Näin olemme tutkijoina olleet mukana muuttamassa kenttää ja parantamassa ainakin joidenkin taloudellista tilannetta. Samalla myös ollessamme kiinnostuneita Untshosta ja marien kulttuurista ja arkielämästä, ylpeys ja tietoisuus marien historiaasta, kulttuuriperinnöstä ja identiteetistä kasvoi.

Nähtävyydet esille

Untsho on syrjäinen ja köyhä maalaiskylä Marinmaan reunalla, huonojen tieyhteyksien päässä Marinmaan pääkaupungista Joshkar-Olasta. Kylästä on hyvät yhteydet Tatarstanin pääkaupunkiin Kazaniin, jossa suuri osa kyläläisistä opiskelee tai käy työssä. Kyläläiset ovat myyneet perunoita, hunajaa ja maitoa juuri Kazaniin. Kazan on monin tavoin tärkeä osa kyläläisten verkostoa.¹³

Jo ensimmäisten kesien aikana jotkut kyläläiset kertoivat Untshon lähellä suoritetuista arkeologisista kaivauksista, joiden tuloksena löytyi muun muassa rautakautista esineistöä. Haaveet museosta ja muista matkailijoille tarkoitetuista palveluista olivat kyläläisten mielissä jo silloin. Kotiseutumuseo saatiin rakennettua vasta 2010-luvulla ja tässä työssä auttoi esimerkiksi Ildikó Lehtinen, joka Suomen Kulttuurirahaston kenttätöyöapurahalla antoi ammattiapua ja hankki kirjallisuutta museoon. Museo sijaitsee keskellä kylää, eräällä sivukujalla, mutta lähellä kylähallinnon taloa ja lähettä, joka on elintärkeä kylässä. Kyläläiset haavevat edelleen juomaveden lähteistä – niitä on kaksi – ja he myös huuhtelevat pyykin lähteessä. Museon rakennukset ovat uusia, mutta museoesineet ovat vanhoja ja sinne lahjoitettuja. Museon esittelyssä sen sanottiin olevan eräänlainen elävä museo, sillä museossa olevia esineitä käytetään muun muassa työnäytöksissä ja museoon talletettuja vaatteita käytettiin näytöksissä. Sellaisia meillekin järjestettiin kesällä 2017.

Kylä haluaa matkailijoita, mutta mitä nähtävää kylässä on kotiseutumuseon lisäksi matkailijoille? Jo pelkkä nimi kotiseu-

---

¹³ Ks. Ruotsala 2009, 65–67.

tumuseo kertoo siitä, että se on tarkoitettu myös kotiseudun asukkaille ja sieltä lähteneille. Riittääkö tavallinen arkielämä tai miten kyläläisten arki ja juhla voidaan säilyttää vain heille kuuluvina asioina samalla ottaen matkailijat siihen mukaan? Minkälaisia kompromisseja tehdään vai onko jo vaarana kulttuuriperinnön käyttö pelkästään matkailun resurssina tai kulttuurin omiminen tai jopa väärinkäyttö, kuten asiat ovat esimerkiksi meillä Suomessa tai monissa matkailukohteissa nähtävinä? Yksi tällainen, ulkopuolisista eksoottiselta tuntuva asia on marilainen kansanusko, luontousko ja siihen liittyvät juhlat ja rituaalit sekä uhrilehto, jollainen Untshossa ja joissakin sen lähikylissä on käytössä. Matkailusta on monia esimerkkejä, joissa paikallinen juhla tai rituaali muuttuu ja ehkä myös karnevalisoituu matkailijoiden huomattessa sen ja osallistuessa siihen vaikka vain katsojina. Miten esimerkiksi Untshon uhrilehto ja siellä vietettävät uhrijuhlat säilyvät vain kyläläisten omina tapahtumina? Tällaisia ongelmia ei toistaiseksi ole vielä aiheutunut, mutta miten käy jos matkailu kylään lisääntyy?¹⁴ Tähän ei käsittääkseni ole vielä pelisääntöjä, joskaan ei myöskään esimerkkejä kulttuurin väärinkäytöstä. Esimerkiksi vieraillessani Untshossa Kalevalaisten Naisten Liiton ryhmän kanssa kesällä 2017, ei vieraille kerrottu kylän lähellä sijaitsevasta uhrilehdosta eikä heitä siellä käytetty. Aiemmin kesällä 2002 kenttätöryhmällemme tehtiin selväksi uhrilehdossa käyttäytyminen ja paikallinen uhripappi järjesti meille sinne tutustumiskäynnin.

Itse osallistuin Petron päivän uhrijuhlaan kesällä 2005 kyläläisten kutsusta, joten järjestin kenttätömatkani juuri uhri-

---

14 Kulttuuriperinnöstä matkailusta ks. esim. Tauschek 2009, 165–172.

juhlan ajaksi. Kylän pyhässä lehdossa pidetyissä uhrijuhlissa oli kyläläisten lisäksi muun muassa joshkarolalaisia marilaisia poliitikkoja, älymystöä ja toimittajia, mutta myös ulkomaisia toimittajia ja vieraita, kuten erään suomalaisen seurakunnan edustajia ja erään vaimoja välittävän yrityksen pohjoisamerikkalainen asiakas. Uhrijuhlasta tehtiin televisiolähetystyksiä ainakin yhdysvaltalaiselle kanavalle.

Kesällä 2017 näki selvästi, miten nähtävyyksiä oli yritetty ajatella matkailijoiden näkökulmasta. Kylän keskellä sijaitsevasta myllystä oli tehty yksi käyntikohde. Mylly oli Peredovikin omistama ja myllärinä toimi Peredovikilta palkkaa nauttiva mies, joka käytti meitä myös toisessa kohteessa. Muutaman kilometrin päähän kylästä, tuuliselle aukealle oli kylästä siirretty tuulimylly ja sen viereen viimeisteltiin pajarakennusta. Sekin oli rakennettu matkailijoita silmällä pitäen tarkoituksena pitää työnäytöksiä. Tällä Shora-joen lähellä sijaitsevalla paikalla oli tehty aiemmin mainitsemiani arkeologisia kaivauksia.

Tutkittavista hyviksi tutuiksi ja ystäväksi

Tutkimuseettiset kysymykset ovat olennainen osa työtä riippumatta tutkimuskentän sijainnista. Toki ne poikkeavat toisistaan riippuen tutkimuksesta, sen teemasta ja tavoitteista, valituista aineiston hankintatavoista ja kentästä. Mutta kun teemme tutkimusta ”elävien ja samaa ilmaa hengittävien” ihmisten parissa joudumme panemaan itsemme alttiiksi sekä kentällä että myös kenttätöön päättymisen jälkeen tutkimuksen ollessa valmiina ja

julkaistuna. Tutkimuksemme alussa vuonna 2002 Peredovikin kollektiivitalan silloinen puheenjohtaja oli kyläläisille kertonut lyhyesti meidän olevan tutkijoita. Silti jokaista haastateltavaa tai kenen kanssa olin kylässä juttusilla, kiinnosti nimenomaan miksi tämä kylä oli valittu ja mitä merkillistä tutkittavaa täällä on. Henkilökohtaisissa kontakteissa taustojen selvittäminen ja kysymyksiin vastaaminen oli helppoa ja saatoimme myös tuolloin oikoa mahdollisia kielellisiä väärinkäsityksiä, joita kyläläisille oli muiden tai kollektiivitalan johtajan puheista tullut. Tietysti kyläläiset puhuivat keskuudessaan meistä, enkä voi tietää, mitä kaikkea näissä keskusteluissa käytiin läpi.

Ystävyyssuhteet kentällä ovat aina olleet tärkeä osa etnologien työssä riippumatta siitä, missä heidän tutkimuskenttensä sijaitsevat. Viime vuosina on yhä enenevässä määrin korostettu tiedon palauttamista tutkimuskentälle, kanssatutkijoiden roolia ja vuorovaikutusta tutkijan ja kentän välillä. Sosiaalinen media on tässäkin tärkeässä roolissa. Sosiaalinen media asettaa tärkeitä eettisiä kysymyksiä, sillä sen roolia ei voi vähätellä nykypäivänä. Myös pienet, perifeerisilta tuntuvat maaseutukylät, kuten Untsho, ovat mukana tiedon valtateillä. Esimerkiksi osa haastateltavista tai kyläläisistä on ryhmäläistemme Facebook-kavereita ja osa kyläläisistä on myös vierailut Suomessa. Sosiaalinen media ja muu uudenlainen kommunikaatioteknologia ovat tulleet tärkeäksi osaksi tutkimuskenttää ja osaltaan hämärtäneet entisestään kentän rajoja, vaikka tapa käsittää kenttä on muutenkin – esimerkiksi aineiston käsittelyn ja kirjoittamisen vuoksi – muuttunut. Näin kentän rajat himmenevät ja kenttätyö jatkuu kotona ja työhuoneissa. Miten etääntyä, joka on etnografiassa perusolettamuksia,

kun sosiaalisia suhteita tutkittavien kanssa pidetään yllä matkapuhelimen, tekstiviestien, Facebookin tai vaikkapa Skypen avulla? Niiden avulla myös yhteydenpito kenttään ja sieltä saatuihin ystäviin sujuu helpommin kuin aiemmin, jolloin kirjeiden kulku kesti, eikä niiden tai korttien perillemeno itänaapurissa ollut niin varmaa.

Kuten edellä kirjoitin, ovat ystävyysuhteet kentällä asia, johon jokainen kenttätöntekijä törmää. Ystävyysuhteet ovat osa inhimillistä toimintaa, eikä tutkija voi, eikä saa, asettua niiden ulkopuolelle kentällä. Esimerkiksi Helmi Järviluoma kirjoittaa, että vaatimus ettei tutkija saisi käyttäytyä kuin ystävä, on syytä kyseenalaistaa. Tähän Untshon tapauksessa liittyvät myös kylästä lähtö ja paluu. Koska jätämme kentän tutkimuskenttänä, pysykö se aina meidän mielissämme tutkimuskenttänä, mikä on sen primäärinen tavoite, kuten meille on opetettu? Tuleeko tutkittavista ystäviä ja saako vai voiko ystäviään tutkia? Aiemmin etnologiasa on varoitettu kenttätutkijoita tiiviistä ystävyysuhteista tutkittavien kanssa, mutta nykyään tällaiset varoitukset voi jättää huomiotta. Se, miten ystäviin suhtaudutaan, pätee myös kenttätöyssä, jossa yleensä ollaan tavallista varovaisempia. Kentällä luodut ystävyysuhteet pikemminkin auttavat meitä kenttätöissä kuin ovat siellä esteenä.¹⁵

Käydessäni kentällä vuosina 2015 ja 2017 kävin tapaamassa tiettyjä henkilöitä, joita olin tavannut jo aiemminkin. Tiesin heidän myös odottavan minun vierailuani. Olin myös valmistautunut vierailuun tuomalla heille tai heidän lapsenlapsilleen Suomesta

---

15 Ks. esim. Järviluoma 2010, 247–251; Hastrup 1987, 95–98; Minniyakhmetova 2012, 111–116.

tuliaisista. En tiedä odottivatko he tuliaisista, mutta Venäjällä lahjojen antaminen ja saaminen on tärkeää¹⁶. Tuliaisten tai lahjojen antaminen ja myös vastaanotto ovat sosiaalisesti tärkeitä asioita, joihin Venäjällä on totuttava. Mitään ”sääntöjä” haastattelujen korvaamisesta lahjalla tai tuliaisilla ei oikeastaan ole, vaan jokainen toimii omien sääntöjensä mukaan, miten kulloinkin tuntuu sopivalta riippuen luonnollisesti myös ajasta, alueesta ja paikasta. Neuvostoliiton aikana tutkijat toivat tai lähettivät elintarvikkeita tai muita tärkeitä esineitä.¹⁷

Mikäli Suomesta tuodut tavarat – esimerkiksi teepaketit tai Turusta kertovat venäjänkieliset ilmaiset matkaoppaat – loppuivat, kylän kaupasta saattoi ostaa suklaata tai teetä. Jos kuvia lupaa lähettää, niin lupaus on myös toteutettava. Ensimmäisillä kerroilla otin paljon kuvia ja lupasin lähettää niitä takaisin. Osa kuvista on julkaistu myös Ildikó Lehtisen toimittamassa kirjassa, jonka julkaisutilaisuuteen Untshosta matkusti neljä kyläläistä haastateltavaa ja Marin tutkimuslaitoksen tutkija. Sekä kirjan julkistamistilaisuudessa että jälkeenpäin kyläläiset kertoivat kirjan julkaisemisen kuvineen ja myös niittymarin kielellä olleen erittäin tärkeää. Kirja onkin ollut kunniapaikalla kylän kirjastossa.

Rajat ovat monella tavalla mielenkiintoisia ja moninaisia. Sekä Suomen että Marinmaan välillä on myös taloudellinen raja eivätkä kyläläiset juuri matkusta Suomeen. Eräs kylästä kotoisin oleva

---

16 Ks. esim. näyttely hallitsijoille annetuista lahjoista Neuvostoliitossa ja niistä tehdyn näyttelyn kommentointia Ssorin-Chaikov 2013. Ks. myös Lehtinen 2011.

17 Tästä on paljon esimerkkejä venäläisillä ja Venäjällä tutkimusta tehneillä kollegoillani. Olin jo väitöskirjassani pohtinut lahja-järjestelmän monimutkaisuutta, ks. Ruotsala 2002b, 38. Lahjoista on kirjoitettu etnografisissa tutkimuksissa, ks. esim. Kerttula 2000, 143. Ks. tarkemmin esim. Lebeneva 1998, 104–174; Zdravomyslova & Voronkov 2002, 49–51.

nuori mies on käynyt muutaman kerran Suomessa ja sekä minä että kaksi muuta kenttätöissä ollutta olemme majoittaneet häntä. Untsholaisten vieraiden majoittaminen on toisaalta ollut velvollisuus, mutta samalla se on tuonut myös tuulahduksen kaukaiselta kentältä. Hänelle oli itsestään selvää, että hänet majoitetaan ja onneksi ajankohta oli sopiva.

Kun haastateltavat muuttuvat ajan kuluessa tutkittavista ystäviksi, kentältä lähtö on tällöin paljon vaikeampaa. Sen olen huomannut myös tässä Untshoa koskevassa tutkimuksessa. Kenttä sijaitsee kaukana, enkä sieltä lähtiessäni tiedä, tapaanko heitä enää koskaan tai milloin pääsen uudestaan käymään kylässä. Yhteydenpitoa helpottavat nykyiset viestintäteknologian ja sosiaalisen median laitteet.¹⁸ Sekä haastateltavat että kenttätöntekijät ikääntyvät. Se on luonnollista, mutta myös surullista. En tiennyt kesällä 2015, että tapaisin esimerkiksi Elizavetan silloin viimeisen kerran.

Ystäviä on myös helpompaa ja eettisesti oikeutetumpaa käyttää kanssatutkijana vaikkapa keskusteltaessa tai kirjoitettaessa kielitaidon merkityksestä tai käytöstä, kuten erityisesti olen tehnyt Tornion–Haaparannan kaksoiskaupungin arjen ylirajaisuutta koskevassa tutkimuksessani.¹⁹ Venäjän poliittinen, sosiaalinen ja taloudellinen kehitys vaikuttaa myös kenttätöihin, mutta esimerkiksi politiikasta keskusteleminen haastateltavien kanssa ei ole kuulunut tutkimukseeni, eikä sitä ole otettu puheeksi. Kahdena viime kertana majapaikkani isäntä, Grigori Aleksejevitsh, joka muutenkin oli kiinnostunut politiikasta, halusi keskustella

---

¹⁸ Järviluoma 2010, 252–253.

¹⁹ Ruotsala 2017, 265.

kanssani muun muassa siitä, mitä suomalaiset ajattelivat Venäjän nykyisestä presidentistä. Muistan, että mietin kuumeisesti, mitä vastaisin hänelle ja miten pystyisin selittämään sen huonolla venäjäntaidollani. Olin tyytyväinen, että pystyin kertomaan hänelle asiasta paljastamatta omaa mielipidettäni, vaikka sanattoman kommunikaation perusteella olimme nähtävästi molemmat samaa mieltä nykyisestä menosta Venäjällä.

Paluu Untshoon

Muun muassa Thomas Hylland Eriksen²⁰ on kirjoittanut viime vuosina yhä nopeampaa vauhtia eteenpäin menevästä maailmasta ja sen muutoksista. Globalisaatio, ylijärjestyminen ja muut vastaavat prosessit muuttavat ympäristöä, jossa ajan ja paikan tihentyminen, välimatkojen vähentyminen modernin laitteiden ja tietotekniikan ansiosta tuntuvat toimivan silmänräpäyksessä. Myös matkailu on yksi esimerkki tällaisista muutoksista. Ne kaikki muuttavat myös kenttää ja kenttätöitä sekä tutkijan suhdetta kenttäänsä.

Olin pyrkinyt seuraamaan Untshon kylää ja sen tapahtumia niiden kymmenen vuoden aikana, jolloin en kylässä käynyt. Kuitenkin jo aiemmin kerroin, kenttätöittemme saavutuksista kertovan teoksen julkaisemisen aikana saimme Untshosta vieraita ja kuulin tarkemmin kylän tapahtumista.²¹ Minulla itselläni ei ole ollut niin hyviä mahdollisuuksia yhteydenpitoon untsholaisten

20 Hylland Eriksen 2016; Ks. myös Kaschuba 2004.

21 Lehtinen 2009.

kanssa kuin esimerkiksi M.A. Castrénin seuran puheenjohtajana vuoteen 2013 asti toimineella Ildikó Lehtisellä, joka on tehnyt kenttätömatkoja usein senkin jälkeen Venäjälle. Olin usein miettinyt palaamista kylään, mutta matkan järjestäminen tuntui aina olevan hankalaa, sillä tein tutkimusta muualla. Kun Kazanissa, kahden tunnin matkan päässä kylästä olevassa kaupungissa järjestettiin vuonna 2015 kongressi, pääsin vihdoinkin käymään kylässä Kazanissa asuvien untsholaisten, työssäkävyn miehen ja kahden opiskelijapojan mukana. En tuntenut heitä silloin, vaan kaiken järjesti entinen marin kielen opettajani Larisa, joka aikoinaan asui Turussa kolme vuotta, ja jonka kanssa olen ollut Facebook-kaveri jo vuosien ajan.

Kesäkuussa 2015 iltamyöhällä Untshoon saapuessani kaikki näytti aluksi aivan kuin en olisi sieltä koskaan lähtenytkään. Toisaalta kylä oli kokenut valtavia muutoksia, mutta toisaalta kylä vaikutti siltä, kuin olisin ollut siellä eilen. Näin olin kirjoittanut matkapäiväkirjaani: ”Maisema oli avaraa ja kaunista ja maasto oli tuttua edellisiltä Marin matkoilta, tunsin palaavansa kylään, yhteen sielun maisemista. Kylä näytti aivan entiseltä, mutta paljon oli myös muuttunut. Olivatko muutokset tapahtuneet pikemminkin portin sisäpuolella kuin ulkopuolella, koko kyläkuvassa? Auto ajoi ohi kylän keskusaukion, sen päätietä pitkin vielä ohi kauppojen, kirjaston ja kylähallinnon pitkin Jefremovaa erään kauniisti koristellun talon eteen, toinen opiskelijapojista avasi portin ja sanoi: ’Tässä se nyt on, minun koti’. Olimme saapuneet Nadjan taloon, toisen opiskelijapojan kotiin, jossa myös minun oli tarkoitus yöpyä. Autonkuljettaja oli myös kotoisin tästä talos-

Kuva 3. Untshon kotiseutumuseolla oli vierailumme kunniaksi työnäytöksiä.
Kuva: Helena Ruotsala.

ta, sillä hän oli tämän opiskelijapojan eno.”²²

Kylässä viettämäni aika oli tupaten täynnä ohjelmaa. Sen olivat järjestäneet sekä Larisa, joka oli kertonut toiveeni, keitä halusin tavata kylässä, että kylässä aiemmin tapaamani Marina, joka asui majapaikkani naapurustossa ja oli jo odottamassa saapumistani. Ehdin tavata juuri ne kyläläiset, jotka olinkin halunnut tavata ja kertoa heille muiden kenttätyöryhmäläisten kuulumiset. Osa opiskelijoista, puheliaimmat, venäjää taitavat ja ryhmän ainoa miespuolinen jäsen, olivat erityisesti jääneet kyläläisten mieliin. Opiskelijoiden nykyisestä elämästä, kuten työpaikasta, avioliitosta ja lapsista oltiin kiinnostuneita. Kenttätöissä olleet opiskelijat

²² Kenttätyömuistiinpanot kesältä 2015; Ks. myös Ruotsala 2015. Enon nimi on Evgenij.

ovat osa kylän ja kyläläisten menneisyyttä, ja se tuli keskusteluis-
sa usein esille.

Aamiaisen jälkeen – jo ennen kahdeksaa – lähdin naapurin
Marinan kanssa ensimmäiseen kyläpaikkaani. Hän oli edellisenä
päivänä varmistanut, että niissä paikoissa ollaan kotona. Ensimmäisessä paikassa, Anisinin luona, näytti siltä, kuin aika olisi todella pysähtynyt. Talo sisustuksineen näytti aivan samalta kuin aiemmin, vain kesää viettävä lapsenlapsi oli vaihtunut; kymmenen vuotta sitten oli poika, nyt siellä vietti kesää viisivuotias tyttö. Toisen aamiaisen ja keskustelun jälkeen lähdimme Elizavetan luo, mutta Anisina lapsenlapsineen halusi näyttää meille kylän tähän päähän rakennetun lähteen, sillä vesi on tärkeää kyläläisille. Kenttätöyön aikana lähde oli ilman sen ympärille nyt tehtyä rakennusta ja tämän näyttämällä Anisina halusi kertoa kylässä tapahtuneista pienistä uudistuksista.

Osa kylän taloista oli aivan samannäköisiä kuin aiemmin, osaa oli korjailtu ja varusteltu. Muutamista näki selvästi, miten raha liikkui. Osaa taloista ei voinut oikein sanoa kauniiksi, sillä kun niitä oli rakennettu tai korjattu lisäämällä kerroksia tai muita osia, ne olivat samalla kadottaneet mittasuhteensa. Osassa portit, ovet ja ikkunat olivat kauniisti koristeltuja, osaa taloja ”kaunistivat” satelliittilautaset. Myös internet toimi kylässä. Matkapuhelinhan toimi kylässä jo kymmenisen vuotta sitten, mutta ei ensimmäisillä kenttätöykerroilla. Käynnin lopuksi emäntäni Nadja halusi vielä esitellä minulle verkosta kotiseutumuseota, koska se oli ollut kiinni käydessäni siellä kesällä 2015.

Päästessäni elokuussa 2017 käymään kylässä Kalevalaisten Naisten Liiton ryhmän mukana muutamissa tilaisuuksissa tuli

esille, että olin kyläläisille ”meidän Helena”. Kyläläiset olivat omineet meidän ryhmäläiset omakseen ja kyläläiset tuntuivat tietävän jopa sen, keitä olin aiemmin haastatellut ja keitä heistä olin nyt tavannut. Helmi Järviluoma kertoo esimerkin hieman vastaavanlaisesta tutkijan omimisesta. Hän ei kuitenkaan kerro esimerkissä itsestään.²³

Lopuksi

Nämä kaksi vierailua kaikessa lyhykäisyydessään ovat myös hieno osoitus Venäjällä toimivien verkostojen voimasta. Tunsin toki en tuudestaan osan kyläläisistä ja Larisan, joka taas puolestaan tunsin Nadjan, koska oli opiskellut tämän sisaren kanssa ja myös käynyt tämän luona pari vuotta sitten. Nadjan luona tunsin olevani melkein kuin kotonani, vaikka en häntä ollutkaan kenttätöissä ollessani tavannut.

Toivottavasti voin palata tuonne kentälle aiemmin, kuin mitä edellisistä kerroista oli kulunut. Tunsin, että oloni kentällä ei ollut unohtunut kyläläisiltä. Yhteiset hetket muistuiivat mieleen katsomistamme valokuvista ja muisteluista, joita vuodetkaan eivät olleet vieneet mennessään. Tällaista etnologien kokemaa ystävyyttä voi vain muistella. Ja palata uudestaan kentälle, josta on oikeastaan tullut myös vierailukohde ystävien luona.

---

23 Järviluoma 2010, 241.

LÄHTEET

- Fingerroos, Outi et al. 2017. Yhteiskuntaetnologia – arkinen mutta kriittinen katse maailmaan. – Outi Fingerroos, Maija Lundgren, Sanna Lillbroända-Annala & Niina Koskihaara (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*, 7–26. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hastrup, Kirsten 1987. Fieldwork among friends: ethnographic exchange within the Northern civilization. – Anthon Jackson (ed.) *Anthropology at home*, 94–108. London: Tavistock Publications.
- Heikkinen, Kaija 2006. *Metsänpelko ja tietäjänaiset. Vepsäläisnaisten uskonto Venäjällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hylland Eriksen, Thomas 2016. *Overheading. An Anthropology of Accelerated Change*. London: Pluto Press.
- Jevsejjev, Timofej 2002. *Tseremissien rakennukset*. [Ilidkó Lehtinen (toim.)] Suomalais-Ugrilaisen Seuran kansatieteellisiä julkaisuja XII:2. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Johdanto 2015. – Jaana Kouri (toim.) *Askel kulttuurien tutkimukseen*, 15–34. Scripta Aboensia 3. Turku: Turun yliopisto, Folkloristiikan, kansatieteen ja uskontotieteen oppiaineet.
- Järviluoma, Helmi 2010. Podetko ystävyttä? Etnografia ja biofilian haaste. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*, 234–257. Joensuu: Suomen Kansantietouden Seura.
- Kaschuba, Wolfgang 2004. *Die Überwindung der Distanz. Zeit und Raum in der europäischen Moderna*. Frankfurt/M: Fischer.
- Kerttula, Anna 2000. *Antler on the sea. The Yup'it and Chukchi of the Russian Far East*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Korpimo, Riitta 2006. Täsmämatka eiliseen. Suomalaisserkut ovat Marinmaan matkailun ensimmäiset asiakkaat – ja ainoat. *Helsingin Sanomat* 7.10.2006.
- Ledeneva, Alena V. 1998. *Russia's Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange*. London: Cambridge University Press.

- Lehtinen, Ildikó 1985. *Timofej Jevsevjevsn ethnographische Sammlungen über die Tscheremissen. Suomalais-ugrilaisen Seuran Kansatieteellisiä julkaisuja XII:1*. Helsinki: Museovirasto & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Ildikó (toim.) 2009. *Valkoisen jumalan tyttäret. Marilainen nainen ja modernisaatio*. [teksti myös marin kielellä] Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Ildikó 2011. Lahja jumalille. Marilainen pyyheliina. – Aila Nieminen, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Katriina Siivonen (toim.) *Aineen taikaa. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Ethnos-toimite 15, 137–158. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1336. Helsinki: Ethnos ry & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtinen, Ildikó 2015. Cleanliness as a part of Mari Identity. Body-identity-society. – *Acta Ethnographica Hungarica* 61, 2, 335–348. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Minniyakhmetova, Tatiana 2012. The "Moral Codex" of a researcher as a bearer of culture. – *Traditiones* 41(1)/2012, 111–116.
- Ruotsala, Helena 2002a. Miksi Marinmaalle? – *Informaatio* 2/2002: 2.
- Ruotsala, Helena 2002b. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ruotsala, Helena 2003. Marilainen kylä tiloina ja paikkana. – Helena Ruotsala (toim.) *Meiltä ja maailmalta. Omistettu professori Pekka Leimulle hänen täyttäessään 60 vuotta 5.12.2003*. Scripta Aboensia 2, Ethnologica, 131–145. Turku: Turun yliopisto, kansatiede.
- Ruotsala, Helena 2008. "Let the Earth be Light upon you": Remembering the Dead in a Meadow Mari Village. – Evy Johanne Håland (ed.) *Women, Pain and Death. Rituals and Everyday Life on the Margins of Europe and Beyond*, 63–85. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Ruotsala, Helena 2009. "Naisilla on valta kotona, mutta mies on kuitenkin perheen pää." Naisten tilat marilaisessa kylässä. – Ildikó Lehtinen 2009

- (toim.) *Valkoisen jumalan tyttäret. Marilainen nainen ja modernisaatio*. [teksti myös marin kielellä], 44–78. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Ruotsala, Helena 2015. Paluu kentälle. – *Hiiskuttua* 2/2015, <http://hiiskuttua.utu.fi/2015/11/paluu-kentalle/>
- Ruotsala, Helena 2017. Meänkieli herättää tunteita – mistä kentän kielivalinnat kertovat. – Outi Fingerroos, Maija Lundgren, Sanna Lillbroända-Annala & Niina Koskihaara (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*, 265–289. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ssorin-Chaikov, Nikolai 2013. Gift/Knowledge Relations at the Exhibition of Gifts to Soviet Leaders. *Laboratorium* 5(2): 166–192, <http://www.soclabo.org/index.php/laboratorium/article/view/337/850>
- Stolyarova, Guzel et al. 2016. *Traditions and Transformation. The Ritual Year 11. The Yearbook of SIEF*. Kazan & Moscow: SIEF Working Group of the Ritual Year.
- Tauschek, Markus 2013. *Kulturerbe. Eine Einführung*. Berlin: Reimer Verlag.
- Vesainen, Elina 2005. *Marilainen kukkajuhla ja sen merkitys yhteisöllisyyden ja paikallisuuden ilmentäjänä Shorunzhan kylässä*. – Julkaisematon pro gradu -tutkielma, folkloristiikka, Turun yliopisto.
- Zdravomyslova, Elena & Voronkov, Viktor 2002. The Informal Public in Soviet Society: Double Morality at Work. – *Social Research* 69(1): 49–69.

JAKAMINEN: TIEDON SILOT JA VASTAVUOROISUUDEN VÄYLÄT

VALLAN, VAIKUTTAVUUDEN JA VUOROVAIKUTUKSEN KENTÄT

Maija Mäki ja Päivi Roivainen

Sanotaan, että tieto on valtaa. Tässä kirjan toisessa osiossa osallistavuus ja osallisuus näyttäytyvät erilaisten kulttuuriperintöprosessien kautta. Osallisuuden eri muodot konkretisoituvat artikkeleissa vuorovaikutuksen, vallan ja vaikuttavuuden käsitteiden avulla. Kulttuuriperintötiedon tuottaminen ja jakaminen ovat perinteisesti olleet kulttuuriperintöammattilaisten käsissä, jolloin myös valta määritellä kulttuuriperinnön sisältöjä ja arvoja on ollut institutionaalista, jopa ”norsunluutornilta” näyttävää ja tuntuvaa vallan käyttöä. Samalla kansatieteen ja kansatieteilijöiden sekä museoalan ja museoalan ammattilaisten välinen suhde on ollut kiinteä. Kansatieteilijät ovat työllistyneet ja työllistyvät nykyäänkin hyvin museokentälle. Näin tieteenhistorialliset kehityskaaret ja museoalan muutokset ja kehitys ovat kulkeneet samankaltaisiin suuntiin. Tässä ajassa keskustellaan toisaalta soveltavan ja osallistavan etnologian tavoista olla **vuorovaikutuksessa ja**

dialogissa kentän kanssa¹, toisaalta taas **osallistavasta ja yhteiskunnallisesti vaikuttavasta** museotyöstä². Parhaimmillaan nämä keskustelut risteävät, lomittuvat ja välittyvät toinen toisilleen.

Museoiden arkipäiväinen työ ei kuitenkaan välttämättä edellytä tai houkuttele osallistumaan teoreettiseen tai analyttiseen keskusteluun, kun päivät täyttyvät käytännöllisistä ja hallinnollisista tehtävistä. Kokoelmien luettelointia, valokuvausten järjestämistä, pakkauslaatikoita, silkkipaperia ja kuplamuovia, mielipide-eroja näyttelygraafikon ja valaistussuunnittelijan kanssa. Vitriinilasit saapuivat vihdoinkin, mutta ne ovat väärän kokoiset, vaikka mitat otettiin kahdesti. Välillä täytyy pysähtyä miettimään osuvia asiasanoja ja kulttuuriaineistojen ontologioita, sekä ennen kaikkea museon toiminnallista strategiaa – ja hei, voisitko tehdä huomiseen mennessä pienen tekstin museon Facebook-sivuille, ihan pienen, lyhyen, kevyen? Kaiken tämän keskellä yliopistojen tekemään tutkimukseen liittyvät teoreettiset näkökulmat saattavat tuntua korkealentoisilta ja todellisuudesta irrallisilta. Osallistavuuden tematiikka on kuitenkin läsnä myös jokapäiväisessä museotyössä – niissä lukuisissa arkisissa kohtaamisissa, joita jokaisen museoammattilaisen työpäivään sisältyy. Yleisö on läsnä kaikessa; välittömässä kommunikaatioyhteydessä näyttelytoiminnassa ja pedagogisessa työssä, mutta monin tavoin myös esimerkiksi kokoelmien hallinnassa ja tallennuksessa. Tämän osion artikkeleissa museoalan ammattilaiset avaavat museo- ja kulttuuriperintötyön arkea osallisuuden ja vuorovaikutuksen näkökul-

---

1 Esim. O'Dell & Willim 2011; Hämeenaho 2014, 26; Lehtonen 2016, 29–30.

2 Esim. Simon 2010.

mista. Käytännönläheinen museografia³, soveltava museologia, on erottamaton osa jokapäiväistä museotyötä. Millaista asiantuntijuutta ja millaista asianosaaisuutta nykyhetken kulttuuriperintötyö pitää sisällään? Hierarkkisten ja institutionaaliseen valtaan rakentuvien toimintamallien mureneminen on ollut tervetullut ja väistämätön muutos alalle, mutta millaisia toiminnan muotoja on syntynyt entisten tilalle? Mitä tarkoitamme, kun puhumme yhteisöllisestä tiedontuottamisesta tai kansatutkijuuudesta?

Aineeton ja aineellinen kulttuuriperintö ovat toisiinsa kietoutuneina läsnä näissä artikkeleissa, jotka käsittelevät osallistuvaa kulttuurintutkimusta sekä vuorovaikutteista ja yhteisöllistä tiedon tuottamista museokentällä. Suvun lapsuusmuistot tai suvun kasviperintö rakentuvat kohtaamisten, kuuntelemisen ja keskustelujen kautta tuottaen tietoa, joka on tehty yhdessä ja usein lähtökohtaisesti yhteisön esille tuomasta kiinnostuksesta ja tarpeista lähtien. Yhteisö voi olla hyvinkin voimakkaasti osa esimerkiksi museotyön arkea; se saattaa tallentaa itsenäisesti ja samalla yhdessä museoammattilaisten kanssa luoden omien tarpeidensa mukaista kulttuuriperintöä. Yhteisö saattaa siis ottaa tai sille voidaan antaa valtaa päättää oman kulttuuriperintönsä tulevaisuudesta. Museo tai tutkimushanke voi tällöin toimia alustana ja foorumina yhdessä tekemiselle, luovalle yhteistoiminnalle. Usein nämä prosessit jäävät kuitenkin sanoittamatta ja auki kirjoittamatta. Tässä osiossa esille nostettua lapsuuteen liittyvää muistelu leimaa se, että lapsuusmuistot ovat yhtä aikaa sekä yksityisiä että yhteisöllisesti jaettuina⁴. Tutkijoiden ja tutkimuskohteen, yh-

3 Museografiasta ja museologian vaiheista, ks. Viikuna 2007, 46–47.

4 Ks. Korkiakangas 1996.

den suvun muistitietoaineisto, on tuotettu yhteisöllisen tiedon tuottamisen prosessissa.

Samalla tavoin artikkelien museokohteissa, Rauman merimuseossa ja K.H. Renlundin museossa, on avointen ja osallistavien prosessien avulla rakennettu pitkäjänteisiä ja kulttuurisesti kestäviä yhteistoiminnan muotoja. Yleisöjen ja ihmisten osallisuutta heidän oman kulttuuriperintönsä esiin nostamisessa on korostettu tutkimuksessa ja käytännön museotyössä erityisesti viime vuosikymmenen aikana. Etenkin museoiden pedagogisessa työssä tärkeänä ohjenuorana on toiminut museologi Nina Simonin vuonna 2010 julkaistu teos *Participatory Museum*⁵, jossa nostetaan esiin yleisöjen ja museoita ympäröivien yhteisöjen osallisuutta museoiden merkitykselliseksi tekemisessä. Suomessa museot ovat tarttuneet myös ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin; esimerkiksi 2016–2017 Turvapaikkana museo -hankkeessa 15 suomalaista museota tarjosi vapaa-ajan toimintaa Suomeen saapuville nuorille turvapaikanhakijoille⁶. Museovirasto taas koordinoi aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelmaa 2016–2018, mikä liittyy Suomen vuonna 2013 ratifioimaan Unescon yleissopimukseen aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta. Sopimusta toteutetaan verkostomaisena toimintana elävän perinnön ringien avulla. Elävän perinnön wikiluettelossa yhteisöt voivat esitellä omaa aineetonta kulttuuriperintöään. Elävän perinnön kansalliseen luetteloon valittiin 52 kohdetta vuonna 2017.⁷ Museonäyt-

5 Simon 2010. Ks. myös esim. Runnel & Pruulman-Vengerfeldt 2014.

6 Helinä Rautavaaran museon koordinoima Turvapaikkana museo -hanke: <http://helinamuseo.fi/turvapaikkana-museo/> (10.3.2018).

7 Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta ja sen toteutuksesta Suomessa: <http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/toimeenpano-suomessa> (10.3.2018).

telyjen tai muun museotoiminnan ideoinnin ja konseptoinnin yhteydessä on jo yleistä ottaa suunnitteluprosessiin mukaan erilaisia sidosryhmiä, asiantuntijoita ja yleisöjä. Uuden Kansallisen, vuonna 2019 järjestetyn Kansallismuseon uuden lisärakennuksen arkkitehtikilpailun ensimmäisen vaiheen yhteydessä kuka tahansa voi osallistua ideointiin ja suunnitteluun tai äänestää parhaita ideoita kilpailun internetsivuilla. On nähtävissä halua ja innostusta yhteisölliseen, osallistavaan ja yhteiskunnallisesti vaikuttavaan toimintaan, myös yhä uudenlaisien toimintamuotojen avulla.

Ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja osallistumisen muotojen havainnoinnin ja analysoinnin ohella nämä artikkelit pureutuvat ei-inhimillisten toimijoiden; kasvien ja esineiden **toimijuuteen ja vaikuttavuuteen**. Kasvit karkailevat, valtaavat ja katoavat ihmiseltä – joko ihmisen toiminnasta johtuen tai siitä riippumatta. ”Puutarhahihminen” pyrkii tulkitsemaan kasvien sielua puutarhaa hoitaessaan luoden samalla sekä kasveille että itselleen merkityksellisen ja monimuotoisen suhteen. Samalla tavoin merkityksellinen suhde saattaa syntyä johonkin esinemaailman edustajaan, tässä tapauksessa ruhnulaiseen villapaitaan. Kasviperinnön kenttä kuten esineellinenkin kulttuuriperintömme on edelleen vahvasti osa auktorisoitua perintödiskurssia⁸, joka kantaa institutionaaliseen asiantuntijuuteen rakentuvaa määrittelyvaltaa. Tässä osiossa kerrotaan keinoista, joilla näitä perintödiskurssien osallistumista hankaloittavia ja estäviä rakenteita ja ajatusmalleja on pyritty kyseenalaistamaan ja murtamaan. Tarvitaan monitieteisyyttä ja osallistavan tutkimuksen keinojen vä-

---

8 Ks. esim. Enqvist 2016.

littämistä ja kehittämistä, mutta myös vuorovaikutuksen kautta rakentuvaa innostusta, avoimuutta ja joustavuutta.

Tieto on valtaa, *Nam et ipsa scientia potestas est*. Sanonnan kerrotaan olevan peräisin englantilaiselta filosofilta Sir Francis Baconilta (1561–1626), jota pidetään myös empirismin, kokemuseräiseen tietoon perustuvan tietoteorian, yhtenä kehittäjänä. Tiedon yhteisöllinen tuottaminen ja jakaminen voimaannuttaa ja vahvistaa siihen osallistuvia tahoja vaikuttaen samalla myös ympäröivään yhteiskuntaan ja yhteisöihin. Samalla yhteisöllinen tiedontuottaminen purkaa myyttiä tiedon omistamisesta ja sen hallintaan liittyvästä vallankäytöstä. Se myös tekee tietoa ja tiedon tuottamisen prosesseja näkyväksi. Kun yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden tavat tuottaa tietoa nousevat esille, syntyy samalla uusia mahdollisuuksia ja näkökulmia tiedon jakamiseen, arviointiin ja uudelleen tuottamiseen. Tämän osion artikkelit pyrkivät avaamaan tätä osallisuuden ja osallistumisen moninaisuutta. Osallistava tai yhteisöllinen tiedontuottaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvästi onnistunutta ja uutta tietoa luovaa, vaan se vaatii jatkuvaa evaluaatiota ja kehittyäkseen myös tutkimusta ja uusia kokeiluja. Kulttuuriperintöalan ammattilaiset joutuvatkin jatkuvasti arvioimaan omaa asiantuntemustaan ja rooliaan tiedon tuottamisen ja sen välittämisen prosesseissa. Asiantuntemus voikin olla kykyä kuunnella ja huomioida erilaisia ihmisiä, ryhmiä ja organisaatiota sekä valmiutta puhua sekä heille että heidän puolestaan niillä kanavilla, jotka asiantuntijalla oman roolinsa ja asemansa vuoksi on käytettävissä. Tällä tavoin määritelty asiantuntemus ei ole tiedon omistamista vaan sen jakamista, mutta valtaa ja vastuuta siihen edelleen sisältyy.

Osallistuminen on merkityksellistä, mutta samoin on merkityksellistä myös sen huomaaminen, ketkä eivät osallistu tai ketkä syrjäytyvät osallistumisen kentiltä tahtomattaan.⁹ Osallisuus ja osallistuminen vaativat useimmiten aktiivista toiminnallisuutta ihmisiltä ja yhteisöiltä itseltään, mutta myös keinoja, taitoja, suhteita ja kulttuurista ”kielitaitoa” toimia yhteistyössä tai edes lähestyä instituutioita tai asiantuntijoita – luottamusta siihen, että omalla toiminnalla tai kulttuuriperinnöllä on merkitystä. Ne, joilla jo on valmiuksia ja toimintakykyä sekä kulttuurisia ja sosiaalisia resursseja, hyötyvät usein tällaisesta osallisuuteen pyrkivästä toiminnasta enemmän kuin ne, jotka ehkä tarvitsisivat muita voimakkaammin näkyvyyttä ja tukea omalle identiteetilleen. Näihin osallisuuden ongelmakohtiin ja osattomuuden kokemukseen syventyminen ja niiden näkyväksi tekeminen on todennäköisesti tulevaisuudessa yhä olennaisempaa kulttuuriperintötyön ammattilaisten ja etnologien työsarkaa.

---

9 Esim. Häyrynen 2018; Waterton & Watson 2011, etnologisia näkökulmia ks. esim. Korkiakangas & Neill 2006. Kriittisiä ja käytännönläheisiä huomioita suomalaisesta yleisötyöstä ja ”ei-kävijöiden” osallistamisesta, Sorjonen & Sivonen 2015; Lindholm 2015.

LÄHTEET

INTERNET-LÄHTEET

Helinä Rautavaaran museon koordinoima Turvapaikkana museo -hanke:
<http://helinamuseo.fi/turvapaikkana-museo/> (10.3.2018).

Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta ja sen toteutuksesta Suomessa: <http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/toimeenpano-suomessa> (10.3.2018).

KIRJALLISUUS

Enqvist, Johanna 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopisto, [http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-2242-1](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN%20978-951-51-2242-1).

Hämeenaho, Pilvi 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentamisesta*. Tutkimus 129. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Häyrynen, Maunu 2018. Cultural Heritage and Participatory Governance. – Anna-Maija Halme, Tapani Mustonen, Jussi-Pekka Taavitsainen, Suzie Thomas & Astrid Weij (eds.), *Heritage is Ours – Citizens Participating in Decision Making*, 12–17. Europa Nostra Finland, <http://www.europanostra.fi/kulttuuriperinto-on-meidan/>.

Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo 2006. Hidden Culture – Concealed, Silenced and Unnoticed. – *Ethnologia Fennica* 33: 3–5.

Lehtonen, Jussi 2016. *Skenaarioita maaseudun palveluista. Kaupat, kirjat, pankit ja postit historiasta tulevaisuuksiin*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C-osa, toim. 429. Turku: Turun yliopisto, <https://www.doria.fi/handle/10024/125357>.

- Lindholm, Arto (toim.) 2015. *Ei-kävijästä osalliseksi – osallistuminen, osallistaminen ja osallisuus kulttuurialalla*. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, <http://www.humak.fi/wp-content/uploads/2015/11/Arto-Lindholm-ei-kavijasta-osalliseksi.pdf>.
- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2011. Composing ethnography. – *Ethnologia Europaea – Journal of European Ethnology* Vol. 41:1: 27–39.
- Runnel, Pille & Pruulman-Vengerfeldt, Pille (toim.) 2014. *Democratising the museum: Reflections on participatory technologies*. Peter Lang Verlag.
- Simon, Nina 2010. *Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.
- Sorjonen, Hilppa & Sivonen, Outi 2015. *Taide- ja kulttuurilaitosten yleisötyön muodot, laajuus ja tuloksellisuus*. Cuporen verkkojulkaisuja 27. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämistäitiö Cupore, <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/hilppa-sorjonen-ja-outi-sivonen-taide-ja-kulttuurilaitosten-yleisotyön-muodot-laajuus-ja-tuloksellisuus>.
- Waterton, Emma & Watson, Steve (eds.) 2011. *Heritage and Community Engagement: Collaboration or Contestation?* [Kirja perustuu: *International Journal of Heritage Studies*, vol. 16 (issue 1–2).] London: Taylor & Francis Group.
- Vilkuna, Janne 2007. Museologian vaiheita. – Pauliina Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57, 44–65. Jyväskylä: Suomen museoliitto.

TIETOYHTEISÖ RAKENTUU, KUN NORSUNLUUTORNI MURENEE

Kristina Ahmas

”Mene museoon” on arkinen sanonta, jolla tarkoitetaan henkilön olevan ajastaan jäljessä. Museokentällä lause on syytä ottaa vakavasti, sillä se kiteyttää museoihin yhdistyviä mielikuvia pysähtyneisyydestä ja jähmeistä tietämisen tavoista. Alan ammattilaiset itse puhuvat toisinaan norsunluutornista, kun he viittaavat museokentälle ominaiseen tapaan sulkea maallikot tai muut ammattiryhmät asiantuntijuuden ulkopuolelle.

Museolaitos ei tässä suhteessa poikkea muista asiantuntija- tai esimerkiksi julkisista organisaatioista, joista monille piirre on tyypillinen. Tällä hetkellä Suomessa käydään keskustelua laajasta tarpeesta purkaa institutionaalisia jäykkyyksiä ja ammatillisia norsunluutorneja jopa siinä määrin, että normienpurkutalkoot on kirjattu osaksi istuvan hallituksen ohjelmaa.

Tarkastelen artikkelissa museoiden toiminnassa tunnistettavia norsunluutornin piirteitä ja haen vastauksia keinoiksi purkaa sen suljetun asiantuntijuuden valtaa. Kun asiantuntijuus avautuu,

se alkaa hyväksyä piirinsä tietämistä myös norsunluutornin ulkopuolelta huolimatta kyseisten henkilöiden statuksesta. Asiantuntijuuden kenttä laajenee ja tiedolla on mahdollisuus muokkautua aiempaa moniulotteisemmaksi.

Käsittelen artikkelissa ensi sijaisesti kohteena olevaa museota osana suomalaista museolaitosta. Koska fokukseni on museoinstituution sisällä tapahtuvissa asiantuntijuuden prosesseissa, hyödynnän lähteinä kansainvälistä kirjallisuutta, koska teemaa ei suomalaisen museolaitoksen sisällä ole tarkasteltu; ylipäänsä sitä on tutkittu poikkeuksellisen vähän. Lisäksi tarkastelutapaani leimaa organisaatiososiologinen näkökulma.

Artikkelini keskeisiä käsitteitä ovat tieteeseen, ammattiasemaan ja instituutioon nojaava suljettu asiantuntijuus ja sen vastakohta avoin asiantuntijuus, joka perustuu pikemminkin sujuvaan vuorovaikutukseen. Lisäksi käsittelen aistihavaintojen varassa rakentuvaa eli esteettistä ymmärrystä, johon etnologi nojautuu tunnistaessaan esimerkiksi esineessä käytettyä materiaalia tai kädenjälkeä.

Artikkelini aluksi osoitan museoille tyypillisiä suljetun asiantuntijuuden toimintatapoja. Sen jälkeen tarkastelen avoimen asiantuntijuuden edellytyksiä ja esittelen siihen sitoutuvan esteettisen näkökulman merkityksen. Lopuksi kuvaan K.H.Renlundin museossa – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseossa osallistavan toimintatutkimuksen keinoin toteutettua prosessia, jonka tuloksena norsunluutorni mureni. Aineistona olen hyödyntänyt museon toiminnallisessa kehittämisprosessissa syntynyttä materiaalia. Se koostuu yksilö- ja ryhmähaastatteluista, kenttäpäiväkirjoista,

institutionaalisista dokumenteista ja kehittämisinterventioiden aineistoista.

Kehittämisprosessin johdosta museossa onnistuttiin luomaan käytäntöjä, joilla tietämisen tapoja avattiin ammattilaisten ja maallikoiden keskuuteen tuottamaan yhdessä museotyön sisältöjä. Museon kumppaniksi rakentui avoin sosiaalinen tietoyhteisö, ETT, jonka avulla avautui pääsy myös etnologian kannalta kiinnostaviin maallikoiden hallinnoimiin sisältöihin laajentamaan museon tietopääomaa. Lisäksi ammattilaisten keskuuteen muodostui uusia tiedon jakamisen keskinäisiä toimintatapoja.

Museon tietämisen ylivalta

Museolaitoksella on perinteisesti vahva asema oman alansa tietäjänä, jonka puitteissa museoammatillisen työn tekijät käyttävät yhteiskunnallista asiantuntijavaltaa. Valta nojautuu alalla toimiville yksilöille sanattomasti myönnettyyn statukseen, joka tekee museoinstituutiosta asiantuntijan¹. Tiedollista valtaa käytetään yleensä neljällä tasolla: ensinnäkin käytetyn kielen varassa sekä toiseksi niin yleistasoisten teoreettisten väittämien kuin monimutkaisen erityistietämyksen kautta. Kolmanneksi toimijat integroituvat niillä akateemiseen institutionaaliseen järjestelmään.² Neljänneksi asiantuntijoilla on tapana pyrkiä meritoitumaan erityisesti yksilöinä, jolloin osaamisen jakamisesta ei näytä muodostuvan toiminnallista prioriteettia. Ammattilaisten kes-

1 Berger & Luckmann 1966; Foucault 1980; Launis 1994; Eräsaari 2002; Haapakoski 2002.

2 Haapakoski 2002, 106–109.

kuuteen mutta erityisesti ammattilaisten ja maallikoiden välille voi sen seurauksena muodostua toimintaa rajaavia ja osaamisia hylkiviä silloja, norsunluutorneja.³

Museossa norsunluutorni viittaa alan ammatillisiin käytäntöihin ja toimintaperinteisiin, jotka koskevat mm. kokoelmatyötä, näyttelytoimintaa, museopedagogiaa, museoarkkitehtuuria ja ammattilaisten asenteita⁴. Näiden kautta ymmärrän museoissa sovellettavan tiedollista ylivaltaa⁵ niin museoammattilaisten keskuudessa kuin suhteessa asiakkaisiin tai ei-ammattilaisiin. Kerroin seuraavassa mitä tarkoitan.

Kokoelmatyön keinoja ovat sekä objektien luettelointi, tietojen tallentaminen, että dokumentointi eli niiden kuvailu. Näillä museo-objekti yhdistetään osaksi suurempaa järjestelmää. Museotaessa objekti tunnistetaan, eristetään ja merkityksellistetään. Objektien kategorisointi liittyy ne valittuun yhteyteen ja niille osoitetaan paikka sekä museokokoelmassa että kulttuurisessa yhteydessä, jonka rajanvedot eivät kuitenkaan ole pysyviä vaan sidoksissa käytettyihin määrittelyihin. Sovellettujen menetelmien voidaan ajatella käyttävän tiedollista ylivaltaa hyläten muut mahdolliset vaihtoehdot tai selitykset.⁶

Dokumentointiin sovellettavia tapoja ovat esimerkiksi taksonominen eli lajien määrittelyyn nojautuva, kronologinen eli aikajärjestyksen mukainen tai typologinen periaate. Niiden kautta toteutuu kurinalaisuus, jossa esine tai teos integroidaan laajemman mekanismin osaksi samalla kun muut järjestelmät vahvistavat

3 Ahmas 2014, 64–65, 140.

4 Ibid.

5 Foucault 1980.

6 Foucault 1980; Häyhä, Jantunen & Paaskoski 2015, 7.

sitä ja toinen toisiaan.⁷ Kokoelmatyön kehittäminen on kuitenkin vahvassa muutosprosessissa, jonka tuloksena on tuotettu mm. suomalainen yhteisöllinen Merkitysanalyysimenetelmä. Se näkee kokoelmat enemmän ymmärryksen tuottamisen instrumentteina kuin lopputuloksena. Sille luonteenomaista on moniäänisyys, merkitysten arviointi ja mahdollisuudet uudelleentulkintoihin.⁸

Näyttelytoiminta taas voidaan nähdä museon kurinalaisena tapana esittää kokoelmaesineitä yhden kulttuurin näkökulmasta tavoitteena voittaa yleisö puolelleen⁹. Monissa tapauksissa historiassa museoilla on ollut keskeinen rooli muun muassa kansallisen identiteetin muotoutumisessa, kun ne ovat valitusta näkökulmasta nostaneet esiin kyseisiä tavoitteita tai ideologioita edustavia esineitä tai niitä vahvistavia sisältöjä. Näissä tapauksissa kokoelmaobjekteja hyödynnetään tarinallisesti, jolloin tietyt teemat määrittelevät objektit osiksi valittuja kertomuksia. Tavoitteena voi olla saman mielisyyden, jolla pyritään esimerkiksi vahvistamaan kansallista tarinaa ja auttamaan yleisöä löytämään oma paikkansa sen osana. On kuitenkin muistettava, että museo sinänsä on abstrakti toimija, jolloin valintoja tekevät ja tiedollista ylivaltaa käyttävät yksittäiset museoammattilaiset.¹⁰

Museopedagogian tai yleisötyön tavoitteena on Duncanin¹¹ mukaan kasvattaa laajasta yleisöstä museon asiakkaita, jotka sitoutuvat museon pelisääntöihin suorittaakseen museon tuotamia rituaaleja. Rituaaleilla tarkoitetaan sekä museon käy-

7 Foucault 1980, 166–167; Ahmas 2014, 143–144; Turpeinen 2005, 62.

8 Häyhä et al. 2015, 10–13.

9 Bennett 1988, 76.

10 Turpeinen 2005, 65; Ahmas 2014, 146.

11 Duncan 1995.

töskoodistoon sopeutumista että museon tarjoamien (taide) historiallisten narratiivien eli osoitettujen näyttelyreittien kulkemista. Annettu kiertosuunta on kurinalainen ja tehokas tapa saada yleisö sisäistämään museon aikomat merkitykset¹² ja myös se nojautuu ajatukseen tiedollisesta ylivallassa.

Museoarkkitehtuuri vaikuttaa perinteisesti olevan lähtökohdiltaan hierarkkista erottaen ammattilaisten ja yleisön tilat toisistaan. Sen seurauksena kyseisille ryhmille ohjautuvat erilaiset roolit: kun museoammattilaiset ovat aktiivisia toimijoita, yleisön osaksi jää passiivisen kävijän asema jatkuvan valvonnan alaisena; näyttelytiloissa ammatillista kontrollia harjoittavia henkilöitä kutsutaan museovalvojiksi! Foucault¹³ tunnistaa tämän museoarkkitehtuurin rakenteellisena ylivaltana, joka myös rajoittaa ihmissuhteita¹⁴. Arkkitehtuuri, jossa läsnä ovat hierarkia, seuranta ja suoritusten tarkkailu, pyrki kasvatuksen areenana muokkaamaan yksilöä¹⁵.

Lisäksi museoammattilaisten jähmeät asenteet asettavat haasteen, sillä useiden alan kriitikoiden mukaan ne ilmenevät rajoittuneina arvoina¹⁶, uudistusten vastustamisena, tiukkana rakenteissa pitäytymisenä tai valta-aseamista käytyinä kiistoina¹⁷. Senge¹⁸ käyttää asetelmasta käsitettä taidokas kyvyttömyys, jolla hän tarkoittaa toimijoiden piirissä kehitettyjä monitahoisia tapo-

---

12 Hill 2005, 8.

13 Foucault 1980, 194.

14 Markus 1993, 30-32.

15 Foucault 1980b, 164.

16 Griffin & Abraham 2007, 121.

17 Hudson 1985, 15; Miles 1985, 33; Janes 1996; Griffin 2003, 4.

18 Senge 1995, 25, 172.

ja vastustaa uusia ajatusmalleja. Museoissa ne usein nojautuvat vuosia aiemmin omaksuttuihin ammatillisiin näkemyksiin.

Norsunluutori näyttää museoissa rakentuvan sekä asenteellisista että käytäntöihin sitoutuvista tekijöistä ja intresseistä, joista voi muodostua keskenään keskustelemattomia toiminnallisia siiloja. Siilojen taustalla ovat usein toiminnalliset näkökulmat, kyseisen sektorin käytännöt ja vakiintuneet tavat sekä mahdollisesti myös tieteenalat. Siilojen korkeat seinämät rajoittavat ulkopuolisten pääsyä ulkopuolisiin osaamisiin, jolloin helposti muodostuu vastakkainasettelu, ”me vastaan nuo toiset” niin ammattilaisten keskuuteen kuin ammattilaisten ja yleisön välille. Tilanteesta johtuen osaamiset saattavat pirstaloitua eivätkä tavoita toisia ammatillisia kompetensseja, jolloin myös luovien törmäysten mahdollisuutta ei synny. Liioin ulkopuolisia osaamisia ei päästä hyödyntämään.¹⁹

Yksilöllisen tietämisen kolmijalka

Kun museoammatilliset osaamiset pirstaloituvat, ne eivät tavoita sisäisiä eivätkä ulkoisia asiakkaita vaan sen sijaan ne hajoavat irrallisiksi. Ilmiö liittyy suljettuun asiantuntijuuteen²⁰, joka nojautuu yksilöllisen meritoitumisen myyttiin ja keskinäisen kilpailun mentaliteettiin; molemmissa lienee puhe pelosta jakaa tietämistä.

¹⁹ Ahmas 2014, 64–66.

²⁰ Eräsaari 2002; 2006.

Suljettu asiantuntijuus kumpuaa perinteiseksi hahmotetusta asiantuntijuuden kolmijalasta, joka rakentuu tieteen, ammattiaseman ja instituution varaan. Ajattelun perusteella asiantuntijaksi voidaan hyväksyä yksilö, jolla on (1) ko. ammatilliseen positioon (2) edellytetty tieteellinen kompetenssi, akateeminen tutkinto, jota (3) vahvistaa instituution tuoma uskottavuus.²¹ Esimerkiksi sopinee nimetyssä museossa tietyissä ammatillisessa tehtävässä työskentelevä kulttuuriperintöalalle akateemisesti koulutettu maisteri, jonka asiantuntemus nojautuu kyseiseen kolmijalkaan.

Kolmijalassa tiede tarjoaa totuusjärjestelmän, jossa asiantuntijat tuottavat tieteenalan totuutta noudattamalla tietämisen muodollisia laatuvaatimuksia. Professionit perustelevat asiantuntijuutta ja pätevyyttä institutionaalisten roolien kautta ja instituutiot varmistavat tietämisen integraatiota.²² Näin kolmijalka kontrolloi tietämistä sosiaalisella sulkumekanismilla samalla, kun se puolustaa omaa etuaan rajoittamalla muiden pääsyä piirinsä.²³ Järjestelmä varmistaa, että maallikoille jää ”maallikon” osa suhteessa asiantuntijoihin, jotka puolestaan saavat valtaposition suhteessa heihin; syntyy asiantuntijuuden sisäpiiri ja ulkopuolisuutta.²⁴ Tämä tarjoaa ihmisille tavan jäsentää maailmaa ja palvelee mm. byrokratian vakiintuneita pyrkimyksiä.

Ymmärrystä asiantuntijuudesta on totuttu tulkitsemaan suljetun ajattelun kautta ja pitämään yleisesti pätevänä. Useilla

---

21 Ibid.

22 Eräsaari 2002; 2006; Launis 1994; Pernicka & Lucking 2006; 30–31; Berger & Luckmann 1966.

23 Ahmas 2014, 69.

24 Berger & Luckmann 1966, 92–96, 102.

aloilla tehdyissä monissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu sen seurauksena saattavan syntyä haasteita organisaatioiden tiedonmuodostukseen ja toimintatapoihin²⁵. Yksilöllisen tietämisen korostuminen saattaa aiheuttaa tiedon panttaamista, kontrollointia ja monopolisointia, joista voi seurata mustasukkaisuutta tai kateutta. Pahimmillaan nousee organisatorista vastarintaa, kun tieto koetaan vallaksi, jonka yksilö mieluiten pitäisi itsellään tai jopa piilottaisi muilta. Toimijat saattavat etäännyä toisistaan tutkijankammioihinsa, rakentaa toiminnallisia raja-aitoja ja kilpailutilanteita, koska houkutusena on nousta oman osaamisensa sankariksi.

Ihmiskeskeinen avoin asiantuntijuus

Asiantuntijuuteen kohdistuu kuitenkin yhä vaihtelevampia odotuksia, jolloin pelkät yksilösuoritukset ja tiukka kapeasektorinen työnjako eivät aina vastaa kasvavan tietämyksen tarpeisiin. Myös jyrkkä raja-aita asiantuntijoiden ja maallikoiden välillä näyttää murentuvan, kun muutkin kuin pelkästään tieteelliseen orientaatioon perustuvat lähestymistavat valtaavat alaa.²⁶ Asiantuntijuuden alue vaikuttaa muuttuvan ja laajentuvan, jolloin sen reunat alkavat häilyä samalla, kun esim. yritysten asiakasyhteisöt näyttäytyvät monissa yhteyksissä kiinnostavina asiantuntijatie-don haltijoina. Näistä lähtökohdista tiedonmuodostuksen prosesseja ja asiantuntijuutta on mielestäni syytä alkaa tarkastella

---

25 mm. Launis 1994; Saaren-Seppälä 2002, 332, 315.

26 Eräsaari 2006, 46.

avoimista lähtökohdista. Silloin keskiöön nousevat keskinäiset ihmissuhteet ja vuorovaikutuksen laatu; puhetta käydään avoimesta asiantuntijuudesta.

Avoin asiantuntijuus tarkoittaa tiedonmuodostuksen osalta yksilöllistä asennemuutosta: tarvitaan nöyryyttä toisten tietämisen edessä ja rohkeutta myöntää oman osaamisensa rajallisuus. Kyse on myös altistumisesta täydentäville toimille tai tietämiselle sekä toisten osaamisten arvostamisesta. Siten voi syntyä keskinäistä riippuvuutta joko ammattilaisten keskuuteen tai ammattilaisten ja yleisön välille, sillä jakaminen sitoo ihmisiä yhteen ja edistää vastavuoroisuutta. Yksilötasolla puhutaan relationaalisesta minäkuvasta, jolloin yksilöt eivät koe esim. neuvojen tai avun pyyntöjä tietämättömyyden ilmauksina vaan pikemminkin yksilöllisen vahvuuden osoituksina. Individualismin sijaan arvoksi nousee yhdessä kasvaminen koko organisaation yhteisen edun nimissä ja tiedollinen heroismi saa väistyä. Tällöin yhteinen onnistuminen on mahdollista kokea myös yksilölliseksi meritoitumiseksi.²⁷

Toisin sanoen itse tietäminen nousee arvoon, jolloin itsen kanssa tasa-arvoiseksi tietäjiksi on mahdollista hyväksyä kaikki ne tahot, joilla on tietoa hallussaan. Samalla se merkitsee luopumista asiantuntijuuden kolmijalasta ainoana asiantuntijuuden oikeuttajana. Näin yleisön ja asiantuntijan välille on avoimessa asiantuntijuudessa mahdotonta vetää jyrkkää rajaa, sillä asiantuntijaksi voi osoittautua kuka tahansa, jolla on tarvittava osaamista tai tietoja. Avoin asiantuntijuus näyttäytyykin osana sosiaalista elämää, joka perustuu osallisten keskinäiseen luottamukseen

---

27 Fletcher 199, 47–48; 2004, 649–650; Fletcher & Käufer 2003.

ja muodostuu mm. asiantuntijatiedon ohella hiljaisesta tiedosta ja taidoista.²⁸ Osaamiset leviävät ja niitä jaetaan vuorovaikutuksessa, jolloin voi rakentua tietämisen sosiaalinen yhteisö²⁹. Siinä oleellisiksi muodostuvat toimijoiden kyvyt verkostoitua ja osallistua keskinäiseen kommunikointiin³⁰.

Sosiaalista yhteisöä pitää yhdessä emotionaalinen side ”sosiaalinen liima”, joka voi muodostua mm. yhteisesti kiinnostavasta ja merkityksellisestä tiedosta.³¹ Tietämisestä tulee tapa olla osa toimivaa ja oppivaa ryhmää, jossa ymmärrystä jaetaan tilannekohtaisesti ja improvisoiden³². Koivunen puhuu ilmiöstä osaamisten tilkkutäkinä, Dezeuze³³ puolestaan soveltaa Levi-Straussin 1966 lanseeraamaa käsitettä bricolage. Bricolage tarkoittaa sekä kollaa-sinomaista lopputulosta että taktista prosessia, joka syntyy luovista elementeistä ja jossa toimitaan myös harrastajamaisella intohimolla välttämättömyyden ja miellyttävyyden välimaastossa.

Koska avoimessa asiantuntijuudessa korostuvat ihmissuhteet, se tarkoittaa relationaalista eli ihmisten välisiin suhteisiin nojaavaa lähestymistapaa asiantuntijuuteen. Relationaalisella asiantuntijuudella on kyky murentaa ”ylivertaisten totuuksien” asemaa, jotka sen puitteissa nähdään yhteiskunnallisen vallan käyttönä tai esimerkiksi jonkun ideologian tuottamisena. Niiden koetaan pyrkivän osaltaan ylläpitämään vallitsevia tilanteita vaihtaen kaikki

---

28 Eräsaari 2002, 31–33.

29 Brown & Duguid, 1991.

30 mm. Koivunen 2005; Hakkarainen 2012; Eräsaari 2002; Launis 1994; Vähämäki 2006.

31 Ahmas 2014, 198.

32 Gherardi 2001, 132–133, Koivunen 2005, 34; Hakkarainen et al. 2002, 10–11.

33 Koivunen 2005; Dezeuze 2008.

sitä haastavat ajatusmallit.³⁴ Relationaaliseen asiantuntijuuteen kuuluvat sen sijaan ihmissuhteisiin sitoutuvat sosiaaliset arjen käytännöt, joiden tavoitteena on tukea yhteistä tulosta. Silloin on puhe asiantuntijuutta kannattelevista toimista, joita ovat sekä ryhmän keskinäinen että itsen voimaannuttaminen tehokkuuden lisäämiseksi ja häiriöiden voittamiseksi, tiiminrakentaminen tulosten aikaansaamiseksi sekä työn voimavarojen turvaaminen³⁵.

Esteettinen tietäminen

Koska relationaalinen tietäminen nojautuu ihmissuhteisiin, se nostaa keskiöön yksilölliset vuorovaikutuksesta syntyvät aistikokemukset, kun on puhe esimerkiksi voimaantumisen kokemisesta. Siksi avoimessa asiantuntijuudessa huomio kiinnittyy sekä verbaalin että non-verbaalin vuorovaikutuksen laatuun. Tämä tarkoittaa, että esteettinen ulottuvuus nousee erityiseksi; tässä yhteydessä esteettisyydessä on puhe tietämisen tavasta.

1700-luvulla Alexander Baumgarten tunnisti kaksi toisistaan eroavaa tietämisen tapaa, kirkkaan rationaalisen älyllisen ja toisaalta aistihavaintoihin nojaavan epämääräisemmän esteettisen tietämisen. Esteettisyys ei tässä yhteydessä yhdisty Kantin taiteellisen maun teoriaan, Hegelin teoriaan taiteen totuudesta tai Schillerin ymmärrykseen taiteesta leikinä tai elämänfilosofiana³⁶. Sen sijaan esteettinen viittaa aistein vastaanotettuun tie-

34 Fletcher 1999; Fletcher & Käufer 2003; Haapakoski 2002; Foucault 1980a; Ahmas 2014.

35 Fletcher 1999; Ahmas 2014, 83.

36 Beyes 2008, 33.

toon, kuten esimerkiksi näkö- tai kuulohavaintoihin, kehollisiin tuntemuksiin ja haju- tai makukokemuksiin, vastakohtana järkipärisen ajattelun ja loogisen päättelyn kautta hankitulle tiedolle.

Kautta aikojen estetiikka on kiinnostanut useita ajattelijoita ja mm. antiikin filosofit Platon, Aristoteles ja Plotinos kirjoittivat siitä. Keskiajalla skolastikot erottivat toisistaan logiikan ja kaunopuheisuuden ts. järjen ja kokemusten maailman. Siihen nojaten Rene Descartes tuotti 1600-luvulta alkaen länsimaissa valtaan nousseen kartesiolaisen sivistysideaalin, jossa sektorit eriytettiin toisistaan siten, että järkipärisuus nostettiin aistipohjaisen ymmärryksen yläpuolelle. Ajattelumallin vakiintuminen on pitkään tarkoittanut aistipohjaisen ymmärryksen merkityksen häivyttämistä. Nykytutkimuksessa on kuitenkin alettu tunnistaa aistihavaintojen keskeinen osa mm. osana rationaalien päättelyn prosesseja.³⁷

Museoissa esteettinen tieto on oleellista. Museoammattilainen soveltaa esteettistä tietämistä monitahoisesti mm. tunnistukseen esineen tyylipiirteitä tai valmistuksessa käytettyä materiaalia. Samoin rakennuksen historiallisen tyylin, kokonaisvolyymien, tilan tai tunnelman identifointi tapahtuu aistinvaraisesti eli esteettisesti. Tiivistäen voidaan sanoa, että Picasson työskentelyjäljen voi erottaa Kandinskyn teoksista vain aistihaivannon perusteella. Samoin asiakkaiden museokokemukset perustuvat suurelta osin esteettisiin näyttelykokemuksiin, teoksiin, elämyksiin, esillepanoon tai museotilaan.

---

37 mm. Merleau-Ponty 1962; Ladkin 2010.

Antonio Strati³⁸ kuvaa esteettisen tiedonmuodostuksen merkitystä tarkastellen tuolia. Ihminen havaitsee aluksi jossain tilassa olevan esineen, jonka hän tunnistaa tuoliksi eli huonekaluksi, jolle istutaan. Mutta tuolin merkitys avautuu vasta suhteessa siihen, miltä tuoli näyttää ja mikä on sen suhde ympäristöönsä; tämä ymmärrys syntyy aistihavaintojen varassa. Niinpä huone, jossa on useita pieniä pöytiä ja niiden edessä tuolit, tulkitaan koululuokaksi. Korkeaselkäinen tuoli suuressa juhlavassa salissa koristeellisen katoksen alla taas tulkitaan valtaistuimeksi, kun sen sijaan pyöreän pöydän äärelle asetetut tuolit tunnistetaan ruoka- tai kokouspöydän tuoleiksi. Strati³⁹ toteaa kuinka ihminen ensihavainnon tehtyään tunnistaa objektin joksikin, jonka jälkeen hän tekee tulkinnan esineestä sen havaittavan muodon, koon, suhteiden tai kontekstin sekä omien aiempien kokemusten perusteella tietyksi esineeksi. Kyse on esteettisestä tiedonmuodostuksesta.

Tiedon tilkkutäkki ja esteettisyys

Esteettinen tietäminen on jatkuvasti läsnä myös inhimillisissä kohtaamisissa ja sosiaalisissa tilanteissa. Se ilmenee kehollisissa neuvotteluissa, toisin sanoen esimerkiksi mikrokäytöksessä kuten katsekontakteissa tai niiden välttelyssä, äänen käytössä, puhetilan antamisessa muille ja kehollisissa reaktioissa kuten elehtimisessä tai etäisyyden pitämisessä. Ihmiset tekevät inhimillisen

---

38 Strati 1996; 1999.

39 Ibid.

vuorovaikutuksen tilanteissa jatkuvia arvioita ja tulkintoja aistikokemustensa pohjalta ja nojautuen aiempiin kokemuksiinsa.⁴⁰

Niinpä vuorovaikutuksen laadulla on merkitystä, sillä aistikokemuksina sujuvat kohtaamiset saattavat edistää käsillä olevia tavoitteiden saavuttamista päinvastoin kuin taas riittämätön kommunikaatio saattaa haitata asioiden etenemistä. Erityisesti asiantuntijaorganisaatioissa tämä nousee arvoon, sillä toimiva vuorovaikutus saattaa kannustaa yksilöitä osallistumaan yhteisiin prosesseihin, joka puolestaan voi edistää tietämisen jakamista siten, että osalliset päätyvät voimaannuttamaan kanssatoimijoita yhteisen menestyksen varmistamiseksi; he soveltavat relationaalisia käytäntöjä⁴¹.

Kohtaamisissa on kyse sekä verbaalista että non-verbaalista kommunikaatiosta. Verbaali kommunikaatio tuottaa sekä käsitteisiin nojautuvaa että esteettistä ymmärrystä, mutta non-verbaali kommunikaatio tuottaa vain esteettistä ymmärrystä. Käsiteperustaista ymmärrystä syntyy kieleen pohjautuvista käsitteellisistä ilmaisuista, joita edustavat esimerkiksi suuri osa ammatillisesta tai byrokratian viestinnästä. Esteettinen ymmärrys puolestaan rakentuu taiteellisesti ilmaisuvoimaisesta aineistosta, joka koskettaa kuulijan aisteja henkilökohtaisesti. Tätä aineistoa ovat mm. tarinat ja kertomukset, koskettava kansanperinne tai vaikkapa työpaikan viihtymispuheet. Non-verbaali viestintä tarkoittaa kehollisesti, kuulo- tai näköaistein vastaanotettavia signaaleja tai hajuja, tuoksuja ja makuja ja siten koskettaa koko inhimillistä aistikirjoa.⁴²

40 Ahmas 2014, 172–176.

41 Fletcher 1999.

42 Ahmas 2014, 204–210.

Näin esteettinen ymmärrys perustuu aistein koettuihin tekijöihin, jolloin se liittyy vahvasti myös kokemuksiin ja signaaleihin siitä, miten yksilö kokee olla osana tiettyä joukkoa; toisin sanoen ollako osallinen vai ulkopuolinen. Esteettistä ymmärrystä tuottava non-verbaali vuorovaikutus näyttää olevan keskeinen tekijä, jolla on voimaa yhdistää ihmisiä keskenään - tätä voi olla esimerkiksi etnologien aineisto. Osallisuus taas puolestaan vaikuttaa edistävän tietämisten ja osaamisten jakamista, sillä se nojautuu luottamukseen. Näin voi syntyä tilaa tietämisen jakamiselle ja keskinäisille voimaannuttaville toimille, joita ilmenee silloin, kun osalliset alkavat ottaa vastuuta kanssatoimijoidensa menestyksestä yhteisen menestyksen varmistamiseksi. Näistä lähtökohdistta voi syntyä relationaalista asiantuntijuutta ja täydentävää tietämistä.⁴³

Täydentävä tietäminen eroaa oleellisesti asiantuntijuuden kolmijalasta, sillä se rakentuu tiedon tilkkutäkiksi⁴⁴. Organisaation asiantuntijuus muodostuu kaikkien yhteisesti yksilöllisiä osaamisia ja tietoja täydentävistä panoksista, koska kaikkien edellytetään osallistuvan tietoprosesseihin eikä kenelläkään ole mahdollisuutta vetäytyä suljetun asiantuntijuuden suojiin. Tietämisen tilkkutäkki ei perustu individualistiseen meritoitumiseen vaan hyväksyy tietäjiksi statuksestaan huolimatta kaikki tahot, joilla on relevanttia tietoa tai osaamisia. Näin se rakentuu avoimena prosessina. Yksilöiltä se edellyttää kuitenkin relationaalista minäkuvaa, toisin sanoen nöyryyttä oman tietämisen rajallisuus-

---

43 Ahmas 2014, 222.

44 Koivunen 2005, 37.

den edessä ja toisten hyväksyntää tasavertaisiksi asiantuntija-partnereiksi.⁴⁵

Kehittämistyöllä uuteen ajatteluun

K.H. Renlundin museossa - Keski-Pohjanmaan maakuntamuseossa kehitettiin vuonna 2009 avointa asiantuntijuutta soveltava toimintamalli, ETT eli Erikoistietoimisto, joka perustuu museon ja harrastajaryhmän yhteistyöhön ja osaamisten vaihtoon. Yksi ETT:n keskeisistä tavoitteista on höylätä museossa käymisen ja sen toimintaan osallistumisen kynnys mahdollisimman alas, sillä ETT toimii välittäjänä museoiden ja valtaväestön välillä. Näin kulttuuriperinnöstä pyritään tekemään kaikkia koskettava yhteinen sisältö herätellen kaupunkilaisia arvostamaan omaansa ja paikalliseen kulttuuriperintöön liittyvää tietoa.⁴⁶

ETT- toiminnalla pyrittiin lisäksi tarttumaan sekä työyhteisön sisäisten että ulkopuolisten osaamisten jakamisen haasteisiin, jotka olivat tunnistettavissa suljetun asiantuntijuuden perinnöstä. Kehittämistyö nivoutui johtamisen ja organisaatiotutkimuksen alalla toteuttamaani väitöskirjatyöhön. Tutkimuksella oli myös laajempi tavoite kohentaa museon toimintakykyä, vahvistaa museon roolia yhteisössä ja tukea henkilöstön työn mielekkyyden kokemusta ja sitä kautta myös asemaa yhteisön jäsenenä⁴⁷.

ETT syntyi aluksi kolmen vuosien varrella museon toimistossa usein vierailleen henkilön ja museon henkilökunnan yhteistyön

---

45 Ahmas 2014.

46 <http://www.kokkola.fi/ett>.

47 Ahmas 2014, 91.

Kuva 1. K.H. Renlundin museossa kehitettiin vuonna 2009 avointa asiantuntijuutta soveltava toimintamalli ETT (Erikoistietotoimisto). ”Viisaiksi” nimetyn toimintaryhmän ensimmäisiä jäseniä olivat Mikko Himanka (vas.), Markku Kääntä, Eero Huima ja Heimo. Kuva: Kristina Ahmas.

varaan. Päätimme aloittaa heidän kanssaan säännölliset yhteiset tapaamiset tietämisten jakamiseksi syksyllä 2009. Kaikilla yksilöillä oli oma erityiskiinnostuksen kohteensa paikkakunnan kulttuuriperintöön. Kun he kutsuivat toimintaan mukaan muita tuntemiaan tietäjiä ja alan harrastajia, ryhmä laajeni ja aloimme kutsua heitä Viisaiksi. Tällä hetkellä jäseniä on noin 35. Ryhmän asema virallistettiin vuonna 2010, kun se kirjattiin osaksi museon strategiaa.

Ryhmän toiminta perustuu säännölliseen keskinäiseen yhteydenpitoon, kuukausikokouksiin, tutustumiskäynteihin, tapahtumiin ja yhteisvastuulliseen medianäkyvyyteen sekä artik-

kelipalstaan kaupunkilehdessä. Jäsenten asiantuntijuusalueet pohjautuvat kunkin omaan harrastussektoriin ja vaihtelevat sisällöiltään ja syvyydeltään, mutta täydentävät museon henkilökunnan tietovarantoa. Tapaamisissa kukin kertoo omasta kiinnostuksesta ja jakaa muille siihen liittyviä tietoja edellyttäen vastavuoroisuutta muilta. Vähitellen tapaamisissa alettiin keskittyä tiettyihin aihepiireihin, jolloin syntyi teemaryhmiä ja toiminta alkoi jäsentyä esimerkiksi satama ja Ykspihlaja -ryhmäksi, kortteli- ja kylätiedon tuntijoiksi, 1700-luvun tutkijoiksi ja yleisviisaiksi. Vuonna 2017 Suomen 100-juhlavuoden kunniaksi ETT kokosi yksityiskokoelmista valokuvanäyttelyn paikalliseen kauppakeskukseen.

Tartuin väitöskirjatutkimukseeni relationaalisen konstruktionismien lähtökohdista, jossa todellisuutta tarkastellaan jatkuvien keskinäisten prosessien kautta⁴⁸. Sen mukaan inhimilliset prosessit muodostuvat teoista ja toimista, joihin toiset reagoivat vastavuoroisesti ja täydentäen. Se miten prosessi etenee, riippuu siitä, täydentykö teko jollain reaktiolla ja jos, niin millä tavoin⁴⁹. Relationaaliset prosessit ovat jatkuvia ja ne ovat sidoksissa yhteisön historiaan, toimintakulttuuriin ja hyväksytyihin tapoihin⁵⁰. Toisin sanoen näkökulma tuottaa ymmärrystä esimerkiksi siitä, mikä on tietystä yhteisössä mahdollista, joka taas toisessa yhteydessä tai yhteisössä sitä ei olisi.

Operatiivisessa kehittämistyössä hyödynsin osallistuvaa toimintatutkimusta, jossa on tavoitteena kehittää osallisten keskinäistä toimintaa. Yksi toimintatutkimuksen keskeisiä tehtäviä on

48 Hosking 2006; 2011.

49 Hosking 2006, 11–12; Hujala 2008.

50 Hosking 2006.

kommunikatiivisen tilan aikaansaaminen, jotta syntyisi otollinen toiminta-areena ihmisten väliselle sosiaaliselle kanssakäymiselle⁵¹. Toimintatutkimus on myös emergentti prosessi, jossa osalliset sitoutuvat moniäänisesti, osallistavasti ja demokraattisesti toiminnan kautta käytännöllisiin päämääriin. Näitä varmistaakseni hyödynsin metodeina Appreciative Inquiry⁵² ja TALO ryhmäkehityskeskustelu⁵³ -menetelmiä. Koin niiden tarjoavan mahdollisuuden kaikkien osallisten potentiaalin ja osaamisten hyödyntämiseen sekä olemassa olevien vahvuuksien kehittämiseen ongelmiin syventymisen vaihtoehtona. Koska roolini oli sekä organisaation johtajan että tutkijan, oli toimintatutkimusta syytä tehdä useasta eri näkökulmasta⁵⁴. Näkökulmiksi kirjautuivat museon henkilöstön, museon ja kumppanien, mutta myös tutkija oman oppimisen näkökulmat.

Kokosin tutkimuksen aineiston vuosien 2009–2012 aikana toteutetuista kehittämisinterventioista, virallisista dokumenteista, yksilö- ja ryhmähaastatteluista ja kenttäpäiväkirjastani. Suuri osa museon ja ulkopuolisten kumppanien yhteistoimintaa edustavasta aineistosta syntyi ETT-toiminnasta. Analysoin aineistoja teema-analyysillä kooten alustavia teemoja erontekojen ja sisältöjen samankaltaisuuksien kautta yhteisten otsikoiden alle. Sen jälkeen tarkastelin teemoja esteettisen linssin läpi tunnistaen niissä mahdollisia esteettisiä elementtejä, koska halusin tietää mitä esteettisyys merkitsee kysymyksenasettelussa.⁵⁵

---

51 Wicks & Reason 2009, 246.

52 Cooperrider, Barratt & Shrivastva 1995.

53 Tengblad & et al. 2007.

54 Taylor 2004; Marshall 2004; Burgess 2006.

55 Ahmas 2014.

Avoin asiantuntijuus käytännössä

ETT:n ja museon kesken rakentunut yhteistyö muodostaa avointa asiantuntijuutta soveltavan sosiaalisen tietoyhteisön – asioita ja toimintatapoja omaksutaan käytäntöjen kautta. ETT:ssä asiantuntijuuden rakentumista varmistaa ryhmän jäsenten mahdollisuus osallistua museoammattilaisten työhön ja toimintaan sekä tutustua toimintakulttuuriin ja osallistua museon ydinprosesseihin kuten esimerkiksi tietopalveluun tai näyttelytoimintaan, jolloin monesta yksilöstä on kasvanut amatööriasiantuntijoita⁵⁶. Käsite on aiemmin soveltamaton, mutta uskallan rinnastaa nämä asiantuntijakäsitteen kaksi vastakkaista ääripäätä (amatöörin ja ammattilaisen) toisiinsa, sillä tietoprosessien käytännöt ovat osoittaneet sen toimivaksi. Viisaissa yhdistyvät sekä amatööriyden intohimoinen suhtautuminen tekemiseen ja toiminnan sisältöihin että tosiasiallinen täydentämällä rakentuva tietäminen. Ilmiö liittyy yhteiskunnassa parhaillaan laajemmin käytyyn keskusteluun amatööripääoman arvostamisesta, jota ilmentää muun muassa Pro-Am Movement rinnastamalla ammattilaisten ja harrastajien osaamiset tilanne ja tarvekohtaisesti. Näitä voivat olla esimerkiksi sosiaalipalveluissa käytetyt kokemusasiantuntijat.

ETT-toiminnassa tasavertaisiksi asiantuntijoiksi on hyväksytty ne, joilla on tarvittavaa tietämistä ja osaamista riippumatta heidän institutionaalisesta asemastaan. Kaikilla osallisilla on myös tasavertainen pääsy tietoon ja oikeus täydentää sitä omalla tietopääomallaan, jolloin muodostuu tilkkutäkin kaltaista täydentävää asiantuntijuutta.

---

⁵⁶ Ahmas 2014, 195.

Kuva 2. ETT:n jäsen Markku Kääntä opasti merihistorian näyttelyä vuonna 2010. Kuva: Kristina Ahmas.

Puhuttaessa avoimesta asiantuntijuudesta on myös tärkeää ymmärtää mitä se ei ole. Avointa asiantuntijuutta ei ole mm. museoiden tapa julkaista aineistojaan internetissä, jonka tarkoituksena on tarjota yleisölle mahdollisuus tutustua niihin. Tämä ylläpitää norsunluutornin kaltaista mentaliteettia, jossa ammatillaiset suodattavat ja annostelevat yleisölle mielestään soveltuvia tietoaineistoja, jolloin yleisölle jää passiivisen vastaanottajan osa. Avoin asiantuntijuus edellyttää tasavertaista hyväksyntää tietokumppaneiksi ammattilaisten ja maallikoiden kesken, jossa institutionaalisella statuksella ei ole merkitystä.

Avoimen asiantuntijuuden soveltaminen muutti myös ammatillista toimintaa. Museon ammattilaisten keskuuteen syntyneissä uusissa käytännöissä oli kyse mittavasta asennemuutoksesta, jossa piti pystyä irtautumaan suljetun asiantuntijuuden kolmijalasta ja individualistisen meritoitumisen myytistä, jotta voisi alitua hyväksymään tietämisen tasa-arvoisia partnereita. Muutos ei tapahtunut hetkessä vaan edellytti vallitsevien ajatustapojen työstämistä, oman osaamisen rajallisuuden hyväksyntää sekä työyhteisön sisällä että maallikoiden suhteen ja ulkopuolisten toimijoiden kelpuuttamista museoyhteisön sisälle. Se tarkoitti erilaisien tietoperustojen arvon tunnistamista. Toisin sanoen puhe oli relationaalisen asiantuntijakuvaan siirtymisestä.

Individualistisen meritoitumisen perinteestä luopuminen osoittautui tässä mielessä haastavaksi ja museossa se ilmeni suhtautumisessa ammattiryhmän ulkopuolisiin tahoihin, sillä ryhmien todellisuudet ja odotukset eivät vastanneet toisiaan. Ammatillaisia sitoo työrooli ja toimenkuva, kun taas harrastajakumppanit osallistuivat yhteistyöhön vapaaehtoisstatuksella. Museoammatilaiset kokivat harrastajat pitkälle palveltuna sosiaalisena seurusteluverkostona, kun taas viihtymispuheilla ja tarinoinnilla oli yksilöitä koskettavaa merkitystä, informaationa ja rakentamassa sosiaalista ryhmää.

[--] eihän se yhteistyö ihan ongelmatonta ole, varsinkin, kun jokainen elää sille omalle asialleen niin vahvasti [--] ⁵⁷

---

57 Museon työntekijä.

Yhteistyön vakiinnuttaminen vaati toimijapositionien ja asiantuntijuuden prosessointia sekä yksilö- että ryhmätasolla, sillä muutos synnytti kokemuksia toiseudesta. Se perustui individualismiin ja erilaisuuden kokemuksiin, joista helposti syntyy yksilöitä erottavia tai yhdistäviä rajoja. Toisaalta kumppanuuden koettiin rikastuvan erilaisuudesta, johon koettiin sisältyvän luovan satunnaisuuden mahdollisuuden⁵⁸.

Museoammattilaisten keskuudessa relationaalinen asiantuntijuus tarkoittaa asiantuntijaprosessien ohjaamista monitieteisiin itseohjautuviin tiimeihin ja keskinäisen riippuvuuden rakentamista ammattilaisten ja toimintasektoreiden kesken. Vuorovaikeus tuottaa osallisuutta, joka edistää osaamisen jakamista ja relationaalisten käytäntöjen soveltamista eli muiden jäsenten tukemista yhteisen tuloksen edistämiseksi. Alkoi syntyä kollektiivista asiantuntijuutta, jossa yhteiset saavutukset alkoivat ylittää aiempia tuloksia ja asiantuntijuus sai osaamisiin perustuvaa päätöksentekovaltaa. Yksilötasolla se tarkoitti keskinäisen tasavertaisuuden hyväksyntää, oman osaamisen rajallisuuden sietämistä ja halukkuutta ottaa vastaan muiden osaamisia eli rakentavaa asennoitumista kanssatoimijoihin ja ymmärrystä museon työsuorituksen kokonaisuuden muotoutumisesta toisistaan riippuvista asiantuntijuuksista.⁵⁹

Palaan vielä artikkelin alussa pohtimaan keskusteluun tietämisen vallasta, sillä avoimen asiantuntijuuden käytännöissä tietämisen valta näyttää päinvastaisena suhteessa suljettuun asiantuntijuuteen. Kyse on tiedon voimauttavasta vallasta ja

---

58 Bateson 1979, 47–48; Gustafsson 2006.

59 Ahmas 2014, 187–191, 222.

Kuva 3. ETT:n toimintaryhmä "Viisaat" ja osa museon henkilökunnasta koontuivat saman pöydän äärelle keskustelemaan tulevasta merihistorian näyttelystä. Kuva: Kristina Ahmas.

ETT-yhteistyön kautta olemme voineet K.H.Renlundin museossa – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseossa todeta mitä se voi tarkoittaa.

Museon kannalta tietämisen jakaminen rikastuttaa ja monipuolistaa museon tietopääomaa, johon se tuo tutkitun tiedon täydennykseksi tarinallista, kokemuksellista tai perimätietoa; useimmiten kyse on etnologisesta aineistosta. Amatööriasiantuntijoita motivoi heille merkityksellinen tieto, joka sosiaalisen yhteisyyden ohella yhdistää heitä. Tietäminen ilmentää heidän ylpeyttään omasta kotikaupungista ja myös palkitsee heitä.

[--] jos kaikki tietäisi kuinka hyvä täällä on olla, täällä olis liikaa ihmisiä [--] korttelitietojen kerääminen on henkilöiden ja tapahtumien sijoittamista paikoilleen ja se on samalla paikkakunnan ja sen asukkaiden arvostamista [--] tarinankerronta on osa paikallisen historia-tiedon rakentamista, jota tarvitaan yhteisten leikkauspintojen löytymiseksi ihmisten kesken [--] ⁶⁰

Yksittäisen amatööriasiantuntijan kannalta kyse on useasta tekijästä: halusta tietää, aineistojen voimasta, keräämisen ja jakamisen tuomasta mielihyvästä sekä mahdollisuudesta lahjoittaa hyvää toisille.

[--] ei ihminen voi voida hyvin, jos joutuu pitämään tietonsa itsellään, kun niitä voisi luovuttaa eteenpäin toisille [--] minua palkitsee se, että saan työskennellä tärkeän aiheen parissa [--] ⁶¹

[--] ihmiselämän tarkoitus ei ole pelkästään geeniperimänsä jatkaminen vaan myös kulttuuriperimän jatkaminen tuleville polville, muuten heillä ei ole mitään minkä päälle rakentaa [--] ⁶²

Tiedon jakaminen näyttää tuottavan osallisille palkitsevia kokemuksia ja sosiaalinen tietoyhteisötoiminta vaikuttaa vetävän heitä puoleensa magneetin tavoin. Toiminnan ytimessä on houkuttavaa tietopääomaa, johon osalliset suhtautuvat intohimoisesti ja jota kokemusta vahvistavat muiden omaa panosta täydentävät tiedot, jotka toisaalta voimistavat keskinäisiä siteitä

---

60 ETT jäsen EH.

61 ETT jäsen MK.

62 ETT jäsen EP.

pitäen yllä tietämisen intohimon liekkiä. Itse he vertaavat itseään kalastajiin, joiden verkot ovat jatkuvasti vesillä⁶³.

[--] meidän kokoama aineisto kuuluu kaikille yhteisesti ja meidän tehtävä on palvella yhteisöä [--] kun saan tietoa, voin maksaa takaisin antamalla toisille elämyksiä kokoamieni tarinoiden kautta, sillä historia on yhteisön yhteinen asia [--] ⁶⁴

Yleisellä tasolla avoimen asiantuntijuuden soveltaminen voi museoissa tarkoittaa, että monet toistaiseksi museoilta suljetut portit saattavat alkaa aueta ja tarjota mahdollisuuksia mm. monipuolisiin toimi- tai tieteenalat ylittäviin tiedollisiin kumppanuuksiin tai yhteistoiminnallisiin prosesseihin. Lisäksi sen ohella voi laajan yleisön keskuudessa herätä uutta kiinnostusta museoiden panoksiin aiemmin tunnistamattomissa yhteyksissä. Nämä voivat avata museoille kiinnostavia molemminpuolisesti palkitsevia (win-win) asetelmia, joissa museot alkavat ottaa aiempaa vahvemmin yhteisöä aktivoivan roolin.

Tietämisen sosiaalista liimaa

Amatööriasiatuntijuus vaikuttaa muokanneen myös yksittäisten osallisten identiteettiä. Aroista seinänvierustan kulkijoista kehkeytyi vähitellen rinta rottingilla esiintyviä viisaita, joita vahvasti valittu sanasto. Ajan myötä heille rakentui yhteinen identiteetti, ”me Viisaat”, kun he päätyivät hylkäämään ajatuksen keskenään

63 Ahmas 2014, 197.

64 ETT jäsen EH.

kilpailevista yksilöistä. Heidän keskuuteensa on rakentunut sosiaalista liima, joka vaikuttaa pohjautuvan esteettiseen sidokseen, merkitykselliseen tietoon eli kotipaikkaylpeyteen, jota he yhdessä vaalivat. Museo näyttäytyy tässä yhteistyössä houkuttavalta kumppanilta, joka instituutiona ylläpitää heidän omassa toiminnassaan arvostavia tavoitteita ja arvoja ja siten tiivis yhteistyö museon kanssa on luontevaa vahvistaen edelleen liiman pitoa.

Sosiaalinen liima edustaa Immanuel Kantin⁶⁵ 1700-luvulla lanseeraamaa käsitettä *sensus communis*, joka joskus on suomennettu yhteisaistiksi. Kun Kant kuvaa esteettistä kokemusta, hän toteaa sen sitoutuvan yhteisyyteen, joka nojaa yksilöiden tekemiin esteettisiin valintoihin. Toisin sanoen ihmiset tekevät eri tilanteissa heihin aistipohjaisesti eli esteettisesti vetoavia valintoja ja toivovat muiden olevan kanssaan samaan mieltä. Esimerkiksi “eikö tuo maalaus olekin hieno” tai “voi kuinka upea talo”, ovat esteettisiä arvoituksia, joilla haetaan *sensus communista*. ETT:n tapauksessa kyse on valinnoista, joiden perusteella henkilöt haluavat liittyä ETT-tietoyhteisön jäseniksi ja yhteistyöhön museon kanssa. Ilmiötä voi tarkastella myös Rafael Ramirezin⁶⁶ sanoin yhteenkuulumisen ekologiana. Ramirez kuvaa kuinka henkilö voi toimia minkä tahansa yhteisön jäsenenä joko yksilöllisesti kuin irrallaan vierivä kivi tai toisaalta liittyä yhteisön jäseneksi yhtä tiivisti kuin asettuakseen osaksi toteemiin yhteen kasvaneita sukupolvia. Toteemiin liittyvä kokee olevansa ”jotain isompaa kuin itse” eli osallinen kollektiivisessä kokemuksessa, joka altistaa ihmisten keskinäistä vastaanottavuutta.

65 Kant 1790/2009, 245, 346–347.

66 Ramirez 1991, 30–39; 2005.

Kokemukset amatööriasiantuntijuudesta ETT:n puitteissa kuvaavat, kuinka esteettistä yhteenkuuluvuutta (*sensus communis*) ja yhteistä kasvua toteemipaalun kaltaisessa merkityksessä voi rakentua arjessa merkityksellisen tiedon varassa. Toisin sanoen organisoituminen esteettisten valintojen perusteella toteutuu vetoavan aineiston ja merkityksellisen tiedon varassa. Tämä selittää esimerkiksi miksi ihmiset haluavat osallistua joidenkin aatteellisten ryhmien toimintaan tai asennoituvat positiivisesti vaikka museota tai tiettyä aktiviteettia kohtaan. Niiden ytimessä on puhe esteettisestä yhteenkuulumisesta, halusta olla osa jotakin omaa itseä suurempaa, puhe on yhteenkuulumisen ekologiasta.

Kun muurit murenevät

Museon kaltainen asiantuntijaorganisaatio näyttäisi hyötyvän suljetun asiantuntijuuden käytännöistä luopumisesta ja norsunluutornin muurien murentamisesta. Osaamisen ja tietämisen jakaminen avoimen asiantuntijuuden toimintatavoin sekä ammattilaisten parissa että ammattilaisten ja amatöörien kesken vaikuttaa monipuolistavan museon tietopääomaa ja uudistavan toimintatapoja, kun sen puitteissa on syntynyt amatööriasiantuntijuutta ja tilkkutäkinä täydentyvää tietämistä.

Sujuissa avoimen asiantuntijuuden prosesseissa ihmissuh-teista huolehtiminen näyttää olevan syytä nostaa keskiöön. Ne korostuvat, kun tiedonmuodostus toteutuu monitahoisesti, sillä esteettiset kokemukset sitoutuvat tietoprosesseihin monin tavoin. Ne ovat läsnä niin mikrokäytöksessä, keskinäisen voimaan-

nuttamisen käytännöissä tavoitteiden saavuttamiseksi kuin myös merkitykselliseen tietoon sitoutuvassa yhteisyydessä. Tutkimus osoittaa myös kuinka osallisten minäkuva uudistui samalla, kun hyvinvoinnin ja merkityksellisyyden kokemukset vahvistuivat. Niitä tuki osallisten kokema oikeutettu pääsy heille merkitykselliseen tietoon.

Museon kannalta avoin asiantuntijuus ja sen kautta muotoutuneet tietoyhteisön käytännöt ovat selkeästi vahvistaneet museon vaikuttavuutta yhteisössä ja höylänneet huomattavasti museoon tulemisen kynnystä. ETT-toiminnasta on muotoutunut museon strateginen tukijalka, jonka avulla museo osallistuu kestävän yhteiskunnan rakentamiseen tuottaen palveluita aiempaa osallistuvammalle asiakaskunnalle. Tavoitteena ovat asiakasymmärryksen, tiedon avoimuuden ja vuorovaikutuksellisuuden vahvistaminen.

Suomalainen museokenttä näyttää olevan muutoksessa kohden asiakasosallisuuden monitahoista vahvistumista. Tavoite konstituoituu Museopoliittisessa ohjelmassa⁶⁷. Asiakirjassa museolaitos integroidaan palveluntuottajina kestävän yhteiskunnan rakentamiseen tuottaen palveluita yhä individualisemmalle ja osallistuvammalle asiakaskunnalle. Tavoitteena on muun muassa tiedon avoimuuden ja vuorovaikutuksellisuuden vahvistaminen. Monissa museoissa löydetään niille soveltuvia moninaisia tapoja osallistaa yleisöä. Erinomaisia esimerkkejä ovat muun muassa Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriperintökohteiden adaption ja Etelä-Karjalan maakuntamuseon käynnistämä toimintaa linjaava asiakasraati.

---

67 Museopoliittinen ohjelma 2018.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Haastattelut

ETT jäsen EH 19.11.2009.

ETT jäsen EP 25.3.2011.

ETT jäsen MK 20.12.2011.

Museon työntekijä X5 18.1.2012.

INTERNET-LÄHTEET

Amatööriasiantuntijuudesta. ETT Erikoistietotoimisto. <http://www.kokkola.fi/ett> (25.3.2018).

KIRJALLISUUS

Ahmas, Kristina 2014. *Norsunluutornin purkajat. Jaettu johtajuus ja kollektiivinen asiantuntijuus museossa*. Acta Wasaensia 318, Liiketaloustiede 130. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Bateson, Gregory 1979. *Mind and Nature A Necessary Unit*. New York: E.P. Dutton.

Bennett, Tony 1988. The Exhibitionary Complex. – *New Formations* 4(Spring): 73–102.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin.

Beyes, Timon 2008. Reframing the Possible Rancierian Aesthetics and the Study of Organization. – *Aesthesis: International Journal of Art and Aesthetics in Management and Organizational Life* 2(1): 32–41.

Brown, John Seely & Duguid, Paul 1991. Organizational Learning and Communities of Practice: Towards a Unified View of Working, Learning and Innovation. – *Organization Science* 2(1): 40–57.

- Burgess, Judy 2006. Participatory Action Research First Person Perspectives of a Graduate Student. – *Action Research* 4(4): 419–437.
- Cooperrider, David L. & Barrett, Frank & Srivastva, Suresh 1995. Social Construction and Appreciative Inquiry: A Journey in Organizational Theory. – Dian Hosking, Peter H. Dachler & Kenneth Gergen (eds.) *Management and Organization: Relational Alternatives to Individualism*, 157–200. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Dezeuze, Anna 2008. Assemblage, Bricolage, and the Practice of Everyday Life. – *Art Journal* 2008(Spring): 31–37.
- Duncan, Carol 1995. *Civilizing Rituals Inside Public Art Museums*. New York: Routledge.
- Eräsaari, Risto 2002. Avoimen asiantuntijuuden analytiikka. – Ilkka Pirttilä & Susan Eriksson (toim.) *Asiantuntijoiden areenat*, 21–40. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Eräsaari, Risto 2006. Objektiiivisuus, asiantuntijat ja instituutiot. – Jaana Parviainen (toim.) *Kollektiivinen asiantuntijuus*, 19–54. Tampere: Tampere University Press.
- Fletcher, Joyce 1999. *Dissappearing Acts Gender, Power and Relational Practice at Work*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fletcher, Joyce K. & Käufer, Katrin 2003. Shared Leadership. – Craig G. Pearce & Jay A. Conger (eds.) *Shared Leadership Reframing the Hows and Whys of Leadership*, 21–47. London: Sage.
- Foucault, Michel 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Gherardi, Silvia 2001. From Organizational Learning to Practice-based Knowing. – *Human Relations* 54(1): 131–139.
- Griffin, Des 2003. Leaders in Museums: Entrepreneurs or Role Models? – *International Journal of Management* 5(2): 4–14.
- Griffin, Des & Morris, Abraham 2007. The Effective Management of Museums Cohesive leadership and visitor-focused public programming. – Richard Sandell & Robert R. Janes (eds.) *Museum Management and Marketing*, 104–141. New York: Routledge.

- Gustafsson, Claes 2006. Idiergy and tje Second Lae. – *Homo Oeconomicus* 23(3/4): 381–404.
- Haapakoski, Arja 2002. Suuren ja pienen tarinan välissä – uusien asiantuntijaryhmien ammatillisen tiedon rakentuminen. – Ilkka Pirttilä & Susan Eriksson (toim.) *Asiantuntijoiden areenat*, 105–118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hakkarainen, Kai & Palonen, Tuire & Paavola, Sami 2002. Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. – *Psykologia* 37(6): 448–464.
- Hakkarainen, Kai & Lallimo, Jiri & Toikka, Seppo 2012. Asiantuntijuus, kollektiivinen luovuus ja jaetut tietokäytännöt. – *Aikuiskasvatus* 32: 246–256.
- Hill, Kate 2005. *Culture and Class in English Public Museums 1850–1914*. Aldershot: Ashgate.
- Hosking, Dian Marie 2006. Not Leaders, Not Followers: A Post-Modern Discourse of Leadership Processes. – Boas Shamir, Rajnandini Pillai, Michelle C. Bligh & Mary Uhl-Bien (eds.) *Follower-Centred perspectives on Leadership: A Tribute to the Memory of James R. Meindl*. Greenwich CT: Information Age Publishing.
- Hosking, Dian Marie 2011. Telling Tales of Relations: Appreciating Relational Constructionism. – *Organizational Studies* 32(47): 47–65.
- Hudson, Kenneth 1985. *Museums and their customers. Museums are for the people*. Edinburgh: Scottish Museum Council.
- Hujala, Anneli 2008. *Johtamisen moniäänisyys. Johtaminen vuorovaikutuksena ja puhuntana hoivayrityksissä*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Häyhä, Heikki & Jantunen, Sari & Paaskoski, Leena 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. Suomen museoliiton julkaisuja 64. <https://www.museoliitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>
- Janes, Robert R. 1996. Don't Lose Your Nerve: Museums and organizational change. – *Museums for the New Millennium*, 81–96. Washington: Symposium Museums for the New Millennium.
- Kant, Immanuel 1790/2009. Arvostelukyvyn kritiikki, I osa. Kritik der Urteils-kraft. – Ilona Reiners, Anita Seppä & Jyri Vuorinen (toim.) *Estetiikan klassikot Platonista Tolstoihin*. Helsinki: Gaudeamus.

- Koivunen, Niina 2005. Miten kollektiivinen asiantuntijuus organisoituu? – *Hallinnon tutkimus* 2003(3): 32–45.
- Ladkin, Donna 2010. *Rethinking Leadership A New Look at old Leadership Questions*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Launis, Kirsti 1994. *Asiantuntijoiden yhteistyö perusterveydenhuollossa. Käsitteitä ja arkikäytäntöjä*. STAKES tutkimuksia 50. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mattila, Mirva 2018 (toim.). *Mahdollisuuksien museo. Opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittinen ohjelma 2030*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:11. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Markus, Thomas A. 1993. *Buildings & Power Freedom & Control in the Origin of Modern Building Types*. London & New York: Routledge.
- Marshall Judi, 2004. Living Systemic Thinking: Exploring Quality in First-Person Action Research. – *Action Research* 2004(2:305): 305–325.
- Merleau-Ponty, Maurice 1962. *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Ramirez, Rafael 2005. The Aesthetics of Cooperation. – *European Management Review* 2005(2): 28–35.
- Miles, Roger 1985. Exhibitions: Management, for a Change. – Neil Cossons (ed.) *The management of change in museums*. Greenwich: National Maritime Museum.
- Pernicka, Susanne & Lucking, Stefan 2012. How Knowledge Shapes Collective Action: Professionalism, Market Closure and Bureaucracy in the Fields of University AND Non-university Research. – *Journal of Industrial Relations* 54(5): 579–595.
- Ramirez, Rafael 1991. *The Beauty of Social Organization*. Munich: Accedo.
- Saaren-Seppälä, Tarja 2006. Kollektiivinen tietovaranto potilastyössä. – Jaana Parviainen (toim.) *Kollektiivinen asiantuntijuus*, 309–340. Tampere: Tampere University Press.
- Senge, Peter M. 2006. *The Fifth Discipline. The Art and Practice of Learning Organization*. New York: Random House.

- Strati, Antonio 1996. Organizations Viewed through the Lens of Aesthetics. – *Organization* 3(2): 209–218.
- Strati, Antonio 1999. *Organization and Aesthetics*. London: Sage.
- Taylor, Steven S. 2004. Presentational Form in First Person Research: Off-Line Collaborative Reflection Using Art. – *Action Research* 2(71): 71–88.
- Tengblad, Stefan & Hällsten, Freddy & Ackerman, Christer & Velten, Johan 2007. *Medarbetarskap Från ord till handling!* Kristianstad: Liber.
- Turpeinen, Outi 2005. *Merkityksellinen museoesine. Kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näyttelysuunnittelussa*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Vähämäki, Jussi 2006. Älyn kollektiivisuus ja sen hallinta. – Jaana Parviainen (toim.) *Kollektiivinen asiantuntijuus*, 82–114. Tampere: Tampere University Press.
- Wicks, Gaya Patricia & Reason, Peter 2009. Special Issue: Opening Communicative Space. – *Action Research* 7(3): 243–262.

SUVUN KASVIT, PAIKAN KASVIT, GEENIVARAKASVIT

Yhteisöllinen tiedontuotanto ja tiedon jakaminen kasviperintöprosesseissa

Sirkku Pihlman, Maarit Heinonen ja Aaja Peura

Heikki olisi halunnut rippikoulun jälkeen puutarhaoppiin, mutta ei päässyt ikänsä vuoksi. Toista yritystä ei tullut, harmitti. Yläneellä käynnistyi vuonna 2008 museopuutarhahanke, jossa kotiseutumuseon alueelle perustettiin paikkakunnan vanhojen kasvien perinnekasvimaa, ja museotalot saivat vierelleen vanhat perennansa. Heikki hoitaa nyt museopuutarhaa ja omaa perinnekasvipuutarhaansa, hiukan toistenkin puutarhoja, kynnet kasviin mullassa vuosikymmenien tauon jälkeen.

Me kirjoittajat edustamme asiantuntijoita kasviperintöprosesseissa ja tiedämme paljon perinteisten kasvien merkityksistä ja hyödyistä ihmisille. Ihmisen ja kasvien suhteissa on kuitenkin paljon sellaista, jota haluamme ymmärtää paremmin. Tavoitteenamme on myös vaikuttaa kestävään tulevaisuuteen ja tarjota tietoa ja ymmärrystä niistä konkreettisista resursseista, joita on

tarjolla sekä ennakoituissa että ennakoimattomissa ympäristömmme muutoksissa. Kysymme, miten kulttuuriperintötyö ja geenivaratyö voivat parhaiten vahvistaa toisiaan ja lisätä ymmärrystä ja osaamista viljelykasvien¹ geneettisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden ylläpitämiseksi siten, että se on elävä osa nykykulttuuriamme myös tulevaisuudessa. Kulttuuriperintötyö kasvaa sekä yhteisöistä että asiantuntijalähtöisesti, geenivarasuojelun käynnistävät asiantuntijat ja viranomaiset. Haluamme, että viranomaiset ja asiantuntijat tiivistävät yhteistyötä erilaisten perinnettä ylläpitävien yhteisöjen kanssa. Vastuualueemme on Suomi, ei nationalistisista syistä, vaan kansainvälisen työnjaon vuoksi.

Tutkimme kasviperinnön muodostumisen tekijöitä ja yhteisöllistä tiedontuotantoa asiantuntijoiden ja perinneyhteisöjen vuorovaikutuksena. Yhteisöllinen tiedontuotanto on käsityksemme mukaan merkittävä osa kasviperinnön ja myös geenivarojen suojeluprosessia. Tarkastelemme artikkelissa kasveihin liitettyjä merkityksiä, kasviperinnön kehkeytymistä toimijaverkostoissa ja kulttuuriperintöyhteisöissä ja myös kasvien itsensä ja asiantuntijoiden roolia näissä prosesseissa. Tapausesimerkkiemme aineistot on kerätty osana geenivara- ja kasviperintöprosesseja ja niiden kerryttäminen on osoitus yhteisöille ja yksilöille siitä, että ihmisten kasvikokemukset ja kasvitietous kiinnostavat myös ns. asiantuntijoita. Tarkasteluamme ohjaavat seuraavat kysymykset: Miten kasvit tai paikka kasveineen tulevat niin merkitykselliseksi ihmisten arjessa, että perinteisiä tai erityisiä puutarhakasveja halutaan ylläpitää vuosikymmenestä toiseen. Mikä merkitys kas-

---

1 Geenivaratutkimuksessa viljelykasvilla tarkoitetaan peltojen ja puutarhojen ravinto- ja koristekasveja. Viljelykasvin erottaa luonnonvaraisesta sen yhteydestä ihmiseen, viljelijään.

vin hoivaajalle on kasvien kytköksellä omaan tai toiseen sukuun tai henkilöön tai johonkin paikkaan? Entä mitä vaikuttaa se, että asiantuntija määrittelee jonkun kasvin merkittäväksi ja vaalinnan arvoiseksi? Miten itse kasviperintö kasveina ja niihin liittyvinä kertomuksina, dokumentteina, tapoina ja toimintoina kehkeytyy eri toimijoiden verkostoissa ja kulttuuriperintöyhteisöissä? Millaisia toimijoita näissä prosesseissa on? Mikä on kasvien itsensä rooli, millaiset kasvit ovat mukana, mitkä ominaisuudet ehkä lisäävät niiden mahdollisuuksia tulla koetuksi kasviperintönä? Miten organisaatiot kuten yhdistykset, paikallismuseot tai tutkimuslaitokset tai vanhojen kasvien suojelusta vastaavat organisaatiot tai toisaalta puutarha-alan yrittäjät voivat vahvistaa puutarhojen geneettistä ja kulttuurista monimuotoisuutta ja kestävyyttä?

Kulttuuriperintö ja kasviperintö

Kasviperinnön idea on vasta muotoutumassa, se ei ole vielä saanut selkeää jalansijaa kulttuuriperintöpuheessa. Kuten kulttuuriperintö muutenkin se määrittyy sekä asiantuntijoiden määrittelyjen että monien käytännön toimintojen ja toimijoiden kautta: kasvien ja ihmisten vuorovaikutuksesta, viljelijöiden, suojelijoiden, keräilijöiden, tutkijoiden ja muistelijoiden toiminnoissa. Olemme huomanneet, että kasviperinnön tutkiminen voimistaa kasviperintöprosesseja. Kasviperinnön tutkimista tapahtuu ainakin museologian, etnologian, geenitutkimuksen, kasvitieteen, kielitieteen ja sosiologian kentillä. Museo on osoittautunut merkittäväksi ja luontevaksi toimijaksi kasviperintöprosesseissa.

Tämä liittyy ehkä museokentän heterogeenisyyteen ja maantieteelliseen kattavuuteen ainakin Euroopassa. Olennaista on kuitenkin laaja yhteistyö eri alojen osaajien ja paikallisten toimijoiden kesken.²

David C. Harvey määrittelee (kulttuuri)perinnön, *heritage*, nykyisyyskeskeiseksi, tulevaisuussuuntautuneeksi suhteeksi menneisyyteen. Sitä voi skaalata toiminnan laajuuden ja vaikuttamistavan mukaan esim. paikallisiin aktiviteetteihin, kansalliseen arvoretoriikkaan ja kansainvälisten järjestöjen toimesta muotoiltuihin ideoihin. Kulttuuriperintöön kuuluu usein jokin epävarmuus- tai uhkatekijä, jota vastaan käydään perinneargumentteja käyttäen.³ Myös biologisen monimuotoisuuden suojele kumpuaa vahvasti uhkatekijöistä, kuten biologisen kasviperinnön uhkavasta ja todetusta kaventumisesta⁴, joka nähdään vaaraksi myös ihmiselle⁵. Mutta perinneprosessi voi käynnistyä tai pysyä voimissaan myös, kun vain halutaan nostaa esiin jotain omalle yhteisölle arvokkaaksi tai kiinnostavaksi koettua. Tällaista prosessia voi kannustaa esimerkiksi ”ulkoa” osoitettu kiinnostus paikallisille tuttua, ehkä jokapäiväistä asiaa kohtaan.

Kulttuuriperintöä määritellään siis toisaalta yhteisön sisältä päin, toisaalta hallinnon ja asiantuntijoiden toimesta. Kaikki tunnistavat perintöjä omasta asiantuntijuudestaan, toimintaympäristöstään ja arvoistaan käsin. Faron sopimus kulttuuriperin-

---

2 Heinonen et al. 2014.

3 Harvey 2015, 577–578.

4 Mm. Bartbault 2013.

5 Ympäristötiedon foorumin järjestämässä seminaarissa *Mahtuuko luonto tiivistyvään Turkuun? Kaupunkiluonto terveyden ylläpitäjänä* 11.10.2017 asiaa nostettiin vahvasti esille. Luonnon diversiteetin ylläpito on olennaista ihmisten terveydelle ja vastustuskyvylle. Moninaisuuden köyhtymisestä vedettiin suora linja nykyihmisten yleistyneisiin sairauksiin.

nön yhteiskunnallisesta merkityksestä⁶ määrittelee kulttuuriperintöyhteisön, jonka jäsenet jakavat yhteisen kiinnostuksen johonkin identiteettinsä kannalta tärkeänä pitämäänsä asiaan, menneisyyden tarjoamaan resurssiin, ja haluavat ylläpitää sitä julkisen toiminnan puitteissa. Faron sopimus kannustaa siis julkiseen toimintaan. Yksi innokas perinnekasviharrastaja ei sen mukaan muodosta perintöyhteisöä, mutta jos hän jakaa tietoaan, vaikuttaa tekemisellään ja löytää kumppaneita, on jo muodostunut yhteisö. Sekä intensiivisesti kasviasioihin paneutuvilla että lahjakkailla sosiaalisilla osajilla on havaintojemme mukaan suuri merkitys yhteisöllisten kasviperintöprosessien voimistamisessa ja ylläpidossa. Kasviperintöyhteisöjä on Suomessakin laaja kirjo löyhistä yksittäisten kasviharrastajien keskustelufoorumeista kansallisiin yhdistyksiin kuten Maatiainen ry. tai Hyötykasviyhdistys. Näillä voi olla myös asiantuntijarooli kansallisessa viranomaistyönä tehtävässä kasviperinnön suojelutyössä.

Kun kulttuuriperintöprosessia pyritään johtamaan asiantuntija-, virkamies- ja poliittisesta eliitistä käsin, puhutaan nykyisin *auktorisoidusta perintödiskurssista*⁷. Esimerkiksi arkeologit ovat yhdessä virkamiesten kanssa määrittelemässä yhteistä arkeologista kulttuuriperintöä ja rakennustutkijat ja taidehistorioitsijat yhdessä virkamiesten kanssa tärkeintä rakennusperintöä. Sitten annetaan tiedoksi, miten näihin perintöihin tulisi suhtautua. Tämä on osa kansallista arvoretoriikkaa. Vastaavasti biologisen monimuotoisuuden ja sen uhan ja tarvittavien toimenpiteiden määrittely⁸ ovat auktorisoitua diskurssia, sekä kansallista että

6 Council of Europe 2005; Salmela et al.

7 Smith 2006; Enqvist 2016.

8 Vrt. Levin 2013.

kansainvälistä. Ei ole itsestään selvää, ketkä muut jakavat asiantuntijoiden kanssa samantapaisen idean näistä perinnoista.

Kulttuuriperintö on ristiriitaista ja kilpailtua ja hankalasti hallittavissa ja siihen liittyy yhteiskunnallisia uhkia. Eurooppalainen kulttuuriperintö nähdään Faron sopimuksessa kaikkien eri kulttuuriperintöjen yhdistelmänä, sillä rajoituksella, että niiden arvopohja edistää eurooppalaisia arvoja, kuten rauhaa, ihmisarvoa ja yhteiskunnallista vakautta. Tämä määritelmä kuvittelee eurooppalaisen kulttuuriperinnön, jonka arvopohjaa on kontrolloitava. Kulttuuriperinnön omistajuudesta kiistellään Euroopassakin ahkerasti. On toisia ryhmiä halventavia perintöjä ja ympäristöä vahingoittavia perintöjä.⁹ Eurooppalainen perintö on vahvasti poliittinen ja taloudellinen käsite. Kasviperintöön puolestaan liittyy globaaleja kaupallisia, juridisiksi muunnettuja kiistoja ruuantuotannon lisäysmateriaaleista: taimista ja siemenistä. Nämä kiistat uhkaavat perinteisten ja geneettisesti monimuotoisten kasvikantojen tulevaisuutta. Vastakkain ovat isot kaupalliset kasvinjalostuslaitokset ja pienet perinnekasvitoimijat.¹⁰

Määrittelemme kasviperintö-käsitteen seuraavasti: kasviperintö tarkoittaa perinneyhteisölle merkityksellisiä kasveja niihin liittyvine tietoineen, taitoineen ja tarinoineen. Ne ovat kasveja, joilla on tärkeäksi koettuja kiinnekohtia menneisyyteen ja joiden halutaan olevan mukana tulevaisuudessa. Tämä saa aikaan toimintaa ko. kasvien säilymisen ja tunnettuuden puolesta.

Kasviperintö voidaan nähdä Faron hengessä hyödynnettävänä yhteisöllisenä resurssina. Se näyttää asettuvan vaivatta kulttuuri-

9 Esim. Harvey 2015.

10 Esim. Kloppenburg 1988.

perinnön erityiseksi osa-alueeksi. Siihen liittyy eritasoisia määrittelijöitä, monenlaisia toimijoita arvoineen, globaaleista toimijoista omaan kylään. Elävän perinnön käsite voisi toimia erityisen hyvin kasviperinnön yhteydessä, mutta sen synonyymiksi tarjottu aineeton perintö ei niinkään.¹¹ Kasviperinnössä näemme keskeisenä itse fyysisen, ihmisen kanssa elävän, lisääntymiskykyisen kasvin, joka muuntelee geneettisesti ja jonka suhde ihmisiin muuttuu, mutta säilyy. Kasviperintöprosessissa on toki jo määritelmämme mukaan erityisiä aineettomia perintöjä, kuten tavat hankkia kasveja sekä taidot viljellä ja tavat käyttää kasveja.

Perinnekasvit ja geenivarakasvit

Löytöretkistä alkaen ja kiihtyen 1800-luvulla Wardin kasvinkuljetuslaatikon¹² kehittelyn jälkeen länsimaisten puutarhojen kasvit ovat paljolti peräisin eri puolilta maapalloa. Osa näistä kasveista kotiutui ja geneettisesti sopeutui uusiin kasvupaikkoihinsa. Viljelykasvimme on siis valikoitu ja jalostettu eri mantereiden luonnonvaraisista kasveista, osa toki myös paikallisista kasveista kuten kumina, tyrni tai väinönputki.

Perinnekasvien ja geenivarakasvien käsitteet ovat asiantuntijoiden määrittämät. Perinnekasvit ovat peltojen ja puutarhojen vanhoja kasvilajeja ja niiden maatiaiskantoja ja lajikkeita, jotka ovat pitkän ajan kuluessa osoittaneet mukautumiskykynsä paikallisiin olosuhteisiin. Maa- ja puutarhatalouden geenivarakasvit

---

11 Aineeton kulttuuriperintö.

12 Stokes 2015.

taas ovat kansainvälisessä biodiversiteettisopimuksessa (CBD)¹³ määritelty erityinen ryhmä ihmiselle hyödyllisiä kasvikantoja tai lajikkeita, joiden perimä tulee ihmisten oman edun vuoksi säilyttää, koska ne ovat esimerkiksi ihmiskunnan ruokaturvan perusta. Kukin valtio on vastuussa paikallisiin olosuhteisiin sopeutuneista viljelykasveistaan ja sillä on myös suvereeni omistusoikeus niihin.¹⁴

Geenivarojen suojelun tarve koskee koko maapalloa. Geenivaratyön tärkeää työsarkaa on säilyttää peltojen ja puutarhojen vanhoja lajikkeita ja maatiaiskasveja, jotka ovat geneettisesti monimuotoisia ja jotka ovat viljelyssä harvinaistuneet ja näin vaarassa hävitä kokonaan. Geenivarakasvien säilyttämisen keskeinen motiivi on, että ne toimivat varantoina uusien viljelylajikkeiden jalostamiseen. Kasvijalostus tarkoittaa sitä, että yhteen kasviyksilöön yritetään yhdistää mahdollisimman paljon toivottuja ominaisuuksia. Yksittäisessä kasvissa ei voi olla kaikkia näitä, vaan aina jalostettaessa jotain jää pois. Emme voi tietää, mitä ominaisuuksia tulevaisuudessa arvostetaan. Jalostettu ihmisestä riippuvainen kasvilaji kuolee sukupuuttoon, ellei sitä jossain ylläpidetä, ja siksi geenivarojen riittävän laaja tallettaminen on tarkoituksenmukaista. On hyvä, että on olemassa mahdollisuus “palata alkuun”.¹⁵

Pitkään viljeltyjä maatiaiskantoja ja lajikkeita on maailmanlaajuisesti ryhdytty kokoamaan ja tallettamaan siemensäilyttämöihin 1960- ja 1970-luvulta lähtien¹⁶. Vähin erin syväjäädyttämisen ja kenttäkokoelmasäilytyksen rinnalla on alettu ymmärtää

13 Convention of Biological Diversity CBD 1992.

14 Mm. Wallius 2001; Syke 2017.

15 Kansanomaisesti esitettyinä: Kiviharju 2017b.

16 Scarascia-Mugnozza & Perrino 2002.

ihmisten pihossa ja puutarhoissa tehtävän viljelysäilyttämisen merkitys ja arvo¹⁷. Aktiivinen viljelysäilyttäminen on kuitenkin yhä harvinaista ja hajanaista. Tilanteeseen on osaltaan syynä se, että säilyttämistyötä tekevä asiantuntija- ja viranomaisyhteisö on ollut pitkään suuntautunut uusien kasvilajikkeiden jalostamisen palvelemiseen. Viljelysäilyttämisen menetelmät ovat vähemmän kehittyneitä ja toimijaverkosto hajanainen verrattuna vakiintuneeseen geenipankkisäilytykseen.¹⁸ Vallitseva tilanne on biodiversiteetin suojelun kannalta kestävä, sillä luonnon- ja viljelyympäristöissä on laajempaa geneettistä monimuotoisuutta kuin geenipankeissa.

Suomalaisen ja tänne sopeutuneen viljelykasviaineksen säilyttäminen ja säilymisen edistäminen on annettu kansallisen geenivaraohjelman viranomaistehtäväksi¹⁹. Yksi tehtävistä on kerätä tietoja pitkään viljellyistä kasvilajikkeista ja -kannoista: millaisia ne ovat, missä niitä kasvaa, kuinka uhanalaisia ne ovat. Ohjelma etsii etenkin säilytyskokoelmista puuttuvia kasvilajeja ja niiden lajikkeita ja kasvikantoja.²⁰ Paikkakunnan kasveja hyvin tuntevilla ihmisillä on ensiarvoisen tärkeä rooli kasvien löytämisessä ja kasviin liittyvissä historiatiedoissa. Vanhan kasviaineksen etsintä aloitetaan usein kansalaisille suunnatulla paikallisella tai valtakunnallisella julkisella tietopyynnöllä, kasvikuulutuksella. Kuuluttamalla asiantuntijat yrittävät tavoittaa niitä ihmisiä, jotka

17 Esim. Veteläinen, Negri & Maxted (eds.) 2009.

18 The European Cooperative Programme for Plant Genetic Resources (ECPGR).

19 Suomen maa-, metsä- ja kalatalouden kansallinen geenivaraohjelma 2018.

20 Mm. Hartikainen et al. 2017; Kiviharju 2017a.

tietävät kulloinkin etsittävän kasvilajin tai -kannan kasvupaikan ja viljelyhistoriaa.²¹

Vanhan kasviaineksen arvioinnissa käytetään hyvin usein muistiin perustuvaa kasvin omistajan tai muun kasvin viljelyhistoriasta tietävän antamaa tietoa. Kasviyksilön arvioitu ikä on usein tärkein tieto. Asiantuntija-arviointiin päätyvät helpoimmin ne kasviyksilöt, joista on mahdollisimman varmoja tietoja sen useita vuosikymmeniä, pääsääntönä yli viisi vuosikymmentä, kestäneestä kasvuhistoriasta joko samassa puutarhassa tai siirrettyinä toiseen. Myös vanhat valokuvat ovat tärkeitä todisteita paikan kasvilajeista ja niiden kasvupaikoista. Valokuvat tukevat muistamista, niistä voi tunnistaa kasveja ja ne voivat kertoa myös kasvin merkityksiä. Monenlainen kirjallinen materiaali voi paljastaa tärkeää tietoa kasviyksilön vaiheista puutarhassa. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi vanhan puutarhan istutuskartat, erilaiset muistiinpanot, taimien tilausluettelot, paikallishistoriikit ja lehtileikkeet.²²

Miten geenivara-ajattelu ja kasviperintö perinnekasveineen kohtaavat? Geenivarojen suojeleminen ja kasveihin liittynyt ja niihin liittyvä tieto ja taito ja niiden kestävä käyttö kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Kulttuuriperintökin säilyy juuri käytössä ja se nähdään resurssina, joka mahdollistaa jotakin nyt ja tulevaisuudessa. Kansallisessa geenivaraohjelmassa edistetään geenivaroihin liittyvän historiallisen alkuperätiedon ja käyttötiedon ja osaamisen säilyttämistä ja samalla uusien käyttötapojen innovointia.²³ Nämä edel-

---

21 Heinonen et al. 2014; Hartikainen et al. 2017.

22 Ibid.

23 Mm. Heinonen & Hartikainen 2017, 10–11; GeenivaraOppi 2017.

lyttävät, että kasvit ovat mukana ihmisten arjessa eli viljelyssä ja käytössä.

Perinnekasvien viljelijät ja heidän kasvinsa

”Kasvien viljely ja ylläpito on yhteistyötä luonnon kanssa ja kampailua luontoa vastaan. Niin pian kuin hoito päättyy, luonto ottaa vallan”, kirjoittaa vanhoja puutarhakasveja ja niiden ylläpitoa tutkinut Mari Marstein.²⁴ Hän näkee vanhojen puutarhakasvien olevan kulttuurin ja luonnon rajapinnalla. Ei ole lainkaan yhdentekevää, millaisista puutarhakasveista kulloinkin on kyse: ihmisen mukana toisenlaisista ympäristöistä tulleista puutarhakasveista osa on mukautunut niin hyvin paikallisiin olosuhteisiin, että kannat tulevat pitkiäkin aikoja toimeen myös ilman ihmisen hoivaa. Ne myös voivat tuottaa niin paljon lisäaineistoa, että niitä on helppo jakaa yhä uusiin puutarhoihin. Osa levittäytyy myös itseksseen, osa pysyy sinnikkäästi paikoillaan. Toiset vanhat puutarhakasvit vaativat vuosittaisen ylläpidon, kuten daaliat. Kasvitieteen professori Fredr. Elfving erottelee 1800-luvun lopulla Suomen kulttuurikasveissa ”viljelyjänteet vanhoilta ajoilta”, jotka edelleen todistavat erityisesti entisaikojen kotilääkinnästä, vaikka niitä ei enää viljeltäisikään: lipstikka, aaprotti ja koiruoho²⁵. Marstein käyttää nimitystä ”vanhat puutarhakasvit” elinvoimaisista kasveista, joilla on pitkä paikallinen historia²⁶. Nämä ovat selkeästi myös geneettisesti arvokkaita resursseja, vaikka eivät olisi tois-

24 Marstein 2008, 4.

25 Elfving 1897, 22.

26 Marstein 2008, 6.

taiseksi valikoituneet geenivarakasveiksi. Pohjoismaisissa geenivaraohjelmissa ymmärrys vanhoista puutarhakasveista on sama.

Vanhosten puutarhakasvien jatkuvan viljelyn ja käytön kannalta toiset viljelijät ovat tärkeämpiä kuin toiset. Tutkimuksissa ja keskusteluissa esiintyy ”oikeiden viljelijöiden” ryhmä eri nimillä, kuten ”*proper gardener*” tai ”*committed gardener*”, ”puutarhahimiset”²⁷. Tällaiset ”puutarhahimiset” noudattavat joitakin tunnistettavia traditioita, kasvattavat kasvejaan itse jakotaimista, sipuleista, siemenistä, pistokkaista. He ovat hyvin usein mukana kasvienvaihtoverkostoissa, joihin kuuluu ystäviä, sukulaisia ja tuttavvia. Tähän vaihdantatraditioon kuuluu myös kasvinosien ”varastaminen”, nappaaminen huomaamatta, lisäämistä varten.²⁸ Kasvit liittyvät silloin toisiin ihmisiin ja toisiin puutarhoihin ja kasveja vaalitaan ja lisätään yhä uudelleen. Puutarhaharrastajien tapa vaihtaa keskenään kasvien lisäysosia ja panna niitä kiertämään ovat vastapoolina omistussuojattujen viljelykasvien lajikkeiden kasvaville markkinoille.

”Uudet kasvilajikkeet eivät minua kiinnosta. Niiden kanssa en jaksakaan nähdä hoitamisen vaivaa eikä niille oikein löydy kodistani tai puutarhastani paikkaa kasvaa.”, kertoo perinnekasvien viljelijä Pasi Hurtén. Puutarhahiminen näkee hänen mukaansa aikaa ja vaivaa kasvin hoitamisessa ja saa ”ihmeellisiä kiksejä” siitä, kun kasvi voi hyvin.

Puutarhahiminen näkee kasvin sieluun. Hän näkee sen, mitä kukin kasviyksilö tai kasvilaji tarvitsee voidakseen hyvin. Hänellä on erityinen suhde kasviin, osaa tulkita kasvin antamista merkeistä, mitä kas-

---

27 Ginn 2016; Marstein 2008.

28 Esim. Ginn 2016, 88–89.

vi viestii voinnistaan, tarvitseeko lannoitetta, vettä, valoa tai varjoa. Kun kasvi kukoistuksellaan kiittää hoitajaansa, se saa puutarhahihmissä aikaan vahvoja onnistumisen ja ilon tunteita.²⁹

Kasvikumppanuus onkin puutarhahihmisten suhde, josta molemmat osapuolet, kasvi ja sen hoitaja, saavat iloa tai muuta hyötyä. Suhteen lämpimyys ilmenee kasvin hyvinvointina ja leviämisenä yhä uusille paikoille ja viljelijöille, kasvin nimeämisenä, siitä puhumisena, sen haisteluna ohi kulkiessa, sen käyttönä kekseliäin tavoin, sen ottamisena mukaan, kun muutetaan, sen kasvun seuraamisessa, sen antamisessa tai saamisessa ystävältä, jakamisessa.

Elämäntavan muuttuessa yhä liikkuvammaksi ja monista muista syistä kasvinvaihtotraditiot voivat hiipua. Tällöin kasviperintöyhteisöt, jotka ovat huomanneet vaihdantatradition merkityksen kasvien säilymisen kannalta, voivat ryhtyä eri tavoin kannustamaan tavan ylläpitoon ja jatkamiseen vanhoin ja uusin muodoin. Tällöin traditiota määritellään uudelleen (aineettomana) kulttuuriperintönä, ja silloin geenivaratyön ja kulttuuriperintötyön intressit ovat aivan yhteiset. Tavoitteet voidaan muotoilla eri tavoin, mutta toiminta palvelee yhtä lailla molempia. Harva harrastajapuutarhuri mieltää tekevänsä geenivaratyötä, vaikka tulee sitä tehneeksi. Kun hänelle kerrotaan, että hän kantaa korttaan geneettisen monimuotoisuuden kehoon, hän on kuitenkin siitä ylpeä.

Perinnekasvien säilyttämiseen ja vaihdantaan voivat toki osallistua myös ammattimaiset taimituottajat. Perinnekasvit kiinnos-

---

29 Pasi Hurtén, haastattelu.

tavat tuotteina sellaisia taimituottajia, joille kestävät ja helppo-
hoitoiset lajikkeet ovat tärkeitä.

Arvostan perinteisiä vanhoja kasvilajikkeita, jotka ovat kasvaneet iso-
vanhempiemme pihossa ja ikkunalaudoilla. Vanhat kasvit kiinnos-
tavat, koska niillä on tarina, ne ovat suomalaista kasviperintöä ja ne
ovat helpohoitoisia, eivät ne muutoin olisi voineet selviytyä.

Näin kertoo varsinaissuomalainen nuori taimistoyrittäjä Tiina
Niittyinen, joka on muutaman vuoden aikana kerännyt tietoja ja
pistokkaita yli 50 vuotta vanhoista pelargoneista ympäri Suomen.
Taimistoyrittäjä ryhtyi keräämiseen havahduttuaan siihen, että
vanhan ajan pelargoneja näkyi enää vähän ikkunalaudoilla.

On käsillä viimeiset hetket pelastaa ennen kuin pelakuut kuihtuvat
ruukkuihin ja niiden alkuperätiedot katoavat mummojen mukana
hautaan.³⁰

Perinnepelargoneja pelastava taimistoyrittäjä toimii samaan
tapaan kuin alan asiantuntijat: hän kokoaa kasvin historiatietoja,
vertailee eri taloissa kasvaneiden pelakuiden ulkonäköä, tarkkai-
lee mahdollisia kasvitauteja, jatkaa niiden ylläpitokasvatusta ja on
järjestänyt arvokkaimmiksi arvioimiensa pelakuiden varmuussäi-
lytyksen luottokeräilijällä toisella puolella Suomea. Varmistaak-
seen, että vanhat pelakuut säilyvät ikkunalautojen komistuksena
hän haluaa myydä pistokkaita kohtuuhinnalla. Taimistoyrittäjän
myymät pistokkaat ovat dokumentoituja, jotta kasvin historiatie-
to kulkee uudelle omistajalle ja mahdollisimman tautipuhtaita,
jotta kasvi olisi mahdollisimman pitkäikäinen.

---

30 Tiina Niittyinen, haastattelu.

Puutarhakasvien kotiutuminen kansan pariin

Eliitillä on ollut mahdollista kokeilla moninaisten, myös hyvin eksoottisten kasvien viljelyä. Kun uutuuksia havittelevan, muo-
dissa mukana pysyvän eliitin puutarhoissa ”vanhat” kasvit saivat
1800-luvulla väistyä uutuuksien tieltä, siirtyivät vahvimmat vä-
heksytyt kasvit puutarhan liepeille ja palkollisten ja ”tavallisen
väen” asumusten vierustoille. Siellä sai vanhanaikainen daaliala-
jike loistaa ilman iän tuomaa painolastia. *Uusi Suometar* kertoo
daalioiden (toisilta nimiltään georgiinien ja joriinien) kohtalosta
syksyllä 1899 seuraavasti:

Tuskimpa on koko maassamme puutarhaa, jossa ei syksyllä näe kuk-
kivia georgineja. [--] Tämän vuosisadan puolivälissä rehottavat geor-
giinit olivat moniväristen, loistavien pallojen näköisiä. Ne saattoivat
olla kyllä kauniita, mutta niiden muodosta puuttui vaihtelevaisuutta.
[--] Vähitellen kuitenkin kyllästettiin tuohon jäykkään georginipalle-
eroon, jota ruvettiin pitämään vanhanaikaisena ja halpana kukkana,
mikä vaan kelpasi köyhälle kansalle, mutta joka ei kauvemmin sopi-
nut hienossa puutarhassa.³¹

Kasvien karkailu jopa pieniin mökkeihin myös vähensi nii-
den erityisyyttä kartanoiden ja ruukkien puutarhoissa, joissa ti-
lalle hankittiin uutta. Vaikka suhteellisen harvassa mökissä olisi
innostuttu puutarhakasveista, oli mökkien luku kaikkiaan niin
suuri – kolme neljännestä maaseudun väestöstä oli tilattomia
itsenäisyyden alkuvaiheessa³² –, että niiden asukkaiden ollessa
harvakseltaankin kiinnostuneita asialla oli merkitystä puutarha-

31 *Uusi Suometar* 20.09.1899, 3–4.

32 Vennola 1918.

Kuva 1. Yläneellä perinteinen ja aikoinaan yleinen daaliamuoto, joka ei kuitenkaan ole laajemmin tavallinen. Kuva on Yläneen kotiseutumuseon Teinilän talon kukkapenkistä. Kuva: Sirkku Pihlman.

kasvien käytölle ja yleistymiselle 1800- ja 1900-lukujen taitevuosikymmeninä. Rahvaan suosikkikasveja olivat Elfvingin mukaan 1800-luvun lopulla kehäkukka, auringonkukka ja unikko, vaikka monia muitakin viljeltiin, kuten yleisesti pionia. Koristepensaita yleisiä olivat syreenit, ruusut ja spireat. Daalioita rahvas viljeli aivan eteläisellä rannikolla, erityisesti mainiten Perniön vähäisetkin torpparit, muualla yksittäistapauksina. Lounaisaarisuudessa rahvas viljeli asumustensa vieressä hedelmäpuita, marjapensaita ja koristepuita.³³

33 Elfving 1897, 34–38. Karin Hallgren (2016) on osoittanut, että tiedämme lopulta kovin vähän siitä, miten yleistä keittiökasviviljely oli rahvaan keskuudessa jo 1700-luvulla. Kasvisten ja juuresten viljely kasvimaalla ruokatarpeiksi näyttää oleen varsin yleistä ja monipuolistakin maaseudun ja kaupunkien tavallisen väen keskuudessa.

Tietyt huonekasvit koristivat maaseudun talollisten, torppareiden ja mökkiläisten ikkunautoja. Kaupungeissa työväestöllä oli vielä 1800-luvulla aika vähäinen puutarhanhoidon mahdollisuus. Sen sijaan joidenkin huonekasvien, kuten tuonenkielon ja kärsäliljan pito oli mahdollista myös pienissä pimeissä kaupunkiasunnoissa. Kun varakkaammat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa kokeilivat kasviuutuuksia ja hankkivat kasveja kauppuutarhoista, työväestö hankki pistokkaita ja muita lisäysoisia tuttaviltaan ja palvelupaikoistaan.³⁴ Maaseudun talonpoikien ja työväestön huonekasvit, kuten puutarhakasvitkin, linkittyivät osin jo ”alusta alkaen” toisiin henkilöihin, joilta lisäysaineisto oli saatu tai otettu luvatta. Suku ei ehkä ollut keskeinen tekijä kasvien välittymisessä, pikemmin naapurusto ja tuttavuusverkosto tai työympäristö.

Kasvit sitovat ajan yli toisiin ihmisiin

Kasvit voivat edustaa jatkuvuutta ja johonkin kuulumista ja yhteyttä sukulaisiin ja muihin ihmisiin, myös sellaisiin, joita emme ole koskaan voineet tavata. ”Puutarhaihmisillä”, jotka vaihtavat keskenään kasveja ja hoitavat ehkä vanhaa puutarhaa, kasvit edustavat muistoja ja yhteyksiä toisiin ihmisiin ja toisiin puutarhoihin³⁵.

Being a good gardener involves, then, attempts to deal with the afterlives of others and their labour. [--] The work of inheriting traces of

34 Arkio-Laine 1985, 105–114.

35 Ginn 2016, 90.

the past and the labours of the deceased who have come before are profoundly important for gardener – the committed gardeners.³⁶

Mari Marstein³⁷ havaitsi, että hänen norjalaisessa aineistossaan erityisesti daaliat luovat voimakkaan jatkuvuuden tunteen niistä aiemmin huolehtineisiin naapureihin, tuttaviin tai sukulaisiin. Daaliaa ei voi jättää ainakaan Pohjoismaissa oman onnensa nojaan, vaan se talvetetaan. Se nostetaan syksyllä maasta, juuret pidetään kellarissa talvilevossa ja keväällä ne pannaan uudelleen maahan. Daalian voi ottaa mukaan, jos tulee muuton paikka, ainakin, jos uudessa paikassa on talvisäilyttämisen mahdollisuus. Daalia on näin pohjoisessa luonteeltaan ihmissidonnainen pikemmin kuin paikkasidonnainen kasvi.

Vanhan daalian juuren vastaanottaminen tarkoittaa monelle huolenpitovastuun ottamista ja toisen ihmisen työn jatkamista mutta samalla mahdollisuutta nauttia yhä uudelleen loistavan ja komean kasvin ihanuudesta puutarhassaan. Perinnekasviharrastaja Pasi Hurtén muistelee:

Daaliainnostus lähti jo pikkupojasta. Olin alakouluikäinen 1970-luvulla. Äidin sedän vaimo, Loimaalta kotoisin, oli muuttanut Paraisille pieneen mökkiin. Kun kävimme siellä kylässä, minusta siellä oli jännä hiekkakäytävä pihalla ja sen vierellä erilaisia isokukkaisia kauniita kasveja. Ne olivat daalioita. Erityisen hieno oli tumman liilan värinen daalia. Olin alle kymmenvuotias, kun hän joutui myymään mökin, koska oli jo yli 80-vuotias. Pyysin häneltä juurakkoa, mutta hän ei antanut. Hän ei ehkä ottanut todesta pojan pyyntöä. Tämä jäi minua vaivaamaan ja harmittamaan.

---

36 Ginn 2016, 37, 38.

37 Marstein 2008, 82.

Kuva 2. Pasi Hurténin daaliakokoelmaa. Kuva: Maarit Heinonen.

Mari Marsteinkin toteaa, miten tärkeitä ”puutarhahihmisille” ovat kasveihin liittyvät lapsuusmuistot ja kasvien tuoksut sekä maut. Jaetut aistielämykset luovat kulttuurista yhteenkuuluvuuden tunnetta ja ymmärrystä myös ihmisten välille. Lapsuuden kasvien kaltaisia haluaa nykyiseen ympäristöönsä, jotta lapsuuden aistielämyksiä voi kokea uudelleen. Omaan lapsuuteen assosioituvat kasvit ovat hyvin henkilökohtaisia ja identiteetille tärkeitä. Aktiivisesti säilytetyt vanhat puutarhakasvit kytkeytyvät tietoon aikaisemmista ihmisistä ja paikoista, mutta ovat niihin myös konkreettinen linkki, joka edustaa jatkuvuutta ja elämän jatkuvuutta.³⁸ Kasvikiinnostus yhdistää hyvin erilaisia ihmisiä

³⁸ Marstein 2008, 26, 77–78, 85, 88.

toisiinsa ja mahdollistaa juuri siksi laajasti merkityksellisen yhteistyön ihmisten välillä.

Kasvit kertovat paikan historiaa

Paikan voi kuvailla sosiaalisesti muotoutumisprosessiksi, jossa voi olla joitakin suhteellisen pysyviä sijainnillisia, aineellisia, sosiaalisia tai kulttuurisia elementtejä. Nämä tekevät siitä aikojen kuluessa erityisen ja yhä uudelleen myös merkityksellisen.³⁹ Paikka on myös elettyä ja koettua tilaa⁴⁰ ja puutarha on monenlaisen toimeliaisuuden paikka, jossa kasvit ovat aktiivisesti mukana paikan luonteen muodostamisessa, toimijoina ja aineellisuutena⁴¹.

Tässä määrittelemme *paikan kasvit* mahdollisena tai toteutuneena paikan kasviperintönä: paikan kasvit ovat niitä, jotka kertovat paikan historiasta ja joilla on pitkä suhde kyseiseen paikkaan, ovat ne edelleen siellä tai eivät. Paikan kasvit ovat paikalla havaittavia tai potentiaalisesti jälleen paikalla: ne voivat ehkä palata. Ne voidaan muistaa ja etsiä ja löytää sen myötä uudelleen tai ne voivat ilmaantua maaperän siemenpankista vuosikymmenien tai vuosisatojen jälkeen. Kasvin jokin kasvupaikka saattaa kulkea kasvin mukana osana sen olemusta, kasvi voi ikään kuin kuljettaa paikkaa mukanaan ja sen vuoksi myös palautua. Kasvit tekevät ja muistavat paikkaa monin tavoin, myös ilman ihmisen aktiivista myötävaikutusta, ja niistä voi tulla paikan kasviperintöä.

39 Vertaa Harrison, Pye & Thrift 2004; Jones & Cloke 2008.

40 Aarnipuu 2008, 26–28 viitteineen.

41 Jones & Cloke 2008.

Puut luovat vahvasti paikkaa visuaalisesti näyttävinä, hedelmiä, suojaa tai varjoa tarjoavina. Puiden istutuksen varhaiset vaiheet liittyvät meillä taas kartanoiden puistoihin ja kaupunkien istutuksiin, joilla kaunistettiin kaupunkia tai parannettiin paloturvallisuutta, kuten Turussa suurpalon 1827 jälkeen⁴². Erityisesti Venäjältä, Pietarin ympäristön taimitarhoista on tuotu Suomeen puistopuita 1800-luvulla, mutta paljon myös Baltian taimistoista. Puita alettiin istuttaa myös maatalojen pihapiiriin 1900-luvun taitteesta alkaen yhden tai kahden perinteisen ”elättipuun” lisäksi. Yksi istutussuosikeista oli maaseudulla siperianpihta, joka Pentti Alangon mukaan suorastaan leimasi vanhaa kylämaisemaa, mutta on jo pitkään ollut siitä häviämässä.⁴³

Kansallinen geenivaraohjelma on halunnut lisätä yleistä ymmärrystä vanhojen kasvien arvosta osana historiallista puutarhaa ja juhlallisesti myöntänyt julkisille historiallisille puutarhoille tunnuskasvi-statuksia. Tällä tavoin on haluttu varmistaa historiallisen puutarhan iäkkään puutarhakasvillisuuden säilymistä jatkossakin ja lisätä ihmisten kiinnostusta hankkia tietoa vanhoista kasveista ja niiden alkuperästä. On korostettu vanhan puutarhan kasvillisuuden inventoinnin merkitystä ja mahdollisimman kattavaa kasviyksilöiden hankinta- ja viljelyhistorian dokumentointia. Tunnuskasvin valinnan keskiössä ovat vanhimmat tiedetyt kasviyksilöt ja se kuinka niiden kautta voidaan kertoa yleisemmin puutarhan historiasta.⁴⁴

Tasavallan presidentin kesäasuntona tunnetun Kultarannan huvilatilan puutarhan tunnuskasviksi valikoituivat harmaa-

42 Paasikivi 2007, 85.

43 Alanko 1997, 106; Ranta & Seppovaara 2003, 66.

44 GeenivaraOppi 2017, Tunnuskasvikohteet; Hartikainen et al. 2014.

douglaskuuset, jotka kuuluvat sata vuotta sitten tehtyihin alkuperäisistutuksiin maineikkaiden puutarha-arkkitehtien Svante Olssonin ja hänen poikansa Paul Olssonin suunnitelman mukaisesti. Puiden valinnan tunnuskasviksi sinetöi lopulta niiden merkityksellisyys puutarhalle. Ne sijaitsevat puiston alkuperäisen sisäänkäynnin kohdalla. Puiden alla neljän vuosikymmenen ajan sijannut puutarhan perustajan Alfred Kordelinin patsas on tarjonnut vierailijoille houkuttelevan valokuvauspaikan. Moniin 1920-1960-luvun valokuviiin ovatkin tallentuneet nämä aikoinaan Pietarista hankitut puistopuut.⁴⁵

Tietyt viljelykasvit ovat olleet monelle paikkakunnalle elintärkeitä vuosisatojen aikana ja aina 1900-luvun alkuun asti. Uusmaalainen Lohja kutsuu itseään Suomen omenakaupungiksi. Sen historiankerrontaan liittyy vahvasti 1500- ja 1600-luvun mahtikartanoiden eksoottisten omenapuiden taimien tuonti Tallinnasta. Omenapuu-buumi levisi alueen kartanoihin ja rustholleihin ja lopulta torppiin, joissa myös haluttiin saada nauttia näistä herkkuhedelmistä. Vuosisatojen omenatarhaharrastuneisuus synnytti omenakaupungin, jolla on nykyään vahvaa matkailullista imagoarvoa.⁴⁶

---

45 Hartikainen et al. 2014.

46 Lohjan kaupunki.

Tapaustutkimukset: Yhteisöllinen tiedontuotanto kasviperintöprosesseissa

Tapaus 1: Huvitus-omena, sukujen ja yhteisön kasvi

Varsinais-Suomen ja Satakunnan rajalla Yläneen Kolvaassa sijaitsee edelleen 1800-luvun alkupuolella Pyhäjärven rantaan perustettu Huvituksen tila, joka on aina herättänyt paikkakuntalaisissa suurta kiinnostusta. Se oli Sahlbergien luonnontieteilijäsuvun omistaman Yläneen Uudenkartanon ulkotila. 1800-luvun keskivaiheilla kyseessä oli maan suurimmaksi kasvanut omenanviljelyyn keskittynyt koetila. Sen jälkeen tilalla toimi alkoholistiparantola, tyttökoti ja perhekuntoutuskeskus, joiden toiminnassa puutarhalla oli taloudellinen ja terapeuttilinen merkitys. Tieteellisellä kentällä ja Sahlbergien suvussa Huvituksen puutarha henkilöityy professori Carl Reinhold Sahlbergiin, suurenmoisen koeputarhan perustajaan. Paikkakunnalla se henkilöityy monesti tilan myöhäisempään vaiheeseen ja Huvituksen 1900-luvulla toimineeseen pitkäaikaiseen puutarhuriin Aarne Lehtoseen. Aarne Lehtonen myi Huvituksen puutarhasta taimia lähiseudun puutarhoihin sekä kuluttajille puutarhan muita tuotteita.⁴⁷ Huvitus on keskiössä myös Laitakari-Nybergh -suvun sukuhistoriassa: Vankilanjohtaja Vihtori Nybergh oli keskeinen henkilö Huvituksen alkoholistiparantola Turvaa (1888-1937) perustettaessa.⁴⁸ Hänen jälkipolvensa sekä työskenteli parantolassa että oli kesä-

⁴⁷ Mattila-Lonka 2001, 265–274; Saalas 1956.

⁴⁸ Sirkku Pihlman on haastatellut eri vaiheissa Vihtori Nyberghin jälkeläisiä Markku ja Seppo Laitakaria. Haastatteluissa on ollut kyse Huvitus-omenan varhaisesta viljelystä ja Yläneellä huonosti tunnetusta Kaarle Laitakarista.

asukkaana Huvituksen alueen keskellä omistamallaan tontilla ja tiiviissä yhteydessä Huvituksen eri toimijoiden kanssa myös parantolavaiheen jälkeen.

Huvitus-tilaan kytkeytyy myös 1895 kylvetyn Huvitus-omenan historia. Huvitus-omena on paikallislajike, josta tuli keskeinen suomalaiselle omenanjalostukselle⁴⁹. Huvitus-omena on ollut hyvin tavallinen yläneläisissä 1900-luvun puutarhoissa. Päivi Erävesi kertoo omenasta vuonna 2009:

Meiän pihalla ei ol koskaan ollut Huvitus-omenapuuta kun meiän miälest se on roskaomena. Se on niin lyhyen hetken syötävä. Se pitää osata syödä oikeal hetkel jolloin siin on hiukan viäl happoo. Sit se tulee ihan jauhoseks tai hyytelöityy, et se ei ole enää hyvän makunen. Se on kaunis puu, se on kauniin mallinen, omenat on kauniin väriset ja hauskat. Mut me saimme aina laatikkokaupalla, et kyl me söimme sitä. Just tämä Huvituksen puutarhuri, tämä Aarne Lehtonen, kun hän tai hänen poikansa kävivät kirkonkylässä, toivat aina kassillisen Huvitus-omenaa meille. Et kyl me lapsena syötiin Huvitus-omenaa. Ja kun se oli ensimmäinen omena, mikä tuli. Tottakai se silloin maistui.

MTT:n⁵⁰ geenivaratutkijoiden kiinnostuttua omenan paikallisesta historiasta on siitä tullut 2000-luvulla paikkakunnan hyvin tiedostettu identiteettitekijä, hoidon kohde ja ylpeyden aihe. Eriytistä on, että omenalajikkeen emopuu on edelleen hengissä. Vanhojen paikkakuntalaisten hyvin tietämä ja myös vaalima, vaikka jo oikein huonossa kunnossa ollut Huvitus-emopuu sai 2000-luvulla tutkijoiden innostuneen huomion. Samalla lajikkeen kansallinen merkitys omenanjalostuksessa kirkastui paikkakuntalaisille. Huvitus-emopuu ja -lajike saivat julkista huomiota

49 Heinonen 2017b.

50 Silloin MTT, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, vuodesta 2015 Luonnonvarakeskus.

kyllä jo Pia Mattila-Longan Yläneen paikallishistoriassa vuodelta 2001. Hänen esittämänsä nurkkapuun löytötarina herätti silloin myös närää: asia oli ihmisille merkityksellinen ja siitä oli eri käsityksiä. Historiikirjan tarina oli yhdenmukainen valtakunnallisen omenanjalostuksen virallisen kertomuksen kanssa⁵¹. Mukana kriittikin hiljaisessa kuorossa oli puutarhuri Lehtosen ja Huvituksen alkoholistiparantolan ”isän” vankilanjohtaja Vihtori Nyberghin jälkeläisiä.

Kaikkien kertomusten mukaan⁵² Juho Korpela kasvatti Huvituksen lähellä sijaitsevan torppansa pihalla siemenestä omenapuun, joka tuotti makean, runsaan ja varhaisen sadon. Siemen oli peräisin Huvituksen puutarhan ulkomaalaisperäisestä omenasta. Sitten seuraa kolme eri kertomuslinjaa: Tämän puun erinomaisuuden huomasivat Huvituksen alkoholistiparantolan johtaja Kaarle Laitakari, puutarhuri Aarne Lehtonen ja taiteilija Vihtori Ylinen ja kukin alkoi oman kertomuslinjansa mukaan ensimmäisenä ympätä puuta omaan puutarhaansa tai Huvituksen alkoholistiparantolan puutarhaan. Sitten kertomukset yhdenmukaistuvat: Pian yhden talon pihalla syntynyttä puuta vartettiin moneen paikalliseen puutarhaan kasvamaan. Vihtori Ylinen ilmoitti lajikkeesta Hinnonmäen koeasemalle ja sitä tietä omena sai suomalaisen paikallislajikkeen statuksen. Muistokiistaa käydään siis siitä, kuka miehistä Laitakari, Lehtonen ja Ylinen oli ensimmäinen varttaja, tai kuten vanha kansa sanoo jalostaja, ja ketkä kaikki käyttivät varttamisessa juuri emopuun oksia, ketkä Huvituksen puutarhaan siitä jo vartettujen puiden oksia. Kuhunkin tarinaan

51 Meurman & Collán 1943; Suomalaiset maatiaiskasvit: Elävä kansallisomaisuutemme -esite.

52 Laitakari 2015; Lehtonen 2010; Mattila-Lonka 2001, 270.

Kuva 3. Huvitus-emopuu kantaa hedelmää 2018. Kuva: Sirkku Pihlman.

liittyy merkittävää sukuhistoriaa, omena on jotenkin suvun oma erityisesti Laitakarin ja Ylisen tapauksessa. Lehtos-versio vaikuttaa olevan yhteisöllisempi, sitä kautta omena on enemmän paikallisyhteisön oma. Ulkopuolisten asiantuntijoiden löydettyä Huvitus-emopuun vuonna 2008 ja annettua sille tiedollisen arvonsän voimistui muistelukerronta ja kiistat oikein muistamisesta nousivat vahvemmin esiin.

Päivi Erävesi kertoo edelleen:

Mulla on ihan omakohtanen kuva myös tästä Korpelan torpasta. Se oli olemassa vielä silloin, kun mää olen ollu lapsi. Ja mää muistan, siitä torpan seinustalla kasvoi tämä omenapuu. Aina kun me ajettiin isoisän ja mamman kanssa hevosella talvella Huvitukseen kylään Lehtosille tai muuten, isoisä aina muisti sanoa meille lapsille, että tässä on Huvitus-omenapuun äiti, emo.

Kuva 4. Huvitus-emopuun omenista (korissa) nautittiin puutarhan hienon, talkoil-
la rakennetun työkaluvajan avajaisissa 26.8.2018. Kuva: Sirkku Pihlman.

Tärkeää on, että paikkakuntalaiset edelleen muistivat ja tun-
sivat emopuun ja halusivat kertoa siitä tietojaan ja muistojaan.
Geenivara-asiantuntijoiden löytäessä puun se oli jo hyvin huonos-
sa kunnossa, mutta elvyttämistoimiin ryhdyttiin yhteisvoimin.
Huvitus-emopuu Korpelan torpan paikalla voi nyt erityisen hy-
vin maanomistajan ja paikkakuntalaisen omahoitajan huomassa,
Yläneen kotiseutuyhdistyksen rakennuttaman riukuaidan suojis-
sa. Maanomistaja varjelee myös Korpelan paikan muita puutar-
hakasvien jäännöksiä, ja osa on siirretty kotiseutumuseon perin-
nekasvitarhaan. Emopuusta Luonnonvarakeskuksessa vartettu
uusi Huvitus-puu on Yläneen museopuutarhan keskuskasvina.
Korpelan torpanpaikka puutarhanjäännöksineen on kasviperin-

töpaikkana voimakkaasti olemassa, vaikka torppa on hävitetty aikaa sitten.⁵³ Emopuun hedelmiä kehutaan. Yhteisöllinen tiedontuotantoprosessi vahvisti perinneprosessia, jonka merkitys näyttäytyi sekä kiistoina että emopuun innokkaana vaalintana.

Tapaus 2: Louhisaaren vanhat kasvit

Louhisaaren kartanolinnaan Askaisissa perustettiin vuonna 2016 tämän kirjoittajan Aaja Peuran johdolla puutarha Turun Akatemian professori Pehr Kalmin ohjeiden mukaan: 1700-luvun kalmilainen puutarha. Pääosa kasveista siirrettiin Museoviraston lopettaman Pukkilan kartanomuseon museopuutarhasta, jolloin saatiin mahdollisimman oikeanlaista aikakaudelle tyypillistä kasviainesta.⁵⁴ Puutarhan asemoinnissa, mittasuhteissa ja muissakin perustamiseen liittyvissä yksityiskohdissa toteutettiin tarkoin Pehr Kalmin vuonna 1769 ”Om Trägårds Skötsel” -luennoillaan antamaa ohjeistusta. Aikalaisopiskelijan tarkat muistiinpanot tästä luennosta ovat säilyneet Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmassa⁵⁵. Luonnonvarakeskuksen hankkeessa ”Pehr Kalms växtkunskap” kielitieteilijä Maria Lehtonen kirjoitti nämä muistiinpanot auki ja nykysuomensi ne.

Louhisaaren linna luovutettiin Muinaistieteellisen toimikunnan (nykyisin Museovirasto) hallintaan vuonna 1961. Linnaa restauroitiin tämän jälkeen⁵⁶. 1960-luvulla vallitsevien käytäntöjen mukaisesti kartanon puistoalueet raivattiin ja tasattiin laajoiksi nurmikentiksi. Kalmilaisen hyötypuutarhan perustustöissä vuon-

53 Pihlman 2014, 64–65.

54 Peura 2017; Heinonen et al. 2014.

55 Doctor Kalms Föreläsningar, Om Trägårds Skötsel 1769.

56 Frondelius 1999, 19.

Kuva 5. Louhisaaren Niitty loistaa valkoisena museopuutarhan iisoppiaidanteen takana. Kuva: Aaja Peura.

na 2016 tätä nurmikkoaluetta käännettiin, kynnettiin ja äestetettiin kevyesti muutaman aarin alalta. Arkkitehti Merja Niemisen ehdotuksesta tulevan hyötynuutarhan asemointia päätettiin kuitenkin hieman muuttaa kesken projektin. Aluetta siirrettiin noin 7 metriä sivuun alkuperäisestä suunnitelmasta, jotta se sopisi paremmin koko parihehtaarisen puiston yleiskuvaan muodostaen hieman aksiaalista symmetriaa alueelle. Pohjan perustustyöt oli tehty, mutta alue jäi viljelemättömäksi. Silloin keskiajalta periytyvän kartanon⁵⁷ maaperän siemenpankki aktivoitui. Vihreää aluetta ryhdyttiin kutsumaan yksinkertaisesti Niityksi. Biologi Turkka

⁵⁷ Haggren 2005, 11–20.

Korvenpää kävi paikalla saman vuoden syyskuussa selvittämässä Niityn lajistoa ja löysi 40 putkilokasvilajia⁵⁸.

Suomessa vakinaisesti esiintyvät kasvilajit voidaan jakaa alkuperäislajeihin, muinaistulokkaisiin ja uustulokkaisiin. Muinaistulokkaat ja uustulokkaat ovat saapuneet Suomeen joko ihmisen tarkoituksellisesti tänne tuomina tai ihmisen mukana muuten kulkeutuneena. Muinaistulokkaiden saapumisen aikarajana on pidetty 1600-lukua, sen jälkeen saapuneet ovat uustulokkaita. Muinaistulokkaita löytyi Niityltä 28 lajia eli selvästi yli puolet lajien kokonaismäärästä. Alueella kasvaa erittäin runsaasti siankärsämöä, sekin muinaistulokas, aikoinaan rohdoskasvina käytetty. Kaikkein varmimmin Louhisaaren vuosisataiseen historiaan liittyvät hukanputki, viisisädetyräkki ja valkopeippi. Ne eivät nimittäin leviä kauas vanhoilta kasvupaikoiltaan. Niityllä kasvoi myös yksi vihannesportulakka. Se on tyypillinen 1700-luvun hyötykasvi.⁵⁹ Kasvi vietiin Luonnonvarakeskuksen tutkimusmestarin toimesta eläkkeelle ehtineen Hilma Kinnasen hoiviin. Siemenlisäyksessä tuotetut Louhisaaren ja Pukkilan portulakan jälkeläiset olivat identtiset, mutta edelleen kysytään, poikkeavatko ne nykyisin viljeltävistä vihannesportulakoista. Jauhosavikkaa esiintyi huomattavissa määrin juuri Niityn kasvistossa. Sitä on voitu käyttää sekä ihmisten että eläinten ravinnoksi⁶⁰. Kivikaudelta 1800-luvulle ja erityisesti pula-aikoina jauhosavikan siemeniä on jauhettu jatkeeksi leipäjauhoihin. 1700-luvulla tiedetään englantilaisten syöneen jauhosavikan kukkanuppua ja versoja parsan tapaan

58 Korvenpää 2016.

59 Ibid.

60 Jalas 1965, 178–180.

Kuva 6. Fabaceae-suvun tuntematon perenna, joka kasvatettiin Louhisaaren yli satavuotiaasta siemenestä. Sen lajia ja mahdollista käyttötapaa selvittäään sekä sen suhdetta Pehr Kalmin amerikantuomisiin. Kasvi on istutettu myös Louhisaaren museopuutarhaan. Kuva: David Stokes.

valmistettuna.⁶¹ Jauhosavikka on yleinen pelloilla, puutarhoissa, maakasoissa, pientareilla, joutomailla ja merenrannoilla⁶².

Louhisaaren sivurakennuksen konservoinnin yhteydessä vuonna 2016 löydettiin eristeistä kasvijäänteitä. Vinttikerroksesta siirrettiin sivuun viljalaari tai -arkku, joka rakenteiltaan viittaa 1700-lukuun. Sivurakennus on ollut talusrakennus, ns. keittiö-siipi, ainakin 1790-luvulle asti. Sen jälkeen kartanon keittiö siirtyi

61 Piippo 2016, 66–68.

62 Mossberg & Stenberg 2005, 112.

päärakennukseen.⁶³ Viljalaarin pohjalla oli yltäkyläisesti erilaisia siemeniä. Turun yliopiston kasvimuseon tutkija Mia Lempiäinen-Avci tutki näytteet sekä eristeistä että viljalaarista. Eristeistä löytyi härkäpavun ja herneen jäänteitä, rukiin tähkä ja lehmuksen niintä. Viljalaarista löytyi mm. jauhosavikan siemeniä.⁶⁴ Näytteiden siemeniä kylvettiin RHS hortonomi David Stokesin ohjauksessa oppilasvoimin ammattiopisto Liviassa Tuorlassa huhtikuussa 2017. Siemenistä iti kolme sitruunamelissaa, yksi tunnistamaton hernekasvi, joka muistuttaa lähinnä apilanlehtistä virnaa⁶⁵ ja tunnistamaton sinappi-sukuinen kasvi. Tunnistamattomat kasvit viedään Turun yliopiston kasvimuseolle tutkittavaksi.

K. Linkola totesi vuonna 1917:

Meillä ruderatiemme ja rikkaruohojemme joukossa [--] on lajeja joiden yleisyys eri osissa maatumme järjestyy pääpiirteissään [--] asutuksen iän ja tiheyden mukaan niin että niitä [--] suhteellisesti yleisimpinä tavataan seuduilla missä asutus on vanha sekä vanhastaan suhteellisen tiheä [--] ja voimme niin ollen pitää tavallaan tunnuskasveina vanhalle kulttuurille.

Linkolan ensimmäisen ryhmän, kaikkein vanhimman asutuksen tunnuskasvien ryhmän I kasveista ainuttakaan ei kasvanut Louhisaaren Niityllä. Ryhmän II kasveja oli useita eli hentosavikka *Chenopodium polyspermum*, viisisädetyräkki *Euphorbia helioscopia*, hukanputki *Aethusa cynapium* ja valkopeippi *Lamium album*. Nämä edustavat vanhoja, “kulttuuriteholtaan voimaperäisimpiä” asutuskeskuksia. Ryhmää III ja ajallisesti seuraavaa ryh-

63 Ernvall 2017; Lounatvuori 2005, 95.

64 Lempiäinen-Avci 2016.

65 Parhaillaan ollaan selvittämässä, voisiko kyseinen kasvi olla Pehr Kalmin Pohjois-Amerikasta tuoma, mihin on viitteitä.

mää edustaa Louhisaaressa vain yksi kasvi, kaalivalvatti *Sonchus oleraceus*. Viimeinen ryhmä IV on kasveja, jotka ovat jo niin laajalti Etelä-Suomessa levinneet, etteivät enää kuvasta asutushistoriallisia vaiheita. Tästäkin ryhmästä Louhisaaresta löytyi kaksi. Linkolan listaamat kasvit ovat kasveja, jotka syystä tai toisesta leviävät hyvin hitaasti, jos ollenkaan.⁶⁶

Teija Alanko on arkeobotaanisessa väitöskirjassaan käynyt lävitse Naantalin 1443 perustetun luostarin kaivausten maanäytteissä esiin tulleita kasveja. Maantieteellisesti Louhisaari ja Naantali ovat lähellä toisiaan. Naantali kehittyi asutuskeskukseksi vasta paikalle perustetun Birgittalaisluostarin ”huoltokaupungiksi”. Luostarin alueella on todennäköisesti ollut puutarha, missä on viljelty ajan hyöty- ja lääkekasveja.⁶⁷ Linkolan vanhimman ryhmän I kasveja ei esiintynyt Naantalin luostarin aineistoissa. Seuraavaksi vanhimman ryhmän II kasveista esiintyi vain hukantutkea. Ryhmän III kasveja ei ollut yhtään ja viimeisen ryhmän IV kasveja esiintyi luostarin aineistossa neljä tai viisi.⁶⁸ Vertailu Naantalin luostarin aineistoon tukee ajatusta, että Louhisaaressa on ollut aktiivista viljelytoimintaa jo ennen luostarin perustamista. Se, että jauhosavikkaa löytyi sekä Niityltä jäänteinä että uudemman ajan viljalaarista siemenenä, kertoo että kyseistä kasvia on kasvanut runsaasti lähes läpi Louhisaaren historian ja sitä on käytetty myös ravinnoksi.

Louhisaarelaiset, sekä paikalliset asukkaat että Kansallismuseon edustajat, ovat yhdessä ylpeitä kohteestaan. Vallitsee erittäin

66 Linkola 1917, 135–138, 145.

67 Gardberg 1981, 21; Hiekkänen 2007, 106–109; Uotila 2011, 18; Lempiäinen 2011; Alanko 2017, 12–13.

68 Alanko 2017, 20–21; Linkola 1917, 136–138.

positiivinen, avoin ja aktiivinen tahtotila ottaa selvää ja tutkia mitä erilaisimpia esiin tulevia asioita kasvien ja niiden historian kautta ja vaalia vanhoja lajikkeita. Paikallisen alakoulun vanhempainyhdistys on varainhankintanaan ottanut hoitaakseen hyötypuutarhaa ympäröivän hedelmätarhan, jossa kasvaa historiallisia lajikkeita ja perinnekasveja. Vanhempainyhdistys myös myy hedelmäpuiden kevätleikkauksen sivutuotteena tulleista jaloversoista vartettuja taimia lähiseudulla. Näin vanhat lajikkeet alkavat uudelleen levitä kartanosta muihin puutarhoihin. Louhisaassa sopeudutaan tutkimus- ja konservointisuunnitelmien muutokseen ja ollaan valmiita liittämään projekteihin uusia eri alojen asiantuntijoita. Projekti ”Kalmilainen hyötypuutarha” lähtikin liikkeelle ulkopuolisilta tutkijoilta, ei Museovirastosta. Hankkeen edetessä paikalliset toimijat aktivoituivat ja toivat oman lisänsä tutkimukseen ja vaalintaprosessiin, mikä taas vaikutti suunnitelmiin. Louhisaaren omia kasveja tullaan lisäämään kalmilaiseen puutarhaan ja osaksi museon näyttelyä ja kerrontaa.

Ehkä olennaisin päätelmä Louhisaaren kohdalla on se, että kasviperinnön parissa on tärkeää olla monitieteinen ja avoin. Kannattaa antaa uuden tiedon muuttaa museosuunnitelmia ja ennen kaikkea kuunnella ihmisiä, jotka ovat ottaneet asian omakseen. Asiantuntijoiden on hyvä kommunikoida avoimesti keskenään ja paikallisten toimijoiden kanssa. Louhisaassa on käynnistynyt uusi kasviperintöprosessi lähtökohtanaan pikemminkin monitieteinen, jännittävä ja yhteisöllinen tiedontuotanto kuin jo tunnetut paikalliset vanhat kasvit.

Päätelmiä

Yhteisöllinen kiinnostus kasviperintöön saa voimaa jostakin selvästä tarpeesta kuten paikallisidentiteetin tukemistarpeesta kuntaliitosprosessissa tai jonkin historiallisen kohteen puolustamisesta. Silloin myös olemassa oleva tietovaranto vanhoista kasveista voidaan aktivoida. Kaikissa tuntemissamme kasviperinnön yhteisöllisen tiedontuotannon aktivoimistapauksissa on mukana yksilöitä, jotka puskevat prosessia käyntiin ja uusiin vaiheisiin. Kyseessä voi olla paikallinen toimija tai ulkopuolinen asiantuntijan roolissa. Tarvitaan toisten innostajia, jotka avaamalla asioiden yhteisiä merkityksiä saavat erilaisia toimijoita lähtemään mukaan.

Ihmiset ovat kiinnostuneita omista sukujuuristaan, ja he harvemmin pahastuvat, vaikka joku muukin kiinnostuisi heidän sukunsa kasveista. On kuitenkin kynnys ottaa yhteyttä tärkeiksi arveltuihin asiantuntijoihin ainakin, jos heitä ei ole omissa piireissä, ja kutsua heitä mukaan paikallisiin kasviperintötalkoisiin. Heitä voi olla myös vaikea löytää. Asiantuntijoiden omat yhteydenotot koetaan merkittävänä, mutta niiltä myös odotetaan paljon: paikalle saapumista tarvittaessa, luontevaa yhteydenpitoa mukanaolijoille tutuin välinein, paikallisten ihmisten käsitysten ottamista huomioon, jatkuvuutta. Nykyisin asiantuntijat tarvitsevat usein erillisen rahoituksen kaikkeen yhteistyöhön voidakseen käyttää työaikaansa. Siksi yhteistyö eri perinnekasvitoimijoiden kanssa olisi voitava sitoa hankkeisiin. Asiantuntijat harvoin sitoutuvat jatkuvuuteen projektien ohi. Projektirahoitusmaailma on selkeästi ristiriidassa geenivaratyön pitkäkestoisuuden kanssa. Mutta

myös asiantuntijoissa voi tunnistaa puutarhahihmiset-ilmion, jolloin yhteistyöhön perinnekasviharrastajien kanssa kuluu myös vapaa-aikaa ja kaikki keinot käytetään yhteistyön edistämiseksi.

Puutarhoiden hoitajille ja viljelijöille ja kasvipärintöyhteisöille on merkittävä arvonlisä, jos heidän työskentelynsä onkin osa globaalia vastuunkantoa geenivaroista. Olemme huomanneet, että geenivaratyön perusteet on viljelijöiden oikein helppo ymmärtää, ja kotipuutarhoiden hoitajat osaavat ainakin verkottuessaan toteuttaa mainiosti geenivaratyön ideaa.

Moninaisella yhteistoiminnalla on valtava merkitys globaalisissa, kansallisissa ja paikallisissa geenivaratyössä, mutta sitä ei ole tunnistettu riittävästi. Geenivara-asiantuntijoita on vähän ja monet ovat suuntautuneet ja sitoutuneet geenipankkitoimintaan. Mutta suunta on siemensäilyttämöistä ja suljetuista kenttägeenipankeista kohti aktiivistien harrastajien peltoja ja puutarhoja ja museopuutarhoja ja samalla muistojen ja taitojen säilyttämistä ja kehittämistä. Aktiivisia harrastajia riittää, kun sanaa työn merkityksestä saadaan leviämään. Paikallistoimijat ovat hyviä sananlevittäjiä toisille paikallisryhmille ja myös yksinään harrastaville. Museoilta geenivaratyö on omiaan, kun mukana on niitä, jotka sosiaalisilla lahjoillaan ylläpitävät työn yhteisöllisyyttä ja yhteisvastuun ajatusta.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Doctor Kalms Föreläsningar, Om Trägårds Skötsel. 1769 Kansalliskirjasto, Bø II 18.

Frondelius, Satu 1999. *Louhisaaren kartanon puisto ja puutarhat Mannerheimien aikana 1796–1904*, Taidehistorian Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Korvenpää, Turkka 2016. Louhisaaren kartanon kalmilaisen hyötypuutarhan viljelemättömän osan kasvisto kasvukaudella 2016. Raportti.

Lempiäinen-Avci, Mia 2016. Raportti Louhisaaren näytteistä.

Oksanen, Seija 1964. *Askaisten Louhisaaren puistokasvistosta*. Raportti. Museovirasto.

Haastattelut, haastattelijoiden hallussa

Ernvall, Piritta, rakennuskonservaattori. Haastattelu Louhisaari 22.8.2017. Haastattelija Aaja Peura.

Erävesi, Päivi. Haastattelu 13.6.2009. Haastattelija Sirkku Pihlman.

Hurtén, Pasi. Haastattelu 4.8.2017. Haastattelija Maarit Heinonen.

Lehtonen, Heikki. Haastattelu 21.11.2010. Haastattelijat Sirkku Pihlman ja Arimo Helmisaari.

Laitakari, Markku ja Seppo. Haastattelu 30.3.2015. Haastattelija Sirkku Pihlman.

Niittynen Tiina, Rinkin puutarha. Haastattelu 1.8.2017. Haastattelija Maarit Heinonen.

INTERNET-LÄHTEET

Aineeton kulttuuriperintö. <http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi> (14.8.2018).

Convention of Biological Diversity CBD, United Nations 1992. <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (27.8.2018).

- Council of Europe 2005. Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680083746> (17.8.2018).
- GeenivaraOppi 2017. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi>.
- The European Cooperative Programme for Plant Genetic Resources (ECPGR). <http://www.ecpgr.cgiar.org/> (21.10.2017).
- Lohjan kaupunki. http://www.lohja.fi/default.asp?kieli=246&id_sivu=149&alasivu=149 (21.10.2017).
- NordGen, the Nordic Genetic Resource Centre, kotisivut. <https://www.nordgen.org/en/> (5.6.2017).
- Plantearven. <http://www.plantearven.no/> (5.6.2017).
- Suomen maa-, metsä- ja kalatalouden kansallinen geenivaraohjelma. Maa- ja metsätalousministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-994-4> (18.12.2018).
- Svalbard global seed vault. <https://www.regjeringen.no/en/topics/food-fisheries-and-agriculture/svalbard-global-seed-vault/id462220/> (21.10.2017).
- Syke 2017. Geenivarojen oikeudenmukaista käyttöä turvaava sopimus voimaan Suomessa. [http://www.syke.fi/fi-FI/SYKE_Info/Geenivarojen_oikeudenmukaista_kayttoa_tu\(40126\)](http://www.syke.fi/fi-FI/SYKE_Info/Geenivarojen_oikeudenmukaista_kayttoa_tu(40126)) (2.11.2017).
- Yläneen kotiseutuyhdistys. www.museoylane.fi (28.8.2018).
- Ympäristöministeriö, kansainvälinen yhteistyö – luonnonsuojelu. http://www.ymp.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Kansainvalinen_yhteistyo (21.10.2017).

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Aarnipuu, Petja 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alanko, Pentti 1997. Pihaympäristö ja sen kasvit. – Matti Luostarinen & Anja Yli-Viikari (toim.) *Maaseudun kulttuurimaisemat*, 105–109. Helsinki: Suomen ympäristökeskus ja Maatalouden tutkimuskeskus.
- Alanko, Teija 2017. *Cloister, manor and botanic gardens in medieval and early modern Finland and Sweden – An archaeobotanical approach to garden*

- history*. Helsinki: Faculty of Biological and Environmental Sciences, Finnish Museum of Natural History, University of Helsinki.
- Arkio-Laine, Leena 1985. *Rakkaat vanhat huonekasvit. Ikkunapuutarhan historiaa Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Barbault, Robert 2013. Loss of Biodiversity, Overview. – Simon A. Levin (ed.) *Encyclopedia of Biodiversity* (Second Edition), 656–666. Amsterdam: Elsevier.
- Enqvist, Johanna 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopisto. [http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-2242-1](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN%20978-951-51-2242-1).
- Elfving, Fredr. 1897. Anteckningar om kulturväxterna i Finland. *Acta Soc. pro Fauna et Flora Fennica* XIV, N:o 2. Helsingfors.
- Finska Hushållningssällskapet, *Handlingar för år 1879* samt Bilaga O, Kringresande trädgårdsmästaren F. Wiganders berättelse om sin verksamhet 1877. Turku.
- Flinck, Maria 1996. *Tusen år i trädgården, från sömrländska herrgårdar och bakgårdar*. Värnamo: Rabén prisma/Torekällbergets museum.
- Ginn, Franklin 2016. *Domestic wild. Memory, nature and gardening in suburbia*. Abingdon, Oxon: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Haggrén, Georg 2005. Louhisaaren keskiaika. – Irma Lounatvuori & Marja-Terttu Knapas (toim.) *Louhisaaren kartano. Suku ja rälssi - Säteri ja kirkko*, 11–20. Helsinki: Museovirasto.
- Haikonen, Tuuli & Karhu, Saira 2017. Geenivaraomenan arvokkaat ominaisuudet nyt. – *GeeniVarat. Kansallisten geenivaraohjelmien tiedotuslehti* 2017, 15. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Hallgren, Karin 2016. *En kåhltäppa ej att räkna. Köksväxtodlingen i 1700-talets jordbrukssystem*. *Acta Universitatis agriculturae Sueciae* 2016, 9. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Hartikainen, Merja & Heinonen, Maarit & Marttila, Terho & Tegel, Satu & Ranta, Anu 2014. Historiallisen puutarhan tunnuskasvi. – Elina Kiviharju (toim.) *Viljelykasvien geenivarat talteen ja käyttöön – Suomen kansallisen kasvi-*

- geenivaraohjelman 10-vuotisseminaarin (29.8.2013) satoa*. MTT Raportti 139, 59–64. <http://www.mtt.fi/mtrraportti/pdf/mtrraportti139.pdf>
- Hartikainen, Merja & Heinonen, Maarit & Kiviharju, Elina 2017. Geenivaratutkijoiden kokoamaa. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk> (31.7.2017).
- Harvey, David C. 2015. Heritage and scale: settings, boundaries and relations. – *International Journal of Heritage Studies* 21(6): 577–593.
- Heikkilä, Markku 2016. Protestanttinen pappilakulttuuri Suomessa. – Marja Terttu Knapas, Markku Heikkilä & Timo Åkvist *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa*, 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1238/Tieto, 24–47. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heinonen, Maarit 2017a. Ryvässipuli. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/oa/vihannekset/ryv%C3%A4ssipuli> (31.7.2017)
- Heinonen, Maarit 2017b. Huvitus-omena tarina. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/oa/hjm/omena/huvituksen-tarina> (21.10.2017).
- Heinonen, Maarit & Pihlman, Sirkku & Kaihola, Hanna-Leena & Koskela, Anja & Hartikainen, Merja & Kinnanen, Hilma & Peura, Aaja 2014. *Museopuutarha. Perustaminen ja hoito*. MTT Kasvu 23. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-523-3>
- Heinonen, Maarit & Hartikainen, Merja 2017. Suomi menu ja viljelykasvien monimuotoisuus. – *GeeniVarat. Kansallisten geenivaraohjelmien tiedotuslehti* 2017, 10–11. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Hiekkänen, Markus 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ljäs, Ulla 2015. *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Annales Universitatis Turkuensis C 402. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:%20978-951-29-6053-8>

- Iwarsson, M. 2014. Gamla trädgårdsväxter - Nyttans och nöjets biologiska kulturarv. – *Vårda väl, Biologiskt kulturarv*, april 2014. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Jalas, Jaakko (toim.) 1965. *Suuri kasvikirja II*. Keuruu: Otava.
- Jones, Owain & Cloke, Paul 2008. Non-human agencies: Trees in place and time. – Malafouris (et al.) *Material agency: Towards a non-anthropocentric approach*, 79–96. New York: SpringerLink.
- Kiviharju, Elina 2017a. Kansallinen kasvigeenivaraothjelma. – *GeenivaraOppi*. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/pjpk/kk> (21.10.2017).
- Kiviharju, Elina 2017b. Kasvinjalostus. – *GeenivaraOppi*. Peda.net <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk/pjpk/kk2/kasvinjalostus> (2.11.2017).
- Kloppenburg, Jack R. (ed.) 1988. *Seeds and Sovereignty: Debate Over the Use and Control of Plant Genetic Resources*. Durham & London: Duke University Press.
- Knapas, Marja Terttu 2016a. Pappiloiden puutarhoista. – Marja Terttu Knapas, Markku Heikkilä & Timo Åkvist *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa* (2. painos), 70–82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knapas, Marja Terttu & Heikkilä, Markku & Åkvist, Timo 2016. *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa* (2. painos). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1238/ Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lempiäinen, Terttu 2011. Naantalin luostarin yrttitarhaa etsimässä - kasvitutkimuksia keskiaikaisessa kaupungissa. – Kari Uotila (toim.) *Naantalin luostarin rannassa - arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. Kåkenhus - kirjat nro 3, 137–150. Kaarina: Muuritutkimus.
- Levin, Simon A. (ed.) 2013. *Encyclopedia of Biodiversity* (Second Edition). Amsterdam: Elsevier.
- Scarascia-Mugnozza, G.T. & Perrino, P. 2002. The History of ex situ Conservation and Use of Plant Genetic Resources. – Johannes M.M. Engels, Ramant-

- ha V. Rao, Anthony H.D. Brown & Michael T. Jackson (eds.) *Managing Plant Genetic Diversity*, 1–22. UK & USA: IPGRI, CABI Publishing.
- Linkola, K. 1917. Vanhan kulttuurin seuralaiskasveja maamme ruderati- ja rikkaurohokasvistossa. Eripainos Suomen Maantiet. Yhdist. Aikakauskirjasta *Terra*, 29:s vuosik.
- Lounatvuori, Irma 2005. Louhisaari - Flemingien valta-aseman symboli. – Irma Lounatvuori & Marja Terttu Knapas (toim.) *Louhisaaren Kartano, Suku ja räilssi - säteri ja kirkko*, 81–108. Helsinki: Museovirasto.
- Marstein, Mari 2008. *Oldemors pion og sånne gule liljer. Veger til viten om gamle stauder i nåtidas hager*. Masteroppgave i kulturhistoria, våren 2008. Universitetet i Oslo: Institutt for kulturstudier och orientalske språk. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/24331/MasteroppgavexMarixMarstein.pdf?sequence=2>
- Mattila-Lonka, Pia 2001. *Kartanoita ja korven kansaa. Yläneen historia nälkävuosilta 2000-luvulle*. Yläne: Yläneen kunta.
- Meurman, Olavi & Olavi Collan 1943. *Suomen hedelmäpuut ja viljellyt marjat. 1 osa, Omenat*. Helsinki: Suomen kirja.
- Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart 2005. *Suuri Pohjolan kasvio*, suom. Seppo Vuokko & Henry Väre. Helsinki: Tammi.
- Peura, Aaja 2017. *Louhisaaren kalmilainen hyötypuutarha 2017*. Helsinki: Museovirasto.
- Pihlman, Sirkku 2014. Perinnekasvit kotiseututyönä. *Kotiseutu* 2014: 162–172.
- Piippo, Sinikka 2016. *Villivihannekset, terveyttä pihoilta, niityiltä ja metsistä*. Helsinki: Minerva kustannus Oy.
- Ranta, Sirkka-Liisa & Seppovaara, Juhani 2003. *Maatilan pihapiiri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 883. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saalas, Uunio 1956. *Carl Reinhold Sahlberg: luonnontutkija, yliopisto- ja maatalousmies 1779–1860*. Historiallisia tutkimuksia 47. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

- Salmela, Ulla & Matikka, Hannu & Latvala, Pauliina & Kauppi, Petja. *Kohti kestävää kulttuuriperintötyötä. Taustaselvitys Faron sopimuksen voimaansaattamiseksi Suomessa*. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/kohti-kestavaa-kulttuuriperintotyota.pdf>.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Stokes, David 2015. Fredrika Runeberg 1800-luvun puutarhahistoriassa. – Anna Paulina Eklöf, Aaja Peura, David Stokes & Susanna Widjeskog. *Unelmien puutarha. Fredrika Runebergin kukkiva keidas ja hyötytarha*. Porvoon museoyhdistyksen julkaisuja nro 10, 81–99. Porvoo: Porvoon museo.
- Suomalaiset maatiaiskasvit: *Elävä kansallisomaisuutemme*. Suojele! Viljele! Vaali perinnettä! Suomen kansallinen geenivaraohjelma. Kasvien geenivarat. Esite. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Uusi Suometar* n:o 236, 20.09.1899. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanoma-lehti/binding/583523>.
- Uotila, Kari 2011. Naantalın vanhin historia ja sen tutkijat. – Kari Uotila (toim.). *Naantalın luostarin rannassa - arkipäivä Naantalın luostarissa ja sen liepeillä*. Kåkenhus - kirjat nro 3, 17–28. Kaarina: Muuritutkimus.
- Wallius, Johanna 2001. *Oikeus geenivarioihin*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Vennola, J.H. 1918. *Maakysymys talouspolitiikassamme*. Helsinki: Otava.
- Veteläinen, M. & Negri, V. & Maxted, N. (eds.) 2009. *European landraces: on-farm conservation, management and use*. Bioersity technical bulletin 15. ECPGR Rome.
- Widjeskog, Susanna 2015. Puutarhureita ja puutarhahistoriaa. – Anna Paulina Eklöf, Aaja Peura, David Stokes & Susanna Widjeskog. *Unelmien puutarha. Fredrika Runebergin kukkiva keidas ja hyötytarha*. Porvoon museoyhdistyksen julkaisuja nro 10, 55–60. Porvoo: Porvoon museo.

”SIINÄ SE SUKU ON PARAS!”

– Muisteltu lapsuus vuorovaikutteisessa kansatieteellisessä sukututkimushankkeessa

Maija Mäki ja Eija Schwartz

Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten sukuseura¹ aloittivat vuonna 2014 yhteisen tutkimushankkeen, jonka tavoitteena oli kerätä ja tallentaa suvun jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja sekä julkaista niihin perustuva ”erilainen sukukirja”. Erilaisella sukukirjalla tarkoitettiin tässä tapauksessa sukukirjaa, josta puuttuisi perinteisen sukukirjan elementtejä kuten henkilöhistoriaa avaava jälkipolvitutkimus yksityiskohtaisine sukutauluineen². Perinteinen sukukirja perustuikin yksityiskohtaiseen

-
- 1 Lempiäisten sukuseura on vuonna 1989 perustettu sukuseura, joka on saanut alkunsa Kauko Lempiäisen tekemästä Lappeen pitäjän Lempiäisistä kertovasta sukututkimuksesta. Sukuseuran tarkoituksena on suvun jäsenten välisen yhteydenpidon ylläpitämisen lisäksi sukututkimuksen ja sukujulkaisujen toteuttaminen (www.lempiaistensukuseura.fi). Jäseniä sukuseuralla on noin 250 henkilöä.
  - 2 Pulli 1990. Heljä Pulli jaottelee jälkipolvitutkimuksen kolmeen luokkaan; sukuuetteloon, sukukronikkaan tai -historiikkiin sekä varsinaiseen sukukirjaan, jonka pääpaino on jälkipolvitutkimuksessa. Pulli kuvailee varsinaista sukukirjaa seuraavasti: ”Sukukirja ei ole, eikä sen tarvitsekaan olla, helposti sulavaa iltalehden tekstiä. Erityisesti taulut, kirjan olennainen osa, ovat hitaasti ja ajatuksella luettavia, jos todella haluaa paneutua suvun henkilöhistoriaan.”

arkistotutkimukseen, mikä vaatii perehtymistä historiallisiin dokumentteihin kuten veroluetteloihin, kirkonkirjoihin sekä perunkirjoihin tai talonkatselmuspapereihin. Tässä tutkimushankkeessa suvun menneisyyteen ja nykyisyyteen otettiin kuitenkin toinen näkökulma; muisteltu lapsuus ja nuoruus, jota lähestyttiin aikalaishaastattelujen ja visuaalisen muistelun kautta. Suvun jäsenten henkilökohtaisista ja yhteisöllisistä lapsuusmuistoista pyrittiin rakentamaan monikerroksinen tarina, jossa kansatieteellisen tutkimuksen avulla tallennettiin ja tuotiin esille suvun jäsenten muistelukerrontaa. *Sukupolvien äänet – Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*³ -julkaisu kattoi lopulta Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuusmuistoja 1930-luvulta tähän päivään.

Tässä artikkelissa valaisemme tutkimushankkeen vaiheita ja pohdimme hankkeen vuorovaikutteisuuutta; osallistamista ja osallistumista muisteluun yhden suvun kontekstissa. Kysymme, millaista vuorovaikutusta tutkijoiden ja suvun jäsenten välillä oli ja minkälaisia osallistumisen muotoja vuorovaikutus tuotti? Jäljitämme tutkijoiden ja suvun jäsenten kohtaamisia ja tätä kautta tulkitsemme tutkimushankkeen dynamiikkaa tutkijoiden ja suvun jäsenten välillä. Perehdymme visuaalisen muistamisen keinoihin ja kansatieteen opiskelijoiden osallistamiseen hankkeessa sekä annamme esimerkkejä yhteisöllisen tiedontuottamisen prosesseista ja lopputuloksista tässä hankkeessa. Esille nousevat erityisesti työhön ja toimeliaisuuteen liittyvä kulttuuriperinnön välittäminen sekä leikin muisteluun liittyvät näkökulmat. Nämä

---

3 Koskihaara & Mäki 2017a.

teemat kokosivat suvun jäseniä yhteen – lähentäen ja sitoen muistelukerrontaa yhteisölliseen, suvun kontekstiin. Näin tutkimuksemme toimii havainnollistavana esimerkkinä hankkeesta, jossa tutkimusprosessissa tehtyjen kokeilujen ja yhteistoiminnallisuuden kautta on tuotettu moniääninen ja monipaikkainen muisteluaineisto. Se ei siis edusta ainoastaan yhden tutkijan tuottamaa aineistoa, vaan monin tavoin yhteisöllistä ja kokeilevaa tutkimuksen tekotapaa.

Kirjoittajista Maija Mäki toimi hankkeen koordinaattorina vuodet 2016–2017 ollen *Sukupolvien äänet* -julkaisun toinen toimittaja. Eija Schwartz on osallistunut haastattelutöihin sekä on tehnyt hankkeen aineistoista pro seminaari -tutkielman *Lapsuuden muistellut asuinpaikat – tapaustutkimus Lempiäisten sukuseurasta* viimeistellen parhaillaan myös *Lapsuus ja nuoruusvuosien monipaikkaisuus – tapaustutkimus Lempiäisten sukuseurasta* -nimistä pro gradu -tutkimusta. Maija Mäen havaintojen ja kokemusten kautta artikkelissa tavoitetaan tutkimushankkeen prosessinomainen luonne, kun taas Eija Schwartz on perehtynyt erityisesti konkreettisiin haastattelutilanteisiin ja tutkimusaineiston tulkintaan.

Tutkimushanke vuorovaikutteisena prosessina

Muisteltu ja materiaallinen lapsuus sekä leikkimisen kulttuurit on koettu kansatieteessä mielekkääksi tutkimuskohteeksi jo vuosikymmenien ajan ja aiheeseen liittyviä väitöskirjoja on julkaistu

Suomessa useita⁴. Lapsuudessa on tutkimuksellisesti kiehtovia elementtejä. Jokainen kantaa omaa lapsuuttaan mukanaan, se on osa henkilökohtaista historiaa. Lapsuus on myös eri tavoin läsnä jokapäiväisessä arkielämässä. Lapsen kokemusmaailman tavoittaminen on aikuisuudesta käsin vaikeaa, aikuiselle lapsuudessa on sekä tuttuutta että vierautta. Lapsuusmuistot myös muokkautuvat jatkuvasti; muistoista kertominen tuo lapsuuteen uudenlaisia tulkintoja ja sävyjä⁵. Lapsuuden ja nuoruuden muistot rakentavat identiteettiä ja niiden jakaminen on osa kulttuuriperintöprosessia, jossa jaetaan, siirretään ja merkityksellistetään henkilökohtaista tai tässä tapauksessa myös suvun yhteistä kulttuuriperintöä⁶.

Aloite artikkelin aiheena olevaan tutkimushankkeeseen tuli alun perin sukuseuran puolelta. Näin tutkimushanke asettuu toisaalta etnologisten tilaustöiden kontekstiin, toisaalta taas yliopistojen yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen alueelle, niin sanottuun kolmanteen tehtävään⁷. Keväällä 2014 kolme sukuseuran hallituksen aktiivista jäsentä tuli tapaamaan kansatieteen oppiaineen henkilökuntaa. Sukuseuralle kansatieteen oppiaine tuntui luontevalta valinnalta, sillä muutamalla sukuseuran jäsenellä oli opiskelutaustaa yliopistosta ja yhdellä heistä kansatieteen oppiaineesta. Sukuseuralla oli jo ensimmäi-

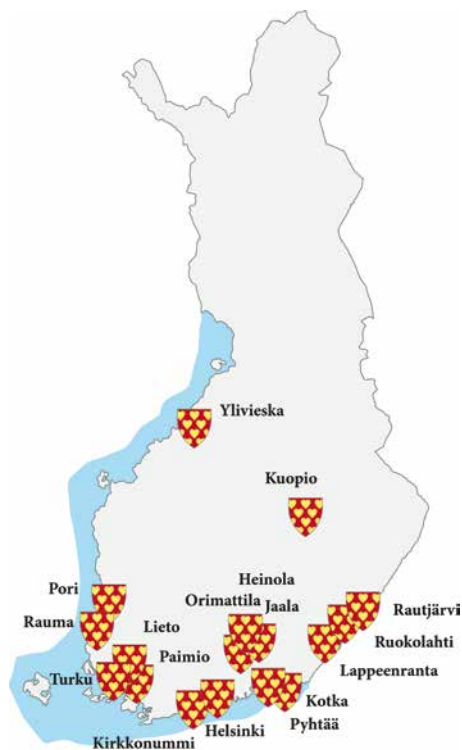
---

4 Ks. esim. Korkiakangas 1996 ja Kalliala 1999, uudemmassa tutkimuksesta esim. Roivainen 2016 ja Vanha-Similä 2017.

5 Korkiakangas 1996, 11.

6 Koskihaara & Mäki 2017a, 13. Kulttuuriperinnöstä prosessina (ks. esim. Lillbroända-Annala 2014) ja suhteesta identiteetin rakentumiseen (ks. esim. Smith 2006).

7 Ks. Yliopistojen kolmannelta tehtävältä ja yhteistyöverkostoista yhteiskunta-etnologisen tutkimuksen näkökulmasta, Fingerroos, Lillbroända-Annala, Koskihaara & Lundgren 2017, 8–9.

Kuva 1. Suku on nykyään levinnyt ympäri Suomen. Kuvassa paikkakuntia, joista haastatteluihin osallistuneita sukuseuran jäseniä oli kotoisin. Kartta: Pauliina Niemi.

sessä tapaamisessa luonnosteltuna ajatus siitä, mistä aihepiireistä ja näkökulmista uudenlaista, henkilökohtaisiin muistoihin perustuvaa, sukututkimusta voitaisiin lähteä rakentamaan⁸. Melko nopeasti neuvottelujen tuloksena tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistui erityisesti suvun jäsenten lapsuus- ja nuoruusvuosiin. Tutkimushankkeen ohjausryhmän kokouksessa marraskuussa

⁸ Koskihaara & Mäki 2017a, 13.

2014 valittu aiheajaus oli muotoutunut yhteisen keskustelun perusteella neljään teemaan: lapsuuden leikkeihin, leikkitarvikeisiin, vapauden ja vastuun sekä niissä tapahtuvan ajallisen muutoksen tematiikkaan sekä maaseudun ja kaupunkiympäristön kokemusmaailmisiin. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin se, että Lempiäisten suvun eri haarat tulisivat tutkimuksessa näkyviin.⁹

Alusta asti hankkeen ohjausryhmä, joka koostui kansatieteen oppiaineen henkilökunnasta sukuseuran jäsenistä, oli aktiivinen toimija, jossa keskusteltiin ja päätettiin hankkeen tutkimuksellista tavoitteista ja konkreettisista toteutusmuodoista. Työnjako hankkeen eri toimijoiden välillä muotoutui niin, että kansatieteen oppiaineessa hoidettiin hankkeen hallinnointi, koordinointi ja käytännön järjestelyiden toteutus, kun taas sukuseura otti vetovastuun tiedottamisesta ja suvun jäsenten aktivoimisesta osallistumaan tutkimukseen. Sukuseura otti siis vetovastuun ensimmäisistä yhteydenotoista sukuseuran jäseniin. Vähitellen hankkeen aikana kommunikaatio ja vuorovaikutus laajenivat suoraan hankkeen tutkijoiden ja sukuseuran jäsenten väliseksi. Tärkeää kuitenkin oli, että sukuseura itse esitteli ja perusteli jäsenilleen tutkimuksen tarpeellisuuden ja tavoitteet, jolloin siihen osallistumisen kynnyksiä madallettiin. Hanketta sanoitettiin siis sukuseuran jäsenille sukuseuran lähtökohdista käsin, tutkimusprosessin kulkiessa samanaikaisesti hankkeen taustalla. Tutkimus sijoittuu siten yhteistyössä (eng. *collaboration*) tehtävään etnologiseen tutkimukseen, jossa yhteistyö kentän kanssa ja välillä tapahtuu yhteisiin päämääriin ja tavoitteisiin sitoutuen.¹⁰

9 TYKL/spa/1190, muistio hankkeen ohjausryhmän kokouksesta 25.11.2014.

10 Esim. Niewöhner 2016, 96–97.

Muisteluaineiston kokoaminen aloitettiin talven 2015 aikana, kun hankkeen silloinen koordinaattori Niina Koskihaara teki ensimmäiset taustahaastattelut sukuseuran jäsenille. Hän teki lopulta kymmenen haastattelua, joissa mukana oli 19 henkilöä. Haastattelujen perusteella muotoiltiin sukuseuran jäsenille tarkoitettu verkkokysely. Kyselyn rungon teki koordinaattori, mutta sitä muokattiin ja täydennettiin ohjausryhmässä. Kysely jakaantui teemallisiin kokonaisuuksiin; lapsuuden kotiin ja perheeseen sekä asuinympäristöön ja leikkeihin, koulunkäyntiin, opiskeluvuosiin, työntekoon lapsuus- ja nuoruusvuosina, lapsuuden ja nuoruuden vapaa-aikaan ja harrastuksiin, liikkumiseen ja yhteydenpitoon sekä perheen ja suvun juhliin ja sukuseuran merkitykseen.¹¹ Tämän tyyppinen kyselyn tematisointi antaa vastaajalle valmiin vastausrungon, mutta vastaajat voivat kuitenkin viime kädessä päättää tematisoinnin hyväksymisestä ja siitä, miten niitä noudattavat. Alla olevassa esimerkissä haastateltava antoi haastattelijalle teemarunгон ulkopuolisen aihealueen, johon haastattelijan mielenkiinto tarttuu ja rohkaisee kertomaan lisää.

Mies05: Haaveet.

Haastattelija: Haaveet! Okei! No kerropa sun haaveista. Hyvä.

Mies05: No mun haaveet ois tällä hetkellä uus säbämaila, mul on niiku haaveita riittävästi, loputtomiin. Olis vaan rahaa toteuttaa ne.¹²

Temaattisen kyselyn avulla siis toisaalta saadaan kollektiivisesti jaettua muistitietoa, toisaalta myös tematisoinnin rajoja rikkovaa muistelua.¹³ Sukuseura levitti jäsenistölleen tietoa kyselys-

11 TYKL/spa/1190, muistio hankkeen ohjausryhmän kokouksesta 3.6.2015.

12 TYKL/aud/1122.

13 Korkiakangas 1996, 53–54.

Kuva 2. Off road -maastoauto kierroksella Lappeenrannassa 17.9.2016. Auton lavalla paikallinen off road -autoja harrastava sukuseuran jäsen. Oheista pahtuman avulla haastattelupäivään houkuteltiin mukaan sellaisiakin henkilöitä, jotka eivät välttämättä muutoin olisi kiinnostuneet tutkimuksesta ja osallistuneet siihen.¹⁴

tä ja sen avulla tavoitettiin lopulta 24 henkilöä, jotka kirjoittivat laajasti ja paneutuen lapsuusmuistoistaan.

Vuodenvaihteessa 2016 tarkasteltiin ohjausryhmässä tuohon mennessä saatua aineistoa ja päädyttiin siihen, että sitä haluttiin täydentää ja tavoittaa vielä laajemmin sukuseuran jäseniä. Erityisen haasteelliseksi tavoittaa ja osallistaa mukaan tutkimukseen koettiin sukuseuran nuorempi polvi, erityisesti nuoret aikuiset ja lapsiperheet. Muisteluaineiston tallentamista jatkettiin haastattelupäivillä, jotka kansatieteen oppiaine ja sukuseura järjestivät Turussa toukokuussa 2016 ja Lappeenrannassa syyskuussa 2016.

¹⁴ TYKL/dg/7416, kopio yksityiskokoelman kuvasta.

Suurin osa haastatelluista osallistui juuri näihin tilaisuuksiin. Molemmissa tapahtumissa sukuseura tarjosi osallistujille ruokailun ja Lappeenrannassa oheisohjelmana oli iltapäivän off road -tapahtuma, johon mukaan tulleet pääsivät maastoautokierrokselle ja retkikahveille luontoon. Oheisohjelman tarkoituksena oli houkutella jäsenistöä osallistumaan tutkimukseen ja tavoittaa näin mahdollisimman monta sukuseuran jäsentä, jotka eivät vielä olleet osallistuneet muisteluaineiston tuottamiseen.

Haastattelupäivien jälkeen Eija Schwartz teki vielä muutaman yksittäisen haastattelun niille sukuseuran jäsenille, jotka eivät olleet päässeet osallistumaan Turun tai Lappeenrannan haastattelupäiviin. Näin muisteluaineisto oli pääpiirteissään koottu; muistojen keruuseen osallistui eri tavoin 75 sukuseuran jäsentä, jota voidaan pitää sukuseuran kokoon suhteutettuna onnistuneena otoksena. Haastattelujen yhteydessä saatuja valokuvia digitointiin arkistoon yhteensä 1425 kappaletta.¹⁵ Vanhin haastatteluihin osallistuneista oli syntynyt 1920-luvulla ja nuorimmat 2000-luvulla. Ikäjakama mahdollisti sen, että sukukirjaan voitiin rakentaa osio *Vuosikymmeniensä lapset*, jossa esiteltiin jokaiselta vuosikymmeneltä yksi suvun jäsen.¹⁶ Projektin lopputulos, *Sukupolvien äänet – Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja* -teos julkaistiin lokakuussa 2017.¹⁷

Haastatteluihin ja muulla tavoin muisteluun osallistuneet sukuseuran jäsenet edustivat pääsääntöisesti 1940- ja 1950-luvuilla syntyntä sukupolvea, mikä on muistitiedon keruuhank-

15 TYKL/dg/6383-7808, haastattelut on tallennettu aksessiotunnuksilla TYKL/aud/1117-1157.

16 Koskihaara & Mäki 2017a, 168-231.

17 Koskihaara & Mäki 2017a.

keelle varsin luonteenomaista. Tämä ikäryhmä elää niin kutsutta muisteluaikaa, sillä heillä on jo runsaasti muistoja, perinnetietoa ja elämäkokemusta, jotka he haluavat siirtää nuoremmille sukupolville.¹⁸ Ensimmäisiin yksittäisiin haastatteluihin valikoitui avainhenkilöitä, jotka olivat aktiivisesti mukana sukuseuran toiminnassa ja kiinnostuneita suvun historiasta. Turun ja Lappeenrannan tilaisuuksiin sukuseuran jäseniä saapui heidän oman mielenkiintonsa mukaan, mutta monet heistäkin olivat sukuseuran toiminnassa aktiivisesti olevia vanhempia sukuseuran jäseniä. Kiitollisessa muisteluaikaa¹⁹ olevien aktiivijäsenten mukana projektiin saatiin myös heidän lapsiaan ja lastenlapsiaan, mutta kaiken kaikkiaan nuoremmat sukupolvet jäivät tutkimuksessa vähemmistöön. 1980- ja 1990-luvuilla syntyneitä mukana oli yhteensä vain kolme. Hankkeessa tallennetut lapsuus- ja nuoruusmuistot painottuivat näin ollen selkeästi vuosikymmenien takaiseen menneisyyteen.

Tutkijoiden ja suvun jäsenten kohtaamisia

Haastattelut ja kyselyt kuuluvat kansatieteen perinteisiin tutkimusmenetelmiin. Tässä tutkimushankkeessa käytettiin monia menetelmiä, mutta aineiston muodostamisen kannalta haastatteluilla oli merkittävämpi rooli. Monipuolisimmat muistot kerrottiin juuri keskusteluissa haastattelijan ja mahdollisesti

¹⁸ Ukkonen 2015, 12–13.

¹⁹ Kirsti Nikander-Salmen 13.10.2017 seminaarissa käyttämä termi.

Kuva 3. Ryhmähaastattelutilanne Turussa. Kansatieteen opiskelijalla on haastateltavana neljä sukuseuran jäsentä. Kuva: Maija Mäki.²⁰

muiden sukuseuralaisten kanssa. Mitä henkilökohtaisempi ote haastattelijalla oli, sitä syvällisempiä ja yksityiskohtaisempia muistoja vastaajat kertoivat. Haastattelupäivät rakennettiin niin, että ne mahdollistivat toisaalta yksilöllisen muistelun ja toisaalta vahvistivat sosiaalisen, jaetun muistamisen mahdollisuuksia²¹.

Haastattelut ja verkkokysely perustuivat temaattiseen kysymysrunkoon, jossa käytiin läpi lapsuus- ja nuoruusmuistoja. Varhaislapsuudesta kysyttiin muun muassa haastateltavan ensimmäisiä muistoja, muistoja lapsuuden kodista, sen arjesta ja

²⁰ TYKL/dg/7593.

²¹ Sosiaalisesta ja jaetusta muistista ja niiden suhteesta muisteluun esim. Portelli 1997.

ympäristöstä, sekä kavereista, leikeistä ja leluista. Koulu kuuluu olennaisena osana lapsen arkeen, joten koulunkäyntiin ja myöhempään opiskeluun liittyviä muistoja kysyttiin myös. Harrastukset ja mahdolliset matkat olivat esille nostettuja teemoina, minkä lisäksi haastateltavia pyydettiin usein kertomaan vielä jotain heidän omasta mielestään tärkeää, mikäli aihe ei ollut tullut vielä esille. Tämä antoi tilaisuuden siirtyä annetuista teemoista vastaajan haluamaan aihepiiriin tai painottaa hänelle tärkeää asiaa. Pääpiirteissään kaikki haastattelut noudattivat temaattista kaavaa ja suuntautuivat tapauskohtaisesti henkilöiden muistojen mukaan. Haastattelujen ja verkkokyselyn lisäksi muutama sukuseuran jäsen lähetti sukukirjaa varten vapaasti kirjoittamiin muistelmia joko kirjeitse tai sähköpostitse. Hankkeessa oli mukana myös henkilöitä, jotka osallistuivat tutkimukseen sekä kirjallisesti että suullisesti. Omien henkilökohtaisten muistojen liittäminen osaksi sukuseuran yhteistä, kollektiivista muistia koettiin tärkeäksi.

Haastatteluista suurin osa toteutettiin parihaastatteluina, useimmiten pariskuntien kesken, mutta tilanteesta riippuen tehtiin myös yksittäisten henkilöiden haastatteluja ja ryhmähaastatteluja tai -keskusteluja. Ryhmässä tehdyissä keskusteluissa saman pöydän ääreen istuivat joko sisarukset, muuten sukulaissuhteessa olevat tai suunnilleen samaa sukupolvea edustaneet henkilöt. Eräässä ryhmäkeskustelussa yhteinen tekijä oli työskentely samassa yliopistossa²². Pari- ja ryhmähaastatteluiden selkeä hyöty oli niiden vuorovaikutus – sen lisäksi, että muistelu oli keskustelua haastattelijan, se oli myös haastateltavien keskinäistä neuvot-

---

22 TYKL/aud/1128.

telua eri näkökulmista. Yhden haastateltavan muistot herättivät lisää muistoja toisten kertomina. Tässä piilee toisaalta myös eräs ryhmähaastattelujen piirre: ensimmäisenä muistoistaan kertonut ryhmän jäsen vaikuttaa helposti muiden ryhmäläisten kerrontaan, muistojen aiheisiin ja näkökulmiin.²³ Ryhmän jäsenet saattoivat myös vahvistaa ja tarkentaa tietoja tai vastaavasti kiistää ja kiistellä niistä. Jokaisella muistelijalla on luonnollisesti omat kokemuksensa ja usko niiden aitouteen ja oikeuteen.²⁴

Haastatteluja tehneet kansatieteen opiskelijat kertoivat kenttätöraporteissaan ryhmähaastatteluissa ilmenneistä haasteista. Alla yksi opiskelijoista kuvaa kokemustaan ryhmähaastattelutilanteesta ja sen litteroinnista.

Välillä he puhuivat päällekkäin ja eksyivät aiheesta, oli tuskallista koittaa johdatella työkeästi keskustelun keskeyttäen takaisin aiheeseen. Eivät he siitä loukkaantuneet, iloinen mieli säilyi koko reilun tunnin ajan. Heillä oli mukanaan myös valokuvia. Oli haasteellista koittaa rauhoitella neljää päällekkäin puhuvaa keski-ikäistä, jotka väittelevät siitä minä vuonna kuva on otettu. Kyseinen kuva ei edes päätynyt mukaan [tutkimukseen]. Kuvia tuli useita, tietojen kirjaamisessa kesti yllättävän kauan aikaa. Litteroidessani sain onneksi enemmän tietoa kвалomakkeisiin. Litterointi oli hidasta ja tuskallista. Päälle puhumiset ja puheen nopeus tekivät kirjoittamisesta pätkittäistä ja hidasta.

Sisaruksien kohdalla huomattavissa oli, että tapahtumat oli voitu kokea eri tavoin. Lapsuudenkoti ja sen arki saattoivat näyt-

---

23 Ukkonen 2015, 11. Ryhmäkeskustelujen on koettu vahvistavan osallistujien yhteishenkeä vertaiskokemusten jakamisen kautta. Ryhmäkeskustelun tai haastattelun onnistumiseen vaikuttavat ryhmän sisäinen vuorovaikutus sekä keskustelua vetävän fasilitaattorin työskentely; keskustelun ehtojen luominen ja puheen mahdollistaminen (Valtonen 2009, 227–231).

24 Ukkonen 2015, 25.

täytyä hieman erilaisena muistelijasta riippuen. Kun vanhin sisaruksista oli syntynyt 1940-luvulla ja nuorin 1960-luvulla, jo sisarusten sukupolvikokemukset poikkesivat toisistaan.²⁵

Ryhmähaastatteluissa esiin nousi myös ryhmän dynamiikka. Kun ryhmässä oli enemmän osallistujia, eivät kaikki välttämättä päässeet yhtä paljon ääneen. Haastattelijan tehtävä puheenjohtajana ja -johdattelijana ei aina ollut helppo, kun muistelmat veivät sukuseuran jäseniä mennessään. Vaikka ryhmähaastattelut eivät aina olleet tasavertaisia, haastattelutilanne jo sinällään koettiin mielekkääksi – että juuri minun henkilökohtaisista muistoistani ollaan kiinnostuneita.

Tutkijoiden ja sukuseuran jäsenten yhteydenpitoon tuli haastattelupäivien jälkeen uusia sävyjä; tutkijat liittyivät hankkeen aikana perustettuun sukuseuran jäsenten suljettuun keskusteluryhmään Facebookissa. Tutkijat jakoivat ryhmään lähinnä tietoa tulevista tapahtumista, mutta myös kirjan taittovaiheessa kuvatedusteluja. Sukuseuran jäsenet taas pääsivät näin nopeaan ja välittömään kontaktiin tutkijoiden kanssa. Facebookin kautta käytiin jonkin verran viestinvaihtoa ja saatiinpa sieltä myös yksityisviestinä kiitoksia muistojen tallentamiseen liittyen.

Kotona tehtyjen haastatteluiden etu oli niiden syvällisempi ja henkilökohtaisempi ote. Haastattelut olivat ajallisesti pidempiä kuin haastattelupäivien ryhmähaastattelut ja pääsivät jo siitäkin syystä yksityiskohtaisempiin muistoihin. Koti on luonnollisesti myös paikkana haastateltavalle läheisempi ja tällä tavoin turvallinen ympäristö muistella. Kotihaastatteluissa henkilöt viittasivat toisinaan ympärillään oleviin esineisiin, jotka liittyivät heidän

---

25 TYKL/aud/1138.

kertomiinsa muistoihin. Taulut saattoivat esimerkiksi kuvata lapsuuden tärkeää sotalapsuuden paikkaa Ruotsissa²⁶ tai hyllystä käytiin kesken haastattelun hakemassa lapsuuden aikainen autonkuvien keräilyvihko, jota haastattelijalle esiteltiin.²⁷ Esineet voidaankin kulttuurintutkimuksessa ymmärtää muiston astioina, joissa muistot säilyvät ja joissa niitä voidaan kantaa paikasta toiseen.

Monissa haastatteluissa oli mukana paljon naurua. Hauskat lapsuudesta ja nuoruudesta pulpahtavat muistot, tarinat ja sattumukset loivat intensiivisen tilanteen, muisteluhetken, jonka aikana kukin haastateltava palasi hetkeksi muistojensa lapsuuteen ja nuoruuteen vieden haastattelijansa mukanaan niiden paikkoihin ja tapahtumiin. Kaikki muistot eivät olleet pelkästään myönteisiä, vaan joukkoon mahtui rankkojakin lapsuuden aikaisia kokemuksia. Toisinaan haastattelulla saattoi olla muistelijalle terapeuttinen merkitys, kun pöydän toisella puolella istui ihminen, joka kuunteli keskittyneesti hänen elämäntarinaansa.²⁸ Tutkijan tämä asetti uudenlaiseen, ennakoimattomaan ja ajoittain vaikeaan rooliin.

Haastattelija: Joo joo. Aivan, joo. Okei, joo, mut hei, tosi paljon kiitoksia, kun pääsin haastattelemaan.

Mies66: Ei mitään, tosi paljon kiitoksia sulle.

Haastattelija: Toivottavasti sulle jäi... nyt mä sammutan.

Mies66: Hyvä mieli. Kyllä. Tosi hieno homma.²⁹

---

26 TYKL/aud/1121.

27 TYKL/aud/1124.

28 Terapeuttisen haastattelun piirteistä esim. Hytönen & Salenius 2017, 89–92.

29 TYKL/aud/1120.

Visuaalisen muistamisen keinoja

Kulttuurientutkimuksen kenttätöperinteeseen kuuluvat merkittävänä osana visuaaliset menetelmät kuten piirtäminen ja valokuvaus. Kenttää on konstruoitu kenttämuistiinpanoilla, mutta myös dokumentoimalla kohdetta piirroksin, valokuvaamalla ja myös elokuvan voimin. Valokuvan hahmottuessa erityisesti kuvaajan intentioiden ja taitojen kautta, syntyy piirroksessa todellisuuden tulkinta piirtäjän henkilökohtaisten teknisten taitojen ja tarkoituksen, todellisuuden tulkinnan avulla.³⁰ Suvun jäsenet osallistuivat tutkimushankkeeseen paitsi haastattelujen kautta, myös lahjoittamalla hankkeen käyttöön satoja valokuvia³¹ sekä osallistumalla Turun ja Lappeenrannan haastattelupäivillä kognitiivisen piirrostehtävään.

Valokuva on valikoiva muistamisen ja esittämisen muoto.³² Suvun jäsenet toivat Turun ja Lappeenrannan haastattelupäiville valitsemiaan valokuvia, jotka skannattiin tutkimuksen käyttöön. Suvun jäsenet tekivät siis valinnan siinä, millaisia kuvia he ottivat mukaansa ja minkälaisia muistoja he niistä halusivat jakaa. Suinkaan kaikkia valokuvia ei haluttu jakaa, vaan mukana tuotiin kuvia, joiden ajateltiin olevan tutkijoille merkityksellisiä. Suvun jäsenten lahjoittamat valokuvat kattavat ajanjakson 1900-luvun alusta kenttätövuoteen 2016. Ne kertovat ihmiselämän merk-

30 Virtanen 2017, 34–35. Ks. myös Seppänen 2005; Collier & Collier 1986.

31 TYKL/dg/6383–7808. Hankkeessa arkistoitiin digitaalisessa muodossa 1425 valokuvaa, joista osa on kenttätödokumentaatioon liittyviä tapahtumakuvia Turun ja Lappeenrannan haastattelupäiviltä. Suurin osa kuvista on kuitenkin hankkeen käyttöön lahjoitettuja lapsuuteen ja nuoruuteen liittyviä, suvun jäsenten perhe-elämästä kertovia valokuvia.

32 Virtanen 2017, 36.

kitapahtumista kuten häistä ja hautajaisista, mutta mukana on myös otoksia arkisista asioista ja toiminnasta kuten myös ympäristöistä.³³ Opiskelijat tallensivat kuvatietoja valokuvaalahjoituslomakkeelle kuvan lahjoittajan antamien tietojen perusteella. Jonkin verran kuvia saatiin sähköpostitse, jolloin kuvien kontekstietoja oli kirjoitettu välillä varsin yksityiskohtaisestikin ylös. Hankkeen käyttöön annetut valokuvat olivat kuitenkin välillä mielenkiintoisessa ristiriidassa henkilöiden haastatteluissa kertomien muistojen kanssa. Usein mukaan oli valittu esimerkiksi vanhoja, 1900-luvun alussa valokuvaamoissa otettuja muotokuvia sukulaisista, jotka eivät tulleet henkilön lapsuusajan muistelussa muuten esiin. Valokuvien ihmiset, menneet sukupolvet, olivat kuitenkin selkeästi merkityksellisiä suvun identiteetin ja jatkumon luojina, olkoonkin, että he osittain jäivät tuntemattomiksi.

Hankkeen edessä valokuvia pyydettiin kohdennetusti lisää kirjan kuvitusta varten. Myös kuvissa esiintyneiden henkilöiden nimiä, vuosilukuja ja kuvauspaikkoja pyydettiin hankkeen loppuvaiheessa tarkentamaan. Tutkijalle näistä sähköpostiviesteistä välittyi tunne, että sukuseuran jäsenet todella paneutuivat lisäkuviin etsimiseen ja kuvatietojen tarkistamiseen eteen nähtiin paljon vaivaa. Sisaruskia, serkkuja tai tätejä käytiin läpi mahdollisesti useampia, ennen kuin kuviin saatiin löydettyä oikeat henkilötiedot. Sukuseuran jäsenet joutuivat näin suvun sisäiseen neuvotteluprosessiin, jossa he keskustelivat suvun jäsenistä ja tapahtumista. Eräs sukuseuran jäsen kiitti myöhemmin, kuinka kirjaprojekti oli tuonut valokuva-albumin kätköistä laajempaan tietoisuuteen kuvan heidän äitinsä sodanjälkeisestä lapsuudenkodista, rähjäi-

---

33 Virtanen 2017, 36.

Kuva 4. Kuva vaatimattomasta mökistä, jossa monilapsinen evakkoperhe asui useita vuosia. ”Tämän kuvan myötä sain tänään elää kappaleen menneisyyttäni”, totesi kuvan lähettänyt sukuseuran jäsen sähköpostiviestissään.³⁴

sestä ja kylmästä mökistä maaseudulla. Tämä kuva on tarkoitus nyt kopioida jokaiselle suvun jäsenelle muistutukseksi siitä, millaisissa lähtökohdissa Karjalasta evakkoon joutunut perhe aloitti elämänsä uusilla asuinseuduilla³⁵.

Visuaalista muistamista ja muistelua harjoitettiin hankkeessa paitsi valokuvista keskustelemisen ja muistojen herättelyn kautta, myös kognitiivisen piirrostehtävän avulla. Lapsuuden tiloja ja paikkoja, nykypäivänä jo kadonneen ympäristön muistoja, rakennettiin kognitiivisten, mentaalisten piirrosten kautta. Turun ja Lappeenrannan haastattelupäivillä jokainen haastatteluihin osallistunut Lempiäisten suvun jäsen piirsi myös omavalintaisen

³⁴ Sähköpostiviesti 3.4.2017. Kuva: TYKL/dg/7746, kopio yksityiskokoelman kuvasta.

³⁵ Sähköpostiviesti 3.4.2017.

kuvan lapsuuden muistoistaan. Piirroksen valmistuttua jokais-
ta haastateltiin ja pyydettiin kertomaan kuvasta. Piirrostehtävä
ajoittui osalla haastateltavista henkilöhaastattelun jälkeiseen
hetkeen, osa taas teki piirroksen ennen haastatteluaan. Piirros-
tehtävän suunnitelleen lehtori Timo J. Virtasen mukaan valmiit
piirroukset jakautuvat informaatioarvonsa mukaisesti kolmeen
ryhmään. Osa piirroksista oli ”kauniin kuvan piirtämistä”, tehtä-
vän suorittamista, kun taas osa piirroksista tavoitti yksilöityä tie-
toa esimerkiksi lapsuuden kylä- ja pihapiireistä. Tutkijan kannalta
kiehtovimmat piirroukset olivat monikerroksisia ja moniulotteisia
sisältäen esimerkiksi ihmismaantieteilijä Kevin Lynchin mallin
mukaisia reittejä, rajoja ja maamerkkejä.³⁶

Monissa suvun piirroksissa on lapsuuden poikkeuksellisen
tärkeä luontoelementti; metsä, järvi, kivi tai kallio. Näistä koh-
teista on harvoin otettu valokuvia, mutta ne löytyvät kognitiivi-
sista piirroksista.

Piirroukset toimivat muistin herättelijänä, niiden avulla kes-
kustelu käynnistyi, jatkui ja syveni löytäen uusia tasoja haasta-
teltavien lapsuuteen ja nuoruuteen.³⁷ Piirroukset kertovat myös
itsessään muistelijoiden tavasta hahmottaa menneisyyden ym-
päristöjä, tiloja ja paikkoja visuaalisesti. ”Tää on mun lapsuuden
maisema silleen, ku mä oon sen lapsuudessa kokenu, koska lap-
senahan ne välimatkat on jumalattoman suuria ja aikuisena aika
pieniä.”³⁸ Tutkimushankkeen visuaalinen aineisto nosti esille jo
unohdettuja yksityiskohtia ja tilanteita näyttäen konkreettisesti
palasia suvun jäsenten arjen ympäristöistä tuoden suvun konkreet-

36 Virtanen 2017, 38–39; Lynch 2000.

37 Koskihaara & Mäki 2017a, 14–15.

38 TYKL/aud/1124.

Opiskelijoiden osallistaminen tutkimushankkeeseen

Muistojen tallentaminen osallisti sukuseuran jäsenten lisäksi kansatieteen oppiaineen henkilökuntaa ja kuusi kansatieteen opiskelijaa. Opiskelijoille haastattelujen teko ja niiden litterointi sisältyi osaksi aineopintojen kenttätöitä käsittelevää opintojaksoa, minkä lisäksi konkreettinen projekti toi myös opiskelijoille hyödyllistä työkokemusta. Opiskelijoille oli pidetty etukäteen valmistautumistapaaminen, jossa kerrottiin hankkeen vaiheista ja tavoitteista sekä neuvottiin käytännönläheisesti haastattelujen tekemiseen. Osa opiskelijoista teki haastatteluja ensimmäistä kertaa opintopolkunsu varrella. Tämä näyttäytyi ajoittain haastattelutilanteissa jännittyneisytenä, kentän kohtaamisen pelkona.⁴⁰

Olin saanut etukäteen haastattelurungon ja miettinyt kysymyksiä, mutta kun aloitushetki koitti ja pistin nauhurin päälle, olo oli hyvin epävarma. [--] Aluksi keskustelu oli melko jäykkää. Minä kyselin ja he vastailivat vuorollaan, ylimääräistä jutustelua tai keskeytyksiä ei ollut. Onneksi tunnelma rentoutui hieman pikkuhiljaa, ja minuuttien kuluessa eteenpäin välillä äänen taso nousi ja naureskeltiin.

Eräs opiskelijoista osasi reflektoida jännitystään verbaalisesti haastateltaville laukaisten ehkä näin myös haastateltavien jännittyneisyyttä.

Jännittäessäni myös puhetapani muuttuu, alan puhua Oulun murretta, joka on minulle luonteenomaista ja saan siitä itselleni rennon

---

40 Pelkojen kohtaamisesta etnologisessa tutkimuksessa Niewöhner 2016. Ks. myös ryhmäkeskustelutilanteen aloitusvaiheen jännitteisyydestä, Valtonen 2009, 231–234.

olon. Huomautin tästä ensimmäiselle haastatteluporukalleni, että saatan alkaa vääntää kunnan leviää pohjanmaata.

Tutkijan elämäkokemuksella onkin merkitystä haastattelutilanteessa⁴¹ ja myöhemmin aineiston analyysivaiheessa tietoineistoltaan parhaimmiksi haastatteluiksi nousivat edistyneempien tutkijoiden ja elämäkokemusta omaavien opiskelijoiden haastattelut. Joissakin tapauksissa lopputuloksessa merkityksellisempää saattoikin olla opiskelijan oppimisprosessi kuin varsinainen tutkimusaineiston hankinta. Monessa tapauksessa haastattelutavien antamia tietoja ja johtolankoja jäljitettiin myöhemmin uudelleen. Aloittelevillakin opiskelijoilla oli silti kykyä ja kiinnostusta haastattelutilanteen reflektioon ja oman haastattelijanroolin analysointiin.

Tunnelma oli kireä, tuntui että isä oli pakotettu mukaan, eikä poikaakaan mikään suupaltti ollut. Haastattelu keskeytyi myös pari kertaa melun ja paikan vaihtamisen takia, joten tuntui, että en onnistunut kovin hyvin. Jälkeenpäin nauhaa kuunnellessani ja litteroidessani huomasin kuitenkin, että olin saanut ainakin vastaukset haastattelurungon kysymyksiin hyvin selkeästi.

Turun haastattelupäivä pidettiin opiskelijoille tutussa ympäristössä yliopiston Minerva-rakennuksessa, kansatieteen oppiaineen tiloissa. Toinen haastattelupäivä Lappeenrannassa taas oli haastattelujen kannalta vaikeammassa, ”vieraassa” tilassa, kulttuuri- ja tapahtumakeskus Kehruuhuoneella. Opiskelijat kokivat tutun ympäristön vähentävän jännitystä ja auttavan keskittymään

---

41 Ruotsala 2005, 53.

haastattelun tekemiseen, kun taas vieraassa ympäristössä oli aistittavissa autenttisemmin kansatieteellisen kenttätyön tuntu.

Toinen haastatteluissu vei meidät kuitenkin kauemmas tutuilta paikoilta, Lappeenrantaan erään ravintolana toimivan paikan aulaan tekemään yhtä ryhmähaastattelua, jossa oli kaksi iäkstä pariskuntaa. Oli 17.9.2016 ja koulut [yliopisto] olivat hetki sitten alkaneet, ilmassa oli muutenkin uuden jännitystä. Lisäksi en ollut koskaan käynyt Lappeenrannassa, ja vaikka matka oli jännä seikkailu ja sain sen "oikean" kenttätyön tunnelman itseeni, kun lähdin oikein yön yli kestävään reissuun sen takia. [--] Aloin miettiä, että Minerva oli monellakin tapaa ihanteellinen paikka haastatteluiden teoille. Siellä oli koko kerros varattu [suvull]e ja meille kyseisen projektin parissa työskenteleville ja lisäksi sain kokonaisen huoneen käyttöni haastattelun ajaksi, jolloin mikään ulkopuolinen hälinä ei häirinyt haastattelunauhaa. Toisin oli Lappeenrannassa, outo paikka jännitti ja oli vaikeaa hahmottaa minne olisi hyvä haastateltavien kanssa asettua.

Tallennettu haastatteluaineisto on suurelta osin "hyvän mielen" muistoja, onnellisen lapsuuden ja nuoruuden kuvauksia. Haastateltavista myös huomattavan suuri osa oli tilaisuudessa mielellään jakamassa muistojaan ja kokemuksiaan sukulaisten seurassa. Haastattelutilanteet olivat siis lähtökohtaisesti lämminhenkisiä ja helposti lähestyttäviä. Opiskelijat kohtasivat kuitenkin myös liikutusta, surua ja iloa, voimakkaita tunnemuistoja. Haastateltavatkin saattoivat yllättyä siitä, miten voimakkaasti muistelutilanne heihin saattoi vaikuttaa. Yksi opiskelijoista pohdii alla olevassa haastattelun aikana tapahtunutta liikutuksen hetkeä ja omaa suhtautumistaan siihen.

Kun vanha mies alkoi itkemään sitä, kuinka hän ei armeijan tehtävien takia voinut mennä hakemaan arvostetusta hiihtokilpailusta saamaansa palkintoa, meinasi minuakin herkistää. Mielessäni käväisi

myös, että olinko ylittänyt jonkun rajan? Kysynyt liian henkilökohtaisia, ja samalla ajatus kuitenkin hälveni.

Opiskelijat kohtasivat haastatteluissa yksittäisiä suvun jäseniä sekä ryhmähaastatteluissa muutaman henkilön sukulaisryhmiä, joilla oli aikaisemman, useimmiten monikymmenvuotisten sukulaissuhteiden kautta syntyneitä kommunikaatiotapoja ja ryhmädynamiikan toimintamalleja. Opiskelijat taas tukeutuivat väljään, temaattiseen haastattelurunkoon tiedostaen samalla haastattelujen tavoitteet sekä haastattelua ohjaavat konkreettiset seikat kuten haastattelupäivän aikataulun ja rakenteen. Opiskelijat olivat siis toisaalta ohjeistettuja ja ohjattuja toimijoita, mutta varsinaisessa haastattelutilanteessa he toimivat itsenäisesti käyttäen ja hyödyntäen mahdollisia aikaisempia haastattelu- ja kenttätutkimuskemuksia sekä muuta elämäkokemustaan.

Yhteisöllisen tiedontuottamisen piirteitä

Aikaisemmin on kuvattu tutkimushankkeen menetelmiä ja prosessia kentällä. Seuraavaksi keskitymme pohtimaan sitä, miten tallennetusta aineistosta valikoitiin muistoja sukukirjaan ja millaiset muistot nousivat merkitykselliseen asemaan kirjahankkeen kannalta. Kuvaamme myös tutkijoiden positioita sukukirjahankkeessa. Uskontotieteilijä Jaana Kouri on pohtinut vastaavia kysymyksiä väitöskirjassaan, joka perustui hänen ja Lypyrtin kyläläisten yhteiseen historiantuottamisen prosessiin. He tallensivat muun muassa haastatteluin Lypyrtin kylän paikallishistoriaa,

minkä perusteella Kouri kirjoitti kyläläisten muistoista kootun julkaisun.⁴² Viime kädessä oli tutkijan valinnan varassa se, mitä muistoja ja kenen ääniä haastatteluista nostettiin esille.

Kansatieteen oppiaineesta projektiin osallistuneista kukaan ei ollut Lempiäisten sukuseuran jäsen, mutta sukukirjan leipätekstin kirjoittaja Eija Schwartz on kotoisin Lappeenrannan seuduilta ja pystyi sillä tavoin samaistumaan esimerkiksi moniin paikkoihin, joista Lappeenrannan haastattelutilaisuudessa olleet sukuseuran jäsenet kertoivat. Vaikka jokaiseen haastateltavaan suhtauduttiin lähtökohtaisesti yhtä suurella kiinnostuksella ja tasavertaisesti, auttoi paikallistuntemus kontekstualisoimaan, kyselemään tarkennuksia ja selvittämään keskustelun johtolankoja. Todettava kuitenkin on, että haastattelut olivat myös eritasoisia riippuen jo aikaisemmin mainituista tekijöistä; toisissa haastatteluissa oli enemmän tarttumapintaa kuin toisissa. Sama koski jakaumaa valokuvamateriaalin osalta. Jotkut sukuseuran jäsenet antoivat tutkimuksen käyttöön hyvinkin runsaasti valokuvia, kun toisilta ei syystä tai toisesta kuvia oli vain vähän tai ei lainkaan.

Keskustelu ja neuvottelu, joita aikaisemmin aineistonkeruun aikana oli käyty haastattelijoiden ja muistelijoiden kesken, saivat uuden tason, kun tutkijat ryhtyivät omiin dialogeihinsa aineiston kanssa. Muotoutuvia tekstejä annettiin prosessin aikana myös ohjausryhmässä olleiden sukuseuran jäsenten kommentoitavaksi. Sukuteoksen kokoaminen tarkoitti laajan aineiston tarkkaa läpikäymistä yhä uudelleen ja uudelleen lähiluvun keinoin.⁴³ Kirjan leipäteksti perustui haastattelujen litteraatioihin, vapaisiin muis-

---

42 Kouri 2017.

43 Esim. Pöysä 2015.

telmiin ja verkkokyselyn vastauksiin. Metodina oli kulttuurianaalysin keinoin tehty laadullinen sisällönanalyysi, jossa aineistosta etsittiin toisaalta yhteisiä toistuvia piirteitä ja toisaalta poimittiin henkilökohtaisia poikkeuksia. Haastattelurunko perustui temaatistisuuteen, ja myös kirjassa aineistoa jaoteltiin teemojen mukaan. Aineistosta piirtyivät esiin suomalaisen elämäntavan suuret linjat kuten sota-ajan jälkeinen niukka arki, vaatimaton elämä maaseudulla ja lasten osallistuminen työntekoon yhdessä muun perheen kanssa. Koska kirjan tarkoituksena oli olla luettava ja sukuseuran jäseniä myös viihdyttävä, esiin nostettiin yksittäisten suvun jäsenten erityisiä sattumuksia. Tutkimuksen suunta oli mikrota-
tasolta makroon eli yksilöiden kautta suurempaan tarinaan, jonka aikalaiskokemuksiin lukijat voisivat samaistua, vaikka muistot eivät olisikaan omakohtaisia. Samalla esiin tuotiin eri vuosikymmenien makroilmiöitä. Näistä teemoista kirjaan kirjoitettiin kansatieteen näkökulmasta erillisiä tietolaareiksi nimettyjä ilmiöitä yleisellä tasolla kuvaavia lyhyitä artikkeleita kuten *Rintamamies-
talosta rintsikaksi*⁴⁴, *Kiertokoulusta peruskouluun*⁴⁵, *Aina on aikaa leikille!*⁴⁶ ja *Autoilevan kansan vaiheita*⁴⁷.

Työn ja toimeliaisuuden kulttuuriperintö

Sukuseuran 1930-luvun muistoista alkava aineisto noudattaa monella tavoin suomalaisen yhteiskunnan kehitystä. Vanhim-

44 Koskihaara 2017a, 58.

45 Koskihaara 2017b, 98.

46 Mäki 2017, 136.

47 Koskihaara & Mäki 2017b, 159.

mat sukuseuran jäsenet kertoivat vielä ajasta ennen toista maailmansotaa, ja myös sota-ajasta heillä oli selkeitä muistoja. Olot maaseudulla olivat heidän lapsuudessaan hyvin vaatimattomat. Vanhin, vuonna 1929 syntynyt haastateltava muisteli esimerkiksi, kuinka heidän syrjäiseen kotitaloonsa ei ollut edes kunnan tietä, ja kun hänen piti päästä lääkäriin, hänet, lapsi, lähetettiin yksin 12 kilometrin matkan päähän hiihtämällä. Valaistukseen sama nainen totesi, että kotona ei ollut sähköjä, vaan valoa antoi karbiidilamppu. Siihen verrattuna kirkko vaikutti suorastaan pelottavalta kirkkaassa valaistuksessaan.⁴⁸ Niin edellisessä kuin monissa muissakin muisteluissa oli silti positiivinen sävy ja tarinoinnin katkaisi usein nauru. Muistojen kanssa oltiin sinut, ne oli hyväksytty osaksi henkilökohtaista, muille jaettavissa olevaa kulttuuri-perintöä sekä identiteettiä.

Koska suku on alun perin lähtöisin kaakkoisesta Suomesta, mukaan lukien luovutettu Karjalankannas, vanhimpien haastateltujen lapsuusmuistoissa tuli esiin evakkous. Sukuseuran jäsenten omakohtaiset muistot luovutetusta Karjalasta olivat vähäiset, mutta haastatteluissa tuotiin usein esiin evakkoperheiden sijoittuminen ja sijoittaminen vaatimattomiin oloihin, jossa kaikki oli aloitettava tyhjästä. Evakoille annetut asutustilat olivat monien muistoissa alkeellisia, kylmiä ja ahtaita – nykylukijan näkökulmasta paikkoja, jotka eivät kelpaisi edes kesämökkikäyttöön. Eräs sukuseuran jäsen muistelee suuren evakkoperheen uutta kotia Paimiossa: ”Ja se oli niin kylmä se, et näin paksult tuli aina jäätä ikkunoihin talvella. Ja olkikatto oli siinä. [--] Ihme että selvittiin

---

48 TYKL/aud/1156.

hengissä, ja seitsemän vuotta siellä asuttiin.”⁴⁹ Perhe kuitenkin sopeutui, ja muistelijä painotti, kuinka heillä lapsilla oli talossa hyvä olla. Omassa talossa oltiin sitä paitsi omillaan, eikä toisten nurkissa.⁵⁰ Evakkous kosketti myös niitä, jotka syntyivät sodan jälkeen evakkovanhempiensa uusille kotiseuduille. Karjalaisuutta ei varsinaisesti korostettu tai tuotu esille, mutta se mainittiin usein haastatteluisissa jollakin tavalla. Muutama sukuseuran jäsen oli käynyt kotiseutumatkoilla suvun kotipaikoilla Karjalassa. Yhteiset juuret Karjalassa sekä evakkoudesta selviytyminen olivat haastatteluisissa se tausta, johon omaa lapsuudenkerrontaa rakennettiin.

Sodanjälkeisten sukupolvien lapsuskoti sijaitsi tyypillisesti maaseudulla tai maaseutumaisissa taajamissa. Kylät olivat yhteisöllisiä, minkä sukuseuran jäsenet kokivat tärkeäksi: ihmiset pitivät toisistaan huolta.⁵¹ Perheet koostuivat usein myös monesta sukupolvesta, ja lapsia oli keskimääräisesti paljon runsaammin kuin nykyperheissä. Jos ruokakunnalla olikin kokoa, perheenjäsenten suuri lukumäärä merkitsi myös useampaa käsiparia tilan töissä. Työt olivatkin tärkeä osa suurten ikäpolvien lapsuusarkea. Lapset otettiin luonnostaan mukaan maatilán ja sitä ympäröiván kyläyhteisön töihin, ”työnsyrjään kiinni”.⁵² Lapset auttoivat monenlaisissa kotitöissä, olivat mukana maataloustöissä, myös ohjastamassa hevosta, ja kävivät keskenään paimenessa.⁵³ ”Piti saada talous nousuun ja tehtiin töitä. Oli jopa kilpailuja sellaisesta lajista kuin

---

49 TYKL/aud/1133.

50 TYKL/aud/1133.

51 TYKL/aud/1133; TYKL/aud/1138.

52 TYKL/aud/1124.

53 Esim. TYKL/aud/1140; TYKL/aud/1154.

juurikkaanharvennus.” muisteli eräs 1940-luvun lopussa syntynyt mies.⁵⁴ Syksyisin kouluissa oli perunannostolomat. Marjankeruu kuului lasten töihin, ja yleisenä tapana oli 1960-luvulle asti viellä marjoja, lähinnä puolukoita kouluun kouluruokailun tarpeisiin. Työtä tekemällä saattoi ansaita jopa pientä palkkaa, mikä oli lapsille suuri asia. Töitä tehneet lapset saivat vastuuta ja oppivat samalla kantamaan vastuunsa, selviytymään elämässä. Eräs 1940-luvulla syntynyt nainen totesikin omanarvontuntoisesti: ”Et siitä mie oon hyvillään, et on tiukoilla oltu.”⁵⁵

Suvun vanhempien jäsenten tärkeäksi kokemat ominaisuudet kuten omatoimisuus, kurinalaisuus ja kestävyys olivat muistelijoiden mukaan lähtöisin juuri lapsuuden työnteosta. Osa muistelijoista hieman kummeksuikin koko muistelun aihetta, lapsuutta, sillä varsinaista leikkiin viittaavia nykylapsuuteen kuuluvia käsitteitä ei tunnustettu omaan lapsuuteen kuuluvaksi. Professori Helena Ruotsala nostikin sukukirjan näkökulma-artikkelissaan *Työnteko ihanteena ja perintönä* työnteon ihanteen suvun kulttuuriperintöä läpileikkaavaksi, olennaiseksi osaksi muisteluterontaa.⁵⁶ Lapsuuden työnteon merkityksellisyys välittyy hyvin myös kansatieteilijä Pirjo Korkiakankaan tutkimuksesta; töiden tekeminen oli osa lasten kasvatusta ja osittain myös välttämättömiä velvollisuuksia talonpoikaisessa maatalousyhteiskunnassa.⁵⁷

Työnteon eetoksen, toimeen tarttumisen ja omatoimisuuden, siirtäminen koettiin tärkeäksi osaksi nykypäivän vanhuutta suvun jäsenten keskuudessa. Tämän päivän yltäkylläisyydessä eläviä lap-

54 TYKL/spa/1190, koneella kirjoitettu kyselyvastaus.

55 TYKL/aud/1151.

56 Ruotsala 2017.

57 Korkiakangas 1996, 82–105.

sia pyritään haastattelujen perusteella kasvattamaan teettämällä kotitöitä ja kannustamalla kehittäviin harrastuksiin. Lapsenlapsia kannustettiin esimerkiksi marjankeruuseen. Toimeliaisuus ja aikaansaavuus nousivat esille eri-ikäisten haastateltavien puheesta. Kollektiivinen, yhteisöllinen työntekoa arvostava kulttuuriperintö välittyi ja sitä välitettiin aktiivisesti muistelupuheessa.

Muistellun leikin sävyjä

Työnteon leimaamista lapsuusmuistoista huolimatta leikki on kuulunut aina lasten arkeen. Sukuseuran jäsenten muistoissa toistuivat niin maaseudulla kuin kaupunkiympäristössäkin mieluisat leikkipaikat: kodin lähiympäristön metsät, pellot, kalliot ja mäet, sekä uimarannat, kalapaikat ja saaret. Kiellettyjä mutta kiinnostavia paikkoja olivat esimerkiksi rakennustyömaat ja autiotalot.⁵⁸ Suurten ikäluokkien muistoissa varhaislapsuuden leikit tapahtuivat usein työn ohessa.

Aina mentii omii leikkeihi kun työt periaatteessa tuli tehtyä. Aikuiset sit lupas, et voitte mennä. [--] Siel saatto olla joku kivi siel metsässä ja sen kylkee sit tehtii nää navetat ja läävät ja pellot ja tämmöset aitaukset niille sitte, leikeille.⁵⁹

Ostettuja leluja ei vielä 1900-luvun puolivälissä tai sen jälkeisinä vuosikymmeninä paljon ollut. Varsinkin maaseutukodeissa pyrittiin hyvin pitkälti omavaraistalouteen ja lelutkin oli itseteh-

58 TYKL/aud/1117; TYKL/aud/1120; TYKL/aud/1136.

59 TYKL/aud/1124.

tyjä – myös lapset nikkaroivat ja ompelivat leluja tai keksivät ja sovelsivat joko muita esineitä tai luonnon materiaaleja leluiksi. Ylipäänsä sukuseuran jäsenten muistoissa korostuu, kuinka luovuus ja mielikuvitus korvasivat materiaalisen puutteen. Mielikuvituksen avulla kotileikit saatiin aikaan pystyyn esimerkiksi vanhaan autonromuun ja barbinuken mieheksi kelpasi vaikka lelukirahvi.⁶⁰ Sukulaisten ja tuttujen ulkomailta lähettämät lelut ja mukanaan tuomat tuliaiset olivat monelle sukuseuran jäsenelle tärkeitä, vaikka myöhemmin leikkikaluja alkoi olla saatavilla jo kotimaassakin.⁶¹ Ne toivat lapsen elämään tuulahduksen maailmalta, joka muuten oli vielä kaukainen, sillä matkustelu ulkomailla oli pitkään harvinaista eikä nykymittakaavan globaaleja yhteyksiä osattu edes kuvitella. Nuorimpien sukuseuran jäsenten lelumaailma oli jo aivan toisenlainen. 1990-luvulla syntynyt mies muisteli Pokemon-korttien ensimmäistä tulemistä ja 2000-luvulla syntyneille tytöille tärkeitä olivat erilaiset eläinhahmot – My Little Pony -hevokset, Littlest Petshop -eläimet ja Schleich-sarjaan kuuluneet hevokset. Yksi tytöistä harrasti Suomessa viimevuosina ilmiöksi nousseita keppihevoseja eli keppareita.⁶²

Liikkuminen vanhempien sukupolvien lapsuudessa oli melko vapaata ja annettuja rajoja oli vaihtelevasti. Lapsia ei vahdittu samalla tavoin kuin nykyään, mihin useampikin sota-aikana tai sodan jälkeen lapsuuttaan elänyt totesi, että työtä oli niin paljon, ettei vanhemmilla yksinkertaisesti ollut aikaa olla mukana vahdimassa. Lapsiin luotettiin: läheisille saarille tehtiin jopa kahden viikon veneretkiä, kuten vuonna 1939 syntynyt mies kuvaili.

60 TYKL/spa/1190, koneella kirjoitettu kyselyvastaus.

61 TYKL/aud/1117; TYKL/aud/1119; TYKL/aud/1128; TYKL/aud/1136.

62 TYKL/aud/1126; TYKL/aud/1127; TYKL/aud/1132.

”Äiti mielellään laitto meidät sinne retkelle, oltiin pois jaloista pyörimistä”.⁶³ Vielä 1970-luvulla syntyneet haastateltavatkin muistelivat usein lapsuutensa vapautta ja vertasivat sitä omien lapsiensa elämään 2010-luvulla.

Siis ihan mystistä on se, että miten, miten kauas, mä mietin, että päästäisinkö mä ikinä itse nyt niinku alle kouluikästä jonnekin tallille yksin kavereitten kanssa. En todellakaan! (Naurua.) Et maailma on muuttunu. [--] kyl me ollaan saatu aika laajalla alueella liikkua.⁶⁴

Suurilla ikäluokilla leikit painoutuivat pitkälti ulos jo siitäkin syystä, että sodanjälkeisissä kodeissa sisätilat olivat ahtaat. Myös myöhemmät sukupolvet muistelivat leikkineensä pihaleikkejä yhdessä kavereittensa kanssa. Pihaleikkejä kautta vuosikymmenien olivat muun muassa naruhyppy, seinäpallo, piilo- ja sotaleikit, kirkonrotta, polttopallo sekä talvisin monenlaiset lumileikit.⁶⁵ Pihalla myös urheiltiin: talvisin hiihdettiin kilpaa, laskettiin mäkeä sekä pelattiin jääpalloa ja jääkiekkoa, kesäisin pelattiin puolestaan jalkapalloa ja neljää maalia, voimisteltiin ja harrastettiin yleisurheilulajeja.⁶⁶ Luistinrata saatettiin tehdä joen tai järven puutteessa pihan perunamaalle⁶⁷ ja muistelivatpa eräät sisarukset luistelleensa peltojen jäätyneissä tulvaajissa ja jopa jäisillä teillä, joita 1950-luvulla ei hiekoitettu niin kuin nykyään.⁶⁸ Nykylapsilla ulkoleikeissä tärkeänä mainittiin trampoliini.⁶⁹

63 TYKL/aud/1125.

64 TYKL/aud/1119.

65 TYKL/aud/1124; TYKL/aud/1157.

66 Esim. TYKL/aud/1125; TYKL/aud/1126; TYKL/aud/1136.

67 TYKL/aud/1125.

68 TYKL/aud/1133.

69 TYKL/aud/1127.

Lapsuudenkotona opittu liikunnallisuus on usein jatkunut koko elämän ja siirtynyt sukupolvelta toiselle, kuten perheessä, jonka jäseniä haastateltiin kolmessa sukupolvessa. Sukupolvien erot tulivat kuitenkin esiin, kuten 1960-luvulla syntynyt nainen totesi verratessaan itseään omaan 1990-luvulla syntyneeseen poikaansa. Harrastamisesta on tullut nykyään paljon ohjatumpaa ja määrätietoisempaa kuin hänen omina nuoruusvuosinaan, saati hänen isänsä lapsuusaikana, jolloin suksipareja suurperheessä saattoi olla vain ne yhdet. ”Myö ollaan niin eri ajan [--] kasvattia.”⁷⁰

Harrastukset olivat mahdollisia aluksi vain kaupunkilaislapsille, partio näistä ensimmäisenä esimerkkinä jo 1950-luvun lopussa. Partio oli samalla yksi harrastuksista, jota monet sukuseuran jäsenet olivat harrastaneet. Partiolaisuuden kuvattiin olevan jopa enemmän: elämäntapa.⁷¹ Myös musiikki oli yleinen harrastus sukuseuran jäsenille. Samalla tavoin kuin liikunta, myös musiikkiharrastus siirtyi tai tietoisesti siirrettiin perheen sisällä nuoremmille sukupolville.⁷² Lisäksi aineistosta nousi esiin autoharrastus, jota harrastettiin samassa perheessä kolmessa sukupolvessa.⁷³

Leikin tulkinta muistelun kautta luo väistämättä siihen nostalgisia sävyjä. Parhaita leikkejä muistetaan ja muistellaan, osa leikin kulttuurista on jo kadonnutta ja unohdettua. Lapselle leikki tuottaa mielihyvää, se on tunnepitoista ja eläytyvää.⁷⁴ Monilla haastateltavilla leikki lomittui työntekoon ja leikkimisen muistelemineen saattoi olla vaikeaa tai vaatia ensin tarkempaa muis-

70 TYKL/aud/1126.

71 TYKL/aud/1119.

72 TYKL/aud/1123.

73 TYKL/aud/1132.

74 Korkiakangas 1996, 196–198.

telua lapsuuden ajan töistä, joiden kautta haastateltava pystyi jäsentämään myös leikkimiseen liittyviä elementtejä. Leikkiminen on lapselle helppoa ja luonnollista toimintaa, mutta leikkimisen muistelu ei välttämättä olekaan niin helppoa. Perheen sisällä sisaruksetkin saattavat muistaa ja muistella samaa leikkiä eri tavoin, jokaisella on henkilökohtaiset, erityislaatuiset muistonsa leikistä. Kaikille sukupolville yhteistä oli kavereiden merkitys niin leikeissä kuin muissa vapaa-ajan puuhissa. Suurilla ikäluokilla oli pääsääntöisesti paljon saman ikäisiä lapsia ympärillä, mutta nuoremmatkin vastaajat kertoivat kavereistaan. Suurten porukoiden yhteiset ulkoleikit olivat vaihtuneet pienempien ryhmien yhteisiin leikkeihin ja puhelinpeleihin, mutta koulun piholla perinteiset yhteiset pihaleikit ja pelit puolustivat edelleen paikkaansa.

Sukupolvien äänet talteen ja esille

Sukuseuran aineistosta mielenkiintoisen tekee muun muassa se, että vastaajat edustivat monissa tapauksissa saman perheen eri sukupolvia. Tämä näkyi esimerkiksi lapsuuden tärkeistä paikoista kerrottaessa.⁷⁵ Yhden lapsuudenkoti saattoi olla toisen mummolle, jolloin kokemukset paikasta olivat erilaisia, eri aikojen kerrotumia sisältäviä. Kesämökki oli usein monen sukupolven jakamaa tilaa, mikä sekä näyttäytyi erilaisena kertojasta riippuen. Mumolat tai kesämökki mahdollistivat monessa perheessä isovanhempien ja lastenlasten yhteiset marja-, sieni- ja kalaretket, ja toisaalta kesämökillä lapset saivat kosketuksen olosuhteisiin, joissa

---

75 Schwartz 2016, 22.

isovanhemmat elivät omaa lapsuuden arkeaan. Eräs maaseudulla kasvanut ja pienestä asti erilaisia töitä tehnyt sukuseuran jäsen totesi lastenlastensa mökillä olosta: ”Ja miust se on niiko lapsille tärkeetä se luonto, luonto, ja sit ku hyö on luonnossa. Tää on semmone mummo, et tää ei kudo sukkia, tää laittaa lapset sinne luontoo.”⁷⁶ Perinteensiirtäjänä mökki kohosi näin ollen tärkeäksi paikaksi. Lisäksi mökillä saatettiin muistella jo edesmenneitä suvun jäseniä.⁷⁷

Nuorempien sukupolvien kohdalla maaseutu tai kaupunki asuinpaikkana eivät olleet samalla tavalla elämää määrittävä tekijä kuin heidän vanhemmillaan ja isovanhemmillaan. Pitkät välimatkat kaupunkiin ja palveluihin olivat ehkä ainoa tekijä, mikä erotti maalla kasvaneet nykylapset kaupunkilaislapsista. Harrastuksiin kulkeminen ei esimerkiksi ollut maaseudulla yhtä yksinkertaista kuin kaupungin tarjoamassa julkisten liikennevälineiden verkossa. Muistettava kuitenkin on, että tutkimusaineisto on 1980-luvulta ja siitä eteenpäin syntyneiden osalta hyvin kapea, eikä pitkälle vieviä johtopäätöksiä ole mahdollista tehdä.

Liikkuminen ja teknisyys nousivat muisteluaineistosta esiin teemoina, jotka heijastelivat yhteiskunnan kehitystä ja toisaalta sitoivat yhteen eri sukupolvia. Vaikka ulkomaanmatkat yleistyivät vasta 1900-luvun loppupuolella, aikaisemminkin matkusteltiin: jo ennen sotia kyläiltiin mummolassa tai muiden sukulaisten luona eri puolilla Suomea. Paikasta toiseen liikkuminen, polkupyörät ja autot nousivat muistoissa usein esiin, ja niistä kerrottiin huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi kotieläimistä. Varsinkin

---

⁷⁶ TYKL/aud/1153.

⁷⁷ TYKL/aud/1131.

ensimmäinen polkupyörä ja sen saamiseen liittyvät muistot olivat monille tärkeitä. Polkupyörä oli luonnollisesti lapsen ensimmäinen oma kulkuväline, jonka avulla liikkuminen sai uusia ulottuvuuksia. ”Hetimitä kun pääsi pyörän selkään, niin totta se matka heti taittui ihan toisella tavalla”.⁷⁸

Polkupyörän rinnalla autot olivat tärkeitä muistelun kohteita. Autoja kuvailtiin hyvin yksityiskohtaisesti merkkiä, väriä ja vuosimallia myöten. Samoin kuin lapselle oma polkupyörä, perheelle sen ensimmäinen auto oli suuri tapaus. Se mahdollisti omaehtoisen liikkumisen aivan uudella tavalla ja entistä laajemmalla säteellä – ollen samalla tietynlainen statussymboli. Kun perheeseen ostettiin oma auto, sillä saatettiin kierrellä sukulaisvierailujen lisäksi laajemminkin kotimaassa. Hyvin tyypillistä oli matkustaa perheen kesken Lappiin, ja naapurimaat Norja ja Ruotsi olivat myös hyvin yleisiä omalla autolla tehtyjä lomakohteita. Auto saattoi olla mukana myös pariskuntien ensikohtaamisissa.⁷⁹ Nuoremmat sukupolvet eivät juurikaan kertoneet perheensä autoista – autoharrastuksesta kylläkin.⁸⁰ Nuorimmille sukuseuran jäsenille matkustelu perheen kanssa ulkomailla oli yleistä ja oleellinen osa elämää. Matkat suuntautuivat sekä naapurimaihin, laajemmalle Eurooppaan, että sitäkin kauemmas. He olivat osallistuneet vanhempiensa ja isovanhempiensa kanssa myös sukuseuran järjestämille matkoille. Yhteyttä pidetään ulkomaille myös esimerkiksi WhatsApp-puhelinsovelluksen välityksellä.⁸¹ Varsinkin 2000-luvulla syntyneet lapset kuuluvat sukupolveen, jolle arjen teknisyy-

78 TYKL/aud/1118.

79 TYKL/aud/1125; TYKL/aud/1153.

80 Esim. TYKL/aud/1132.

81 TYKL/aud/1122.

ja globaali maailma ovat itsestäänselvyys, ja kiinnostavaa on, mil-
tä tämänhetkiset kokemukset näyttäytyvät tulevaisuudessa.

Eri-ikäikäisten suvun jäsenten muistoista syntyy monipolvi-
nen ja moniulotteinen muisteluverkosto, josta voidaan nostaa
esille mitä moninaisimpia lapsuuden elämänmenoon kuulu-
via ilmiöitä. Erityisen kiinnostavaksi aineisto nousee sen pitkän
ajallisen jatkumon kautta, moniin ilmiöihin päästään kiinni eri
vuosikymmenillä erilaisten haastateltavien äänillä. Tällöin lap-
suuden kokemusmaailma saa erilaisia sävyjä ja kerrostumia, joita
purkamalla voidaan rakentaa ja ymmärtää eri sukupolvien lap-
suuden kokemusmaailmaa. Vaikka tämän tutkimuksen aineisto
painottuukin vanhempiin sukupolviin, menneisyyden muiste-
luun, yhtäläillä arvokkaita ovat nuorempien sukuseuran jäsenten
kokemukset ja nykylasten kertomukset tämän päivän arjesta. Tu-
levaisuuden näkökulmasta käsin nekin kertovat menneisyydestä.

Mitä jäljelle jää – vain suku ymmärtää?

Edellä esitelty ja tarkemmin analysoitu tutkimushanke sukuseu-
ran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoista osallisti siinä mukana
olleet sukuseuran jäsenet oman henkilökohtaisen, sukupolven-
sa ja lopulta suvun kulttuuriperinnön ja identiteetin jäsentämi-
seen, konstruomiseen ja luomiseen muistelun kautta. On selvää,
että 74 henkilöä eri puolilta Suomea, 1920-luvulla syntyneestä
2000-luvulla syntyneisiin edustavat hyvin erilaisia todellisuuksia
suomalaisesta arjesta. Diginatiivin, maailmalla matkustelevan
nykylapsen näkökulmasta tuntuu varmasti hyvin kaukaiselta,

miten vanhin haastateltava kertoi hämää läpsuudenkotiansa valaisseen vain karbiidilampun, tai kuinka lapsi lähetettiin yli kymmenen kilometrin lääkärimatkalle tiettömän taipaleen takaa yksin suksilla. Sukukirjan nimi *Sukupolvien äänet* valittiinkin kuvastamaan tätä haastateltavana olleiden suvun jäsenten monimuotoista joukkoa.

Monivuotiseen, vuorovaikutteiseen tutkimusprosessiin mahdutti useita vaiheita, joissa välillä tutkijat olivat kiinteässä ja aktiivisessa yhteydessä sukuseuran jäseniin, välillä yhteydenpidon taas ollessa tauolla tutkijoiden keskittyessä aineiston litterointiin, jäsentelyyn ja kirjoitusprosessiin. Hankkeen liittyessä myös opetukseen, olivat tutkijat yhteydessä myös opiskelijoihin ohjaten heidän kenttätöharjoitteluaan. Lisäksi tutkimusaineiston arkistointi tuotti lisäulottuvuuden aineiston käsittelyyn. Suvun edustajien ja tutkijoiden väliset neuvottelut loivat yhteisymmärryksen tutkimuksen tavoitteista ja niistä menetelmistä, joita tutkimuksen aikana käytettiin. Suvun edustajat osallistuivat myös sukukirjan tekstin ja taiton kommentointiin ja hiomiseen. Hankkeessa pyrittiinkin tasavertaiseen ja yhteisölliseen työskentelytapaan.

Tutkimushankkeen aikana tallennetuista muistoista muovautui tutkijoiden käsissä julkaisu, joka tallensi kerrontahetkellä tärkeiksi ja merkitykselliseksi koetut asiat yhdeksi polveilevaksi suvun tarinaksi. Tutkimushanke kokosi yhteen erilaisia ihmisiä, mutta tässä tapauksessa haastateltuja yhdisti kuuluminen sukuseuraan. Sukuseuran jäseniltä osallistuminen hankkeeseen vaati kiinnostuksen heräämistä sille tasolle, että halusi antaa aikaansa haastatteluun ja esimerkiksi valokuvien etsimiseen. Hankkeen

eri toimijat; tutkijat, opiskelijat, sukuseuran aktiivit sekä seuraan kuuluvat jäsenet kokivat hankkeen eri tavoin ja eri näkökulmista.

Tutkijoiden ja opiskelijoiden kokemukset tiivistyvät kansatieteellisen kenttätöön määritelmään, tapaan tehdä osallistavaa kulttuurintutkimusta. Sukuseuran aktiivit ja jäsenet taas osallistuivat yhteisen kulttuuriperintönsä tallentamiseen ja konstruointiin, osallistuen ja osallistaen toisiaan muisteluun. Monelle vanhemman ikäluokan edustajalle hanke saattoi olla tärkeä oman henkilöhistorian tallentamisen väylä ja väline tulevia sukupolvia varten. Erilaisista kokemusten ja osallistumisen tapojen tiivistymänä julkaistiin Turun kirjamesseilla lokakuussa 2017 kirja, josta välittyy yhdessä tekeminen, yhteisöllinen kokemus. Osallistuminen ja osallisuus, yhdessä tekeminen, ovat sidoksissa juurien etsimiseen ja tunnistamiseen⁸², kulttuurinperintöprosessiin. Halu muistella ja tulla muistetuksi suvun sisällä ja myös ulospäin välittyi tutkimushankkeen aikana suvun ulkopuolisille tutkijoille monin eri muodoin. Sukukirjan kautta tutkimukseen osallistuneiden muistot välittyvät yhä uusille suvun jäsenille luettavaksi ja uudelleen tulkittavaksi suvun kulttuuriperinnöksi.

---

82 Luoto & Lundgren 2017, 227, ks. myös Knuuttila, Laaksonen & Piela 2006.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kansatieteen opiskelijoiden kenttätöyöraportit. Lehtori Timo J. Virtasen hallussa (Turun yliopisto).

Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto:

TYKL/aud/1117–1157, haastattelut; TYKL/dg/6383–7808, digitaaliset kuvat; TYKL/spa/1190, mm. hankkeen ohjausryhmän kokousmuistiot.

Opinnäytteet

Schwartz, Eija 2016. *Lapsuuden muistellut asuinpaikat – Tapaustutkimus Lempiäisen sukuseura*. Proseminaari-tutkielma. Turun yliopisto, kansatiede.

DIGITAALISET LÄHTEET

Lempiäisten sukuseura, www.lempiaistensukuseura.fi (20.12.2017).

Sähköpostiviesti 3.4.2017. Eija Schwartzin hallussa.

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Collier, John & Collier, Malcolm 1986. *Visual Anthropology. Photography as Research Method*. Albuquerque: UNM Press.

Fingerroos, Outi & Koskihaara, Niina & Lillbroända-Annala, Sanna & Lundgren, Maija 2017. *Yhteiskuntaetnologia*. Tietolipas 255. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hytönen Kirsi-Mari & Salenius, Paula 2017. Yhteiskunnallisen etnologisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. – Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Lundgren (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Tietolipas 255, 79–100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kalliala, Marjatta 1999. *Enkeliprinsessa ja itsari liukumäessä. Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos*. Helsinki: Gaudeamus.

- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Koskihaara, Niina 2017a. Kiertokoulusta peruskouluun. – Niina Koskihaara & Maija Mäki (toim.) *Sukupolvien äänet. Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Scripta Aboensia 5, 98. Turku: Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten Sukuseura ry.
- Koskihaara, Niina 2017b. Rintamamiestalosta rintsikaksi. – Niina Koskihaara & Maija Mäki (toim.) *Sukupolvien äänet. Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Scripta Aboensia 5, 58. Turku: Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten Sukuseura ry.
- Koskihaara, Niina & Mäki, Maija (toim.) 2017a. *Sukupolvien äänet. Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Scripta Aboensia 5. Turku: Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten Sukuseura ry.
- Koskihaara, Niina & Mäki, Maija 2017b. Autoilevan kansan vaiheita. – Niina Koskihaara & Maija Mäki (toim.) *Sukupolvien äänet. Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Scripta Aboensia 5, 159. Turku: Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten Sukuseura ry.
- Kouri, Jaana 2017. *Vesi kuljettaa ääntä. Autoetnografinen tutkimus Lyyrtyin kylän historiantuottamisesta*. Annales Universitatis Turkuensis C 438. Turku: Turun yliopisto.
- Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.) 2006. *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2014. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. – Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim.) *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet* Ethnos-toimite 16, 19–61. Helsinki: Ethnos ry.
- Luoto, Ilkka & Lundgren, Maija 2017. Osallistuminen ja maaseudun paikkaperustainen kehittäminen: aluetieteilijä ja kansatieteilijä yhteisellä tutkimustaipaleella. – Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala

- & Maija Lundgren (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Tietolipas 255, 208–239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lynch, Kevin 2000. *The Image of the City*. Cambridge, MIT Press. 24.
- Mäki, Maija 2017. Aina on aikaa leikille! – Niina Koskihaara & Maija Mäki (toim.) *Sukupolvien äänet. Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Scripta Aboensia 5, 136. Turku: Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten Sukuseura ry.
- Niewöhner, Jörg 2016. Yhteistyöstävä antropologia. Kuinka edistää refleksiivisyyttä kokeellisesti. – Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*. Ethnos-toimite 18, 81–125. Helsinki: Ethnos ry.
- Portelli, Alessandro 1997. *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. Madison WI: University of Wisconsin Press.
- Pulli, Heljä, 1990. Sukukirjan tekemisestä. – *Genos* 61 (1990): 97–102, 118.
- Pöysä, Jyrki 2015. *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Roivainen, Päivi 2016. *Puettu lapsuus. Löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Kansatieteellinen arkisto 56. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*, 45–76. Helsinki: Ethnos ry.
- Ruotsala, Helena 2017: Työnteko ihanteena ja perintönä. – Niina Koskihaara & Maija Mäki (toim.) *Sukupolvien äänet. Lempiäisten sukuseuran jäsenten lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Scripta Aboensia 5, 115–118. Turku: Turun yliopiston kansatieteen oppiaine ja Lempiäisten Sukuseura ry.
- Seppänen, Janne 2005. *Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Tampere: Vastapaino.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Ukkonen, Taina 2015. *Muistitiedon keruuopas sukututkijoille ja muille sukumuistojen tallentajille*. Suomen Sukututkimusseuran Oppaita 2. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.

- Valtonen, Anu 2009. Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? – Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Vanha-Similä, Maria 2017. *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla*. Kansatieteellinen arkisto 58. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

ROSAVAMSAN KOHTALONHETKET

Kohtaamisia ja osallisuutta ruhnulaisen neulepaidan ympärillä

Anna-Mari Immonen

Ruhnun saarella Riianlahdella neulottu naisen neulepaita *rosavamsa* oli juhlaiviin tilanteisiin tarkoitettu vaatekappale. Sen tunnusmerkkeinä olivat valkoinen väri, pintaneuleessa kannuksenpyöräkuviot ruudukoissa sekä rannekeissa tummansiniset kirjoneulekuviot. Päätie oli pelkistetty ja kaula-aukon päällä pidettiin huivia.¹ Kansatieteilijä ja arkeologi, muinaistieteellisen toimikunnan intendentti Axel Olai Heikel hankki yhden tällaisen rosavamsan² Kansallismuseon kokoelmiin keruumatkallaan vuonna 1902.

Kansallismuseon rosavamsa on yksi lukuisista museoesineistä, joka ei ole ollut näyttelyssä tai esillä yleisölle ennen syksyä 2017. Lähes sadan vuoden ajan vamsa oli varastoituna museokoelmiin muiden Heikelin Ruhnun saarelta tuomien esineiden

---

1 Dagmar Säkäjärven esitys Kansallismuseon neulontakahvilassa 23.11.2017.
2 SU4106:446. *Vams*-sana on germaanista alkuperää, vironkielessä neulepaita on *kampsun*. Tomberg 2007, 143.

kanssa. Vuosituhannen vaihteessa virolainen neuletutkija Riina Tomberg pyysi paidan tutkittavakseen ja neuleesta julkaistiin tutkijan itsensä ottama kuva teoksessa *Vatid, troid ja vamsad – silmkoelisi kampsuneid Lääne-Eesti Saartelt*.³ Kansallismuseon esinumerolla varustettu rosavamsa mainitaan myös teoksessa *Sydämenlämmittäjä ja tikkuripaita. Perinteisiä neuleita Suomesta ja Eestistä*.⁴ Vuosina 2017–2018 rosavamsa nousi ennen kokemattoman huomion kohteeksi, kun se ensin esiteltiin Kansallismuseon neulontakahvilassa marraskuussa 2017.⁵ Seuraavan vuoden keväällä alkoi kokoontua neulontakerho, jossa jokaisen neulojan tavoitteena oli neuloa oma rosavamsa. Neulojien mallina oli Kansallismuseon vamsa. Tämä kaikki oli seurausta siitä, että innokas käsityöharrastaja Dagmar Säkjärvi otti minuun yhteyttä vuonna 2016. Hän halusi saada nähtäväkseen rosavamsan, tutkia sitä sekä tehdä siitä kopion.

Heikelin keruu, museokokoelmiin päätyminen, julkaisut sekä neulojien kiinnostus sitä kohtaan ovat olleet Rosavamsan ”kohtalonhetkiä”. Hetkiä, jolloin se on huomattu ja siihen on kiinnitetty

3 Tomberg 2007, 146.

4 Almay, Luutonen & Mitronen 1993, 133–135. Teoksessa viitataan Riina Tombergin Kansallismuseon kokoelmista löytämään rosavamsaan ja kerrotaan lyhyesti Ruhnun historiasta. ”Ruhnun puseroon” annetaan myös neulontaohjeet, tosin valmis paita eroaa alkuperäisestä mm. väljemmän mallin ja kaula-aukon koristelun suhteen.

5 Tilaisuudessa pidimme Dagmar Säkjärven kanssa yhdessä esityksen, jossa minä kerroin A. O. Heikelin matkoista ja keruutoiminnasta Itämerenmaakunnissa 1900–1902 ja Dagmar tarkemmin Ruhnun neulepaidoista, joita oli esillä kolme. Rosavamsan lisäksi näytteillä ja katsottavana oli kaksi muuta saarella neulottua paitaa: tummansininen, valkoisilla hihansuilla koristeltu *blävamsa* (SU4106:444) sekä harmaa patenttineulepaita, *stripävamsa* (SU4106:473). Ruhnussa oli käytössä neljäskin neulepaita, musta suruvamsa, mutta sellaista ei ole Kansallismuseon kokoelmissa.

Kuva 1. Kansallismuseon rosavamsa. Kuva: Ilari Järvinen/Museovirasto.

huomiota.⁶ Tässä artikkelissa tarkastellaan rosavamsan kohdalle osuneita vuorovaikutustilanteita ja kohtaamisia, jolloin tämä nyt jo yli sata vuotta vanha villapaita on ollut katseen ja ajatusten vangitsija sekä esine, joka on tuottanut erilaisia tunnetiloja ja kokemuksia. Museo-objekti määritelmän mukaisesti rosavamsassa on kiinnostavaa fyysisten ominaisuuksien lisäksi sen kulttuurinen linkaari eli objektiin liittyvät merkitykset sekä se, kuinka se voi välittää tietoa, tuottaa identiteettejä, elämyksiä ja hyvinvointia.⁷

6 Idean museoesineen kohtalonhetkistä ja huomatuksi tulemisesta sain, kun tutustuin merkitysanalyysiin, johon palaan vielä artikkelissa tarkemmin, Häyhä, Jantunen & Paaskoski 2015; Lehto-Vahtera 2015.

7 Häyhä et al. 2015, 8.

Osallisuuden vaatimus

Jos rosavamsa olisi elollinen olento, se olisi nähnyt huikean kaaren suomalaisen museokentän historiaa: aktiivisen esinekeruun 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, jossa se itsekin oli osallisena, sekä 2000-luvulla alkupuolella voimistuneen maailmanlaajuiseen demokratian leviämiseen, joka yhdessä uuden teknologian käyttöönoton ja digitalisoitumisen myötä on vaikuttanut käänteentekevästi myös museoalaan. Uudenlainen asennoituminen museoissa tehtävään työhön on pakottanut pohtimaan ja kokeilemaan vuorovaikutteisia toimintamalleja, lisäämään yleisön osallistumisen mahdollisuuksia sekä pohtimaan asiantuntijuutta ylipäänsä.⁸ Uudet strategiset tavoitteet ovat mullistaneet museotyön arjen ja ajattelun. Yhtenä lähtölaukauksena uudennlaiselle lähestymistavalle voidaan pitää Santa Cruz Museum of Art and Historyn museonjohtaja Nina Simonin teosta *Participatory Museum*. Simonin viesti on, että yleisön osallistumisen avulla museoista tehdään aiempaa dynaamisempia, merkityksellisempiä ja ihmisille tärkeitä paikkoja. Olennaista on, että tämä tapahtuu yleisön omaehtoisen osallistumisen kautta, ei valmiiksi tarjoiltuna toimintamallina.⁹

Suomessa osallisuus on solahtanut melko luontevaksi osaksi museoiden näyttely- ja tapahtumatoimintaa, mutta kokoelmatyön näkökulmasta yleisön osallistumismahdollisuudet ovat olleet vaikeammin toteutettavissa. Joitakin onnistuneita esimerkkejä alalta on muun muassa vapaaehtoisten asianhar-

---

⁸ Pruuilmann-Vengerfeldt & Runnel 2014, 158. Myös esim. Kreps 2015, 4–16.

⁹ Simon 2010.

rastajien kanssa tehdyissä yhteistyöprojekteista,¹⁰ mutta Kansallismuseon kokoisessa laitoksessa, jossa kokoelmien laajuus, toimipaikkojen fyysinen sijainti erillään toisistaan, organisaation hierarkkisuus sekä asiantuntija-käsitteen uudelleen arvioimisen tarve ovat nähdäkseni osasyinä johtaneet siihen, että kokoelmien ja yleisötyön yhdistäminen vaatii vielä työtapojen ja -mallien yhteensovittamista.

Painetta tämän työskentelytavan kehittämiseen on, sillä yleisön osallistuminen museoiden kokoelmaprosesseissa painottuu keväällä 2017 ilmestyneessä ehdotuksessa uudeksi museopoliittiseksi ohjelmaksi. Siinä esimerkiksi todetaan, että on tärkeää ottaa ihmiset ja yhteisöt mukaan määrittelemään, mikä on merkityksellistä kulttuuriperintöä ja mitä siitä säilytetään. Museoiden kokoelmat nähdään ajankohtaisena, innostavana yhteisenä resursina, voimavarana ja ne koetaan merkityksellisiksi vain jos ne ovat saatavilla, saavutettavissa ja aktiivisessa käytössä.¹¹ Haastattelin artikkelia varten Kansallismuseon työpajaohjaaja Ulla Kostiaista, jonka ideasta sai alkunsa Rosavamsa-neulontakerho. Haastattelu antoi eväitä tarkastella kipupisteitä, joita kokoelmien ja yleisötyön yhdistämiseen käytännössä liittyy.

Ateneumin taidemuseon entinen johtaja Susanna Pettersson on pohtinut jakamisen etiikkaa ja eurooppalaisten museoiden kokoelmavarantojen potentiaalia. Museoissa on yli 26 miljoonaa objektia, mutta niistä on esillä kerrallaan ainoastaan 1–3 % muse-

---

10 Esimerkiksi Aino Kostiaisen (Kansalaisareena Ry) ja Matias Laitisen (Suomen ilmailumuseo) Kipinäpuheenvuoro "Polttavia kysymyksiä vapaaehtoistyössä" Museoalan teemapäivällä 23.9.2016; Leenä Järvelän esitys "Naishumanistit ja elektroniikka-alan asiantuntijat, yhteistyö Salon elektroniikkamuseossa" TAKO:n kevätseminaarissa 8.2.2017.

11 Ehdotus museopoliittiseksi ohjelmaksi 2017.

on ja kokoelman koosta riippuen. Museoilla on merkittävä rooli eurooppalaisen identiteetin rakentajina ja Petterson näkee kokoelmat museoiden tärkeimpänä välineenä kertoa yleisölle, että keitä me olemme ja miksi.¹² Myös Leicesterin yliopiston museopeduksen professori Susan Pearcen mukaan museoissa on kiinnitetty liian vähän huomiota kokoelmiin ja esineisiin, jotka ovat sen ydin ja joihin toiminnan museoissa tulisi perustua.¹³

Niin Dagmar Säkjärven myöhemmin luettavissa tekstikatkelmissä kuin Ulla Kostiaisen haastattelussa nousevat esille vaikeudet ja hitaus, joita museon kokoelmaesineistä kiinnostunut joutuu kohtaamaan, jos haluaa esineen nähtäväksi. Samalla molempien puheesta huokuu valtava innostus, joka kannattelee, kun esinettä joutuu odottelemaan kolmekin kuukautta, kuten Dagmarin kohdalla. Syitä odottamiseen on useita. Edellä jo mainitsin Kansallismuseon toimipaikkojen olevan fyysisesti erillään ja kaukana toisistaan. Esimerkiksi suomalais-ugrilaisen kokoelman esineitä säilytetään Orimattilan keskusvarastossa. Toinen olennainen syy tähän on Kansallismuseon kokoelmien laajuus ja kiinnostavuus: tilauksia ja lainapyyntöjä tulee paljon. Kun edellä mainitut seikat sovitetaan siihen, kuinka vähän käsipareja työtä on tekemässä, on tilauksen käsittelyaika esinettä odottavan näkökulmasta varmasti pitkä.

On myös muutamia muita huomionarvoisia seikkoja, jotka vaikuttavat siihen, mitä mahdollisuuksia ja rajoituksia rosavamsan tutkimiseen ja saavutettavuuteen liittyy. Susan Pearcen

---

12 Petterson 2009, 163.

13 Pearce 1994, 126. Suomessa tämä on ollut ajankohtainen keskustelunaihe mm. historian tutkijoiden keskuudessa, esim. Historiallinen Aikakauskirja 2/2016; Männistö-Funck 2016; Snellman 2016.

mukaan museo-objektit tulee luokitella eri kategoriaan kuin muut, vaihdettavissa tai myytävissä olevat tavarat. Määrittävänä tekijänä tässä on se, että museoiden kokoelmaesineet¹⁴ ovat osa kulttuuriperintöä ja ne ovat siksi ulkopuolella normaalista kanssakäymisestä.¹⁵ Niitä ei voi vapaasti kosketella tai tekstiileitä pukea päälle. Niiden säilytysolosuhteet on tarkkaan määritelty ja näyttelykäytölle on asetettu tietyt vaatimukset. Erityiskohtelun tavoitteena on esineen säilyminen niin pitkälle tulevaisuuteen kuin mahdollista.

Museopoliittisen ohjelmaehdotuksen tavoitteet kokoelmien paremmasta saavutettavuudesta ja hyödynnettävyydestä ovat jo useamman vuoden ajan olleet museoalan yhteistyöverkosto TAKO:n piirissäkin tärkeänä aiheena. Toimenpiteenä tälle julkaistiin vuonna 2015 opas merkitysanalyysistä ja sen käytöstä. Merkitysanalyysi on museoalan toimijoiden yhteistyönä kehittelemä menetelmä kokoelmaesineiden tutkimiseen, syvällisemmän tiedon tuottamiseen ja yleisön osallistamiseen.¹⁶ Sain merkitysanalyysin näkökulmista ideoita rosavamsan tarkasteluun. Se toimi hyvänä apuvälineenä pohdinnoissa, että miten laajoihin yhteyksiin museoesineen tarkastelu voidaan ulottaa. Analyysin lähtökohtana on kohteen kontekstualisointi mahdollisimman monipuolisesti esineestä itsestään käsin: selvittää esineeseen liittyviä ajoituksia, paikkoja ja toimijoita sekä samalla liikkua

14 Museo-objekti -käsitettä määriteltäessä ja museoissa olevista esineistä puhuttaessa on hyvä ottaa huomioon, että ainakin Kansallismuseossa on paljon esineitä ns. *hands on* -kokoelmassa. Niiden käytölle on erilaiset säännöt kuin varsinaisiin esinekokoelmiin luetteloidulle ja numeroiduille ns. kokoelmaesineille. Kokoelmaesineen statuksesta, esim. Forssberg & Sennefeldt 2014, 27.

15 Pearce 1992, 33. Pearce käyttää tässä yhteydessä termiä *'otherworld'* category.

16 Ks. Häyhä et al. 2015, 13.

yksilökohtaisesta kohti laajempia konteksteja, joilla tarkoitetaan kulttuurisia, historiallisia, ideologisia ja ympäristöllisiä tekijöitä. Näiden lisäksi kohdetta arvioidaan ikään kuin ulkoa päin. Mikä on kohteen edustavuus ja autenttisuus tai mitä historiallisia, kulttuurisia, elämyksellisiä, kokemuksellisia tai yhteisöllisiä merkityksiä sillä voi esineenä tai osana museokokoelmia olla?

Vuorovaikutuksellinen tutkimuskohde

Olen kirjoittanut artikkelia tiiviissä yhteistyössä Dagmar Säkärjärven kanssa, sillä meitä molempia kiinnosti paidan alkuperän ja tekijän selvittäminen sekä Heikelin matka Ruhnun saarelle. Olemme suunnilleen saman ikäisiä, noin 40-vuotiaita ja perheellisiä, mutta muuten taustamme ovat aika erilaisia. Itse olen kansatieteilijä ja vastaan Kansallismuseon suomalais-ugrilaisesta kokoelmasta, johon myös Heikelin Ruhnulta keräämä aineisto kuuluu. En itse ole juurikaan kiinnostunut neulomisesta fyysisenä tapahtumana, niin että itse neuloisin vapaa-ajalla. Sen sijaan halusin tarkastella rosavamsaa esineenä osana museokokoelmaa sekä pohtia ja kokeilla, minkälaisen uuden elämän ja uusia merkityksiä kokoelmaesineet voivat saada, jos ne altistetaan erilaisille näkökulmille ja yleisön osallistumiselle. Dagmarin työhistoria taas on IT-alalla ja hänelle käsitöiden tekeminen on tärkeää vastapainoa työlle. Tartossa syntyneelle ja 13-vuotiaana vuonna 1991 Suomeen muuttaneelle Dagmarille virolainen käsityö- ja tekstiiliperinne ovat lähellä sydäntä.

Minulta kysyttiin hiljattain, että ”Mistä sai alkunsa kiinnostuksesi Ruhnuun, Dagmar?” Vastasin, että halusin neuloa rosavamsan, ja tie paidan luo vei minut myös Ruhnulle.

Vuonna 2015 näin käsityökirjassa *Eesti Silmuskudumine, tavad ja tehnikad*¹⁷ kuvan valkoisesta villapaidasta. Kirjassa kerrottiin, että kyseessä on Ruhnun saaren perinteinen rosavamsa. Kirjassa oli ruusukuvion ja rannekkeiden mallikuviot, mutta näin kuvasta, että paidan olkapäissä ja takakappaleessa oli myös muuta pintaneuletta. Aloin selvittämään, että minkälainen pinta niihin kohtiin tulee. Itse kirjan paita oli Ruhnun museossa, joten en päässyt sitä sinne katsomaan. Sijaitsehan Ruhnun saari tunnin lauttamatkan päästä Viron rannikolta kaukana Riianlahdella ja itse asun Helsingissä.

Pitkien selvittelyjen, sähköpostien ja muun googlailun jälkeen en löytänyt kuviomalleja vieläkään. Kunnes tajusin katsoa omaan kirjahyllyyni, ja löysin virolaisista villapaidoista kertovasta kirjasta *Vatid, troid ja vamsad – silmkoelsi kampsuneid Lääne-Eesti saartelt*¹⁸ kuvan rosavamsasta. Vaikka kuva oli postimerkin kokoinen ja siitä ei nähnyt paidan yksityiskohtia löysin kirjasta paidan kataloginumeron. Oli ällistyttävää, että kirjan rosavamsa oli Kansallismuseon kokoelmissa, siis ihan Suomessa! Mitään museoalasta ja muusta tietämättä pyysin Kansallismuseosta sähköpostilla, että saisiko paitaa nähdä?

Kolme kuukautta myöhemmin (sillä eihän paita ollut tietenkään Helsingissä, vaan Orimattilassa keskusvarastossa) seisoin muovihanskat kädessä Kansallismuseon kellarissa ja katsoin valkoista paitaa. Se näytti ihan tavalliselta villapaidalta. Jos en olisi tiennyt paremmin, olisi voinut luulla, että se on neulottu tällä vuosituhanella. Mittasin paitaa, valokuvasin ihan joka puolelta, laskin silmukkatihyksiä ja koetin pysyä rauhallisena. Joku oli neulonut tämän yli sata vuotta sitten, ja minä voisin ihan hyvin neuloa samanlaisen. Nauratti hieman,

17 Pink et al. (toim.) 2014.

18 Tomberg 2007.

koska paidan mallikuvio oli kohdennettu väärin, ja hihat oli ommeltu huolimattomasti. Halusin tietää voisiko paidan tekijästä löytää lisätietoa.¹⁹

Kävimme Dagmarin kanssa vuorotellen läpi Heikelin alkuperäisiä muistiinpanoja Museoviraston käsikirjoitusarkistossa ja keskustelimme löydöistämme ja huomioistamme sähköpostilla, Messengerillä ja silloin tällöin tavatessamme. Alkuperäinen ajatukseni oli, että voisimme kirjoittaa artikkelin yhdessä mutta luovuin tästä ajatuksesta. Teksti on siis minun kirjoittamaani ja otan siitä vastuun, mutta haluan antaa tunnustusta Dagmarille aktiivisesta tutkimusotteesta. Hän teki muun muassa hyviä oivalluksia rosavamsan mahdollisesta tekijästä, johon palaan tekstissä myöhemmin. Dagmar kommentoi artikkelin käsikirjoitusta sekä pyynnöstäni kirjoitti omasta näkökulmastaan tutkimusprosessin kulusta, kokoelmiin ja arkistoaineistoihin tutustumisesta. Olen liittänyt tekstit artikkeliin suoriksi lainauksiksi. Toivottavasti niistä välittyy, kuinka varauksettomasti ja innostuneesti Dagmar heittäytyi tutkimusprosessiin, joka vei hänet vierailulle Ruhnun saarelle asti.

Matka Ruhnulle

Dagmar Säkäjärvellä ja A. O. Heikelillä on molemmilla fyysinen kokemus Ruhnusta, joka on pienehkö, metsäinen saari keskellä merta Riianlahdella. Sieltä on matkaa Latviaan rannikolle 37 km,

---

¹⁹ Dagmar Säkäjärvi 27.11.2017, <https://minuseelik.wordpress.com/2016/11/26/rosavamsa/>.

Kuresaareen Saarenmaalle 70 km ja Pärnuun Viron mantereelle 100 km. Ruhnu on sen verran kaukana merellä, että sinne pääseminen voi olla vaivalloista. Dagmar kirjoittaa:

Oma rosavamsani valmistui marraskuussa 2016, vain kaksi kuukautta sen jälkeen kun olin nähnyt alkuperäisen museon kellarissa. Neuloin oman paitani museon paidan kopioksi, mutta mallikuvion sentään kohdistin keskelle paitaa. Kahden kuukauden urakan jälkeen oli hartiat jumissa. Kiinnostus Ruhnuun jatkui. Tavasın huonolla koulu-ruotsillani kirjoja Ruhnun saaren historiasta. Tutustuin toisiin saaren kulttuurista kiinnostuneisiin. Tapasin käsityökurssilla Virossa saarella asuvan käsityöopettajan ja tutustuin yhteen saaren kesäasukkai-
sta, Triinu Lampiin joka pyörittää kesäisin saarella käsityö- ja kulttuuripajoja. Triinu kutsui minut käymään saarella.

Menin saarelle elokuussa 2017. Ensimmäinen mitä pakkasin mukaan oli itse neulomani villapaita. Kesä oli ollut kolea, ja epäilemättä kaukainen saari Itämerellä oli yhtä kolea. Matka taittui pikkuisella lautalla, ja oli aallokon takia raskas. Triinu tuli minua vastaan lautalle, ja esitteli kaikki nähtävyydet. Kulttuuriaitta, ruokakauppa, pastoraatti. Ruhnun kylä oli hajanainen ja talot olivat puiden takana piilossa kuten Heikelin aikanakin. Seuraavana päivänä pääsin käymään saaren pikkuisessa museossa, ja ujuttauduin mukaan turistiryhmän kiertokävelyille. Näin molemmat kirkot ja kuulin saarelaisten historiasta. Paikalliset asukkaat olivat varautuneita ja katsoivat vieraita epäilevästi, kuten maaseudun virolaiset yleensäkin. Vasta seuraavana päivänä kun palasin museoon, rosavamsa päällä, minut otettiin vastaan sydämellisesti. Museon johtajan vaimo, joka oli vauvoineen valvomassa pikku museota, huudahti paitani nähdessään iloisesti ja pienen ilakoinnin jälkeen ohjasi minut tutkimaan museon rosavamsaa. Se laitettiin muuta mutkitta minulle syliin ja käskettiin viemään ulos valokuvattavaksi, sillä siellä on parempi valo. Olin kuulemma oma ihminen, enkä vieras, joten pääsin tutkimaan esineitä vapaasti, paljain käsin.²⁰

---

20 Dagmar Säkjärvi 27.11.2017.

Heikelin käynti Ruhnun saarella 10.–14.6.1902 oli osa Itämeren maakuntiin suuntautuneita esinekeruumatkoja (1900–1902), joiden tuloksena hän keräsi yli 1 600 esinettä Kansallismuseon suomalais-ugrilaiseen kokoelmaan. Ensimmäisellä matkallaan Heikel liikkui Viron mantereella Tallinnasta Tarttoon Riikaan ja Pärnuun. Toisella matkallaan hän vieraili Viron saarilla, Hiidenmaalla, Saarenmaalla ja Kihnussa, ja olisi käynyt Ruhnussa, mutta käynti ei silloin onnistunut. Kolmannella matkalla Heikel kiersi Pietarin kautta ensin Pskoviin ja Petseriin, sieltä Tarttoon, Riikaan ja Latvian rannikon kautta viimein Ruhnun saarelle.²¹

Heikel kuvailee *Kyläkirjaston kuvalehdessä* julkaistussa matkakertomuksessa, että saaren rannat, kuten Viron rannikolla yleensäkin, olivat matalia. Rantautuminen oli hankalaa, koska laituria ei ollut.²² Ruhnun yksinäisestä sijainnistaan johtuen ”olot siellä melkoisesti poikkeavat toisten saarien oloista ja ansaitsevat tulla erikseen kerrotuiksi”.²³ Erikoislaatuisen saaresta teki se, että siellä asui pelkästään ruotsinkielisiä. Heikelin vierailun aikaan taloja oli 27 ja asukkaita 261. Ruotsalaisia oli muuttanut saarelle 1200-luvulta lähtien. Tärkein elinkeino vuosisatojen ajan oli ollut hylkeenpyynti.²⁴ Kalastus oli kausittaista verkko- ja nuottakalastusta.²⁵ Heikel mainitsee tulonlähteenä myös laivojen haaksirikot läheisellä rannikolla.²⁶

---

21 Kulttuurien museon arkisto, Viron silta -näyttelyn aineisto.

22 Heikel 1903, 64.

23 Heikel 1903, 64.

24 Hedman & Åhlander 2006, 271. Heikelin keräämiin miesten vaatteisiin kuuluu hylkeenpyytäjän vaatekerta: valkoiset housut, liivi, mekko ja päällysturkki, SU4106: 474–477.

25 Hedman & Åhlander 2006, 279.

26 Heikel 1903, 65.

Heikelin ja Dagmar Säkjärven vierailujen välissä oli 115 vuotta, joiden aikana saarella tapahtui dramaattisia muutoksia. 1900-luvun alussa saari kuului Liivinmaan kuvernementtiin. Vuonna 1918 Viro julistautui itsenäiseksi ja se vahvistettiin Tarton rauhassa 1920. Tämän jälkeen Ruhnu oli osa itsenäistä Viroa, kunnes toisen maailmansodan loppuvaiheessa saaren ruotsalaisväestö evakuoitiin Ruotsiin 1944 ja saari lähes tyhjäksi. Ruhnuun muutti asukkaita Saarenmaalta, Kihnusta ja Viron mantereelta.²⁷ Saari virolaistui ja kuului vuosikymmeniä Neuvostoliittoon, kunnes koitti Viron toisen itsenäisyyden aika.

Dagmarille ruhnulainen rosavamsa edustaa esinettä, joka muistuttaa toisen maailmansodan pyörteisiin kadonneesta kulttuurista.²⁸

Mitä minulle jäi saarelta eniten käteen, oli ymmärrys siitä, miten vähän Ruhnun kulttuuri kiinnosti ketään, muutamaa aktiivista naista lukuun ottamatta. Saaren pysyvillä tai kesäasukkailta ei ole Ruhnun kansallispukuja, ei edes yksittäisiä osia. Paikallista käsityökulttuuria ei ole juurikaan. Muutamat aktiivit yrittävät tehdä jotain kansallispukujen tai käsityötapojen elvyttämiseksi, mutta olen ymmärtänyt, että he väsyvät laimeaan vastaanottoon. Ruhnun kansallispukuja tehdään, mutta mantereella Virossa. Tulin saarelta pois ymmärtäen, että Ruhnun kulttuuri tarvitsee ulkopuolisten huomiota. Ehkä jos muualla kiinnitetään huomiota siihen kuinka rikas ja erikoinen on Ruhnun tekstiiliperintö, niin ehkä myös saarelaisten jälkeläiset ja saaren nykyiset asukkaat innostuvat siitä enemmän.

27 Hedman & Åhlander 2006, 428.

28 Muistio tapaamisesta Dagmar Säkjärven kanssa 16.6.2017, kirjoittajan halussa.

Verkostoitumisen ammattilainen

Vuosisadan vaihteessa Heikel tiesi aikaisemmasta kokemuksesta, miten vaativaa ja vaikeaa esinekeruu kentällä on, ja hän lähti työhön hyvin valmistautuneena.²⁹ Heikel perehtyi kirjallisuuteen ja arkistoaineistoihin mutta myös verkostoitui ja solmi suhteita. Viro-yhteyksissä tärkeä avainhenkilö oli kansanrunoudentutkija Oskar Kallas. Kuten monet muutkin virolaiset oppineet 1800-luvun loppupuolella, myös Kallas opiskeli Helsingin yliopistossa (1892–1893) sekä väitteli Helsingissä kansanrunouden tohtoriksi 1901.³⁰ Suhteet olivat tiiviit, mikä käy ilmi miesten välisestä kirjeenvaihdosta.³¹

Vuonna 1900 Oskar Kallas työskenteli Pietarissa vertailevan kielitieteen dosenttina.³² Sieltä hän kirjoitti Heikelille kirjeen, jossa hän suhtautui Heikelin esinekeruuseen Itämerenmaakunnissa hyvin innostuneesti.

Olisi hyvin hauska, jos te saisitte Helsinkiinkin asti virol. kansantieteell. esineitä; Tartossa ei ole nyt paljon toivoa täydentämiseen.

Jos sinä tarvitset apua, kyllä minä voisin hankkia virol. ylioppilaita, jotka sinun ehkä yksinään voisivat matkustaa ja ostaa. Ei niitä yhdellä kertaa saa ostetuksi, kun mannermaalla suurin osa puvuista jo on kadonnut. Jos voin jotain tehdä mainitussa asiassa niin olen mielelläni valmis siihen.³³

29 Heikel keräsi vuonna 1887 ilmestynyttä väitöskirjaansa varten vertailuaineiston kielisukulaistemme parista Heikel 1887. Ks. myös Lehtinen 1989.

30 Kulttuurien museon arkisto, Viron silta -näyttelyn aineisto; Viires 1997, 12.

31 MV, Heikelica; Heikelin ja Kallaksen välinen kirjeenvaihto.

32 Kulttuurien museon arkisto, Viron silta -näyttelyn aineisto.

33 MV, Heikelica: Oskar Kallaksen kirje A. O. Heikelille 15/28.11.1900.

Kuva 2. Pyhäasuun pukeutuneita naisia sekä pikkupoika Ruhnun saarella 1902. Kuva: A. O. Heikel/Museovirasto.

Ruhnussa Heikel turvautui suomalaisen pastori O. F. Seveliuksen apuun³⁴ ja asui hänen luonaan saarella oleskelunsa ajan.³⁵ Olisiko sitten osittain pastori Seveliuksen ansiota, että Ruhnu-dokumentoinnissa korostuvat kirkolliset ja jumalanpalveluksen viettoon liittyvät asiat? Ainakin ympäristö oli tähän otollinen, vaikka tietysti myös pyhäasuun pukeutuneina saarelaiset olivat pukututkimukseen erikoistuneen Heikelin näkökulmasta kiinnostavia. Tutkijan askeleet veivät Ruhnun kirkkoon varmasti

34 Sevelius ei ollut erityisen pidetty pastori saarelaisten keskuudessa. Hän toi saarelle uudistuksia, mm. raittiusaatteen. Sevelius vaimoineen muutti pois saarelta vuonna 1902 pian Heikelin vierailun jälkeen. Hedman & Ålander 2006, 193–194.

35 Heikel 1902b.

myös siksi, että vuonna 1644 valmistunut puukirkko oli vahva saarella maamerkki ja jokaviikkoinen kokoontumispaikka. Rakennus ei voinut olla tekemättä vaikutusta Heikeliin, sen verran tarkasti hän kertoo matkakertomuksessaan kirkon vaiheista ja esineistöistä. Samoin hän kuvailee yksityiskohtaisesti jumalanpalvelukseen osallistuvien naisten pukeutumista.

Ei mikään ollut Runsaarella niin somaa nähdä, kuin kirkkoväki pienessä kirkossa. Jokaikinen istui kirkossa puettuna kansallispukuun, naiset toisella ja harmaisiin vaatteisiin puettut miehet toisella puolella käytävää. Naisten puolella istuivat ensimmäisessä penkissä pienet tytöt, sitten vähän isommat, senjälkeen keski-ikäiset vaimot ja oven puolella vanhat akat tummemmissa vaatteissa. Kaikki naiset, sekä nuoret tytöt että vaimot, pitivät päässään kirjavia myssyjä, jotka ovat vaimoilla korkeat kuin kypärit ja peitetyt valkoisella koruliinalla. Useimmat naiset kantoivat hartioillaan valkean harmaita vaippoja, joihin käärivät myös kätensä; näitä vaippoja ei kiinnitetä soljella rinnalle tahi olkapäälle. Vaipan nimi Runsaarella on ”veipa” (viroksi vaip l. veep).³⁶

Myös tutkittavana oleva rosavamsa liittyy pyhäpäivän viettoon,³⁷ vaikka Heikel ei sitä tässä tekstissä mainitsekaan. Joko sellaisia ei Heikelin vierailuajankohtaan kesäkuussa käytetty tai sitten ne jäivät kuvailussa mainitun vaaleanharmaan villavaipan alle.³⁸

36 Heikel 1903, 66.

37 Klein 1924, 223.

38 Myös Klein kirjoittaa vaalean villavaipan käytöstä kirkossa, Klein 1924, 219.

Tekijän jäljittäminen

Dagmar Säkäjärvi tutustui ennen matkaansa Ruhnun saarelle arkistoaineistoon ja Heikelin käsikirjoituksiin.

Koska entisajan etnografit eivät juurikaan kirjoittaneet ylös esineiden tekemisestä tietoa, en uskonut että löytäisin mitään tietoa, mutta lähdin etsimään. A. O. Heikelin arkistot olivat amanuenssi Mari Immosen mukaan Museoviraston arkistossa. Arkistoon pääseminen oli hankalaa, käyttöluvan hakeminen oli monimutkaista, ja siellä ollessaan oli aina aikaa vain muutama tunti. Käytävillä haisi home. Mutta A. O. Heikelin pikkuriikkisista muistivihoista löytyi ostoslista saarelta. Siellä luki sivun ylälaidalla ”Hvit mössa fr. Thomas Lorenz dotter Magdalena (Malla)”. Toisella sivulla kirjoitettuna rosavamsan (1.5 ruplaa) ja hylkeenpyytäjän kaulahuivin (1,- ruplaa) väliin luki hennosti ”stickat delvis af Malla”, osittain Mallan neuloma. Päättelin tästä, että rosavamsa museon kokoelmissa on Malla Lorensin neuloma. Ruhnun kirkonkirjojen mukaan Thomas Lorensin tytär Malla olisi ollut 16-vuotias, kun Heikel kävi saarella.³⁹

Heikel on siis kirjannut muistiinpanoihinsa esinekohtaista ”ostoslistaa” siitä, mitä tyypillisiä vaatteita, päähineitä ja jalkineita kokoelmiin tulisi hankkia. Lisäksi hän on tehnyt havaintoja morsiusparin pukeutumisesta sekä naimattomien ja naimisissa olevien naisten kirkkovaatteista. Muistiinpanoista löytyvät myös hankintahinnat muine tietoineen. Kuten Dagmar toteaa, Heikel kirjoitti ylös ostamistaan esineistä hyvin vähän. Harvan esineen kohdalla lukee mitään valmistajasta tai käyttäjistä. Tässä suhteessa rosavamsa sekä valkoinen, pitsireunuksellinen myssy⁴⁰ tekevät ilahduttavan poikkeuksen.⁴¹

39 Dagmar Säkäjärvi 27.11.2017.

40 SU4106:424.

41 MV, Heikelica: Heikein muistiinpanot Ruhnun saarelta.

Ensimmäinen julkaisu

Rosavamsan valmistamisen ja museokokoelmiin hankkimisen jälkeen seuraava merkittävä hetki paidalle on, kun se julkaistaan Heikelin Itämerenmaakuntiin suuntauneen matkan tuloksissa teoksessa *Die Volkstrachten in der Ostseeprovinzen und in Setu-kiesien* (1909). Siinä on paidasta lyhyt kuvaileva saksankielinen teksti⁴² sekä piirroskuva takaosan paitoja esittelevässä taulukossa. Tämä oli ylipäänsä ensimmäinen julkaisu, jossa virolaisia neu-leita on missään yhteydessä esitelty, kuten aihetta tutkinut Riina Tomberg on todennut.⁴³

Vaikka Heikelin tutkimuksessa tunnustettiin kotimaassa ole- van joitakin puutteita,⁴⁴ herätti se kuitenkin suuresti kiinnostusta Virossa. Kuten Oskar Kallas edellä olevassa kirjeessään viittaa, esinekeruuta ei tehty Virossa mitenkään järjestelmällisesti, mut- ta Suomessa keruu- ja museotoiminnan järjestäminen olivat jo pidemmällä. Suomen kansallismuseo oli käytännössä perustettu vuonna 1893, jolloin tehtiin päätös ottaa valtion haltuun Helsingin yliopiston historiallis-kansatieteellisen museon, Ylioppilasosa- kuntien kansatieteellisen museon sekä Suomen Muinaismuisto-

42 "Roswams - T. II 7 - Rosen- oder Zierrock, ein weisses Wollenhemd, in welches grosse Quadrate und in diese Sterne gewebt sind. Bloss die Verzierungen der Ärmelöffnungen sind blau. 4106, 446." Heikel 1909, 88; Tafel II: 7.

43 Tomberg 2007, 11.

44 Niiranen 1987, 139–140. Niiranen viittaa dosentti U. T. Sireliuksen arvioon teoksesta. Vrt. Lehtonen 1972, 169. Professori Juhani U. E. Lehtonen toteaa niin ikään Sireliuksen Suomen museoon kirjoittamaan arvioon viitaten, että tämä piti sitä "ylipäänsä onnistuneena yrityksenä varsinaiseen tutkimukseen suomalaiskansain pukujen alalta". Lehtosen arvion mukaan Sirelius arvosteli teoksen kiittävästi.

yhdistyksen esinekokoelmat, jotka olivat karttuneet 1870-luvulta lähtien.⁴⁵

Kallas pääsi seuraamaan Suomen museotoiminnan ratkaisevia alkuvaiheita aitiopaikalta sekä näin vaikuttamaan Viron vastaavaan toiminnan kehittämiseen ja museoprofilin luomiseen. Kallas kävi tutustumassa museotyöhön Suomessa vuonna 1889.⁴⁶ Seuraavalla vuosikymmenellä hän oli käynnistämässä vasta perustetun Viron Oppineiden Seuran kansatieteellisen museon (1894) sekä Viron Opiskelijoiden Seuran esinekeruuta. Lisäksi Kallas julkaisi sanomalehdissä vetoamuksia kannustaen virolaista älymystöä keräämään etnografista esineistöä.⁴⁷

Heikelin ja Kallaksen kirjeenvaihdosta löytyi marraskuussa 1909 kirjoitettu kirje, jossa Oskar Kallas pyytää Heikeliiä lähettämään *Die Volkstrachten in der Ostseeprovinzen und in Setukesien* kirjaa yhteensä 13 kappaletta eri puolille Viroa. Kallas pyytää niitä paitsi tieteelliseen käyttöön mutta myös paikkoihin, jossa ne voisivat päästä paremmin ”kansan käsiin”, kuten muutamiin kirjastoihin sekä Tarttoon Vanemuine-teatteriin ja uuteen, vuonna 1909 perustettuun Eesti Rahva Muuseumiin.⁴⁸ Sen museoyhdistyksen esimieheksi valittiin Oskar Kallas, joka työskenteli museon johtajana vuosina 1909–1919.⁴⁹

45 Talvio 2016, 81–82.

46 Oskar Kallas (1868–1946) opiskeli ja vieraili paitsi Suomessa niin hän työskenteli myös Pietarissa vuosina 1900–1903 sekä toimi lähettiläänä Helsingissä 1918–1920 ja Lontoossa 1922–1934. Erottuaan lähettiläänä virasta hän asettui Tallinnaan, mistä hän lähti maanpakoon Ruotsiin vuonna 1944. Kulttuurien museon arkisto, Viron silta -näyttelyn aineisto.

47 Petterson 1989, 89. Ensimmäiseen maailmansotaan mennessä virolaiset esinekokoelmat käsittivät noin 13 400 objektia, Petterson 1989, 89.

48 MV, Heikelica: Oskar Kallaksen kirje A. O. Heikelille 17/30 XI 1909.

49 Viires 1997, 12.

Myös eri paikkakunnat oli otettu Kallaksen tekemässä listauksessa huomioon. Kirjaa lähetettiin Etelä-Viroon Võruun⁵⁰ sekä saarille, Saarenmaalla⁵¹ Kuussaareen sekä Muhuun⁵² ja Hiidenmaalle⁵³. Jostain syystä kirjaa ei pyydetty vironruotsalaisten asuttamille saarille Ruhnulle, Pakrin saarille, Noarootsiin tai Vormsiin, vaikka näistä kaikista oli kerätty esineistöä.⁵⁴ Kallas oli varmasti pohtinut tarkkaan, että kirja saavuttaisi mahdollisimman laajan lukijakunnan ja nimenomaan kansan keskuudessa, sillä kirjeen lopuksi hän vielä toteaa: ”Kyllä niitä paikkoja vieläkin löytyisi, missä kansa saisi kirjaasi nähdä, mutta kai se jo riittää [viitaten tällä arvatenkin listan pituuteen].”⁵⁵

Internet – löydettävissä ruudulta

Kuten todettua, 1900-luvun alun jälkeen rosavamsa hautautui vuosikymmenien ajaksi Kansallismuseon varastotiloihin, kunnes se otettiin esille neuleita tutkivien tutkijoiden pyynnöstä vuosituhanen vaihteen molemmin puolin. Tämän jälkeen ruhnulaisen neulepaidan elinkaaressa tärkeä kohtalonhetki oli joulukuussa

50 Esineet SU4106:857–894.

51 Saarenmaalta esineistöä oli useammalta paikkakunnalta kuten Kärlasta SU4002:437–487 ja Mustjalasta SU4002:495–546.

52 Esineet SU4002:354–429.

53 Esineet SU4002:232–271.

54 Esineet SU4106: 424–492 (Ruhnu); 4002:1–118 (Pakrin saaret); SU4002: 119–149 (Noarootsi); SU4002:150–210 (Vormsi). Vironruotsalaissista, ks. esim. Berg & Kurs 1997, 35–36.

55 MV, Heikelica: Oskar Kallaksen kirjettä A. O. Heikelille 17/30 XI 1909 seuraa Heikelin kirjoittama listaus Kallaksen ehdottamista paikoista. Sitä vertailemalla käyvät ilmi paikat, joihin Heikel ainakin suunnitelli lähettävänsä teosta. Ne mukailevat hyvin paljon Kallaksen ehdotuksia.

2005, jolloin se liitettiin Kansallismuseon sähköiseen luettelointijärjestelmään.⁵⁶

Yleisön osallistumisen mahdollisuuksia tutkinut Nina Simon on korostanut, että museot ovat yleisön vahvemman mukaan ottamisen myötä jatkuvassa muutoksessa nyt ja tulevaisuudessa. Yksi tärkeimmistä alustoista osallisuuden lisäämisessä on internet, ja vaikka se ei kaikkia museoyleisöjä innostakaan, niin on paljon niitä, jotka voivat sitä kautta päästä osallisiksi uudentyyppisistä tavoista osallistua museon toimintaan ilman aukioloaikoja tai sulkeutuvia ovia.⁵⁷ Myös kuraattori Merete Sanderhoff Tanskan kansalliskalleriasta on monissa useissa yhteyksissä luennoinut museokokoelmien digitalisoimisen, avoimien aineistojen ja vapaan jakamisen puolesta osana kulttuuriperinnön kokemista, osallisuutta ja luovien ratkaisujen syntymistä.⁵⁸

Heikelin Ruhnun saarelta keräämä aineisto käsittää 68 esinettä, joista 50 tiedot on avattu FINNA:ssa⁵⁹, joka on arkistojen, kirjastojen ja museoiden yhteinen, kaikille avoin hakupalvelukokonaisuus. Dagmarin avulla Heikelin alkuperäiset pääluettelotekstit on käännetty viroksi ja lisätty esinekortteille. Näin esinekohtaista tietoa on saatavilla myös vironkielellä. Dagmar mainosti Ruhnussa käydessään FINNA:a sekä on kertonut tästä mahdollisuudesta virolaisille käsityöystävillään. Lisäksi hän on tehnyt Ruhnun esineistä FINNA:ssa julkisen listan ja jakanut siitä tietoa vironruotsalaisten Facebook-ryhmässä *Estlandssvenskar*.

56 Esinekortti on luotu 9.12.2005. Rosavamsan luetteloi suomalais-ugrilaisen kokoelman intendentti Ildikó Lehtinen.

57 Simon 2010, Chapter 1: Principles of Participation.

58 Sanderhoff 2014, 20–126.

59 FINNA on kirjastojen, arkistojen ja museoiden yhteinen hakupalvelukokonaisuus, www.finna.fi.

Löytämisen ja huomatuksi tulemisen näkökulmasta internetin sähköiset hakupalvelut ovat ensiarvoisia, mutta fyysistä esinettä ne eivät kokonaan korvaa. Esinekohtaisia tietoja ei toistaiseksi pystytä luetteloimaan sillä tarkkuudella, että esimerkiksi kopion tekeminen vaatteesta onnistuisi ilman fyysisen esineen näkemistä, tarkistusmittauksia ja materiaalin tai värien tarkempaa tutkimista. Luettelointia tekevät museotyöntekijät ja alalle suuntautuvat harjoittelijat, FINNA:n tietoja käyttävät muun muassa käsityöiharrastajat, ja kuten tämäkin artikkeli osoittaa, näkökulmat ja tarpeet tutkijoiden ja käsillä tekevien välillä eroavat huomattavasti toisistaan. Myös työpajaohjaaja Ulla Kostiainen korosti haastattelussaan aidon museoesineen voimaa, tunnelmaa ja vahvaa muistijälkeä, joka jää lähtemättömästi mieleen, kun tutkii esinettä, sen taustoja ja tekee samalla siitä kopiota käsillään.

Sillä tavallahan me päästään siihen historiaan kiinni hirmu hyvin. Ei välttämättä aina seisota seinän edessä ja lueta ja katota et esine tuolla, vaan meillä olis mahdollisuus tehdä ja meille tulee ihan erilainen muistijälki. Mä en ikinä unohda Ruhnun saarta tämän projektin jälkeen, eikä moni muukaan. Et se muistijälki tulee niin kun vahvaks. Et eihän meillä nyt niin villapaidoista pulaa oo, et me sen takia niitä tehtäis. Mutta kun me sukeltaudutaan sen ruhnulaisen äidin tai naisen maailmaan tässä väkisinkin, kun me seurataan hänen niitä silmukoita.⁶⁰

---

60 Ulla Kostiaisen haastattelu 7.8.2018.

Rosavamsan uudelleen tulkinta

Rosavamsa-neulontakerho on koonnut yhteen noin parikymmentä neulojaa, jotka kaikki ovat naisia. Aluksi heitä oli neljä, kun Ullan ja Dagmarin lisäksi Kansallismuseon konservaattorit Vuokko Ahlfors ja Kristiina Karinko lupautuivat mukaan. Muutamien henkilöiden innostuminen antoi voimaa viedä asiaa eteenpäin. Ullan mukaan joukkoon on liittynyt taitavia himoneulojia ja ihan tavallisia käsityöharrastajia, joille luontevampi valinta on ollut neuloa rosavamsaa helpommat *blåvamsa* tai *stripåvamsa*, jollaiset myös löytyvät Heikelin kerääminä Kansallismuseon kokoelmista.⁶¹ Ryhmässä on ollut laidasta laitaan eri alojen edustajia: lääkäri, koodaaja, opettaja, konsultti ja insinööri. Heterogeenisessä kokoonpanossa keskustelunaiheet ovat risteilleet ja näkökulmia on aina useita, mutta yksi yhteinen nimittäjä löytyy. Mieltymys neulomiseen ja tämän intohimon keskiössä on museoesineeksi päätyntä ruhnulainen neulepaita.

Kansallismuseo tavoittelee toiminnallaan suuria yleisöjä eikä tämän kokoinen neulojien joukko kuulosta siinä suhteessa kovin huomattavalta saavutukselta.⁶² Toisaalta, jos tavoitteena on kokoelmatyön ja yleisösuhteen syventäminen, ryhmän kokoontumiset ovat olleet onnistuneita. Lisäksi esineen kulttuurinen elinkaari on parin viimeisen vuoden aikana vahvistunut, kun se on edistänyt

---

61 Tummansininen *blåvamsa* oli puolijuhlavia tilanteita varten. Tällainen saattoi olla esimerkiksi silloin, kun nuoret naiset menivät hylkeenpyynnistä palaavia miehiä vastaan. Harmaa *stripåvamsa* oli arkikäytössä niin miehillä kuin naisilla. Ruhnun neulepaidoista, Steffensson 1976, 112; Tomberg 2007, 146–150.

62 Ulla Kostiaisen haastattelu 7.8.2018.

useamman henkilön elämänlaatua, hyvinvointia⁶³ sekä tarjonnut mielenpainuvia osallisuuden kokemuksia ja elämyksiä. Näin ollen sillä on ollut myös positiivisia vaikutuksia identiteetteihin.

Tässä artikkelissa mainitut tutkimustulokset ovat lisänneet Kansallismuseon rosavamsan käyttö- ja museoarvoa. Neuleen historia ja vaiheet ovat saaneet selvennystä. Dagmar kiinnitti tekstissään huomiota siihen, että vanhoista kokoelmaesineistä on kirjattu vain vähän tietoja ylös. Tämä on leimallista suurelle osalle Kansallismuseon esineistöä ja myös muiden museoiden kokoelmia, jotka on kerätty 1800–1900-lukujen vaihteessa. Asia on puhuttanut myös museokenttää. Museologian professori Janne Vilkkuna on esittänyt huolensa suomalaisten museoiden kokoelmissa olevien esineiden vähäisistä tiedoista. Museoiden kokoelmat ovat runsaat, mutta kokoelmiin otettuja esineitä vaivaa kontekstittomuus eli riittävien oheistietojen puute.⁶⁴ Rosavamsa on esimerkiksi esineestä, jonka kontekstitiedot ovat kattuneet arkistotyöllä, vuorovaikutteisesti tutkimalla, ajatusten vaihdolla sekä asiantuntijuuden jakamisella. Kaikkien kokoelmaesineiden kohdalla ei ole näin onnekas tilanne, että ahkerinkaan tutkimustyö tuottaisi tulosta. Tällä kertaa Heikelin systemaattisuus sekä muistiinpanojen sekä valokuvien säilyminen asiallisissa ja saavutettavissa oloissa johtivat olennaisten tietojen äärelle.

Esineiden hankinta museoiden kokoelmiin on tapahtuma, jossa Susan Pearcen mukaan liikutaan häilyvästi kulttuurin ar-

---

63 Neulomisen terveyttä, hyvinvointia ja mielenrauhaa edistävästä vaikutuksista, ks. Rauhala 2016, 75.

64 Vilkkuna 2007, 186. Vilkkuna huomauttaa, että niukat kontekstitiedot eivät koske vain vanhoja kokoelmia, vaan se on myös uudempien esinekerrostumien ongelma. Tähän Vilkkuna toivoo muutosta. Laatu on aina määrää tärkeämpi, hän kirjoittaa (ibid., 180).

vojen ja merkitysten sekä henkilökohtaisten mieltymysten väli-
maastossa.⁶⁵ A. O. Heikel keräsi aineistoa Itämeren maakunnista
tähtäimessään vertailevan pukututkimuksen tekeminen. Hän
liikkui kentällä tutkijana ja muistiinpanojen ja kirjoitustensa pe-
rusteella tarkasteli näkemäänsä ulkopuolisin silmin. Niihin ei ole
tallentunut tietoja keskusteluista paikallisten kanssa. Janne Vil-
kuna onkin huomauttanut, että niukat kontekstiedot syntyivät
aikana, jolloin esinekeruuta tehtiin vilkkaasti mutta ei tavoiteltu
sosiaalisia konteksteja.⁶⁶

Rosavamsa-kerhon naiset taas ovat halunneet ymmärtää teks-
tiilien käyttäjiä ja asettautua Ruhnun saarelle asuneiden naisten
asemaan. Ulla Kostiaisen mukaan naisten käyttämät vaatteet ovat
ymmärryksen tuottamisessa avainasemassa, koska ne sisältävät
niin paljon informaatiota. Kehrätyt ja värjätyt langat, kuviot ja
koristelu, niihin liittyvät symbolit, paikkaaminen sekä vaatteiden
mukautuminen vartalossa tapahtuviin muutoksia iän ja raskauk-
sien myötä.⁶⁷ Myös neulominen fyysisenä ja kokemuksellisenä
tapahtumana on ollut yhdistävä tekijä naisten välillä kahdessa eri
ympäristössä ja ajassa. Naiset Ruhnun saarella neuloivat paljon,
sillä tuotteita riitti jopa myyntiin.⁶⁸ Kaikki edellä mainitut liit-
tyvät naisena oloon ja naisten historiaan, asioihin, joiden avulla
voidaan uudelleen tulkita eri aikakaudella ja eri lähtökohdista ke-
rättyjä esineitä.

65 Pearce 1992, 35. Kokoelmien muodostumisesta myös esim. Forssberg & Sen-
nenfelt 2014, 25.

66 Vilkuna 2007, 186.

67 Ulla Kostiaisen haastattelu 7.8.2018.

68 Tomberg 2007, 145.

Dagmaria on tutkimustyössä motivoinut unohdetun Ruhnun saaren tunnetuksi tekeminen. Osana Kansallismuseon suomalais-ugrilaisia kokoelmia Ruhnun saaren esineistö on väliinputoja ja ”outo lintu”. Se ei kerro kielisukulaistemme menneisyydestä, kuten kokoelman muut esineet, eikä näin ollen ole kokoelmahistoriallisesti ollut kovin kiinnostava kokonaisuus. Se on esineistöä, joka yhdistyy ennemmin ruotsalaiseen perinteeseen, yhteyksiin Ruotsiin ja ruotsalaisperäisen väestön asettumiseen Viron saarille sekä lopulta saaren tyhjentyä toisen maailmansodan loppupuolella. On hyvin todennäköistä, että Kansallismuseon rosavamsan neuloja muutti vuonna 1944 ruhnulaisten evakuoimisen yhteydessä Ruotsiin, sillä vain kuusi henkilöä, toisin sanoen kaksi perhettä, jäi saarelle asumaan, eikä heidän joukossaan ollut Magdalenaa tai ”Mallaa”, ei Lorentzina tai Lorensina eikä muunkaan sukunimisenä.⁶⁹

Näitä jälkiä seuratessaan Dagmar teki syksyllä 2017 matkan Nordiska Museetiin Tukholmaan ja tutustui sen sähköisiin kokoelmatietoihin. Tietokannasta löytyi Suomen kansallismuseon rosavamsaa muistuttava, Ruhnun saarella neulottu neulepaita⁷⁰, jonka ruotsalainen tutkija Ernst Klein oli tuonut saarelta tutkimusmatkansa yhteydessä vuonna 1923. Dagmarille heräsi jopa ajatus, että se olisi saman tekijän neuloma. Rosavamsan tarkastelussa yhteydet Ruotsin, Viron ja Suomen välillä pitkin Itämeren ja Suomenlahtea limittyvät kiinnostavalla tavalla. Meri yhdistää jatkossakin, jos Rosavamsa-neulontakerhon suunnittelema vierailu Nordiska Museetiin Ruhnun-kokoelmien pariin toteutuu.

69 Hedman & Åhlander 2006, 395.

70 Nordiska museet, sticktröja, NM.0145001.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kansallismuseo/Kulttuurien museo

Dagmar Säkjärven kirjoittamat tekstit sekä muut muistiinpanot ja sähköpostikirjeenvaihto; Ulla Kostiaisen haastattelu, kirjoittajan hallussa.

Suomalais-ugrilaisen kokoelman pääluettelo.

Viron silta. Suomalaistutkijoita Virossa -näyttely Tampereen kaupunginmuseossa 23.1.–28.4.1991. Näyttelyaineisto, näyttelyn käsikirjoitus Ildikó Lehtinen.

Museoviraston arkisto, Kansatieteen aineistot, Heikelica:

A. O. Heikelin ja Oskar Kallaksen välinen kirjeenvaihto.

A. O. Heikelin muistiinpanot Ruhnun matkalta.

Seminaarit

Neulontakahvila 23.11.2017, Kansallismuseo, Helsinki.

Anna-Mari Immosen ja Dagmar Säkjärven esitys A. O. Heikelin tutkimusmatkoista sekä kokoelmien ruhnulaisista villapaidoista.

Museoalan teemapäivät 22.–23.9.2016, Kulttuuritalo, Helsinki.

Aino Kostiaisen (Kansalaisareena Ry) ja Matias Laitisen (Suomen ilmailumuseo) Kipinäpuheenvuoro ”Polttavia kysymyksiä vapaaehtoistyössä”, 23.9.2017.

TAKO:n kevätseminaari 7–8.2.2017, Kansallismuseo, Helsinki.

Tiina Männistö-Funkin ja Alex Snellmanin debatti ”Esineiden käyttö tutkimuksen lähteenä”, 7.2.2017.

Leenä Järvelän esitys ”Naishumanistit ja elektroniikka-alan asiantuntijat, yhteistyö Salon elektroniikkamuseossa”, 8.2.2017.

INTERNET-LÄHTEET

- Nordiska museet, sticktröja <https://digitaltmuseum.se/011023649462/sticktroja?aq=owner%3F%3A%22S-NM%22%20text%3A%22Sticktr%C3%B6ja%22&i=18> (11.9.2017).
- Säkäjärvi, Dagmar 2016. <https://minuseelik.wordpress.com/2016/11/26/rosavamsa/> (7.9.2017).

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Almay, Mirja & Luutonen, Marketta & Mitronen, Kyllikki 1993. *Sydämenlämmittäjä ja tikkuripaita. Perinteisiä neuleita Suomesta ja Eestistä*. Helsinki: Tammi.
- Berg, Eiki & Kurs, Ott 1997. Viron vähemmistökansoja. – Ilmari Vesterinen (toim.) *Viron perinnekuulttuuri*, 33–42. Helsinki: Gaudeamus.
- Ehdotus museopoliittiseksi ohjelmaksi 2017. Opetusministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79396>.
- Forsberg, Anna Maria & Sennefelt, Karin 2014. Fråga med föremålen. – Anna Maria Forsberg & Karin Sennefelt (red.) *Fråga föremålen. Hankbok till historiska studier av materiell kultur*, 9–34. Lund: Studentlitteratur.
- Hedman, Jörgen & Åhlander, Lars 2006. *Runö. Historien om svenskön i Rigabukten*. Stockholm: Dialogos.
- Heikel, A. O. 1887. *Rakennukset tsheremisseillä, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikel, A. O. 1902a. Kansatieteelliset kokoelmamme ja museokysymys. – *Valvoja* 1902:1. Helsinki: Söderström & Co.
- Heikel, A. O. 1902b. Kansatieteellisiä retkeilyjä Itämerenmaakunnissa. – *Päivälehti* 16.11.1902.
- Heikel, A. O. 1903. Yhtä ja toista Itämeren maakuntain saaristosta. – *Kyläkirjaston kuvallehti* osa 6, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/870856?page=6>.
- Heikel, A. O. 1909. *Die Volkstrachten in der Ostseeprovinzen und in Setukesien*. Kansatieteellisiä julkaisuja IV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Historiallinen Aikakauskirja* 2/2016. Esineet ja materiaalisuus historiassa & Tunnetut, Aistitut, Sotkuiset. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura & Helsinki : Historian Ystävien Liitto.
- Häyhä, Heikki & Jantunen, Sari & Paaskoski, Leena 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. Suomen museoliiton julkaisuja 64. <http://www.museoliitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>
- Klein, Ernst 1924. *Runö. Folklivet i en gammal svensk by*. Uppsala: J. A. Lindblads förlag.
- Kreps, Christina 2015. Appropriate museology and the "new museum ethics". – *Nordisk Museologi* 2015/2: 4–16.
- Lehtinen, Ildikó (toim.) 1989. *Museomiehen päiväkirjasta. A. O. Heikelin lehtikirjoituksia*. Helsinki: Museovirasto.
- Lehtonen, Juhani U. E. 1972. *U. T. Sirelius ja kansatiede*. Kansatieteellinen Arkisto 23. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Lehto-Vahtera, Johanna 2015. Henkilömuseo on merkitysten koti. – Heikki Häyhä, Sari Jantunen & Leena Paaskoski (toim.) *Merkitysanalyysimenetelmä*. Suomen museoliiton julkaisuja 64, 39–42. <http://www.museoliitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>
- Männistö-Funk, Tiina 2016. Rykelmät – Työkaluehdotus materiaalistien toimijoiden menneisyyden tutkimiseen. – *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2016: 178–189.
- Niiranen, Timo 1987. *Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija*. Kuopio: Snellman-insituutin julkaisuja 4. Snellman-instituutti.
- Pearce, Susan M. 1992. *Museums, objects and collections*. Leicester: University Press.
- Pearce, Susan M. 1994. *Thinking about things*. – *Interpreting objects and collections*, 125–132. https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/SAN105/um/Susan_Pearce_Interpreting_Objects_and_Collection.pdf.
- Petterson, Aleksei 1989. Viron kansallismuseon kahdeksan vuosikymmentä. – *Kotiseutu* 2/1989: 89–98.
- Pettersson, Susanna 2009. Jakamisen etiikka. – Pauliina Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57, 163–167. Helsinki: Museoliitto.

- Pink, Anu & Reiman, Siiri & Jöeste, Kirsti (toim.) 2014. *Eesti Silmuskudumine I. Tavad ja tehnikad*. Tallinn: Saara Kirjastus.
- Pruulmann-Vengerfeldt, Pille & Runnel, Pille 2014. *When the museum becomes the message for participating audiences*. - *Communication Management Quarterly : Časopis za upravljanje komuniciranjem* 21(2011): 157–178. https://www.academia.edu/1505654/When_the_museum_becomes_the_message_for_participating_audiences (11.9.2017).
- Rauhala, Anna 2016. Collaborative Knitting. Experiencing Tradition and Space. - *Ethnologia Scandinavica* 46: 70–86.
- Sanderhoff, Merete 2014. This belongs to you. On openness and sharing at Statens Museum for Kunst. - Merete Sanderhoff (ed.) *Sharing is caring. Openness and sharing in the cultural heritage sector*, 20–131. Copenhagen: Statens Museum for Kunst.
- Simon, Nina 2010. *Participatory Museum*. <http://www.participatorymuseum.org/chapter1/>.
- Snellman, Alex 2016. Olisiko jo aika tutkia esineitä? – Kohti uutta tutkimusparadigmaa. - *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2016: 337–341.
- Steffensson, Jakob 1976. *Livet på Runö. En berättelse om hur 300 människor levde på den lilla svenskön Runö i Rigaviken från 1920-talet fram till andra världskriget*. Stockholm: LTs förlag.
- Talvio, Tuukka 2016. 4/Suomen kansallismuseo. *Ikkuna menneeseen ja tulevaan*. Museoviraston julkaisuja 7. Helsinki: Museovirasto.
- Tomberg, Riina 2007. *Vatid, troid ja vamsad – silmkoelisi kampsuneid Lääne-Eesti Saartelt. Vatt, Troi, Vamsa – Knitted jackets from West-Estonian Islands*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Viires, Ants 1997. Tutkimuksen historiaa. - Ilmari Vesterinen (toim.) *Viron perinnekulttuuri*, 11–20. Helsinki: Gaudeamus.
- Vilkuna, Janne 2007: Museoiden valikoiva muisti. - Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Menneisyys on toista maata*. Kalevalaseuran vuosikirja 86, 177–187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

MUSEO, YHTEISÖ JA KULTTUURIPERINTÖPROSESSI

Mikko Aho ja Anna Meronen

Tämä artikkeli käsittelee museoiden osallistumista lähiyhteisöjensä kulttuuriperintöprosesseihin Rauman merimuseon ja raumalaisten laivanrakentajien¹ yhteistyön kautta. Miten museo voi parhaiten auttaa yhteisöjä tuottamaan ja käsittelemään kulttuuriperintöään? Millainen on hyvä tehtävänjako museon ja yhteisön välillä? Miten varmistaa, että kaikille halukkaille asianosaisille tarjotaan todellinen mahdollisuus osallistua? Millaiset toimintatavat ovat suositeltavia, ja millaisia virheitä pitäisi pyrkiä välttämään? Miten nämä asiat tulisi ottaa huomioon museon toimintaa suunniteltaessa, esimerkiksi kokoelmapolitiikassa ja näyttelyissä?

Rauman merimuseo on syksystä 2013 alkaen tehnyt jatkuvaa yhteistyötä raumalaisen laivanrakentajayhteisön kanssa laivan-

---

1 Raumalainen laivanrakentaja tarkoittaa tässä artikkelissa henkilöä, joka on tai on joskus ollut töissä Raumalla sijaitsevassa telakkateollisuusyrityksessä. Ei ole merkitystä, onko hänen kotipaikkakuntansa Rauma tai onko hän Raumalta kotoisin.

rakentajien kulttuuriperinnön tuottamiseksi, tallentamiseksi ja tutkimiseksi. Työ alkoi projektiluontoisena hankkeena, mutta on muodostunut säännölliseksi ja pysyväksi. Toiminnan muotoina ovat olleet muistitiedon tallentaminen haastatteluilla ja ryhmäkeskusteluilla, esineiden, kuvien ja asiakirjojen kerääminen sekä vuosina 2015–2018 esillä ollut teemanäyttely, josta osa integroitiiin Rauman merimuseon perusnäyttelyyn. Kokemuksemme osoittavat, että museo voi toimia osana yhteisöään muutosten ja kriisien käsittelyssä, yhteisön kulttuuriperintöprosessien tukijana ja mahdollistajana. Tämä on mahdollista myös rajallisilla resursseilla toimiville museoille, sekä nopeasti muuttuvissa tilanteissa, joissa pitkäjänteinen suunnittelu ei ole aina mahdollista.

Laivanrakentajayhteisön ja Rauman merimuseon yhteistyö

Rauman telakan omistaja STX Finland ilmoitti 16.9.2013 telakan alasajosta ja yli 600 laivanrakentajan irtisanomisesta.² Tämä aiheutti Raumalla kriisin paitsi taloudellisesti myös paikallisidentiteetin, raumalaisuuden kannalta. Laivanrakennuksella on kaupungissa ainakin 500-vuotiset perinteet, ja toisen maailmansodan jälkeen Hollmingin ja Rauma-Repolan telakat olivat arvostettuja työnantajia ja kaupungin suurimpia työpaikkoja³. Toiminnan päätyttyä 30.6.2014 alue siirtyi Rauman kaupungin omistukseen. Uusi telakkayhtiö, Rauma Marine Constructions (RMC) perustet-

---

2 Lassila 2016; Rantanen 2017.

3 Uola 1996, 49–314, 455–526; Uola 2001, 29–296.

tiin 2014, ja se aloitti ensimmäisen uudisrakennuslaivansa tuotannon maaliskuussa 2017.⁴ Katkos Rauman laivanrakennuksessa jäi siis lopulta lyhyeksi, vaikka jonkin aikaa näytti siltä, että telakkateollisuuden tarina paikkakunnalla voisi loppua kokonaan.

Rauman merimuseo ryhtyi toimenpiteisiin⁵ välittömästi, kun tieto telakan sulkemisesta tuli julkisuuteen. Museo laati lähinnä kuvamateriaaliin perustuvan pienoisy näyttelyn raumalaisen laivanrakennuksen historiasta ja pyysi tiedotusvälineiden sekä kerromuseolle.fi -palvelun kautta kaupunkilaisia jakamaan muistojaan ja aineistojaan laivanrakennuksesta. Samalla käynnistettiin laajemman telakkaperinnehankkeen valmistelu. Tarkoitusta varten haettiin ja saatiin myös ulkopuolista rahoitusta. Museovirasto myönsi 35000 euron suuruisen avustuksen innovatiiviselle hankkeelle laivanrakentajien kulttuuriperinnön tallentamiseksi ja esittelemiseksi. Tämän avustuksen ja Rauman laivanrakennuksen perinne ry:n taloudellisen tuen turvin museo saattoi palkata lisätyövoimaa. Elokuusta 2014 maaliskuuhun 2015 museon palveluksessa oli kokoaikainen projektipäällikkö, jonka vastasi telakkaperinnetoiminnan suunnittelusta ja järjestämisestä. Kaksi avustajaa työskenteli osa-aikaisesti kokoelman luetteloojina ja haastattelujen litteroojina. Luonnollisesti myös museon kolme vakituista työntekijää osallistuivat toimintaan, mutta toisin kuin projektipäällikkö ja avustajat, he eivät voineet käyttää siihen kaikkea työaikaansa.

4 Laine 2017; Rantanen 2017; Suni 2017.

5 Tässä artikkelissa esitetyt toimintaa, osallistujia ja saatua palautetta koskevat tiedot perustuvat Rauman merimuseon kokoamiin tietoihin ja tilastoihin, jotka ovat museon ja kirjoittajien hallussa.

Luontevaksi yhteistyökumppaniksi museolle muodostui Rauman laivanrakennuksen perinne ry (RLPY), joka on perustettu vuonna 2008 ja aiemminkin tehnyt yhteistyötä museon kanssa. Yhdistyksen toiminta oli vuoden 2011 jälkeen kuitenkin ollut käytännössä pysähdyksissä. Marraskuussa 2013 järjestettiin kokous, jossa sovittiin yhdistyksen uudelleen käynnistämisestä ja yhteistyöstä telakkaperinteen tallentamiseksi. Toiminnan suunnittelu käynnistettiin välittömästi. Yhdistys on tukenut museota myös taloudellisesti. Se on muodostunut eräänlaiseksi laivanrakentajayhteisön edustajaksi tehtävässä yhteistyössä. Aktiivisimmin kulttuuriperintöprosessissa mukana olleet laivanrakentajat ovat aktiivisia myös RLPY:n toiminnassa. Yhdistys ei kuitenkaan ole sama asia kuin laivanrakentajayhteisö. Toimintaan on osallistunut myös laivanrakentajia, jotka eivät ole yhdistyksen jäseneksi liittyneet, eikä osallistuminen missään tapauksessa edellytä jäsenyyttä.

Keväällä 2014 keskityttiin telakan sulkemiseen liittyneeseen kokoelmatyöhön. Telakalla oli luonnollisesti paljon raumalaisen laivanrakennuksen historian kannalta merkittävää materiaalia, jota kohtaan omistaja STX Finland ei juuri osoittanut mielenkiintoa. Aineistoja uhkasi katoaminen tai tuhoutuminen. Korvaamattomana apuna oli STX:n Rauman telakalla työskennellyt Johan Snellman. Yhdessä muiden mukaan pyytämiensä laivanrakentajien kanssa hän järjesti museoitavien esineiden, kuvien ja asiakirjojen keruun ja säilytyksen telakalla. Hyvien museokäytäntöjen mukainen inventointi ja luettelointi ei erittäin tiukan aikataulun vuoksi tullut kysymykseen. Työskentelyä hankaloitti erityisesti se, että liikkuminen telakka-alueella oli luvanvaraista, eikä museon

henkilökunta näin ollen päässyt sinne lainkaan muuten kuin STX Finlandin henkilökunnan kutsumana. Telakka-alueen siirtyminen 1.7.2014 alkaen Rauman kaupungin omistukseen helpotti tilannetta. Museon työntekijät saivat kulkuluvat alueelle. Kootut aineistot lahjoitettiin Rauman merimuseolle, joka sai myös käyttöönsä varastotilan telakka-alueelta.

Perinneyhdistys oli tehnyt muistitietohaastatteluja jo vuosi-
na 2009–2011. Kevättalvella 2014 ne aloitettiin uudelleen. Pääosa haastatteluista on laivanrakentajien tekemiä. Tähän on useita syitä. Aktiivisilla eläkeläisillä oli paljon paremmat mahdollisuudet hoitaa aikaa vievää haastattelutyötä kuin merimuseon henkilökunnalla, jolla oli monia muitakin velvollisuuksia. Laivanrakentajayhteisö rekrytoi haastateltavat omasta keskuudestaan, mihin sillä oli paljon paremmat edellytykset kuin museolla. Haastatteluja tekevien laivanrakentajien pyynnöstä museo laati ohjeellisen haastattelurungon, joka sisälsi ehdotuksia käsiteltäviksi aiheiksi ja kysymyksiksi. Haastattelujen teko oli vilkkaimmillaan vuonna 2014, mutta on jatkunut sen jälkeekin.

Niin sanotulle suurelle yleisölle suunnattu toiminta käynnistyi alkusyksyllä 2014. Telakka-alueella järjestettiin 13.9. avoimien ovien päivä, johon museo järjesti pop-up -näyttelyn yhdessä laivanrakentajien kanssa. Esillä oli muun muassa Raumalla rakennettujen laivojen pienoismalleja sekä valokuvia ja liikkuvaa kuvaa. Tapahtuma keräsi yli 500 kävijää, ja museon osasto oli selvästi suosituin kohde. Syys- ja lokakuun 2014 aikana järjestettiin kolme laivanrakennusaiheista pubivisaa. Niihin osallistui kaikkiaan noin 40 henkeä. Lisäksi museon henkilökunta kävi esittelemässä hanketta Rauman torilla niin sanotulla pystökaffeilla, kahvikojul-

Kuva 1. Museon ja laivanrakentajien osasto telakka-alueen avoimien ovien päivänä 13.9.2014. Kuva: Anna Meronen/Rauman merimuseo.

la jonka luona muun muassa entisillä laivanrakentajilla on tapana aamuisin kokoontua. Telakkaperinnetoimintaa esiteltiin myös Rauman seudun työttömät ry:n telakalta työttömäksi jääneille suunnatun ”Yhteen hitsautuneet” –hankkeen tilaisuudessa. Näillä tempauksilla saavutettiin myönteistä julkisuutta ja sana hankkeesta lähti liikkeelle myös niin sanotun puskaradion kautta.⁶

Syksyllä ja talvella 2014–2015 järjestettiin viisi kaikille avointa teemailtaa eli keskustelu- ja muistelutilaisuutta. Keskustelut nauhoitettiin, ja äänitteet liitettiin Rauman merimuseon muistitietoarkistoon. Tilaisuuksien avulla tavoitettiin useita henkilöitä, joita myöhemmin haastateltiin vielä erikseen. Esimerkiksi

⁶ Rannikko 2014; Saloranta 2014; Suni 2014.

sekä Rauma-Repolan että Hollmingin naishitsarit kokoontuivat merimuseoon muistelemaan kokemuksiaan kahvikupin äärelle. Muistelutilaisuuksien yhteydessä saatiin myös useita kuva- ja esinelahjoituksia tilaisuuksiin osallistuneilta. Kevättalvella 2015 pidettiin kaksi valokuvien tunnustustilaisuutta. Tavoitteena oli kerätä lisätietoja – henkilöitä, paikkoja, tapahtumien ajankohtia – kokoelmiin saaduista valokuvista. Vanhat valokuvat houkuttelivat paikalle niin paljon osallistujia, että ensimmäisellä kerralla eivät tuolit riittäneet kaikille. Moni osallistuja toi tilaisuuksiin mukanaan myös omia kuviaan. Teemaillat ja valonkuvantunnustustilaisuudet ovat jatkuneet, ja vuosina 2016–2018 niitä on järjestetty keskimäärin neljä kertaa vuodessa.

Talven 2014–15 aikana tehtiin myös näyttelysuunnitelma ja valittiin esiteltävät esineet sekä muu materiaali. Laivanrakentajayhteisö oli jatkuvasti mukana prosessissa. Edellä kuvatuissa keskustelu- ja haastattelutilaisuuksissa kerättyjä tietoja sekä osallistujien ajatuksia ja ehdotuksia hyödynnettiin näyttelyn suunnittelussa. Näyttelyyn saatiin runsaasti aineistoa sekä lahjoituksina että lainoina yksityisten laivanrakentajien omista kokoelmista. Esimerkiksi kattava kokoelma Raumalla toimineiden telakkayritysten työhaalareita saatiin kokonaisuudessaan yksityishenkilöltä, museon kokoelmissa ei ennestään ollut ainoitakaan haalareita. Varsinainen näyttelynrakennus tapahtui kevättalvella 2015. Näyttelyn avajaiset pidettiin 19.3.2015 ja se sai laivanrakentajien valitseman nimen ”Rakennettu Raumalla – Made in Rauma”. Näyttely oli esillä 6.1.2018 saakka, jonka jälkeen osa siitä integroitiin pysyvään perusnäyttelyyn.

Raumalaisten laivanrakentajien kulttuuriperintöprosessi on käynnissä myös sosiaalisessa mediassa. Johan Snellman perusti vappuaattona 2014 avoimen Facebook-ryhmän ”Rauman laivanrakennus – Rauma Shipbuilding”⁷. Ryhmässä jaetaan esimerkiksi kuvia ja media-artikkeleita, jotka liittyvät Rauman laivanrakennuksen historiaan ja nykypäivään. Keskustelu on ajoittain hyvinkin vilkasta. Ryhmä on ollut myös käyttökelpoinen keskustelu- ja tiedotuskanava museon ja laivanrakentajayhteisön välillä.

Yhteistyö kulttuuriperintöprosessina

Australialaisen arkeologin Laurajane Smithin mukaan kulttuuriperintö rakentuu prosesseissa, joissa yhteisö liittää arvoja johonkin symboliin, esimerkiksi rakennukseen, paikkaan tai vaikkapa lauluun. Hän näkee kulttuuriperinnön pohjimmiltaan muistamisen prosessina, joka luo ymmärrystä nykyisyydestä. Smith pitää yhteiskunnassa tapahtuvaa kulttuuriperinnön hallintaa, esimerkiksi lainsäädäntöä ja viranomaistoimintaa, myös itsessään kulttuuriperintöprosesseina. Smithin mukaan kaikki kulttuuriperintö on perusolemukseltaan aineetonta, sillä aineellisesta tulee kulttuuriperintöä vasta yhteisön siihen yhdistämien arvojen ja merkitysten kautta. Smith kutsuukin kulttuuriperintöä enemminkin ”prosessiksi” kuin ”asiaksi”⁸.

Turun yliopiston kulttuuriperinnön tutkimuksen professori Anna Sivula on määritellyt kolme kulttuuriperintöprosesseihin

7 Facebook-ryhmä ”Rauman laivanrakennus – Rauma Shipbuilding”, <https://www.facebook.com/groups/raumanlaivanrakennus/> (25.6.2018).

8 Smith 2006, 2–6, 54–56.

liittyvää identiteettityön muotoa. Monumentalisoiva identiteettityö tarkoittaa yhteisön jaetusta historiasta todistavien jälkien tunnistamista ja niiden merkityksen perustelemista. Omaksuvaa identiteettityötä on näihin jälkiin liittyvän osallisuuden kokemuksen rakentaminen ja vahvistaminen. Historioiva identiteettityö taas merkitsee yhteisön jäsenten jaettua historiaa koskevan tietoisuuden tuottamista.⁹

Smith kuvaa ”vallitsevaa kulttuuriperintökeskustelua” (*Authorized heritage discourse*). Hänen mukaansa kulttuuriperintöä käyttävät eliitit ennen kaikkea suurten kansallisten kertomusten rakentamiseen. Kulttuuriperintöä hallitsevat ja tuottavat harvulukuiset korkeasti koulutetut asiantuntijat ja asiantuntijaorganisaatiot, kuten museot. Muut nähdään passiivisina vastaanottajina. Smith katsoo myös, että vallitsevassa keskustelussa aineellista kulttuuriperintöä, kuten rakennuksia, yliarvostetaan ja aineetonta perintöä, kuten perinteisiä tapoja, aliarvostetaan. Vallitseva kulttuuriperintökeskustelu voidaan Smithin mukaan haastaa, ja on haastettu, sekä sisä- että ulkopuolelta. Sisäpuolelta haastamisella hän tarkoittaa perinteisesti kulttuuriperintöä hallinnoivien tahojen pyrkimystä ottaa mukaan aiemmin ulkopuolelle suljettuja aiheita ja ryhmiä. Ulkopuolelta tai ”alhaalta” haastaminen taas merkitsee sitä, että vallitsevassa keskustelussa näkymättömäksi jääneet ryhmät nostavat oma-aloitteisesti ja omilla ehdoillaan esiin omaa perintöään, usein perinteisestä poikkeavilla menetelmillä.¹⁰

9 Sivula 2015, 64–67.

10 Smith 2006, 35–38, 110–114, 187–191.

Alusta alkaen tavoitteena oli, että laivanrakentajat osallistuisivat kaikkeen telakkaperinteeseen liittyvään toimintaan mahdollisimman paljon. Museo näki tämän paitsi omalta kannaltaan hyvänä ja tarpeellisenä toimintamuotona, myös velvollisuutenaan laivanrakentajayhteisöä kohtaan. Museo on osa sitä yhteisöä, jonka parissa se työskentelee. Apua voidaan tarvita sekä tarjota puolin ja toisin. Irlannin kansallisgallerian museo-opetusta johtanut Marie Bourke onkin kysynyt: ”Jollei museo ole yleisöään varten, miksi yleisö olisi museota varten, kun sitä tarvittaisiin?”¹¹. Osallistamisella haluttiin sekä antaa mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen, että erityisesti tehdä museosta käyttäjilleen aiempaa läheisempi ja merkityksellisempi.

Jälkikäteen on helppo nähdä, ettei monien asioiden aikaan saamiseksi ollut muuta vaihtoehtoa kuin laivanrakentajien voimakas osallistuminen. Tavallaan museo siis teki välttämättömyydestä hyveen. Henkilökunnalla ei olisi ollut riittävää asiantuntemusta eikä aikaa valita STX:n poismuuton yhteydessä tallennettavia aineistoja telakalla. Läheskään yhtä laajaa muistitietoaineistoa ei olisi voitu kerätä, mikäli haastattelut olisi tehnyt museon henkilökunta työaikansa puitteissa. Samanlaista haastateltavien joukkoa ei olisi mitenkään voitu tavoittaa, ellei laivanrakentajayhteisö olisi löytänyt heitä keskuudestaan. Laivanrakentajien asiantuntemus oli keskeistä näyttelyn onnistumisen kannalta: he osasivat valita raumalaista telakkahistoriaa parhaiten edustavat esineet ja kuvamateriaalin.

Rauman telakoilla on työskennellyt tuhansia ihmisiä. Läheskään kaikki eivät ole osallistuneet toimintaan. Aktiivisesti kult-

---

11 Bourke 2016.

tuuriperintöä prosessoiva joukko koostuu muutamasta kymmenestä henkilöstä. Tilaisuudet ovat keränneet keskimäärin 30–50 kävijää, joista arviolta 20 on erittäin aktiivisia, jokseenkin kaikkiin tilaisuuksiin osallistuvia vakiokasvoja. Haastatteluiden ja nauhoitetuttujen keskustelutilaisuuksien välityksellä on kirjoitushetkeen mennessä tavoitettu kaikkiaan 122 eri henkilöä. Rauman laivanrakentajien kulttuuriperintöyhteisön kokoa voi arvioida esimerkiksi RLPY:n jäsenmäärän (tätä kirjoitettaessa vuonna 2019 119) tai Rauman laivanrakennus -Facebook-ryhmän jäsenmäärän (465) avulla.

Käytännössä yhteisö näyttää olevan ennen kaikkea entisten laivanrakentajien yhteisö: selvä enemmistö osallistujista on eläkkeellä, ja keski-ikä on varsin korkea¹². On mahdollista, että yhteisöön liittyy uusia laivanrakentajasukupolvia, mutta voi käydä niinkin, että se tulevien vuosikymmenten kuluessa katoaa. Laivanrakentajayhteisö tiedostaa tämän asian, ja keskusteluja uusien osallistujien houkuttelusta mukaan toimintaan on käyty. Toistaiseksi toimenpiteisiin ei kuitenkaan ole ryhdytty. Museoon tallennettu telakkakokoelma ja siihen sekä sen syntyprosessiin liittyvä tieto joka tapauksessa säilyy¹³, vaikka sen koonnut yhteisö lakkaisikin olemasta. Yhteisön kannalta toiminnalla on muutakin arvoa kuin museon kokoelmien kartuttaminen. Kuten Jorma Kalela on

---

12 Esimerkiksi pääosa RLPY:n hallituksen jäseninä toimineista on ollut eläkeläisiä, ja muistitietohaastatteluihin osallistuneiden syntymävuosien, niiden osalta jotka ovat sen ilmoittaneet, keskiarvo on 1947.

13 Säilyminen on taattu siinäkin tapauksessa, että Rauman merimuseon toiminta loppuu: siltä varalta on sovittu, että sen kokoelma siirtyy Rauman kaupungin ylläpitämälle Rauman museolle.

todennut, voi muistelu ja kokemusten jakaminen sinällään olla merkityksellistä kertojalle, tutkijoiden tavoitteista riippumatta¹⁴.

Parhaiksi ja kestävimiksi toimintamuodoiksi osoittautuivat sellaiset, joiden suunnittelussa ja toteutuksessa laivanrakentajien osuus oli suurin. Hankkeen aikana järjestetyt keskustelutilaisuudet, niin sanotut teemaillat, ovat jatkuneet. Ne alkoivat museon aloitteesta, ja aluksi museon henkilökunta päätti niissä käsiteltävät aiheet. Laivanrakentajat alkoivat jo varhaisessa vaiheessa ottaa yhä suurempaa roolia, ja syksystä 2015 alkaen he ovat käytännössä huolehtineet tilaisuuksien järjestämisestä, aiheiden valinnasta ja alustajien hankkimisesta. Museon rooliksi on jäänyt tilojen tarjoaminen, kahvinkeitto ja avustaminen kokoustekniikan käytössä. Keskustelutilaisuudet ovat olleet laivanrakentajille mieluisia, keväällä 2015 tehdyn kyselyn vastaajista 83% toivoi niiden jatkamista. Myös laivanrakentajien aloitteesta, ilman museon myötävaikutusta perustettu Facebook-ryhmä on osoittautunut elinvoimaiseksi kulttuuriperinnön tuottamisen alustaksi. Keskustelutilaisuuksissa ja sosiaalisessa mediassa tehdään laivanrakentajien identiteettityötä kaikilla kolmella Anna Sivulan mainitsemalla tavalla. Niissä nostetaan esille keskeiseksi koettuja asioita ja tapahtumia (monumentalisoiiva identiteettityö), ja muistelemalla yhdessä sekä luodaan osallisuuden kokemuksia (omaksuva) että esitetään tulkintoja ja näkemyksiä menneestä (historioiva).

Pelkästään museon voimin järjestetyt tilaisuudet, kuten pubi-visat, eivät sen sijaan ole tulleet osaksi laivanrakentajien kulttuuriperintöprosessia, eikä niitä ole talven 2014–15 jälkeen jatkettu.

---

¹⁴ Kalela 2006, 84.

Nämä tapahtumat kuitenkin saavuttivat ensisijaisen tavoitteensa julkisuustempauksina. Ne toimivat osallistamisen välineenä, sillä niiden kautta tavoitettiin henkilöitä, jotka todennäköisesti eivät muuten olisi tulleet museossa järjestettyyn tilaisuuteen. Suomen museoliiton tutkimuksen mukaan teollisuudessa työskentelevät käyvät museoissa suhteellisen harvoin, erityisesti tämä koskee miehiä¹⁵. Museon oli siis löydettävä osallistujat, sen sijaan että olisi odotettu osallistujien löytävän museoon.

”Rakennettu Raumalla – Made in Rauma” -näyttelyn suunnittelussa ja rakentamisessa museon ja yhteisön työnjako muodostui luontevaksi. Laivanrakentajat itse ovat työnsä ja arkensa parhaita asiantuntijoita. Museoammattilaisten tehtävä oli välittää tämä asiantuntemus yleisölle mahdollisimman monipuolisesti, mielenkiintoa herättävästi ja helposti ymmärrettävällä tavalla. Näyttelyn suunnitteluvaiheessa painopisteet valittiin sen mukaan, mitä laivanrakentajat pitivät työssään tärkeänä. Esimerkiksi yksi näyttelyn tehtävistä oli kuvata työn muuttumista ja siihen vaikuttaneita teknologisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä. Monen laivanrakentajan käsityksen mukaan työsuojelun parantuminen oli keskeinen tekijä työolosuhteiden muutoksessa ja tämän vuoksi työturvallisuus nostettiin näyttelyssä merkittäväksi teemaksi.

Yhteisö oli mielellään mukana vetämässä näyttelyn ”suuria linjoja”, keskustelemassa käsiteltävistä teemoista ja esimerkiksi siitä, mitkä laivat olisivat sopivimpia näyttelyssä esitettäviksi telakoiden tuotannon edustajiksi. Esillepanoon, näyttelyn visuaaliseen ilmeeseen ja teknisiin ratkaisuihin liittyvät päätökset laivanrakentajat sen sijaan jättivät mieluummin museon henki-

---

15 Taivassalo & Levä 2012, 16–20.

lökunnalle. He kyllä pyydetessä auttoivat viimeistelyssäkin, esimerkiksi kantoivat painavia näyttelyesineitä ja lainasivat näytteille niin työhaalareitaan kuin niin sanottuja firabelitöitäänkin.

Näyttely oli tärkeä osa prosessia, sillä se antoi toiminnalle tavoitteellisuutta. Suurelle yleisölle, ja monille osallistujillekin, olisi ilman näyttelyä saattanut jäädä vaikutelma, ettei mitään saatu aikaan, vaan kerätyt aineistot vain piilotettiin museon varastoihin. Laivanrakennus ei merkittävydestään huolimatta ole Raumalla kovin näkyvää. Telakka-alue on yleisöltä suljettu. Kaupungissa on vain yksi, elokuussa 2017 julkistettu laivanrakentajiin liittyvä muistomerkki¹⁶. Esimerkiksi pitsinnyplääjille ja merimiehille omistettiin muistomerkit jo vuosikymmeniä aiemmin¹⁷. Näyttely oli sekä laivanrakentajayhteisölle että suurelle yleisölle todiste yhteisön kulttuuriperinnön olemassaolosta ja merkityksestä. Sen suunnittelemiseen ja rakentamiseen osallistumista voi pitää monumentalisoivana ja historioivana identiteettityönä, näyttelyssä käymistä omaksuvana. Laivanrakentajilta saadun palautteen perusteella yhteisö hyväksyi näyttelyn asianmukaiseksi, edustavaksi esitykseksi telakoilla työskennelleiden historiasta ja perinteestä.

Myös tallennettujen kokoelmien osalta yhteisön asiantuntemus on keskeistä. Laivanrakennus on varsin erikoistunutta am-

---

16 Kyseessä on 18.8.2017 paljastettu sotakorvaustyön muistoreliefi, jolla siis kunnioitetaan muitakin kuin laivanrakentajia. Muistomerkin hankkimisessa laivanrakentajien ja RLPY:n osuus on ollut merkittävä, ja reliefissä keskeisenä aiheena on laivan keula. Rauman kaupunki, Sotakorvaustyön muistomerkki julkistettiin 18.8., <https://www.rauma.fi/ajankohtaista/sotakorvaustyon-muistomerkki-julkistettiin-18-8/> (25.6.2018).

17 Rauman taidemuseo listaa kaikkiaan 37 kaupungissa esillä olevaa julkista taideteosta. Tarkkaan ottaen toinenkin niistä liittyy laivanrakennukseen, nimittäin Aila Salon veistos "Ihminen ja Työ" (1975). Se kuitenkin sijaitsee yleisöltä suljetulla satama-alueella. Lista on laadittu vuonna 2012, ja siitä puuttuu yllä mainittu sotakorvaustyön muistomerkki. Rauman julkiset taideteokset -verkkosivu <http://www.raumantaidemuseo.fi/julkiset/> (25.6.2018).

Kuva 2. Kokoelmaryhmä tunnistamassa esineitä syksyllä 2017. Kuva: Mikko Aho/Rauman merimuseo.

mattitaitoa vaativa ala. Siten niin esine-, kuva- kuin asiakirjakoelmiinkin on tallennettu paljon sellaista, mitä eivät edes kaikki laivanrakentajat tunnista. Kokoelmien seulonnan ja luetteloinnin kannalta on tärkeää, että monissa erilaisissa tehtävissä työskennelleet laivanrakentajat ovat antaneet asiantuntemuksensa museon käyttöön. Syksystä 2017 alkaen on vapaaehtoisista laivanrakentajista koostuvan ”kokoelmaryhmän” avulla pääosin saatu seulottua ja luetteloitua vuonna 2014 STX Finlandin lahjoituksena saadut esineet ja asiakirjat. Tätä kirjoittaessa ryhmän työ jatkuu kuva-aineiston parissa. Mukana on ollut kymmenkunta vapaaehtoista. Koska kaikkea ei voida tallentaa, eikä kaikkea tallennettua esitellä, liittyy kokoelmatyöhön ja näyttelyn rakentamiseen

valintoja. Tätä valintaprosessia voi kuvata monumentalisoivaksi identiteettityöksi: tallennettavat ja esiteltävät materiaalit on valittu, koska niissä on tunnistettu yhteisön edustavaksi ja tärkeäksi kokemia merkityksiä.

Museon ja laivanrakentajien yhteistyötä voi pitää haasteena Laurajane Smithin kuvaamalle vallitsevalle kulttuuriperintökeskustelulle. Se on haastettu ”sisältä”, kun museo on aktiivisesti pyrkinyt ottamaan toiminnan lähtökohdaksi yhteisön tarpeet, ei ainoastaan ottamaan yhteisön mukaan toimintaan. Se on myös haastettu ”ulkoa”, kun laivanrakentajat ovat aktiivisesti ryhtyneet itse tuottamaan ja tallentamaan omaa kulttuuriperintöään itse valitsemillaan tavoilla, sen sijaan että olisivat vain ulkopuolisen tutkijan katseen passiivisena kohteena.

Haasteita ja ratkaisuja

Jälkikäteen arvioiden vaikuttaa todennäköiseltä, että Rauman telakkateollisuuden kriisi 2013–2014 helpotti toiminnan käynnistämistä. Tilanne tunnistettiin historialliseksi käännekohtaksi. Laivanrakentajayhteisö näki mahdolliseksi, että telakan mukana myös yhteisön perintö katoaa kaupungista. Siksi sen tallentaminen koettiin yhteisön sisällä tärkeäksi ja ajankohtaiseksi. Toisella tavalla tilanteessa laivanrakentajat eivät ehkä olisi lähteneet yhtä innokkaasti mukaan. Tähän mahdollisuuteen viittaa sekin, että RLPY:n vuonna 2009 alkanut toiminta hiipui melko nopeasti, mutta käynnistyi kriisitilanteessa uudelleen entistä aktiivisempaan. Telakan sulkeminen oli merkittävä uutisaihe niin paikallisesti

kuin valtakunnallisestikin, ja muutkin raumalaiset kuin laivanrakentajat kokivat sen merkittävänä asiana. Siksi tiedotusvälineet osoittivat kiinnostusta myös museon ja laivanrakentajien yhteistyöhön, ja asialle saatiin suhteellisen helposti paljon myönteistä julkisuutta¹⁸. Mahdollisesti myös työskentely selkeästi rajautuvan yhteisön ja aihepiirin parissa muodostui helpommaksi kuin mitä työskentely toisella tavoin määrittyvän yhteisön kanssa olisi ollut. Erimielisyyksiä ja ristiriitoja on ollut hyvin vähän ja kaikille tuntuu olevan varsin selvää, kuka on raumalainen laivanrakentaja. Esimerkiksi koko kaupungin yhteistä paikallista kulttuuriperintöä käsittelevä toiminta vaatisi luultavasti huomattavasti laajempia keskusteluja toimintatavoista, tärkeysjärjestyksistä ja siitä, ketkä yhteisöön oikein kuuluvat.

Kokoelma- ja näyttelytyöhön liittyy tiettyjä haasteita. Esimerkiksi muutamia näyttelyyn toivottuja esineitä jäi saamatta lainaan, koska omistaja tarvitsi niitä omaan käyttöönsä. Suurikokoisten esineiden osalta tallentamista rajoittaa käytettävissä oleva varastotila. Tämä on ongelma kokonaiskuvan säilyttämisen kannalta, etenkin kun laivanrakennuksessa kookkaiden laitteiden ja rakenteiden osuus on varsin merkittävä. Puutetta voi jossain määrin korvata valokuva- ja videofilmikokoelmissa olevilla dokumenteilla suurten laitteiden, kuten nosturien, käytöstä. Haastatte luissa käsitellään arkaluontoisia ja yksityisyyteen liittyviä asioita, joiden julkaiseminen esimerkiksi tutkimuksessa tai näyttelyssä vaatii huolellista eettistä harkintaa. Yleisesti ottaen laivanrakentajayhteisö vaikuttaa varsin valmiilta ja avoimelta keskustelemaan herkistä asioista, kuten työmaajuopottelusta, työpatatarmista ja

---

18 Esim. Anttila 2015; Helkelä 2014; Rannikko 2014; Rantanen 2015; Suni 2014.

Kuva 3. Työvälineiden ja laivamallien lisäksi Rakennettu Raumalla – Made in Rauma -näyttelyssä oli esillä mm. puulaakiurheiluun liittyviä esineitä sekä firabelitöitä, joita laivanrakentajat lahjoittivat ja lainasivat. Kuva: Mikko Aho/Rauman merimuseo.

riidoista työnantajan ja ay-liikkeen välillä. Näyttelyssäkin on esillä esineitä, joita voisi pitää arkaluontoisina, nimittäin niin sanottuja firabelitöitä, omaan käyttöön työnantajan materiaaleista työajalla tehtyjä esineitä. Niiden tekeminen oli periaatteessa laitonta mutta käytännössä työnantaja sen hiljaisesti hyväksyi¹⁹. Useimmat näyttelyn firabelitöistä ovat tekijän itsensä lainaamia tai lahjoittamia, eikä esittelyä pidetä ongelmallisena. Tällä avoimuudella on kuitenkin rajansa: vaikka moni muisti, että telakalla olisi firabeleina tehty pontikkapannuja, ei sellaista ole kokoelmiin saatu.

19 RMMV 44:30; Pesonen 2014, 38–58.

Monet laivanrakentajien kulttuuriperinnössä keskeiset asiat, kuten yhteishenki, ylpeys ammattitaidosta ja työturvallisuus, ovat ennemmin aineetonta kuin aineellista perintöä. Niiden esittäminen aineellisista esineistä koostuvassa näyttelyssä on hankalaa. Siksi näyttelyyn kuvattiin kävijöiden katsottaviksi neljän laivanrakentajan videohaastattelut, joissa he kertovat kokemuksestaan. Usein aineellinen esine tai kuva toimii aineettoman perinnön ”astiana”. Esimerkiksi Aquamaster-ruoripotkurilaite on monelle laivanrakentajalle raumalaisten telakoiden tuotekehityksen ja luovan ongelmaratkaisun ja sitä kautta ammattiyhpeyden vertauskuva. Sellaisena se toimii myös näyttelyssä, jossa nämä merkitykset pyritään esittämään kävijälle ymmärrettävästi²⁰. Teemailloissa on syntynyt keskustelua työturvallisuudesta ja sitä koskevien asenteiden muutoksista, kun on katsottu kuvia ja filmejä, joissa näkyy suojavälineitä eri ajoilta. Kuvat juhlatilaisuuksista, kuten pikkujouluista, taas ovat herättäneet yhteishenkeen liittyviä muisteluita. Laurajane Smithin ajatus kaiken kulttuuriperinnön aineettomuudesta näyttää siis sopivan kokemuksiimme hyvin.

Muistitietohaastattelut tehtiin tavalla, joka on ristiriidassa esimerkiksi Alessandro Portellin ja Leena Rossin hyvää muistitietoaineistoa koskevien näkemysten kanssa. Rossin mukaan ensin tulisi laatia tutkimussuunnitelman pohjalta haastattelurunko ja kysymysluettelo, jotta haastattelut olisivat keskenään yhteismittaisia. Hän myös neuvoo tekemään aluksi koehaastatteluja. Koska haastatteluja tehtäessä ei varsinaisesti ollut olemassa mitään tutkimussuunnitelmaa, ei haastattelurunkoa ja kysymysluettelo

20 Tammiho 2009, 3–4; Suomen kotiseutuliitto, Aquamaster, Rauma, <https://www.flickr.com/photos/kotiseutuliitto/33505859510/in/album-72157665972237095/#> (25.6.2018).

laadittu sellaisen pohjalta. Myös siinä, miten haastattelijat laadittua haastattelurunkoa käyttivät, vai käyttivätkö lainkaan, oli paljon vaihtelua. Myös Rossi näkee haastattelurungon ennen kaikkea haastattelijan muistin tukena, ei orjallisesti noudatettavana. Toisin kuin Rossi ehdottaa, ei kaikkia ryhmähaastatteluihin osallistuneita ole haastateltu lisäksi yksittäin. Rossi ja Portelli suosittelevat, että haastattelijat myös litteroisivat haastattelut itse. Näin ei kuitenkaan toimittu: litteroinnit tekivät Rauman merimuseon projektityöntekijät, sillä vapaaehtoisilla laivanrakentajilla ei ollut siihen kiinnostusta. Rossin edellyttämä haastateltavalta pyydetty tietoon perustuva suostumus hankittiin kaikilta.²¹ Haastattelijat tekivät haastatelluille selväksi, että aineisto tallennetaan Rauman merimuseon kokoelmiin, jossa se on tutkijoiden käytettävissä. Haastateltaville tarjottiin myös mahdollisuutta esiintyä nimettömänä, mutta niin ei yksikään ole halunnut tehdä. Rauman merimuseo suosittelee painokkaasti, että aineistoa hyödyntävät tutkijat noudattaisivat tutkimuseettisen neuvottelukunnan²² eettisiä periaatteita.

Rossin ja Portellin peräänkuuluttamista käytännöistä poikkeamiseen oli monia syitä. Aineisto kerättiin melko lyhyen ajan kuluessa ja toimintatavat muodostuivat työn edetessä. Haastattelujen tekemisestä yhteisön omin voimin seuraa myös etuja. On todennäköistä, että osa haastatelluista oli halukkaampia osallistumaan, kun haastattelijana oli ennestään tuttu työtoveri. Muutamat tosin nimenomaan valitsivat museon henkilökunnan haas-

---

21 Posrtelli 1991, 47; Rossi 2012, 68–74.

22 Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009.

tattelijaksi mieluummin kuin toisen laivanrakentajan.²³ Toiselle laivanrakentajalle kerrottiin asioita, joita ei museotyöntekijälle olisi luultavasti kerrottu, jo siitä syystä, ettei museon työntekijä olisi osannut niitä kysyä. Haastattelutilanteista muodostui yleisesti ottaen rennompia ja vähemmän muodollisia, kun ne tehtiin vertaiskeskusteluina. Kuten Portellikin huomauttaa, sama asia kerrotaan eri tavoin tutkijalle muodollisessa haastattelussa kuin ei-muodollisessa tilanteessa tuttavalle²⁴. Uskomme, että valitun toimintatavan ansiosta saatiin talteen laivanrakentajien arkeen kuulunutta epävirallista tietoa, jota ei esimerkiksi yhtiöiden virallisista asiakirjoista löydy, enemmän kuin jos haastattelijoina olisivat olleet museon työntekijät tai muut yhteisön ulkopuoliset. Rossi katsoo, että haastattelijan tehtävä on auttaa haastateltavaa tuottamaan muistonsa muodossa, joka soveltuu tutkimuksen lähteeksi.²⁵ Uskomme, että näin laivanrakentajien haastatteluissa todella tapahtui.

Usein haastateltava ja haastattelijat tunsivat toisensa ennestään, joskus läheisestikin. Laivanrakentajat valitsivat viime kädessä itse, mistä aiheista haastatteluissa puhuivat. Muistamisen arvoiset asiat valitsi yhteisö sisäisesti. Näin ollen keskustelua ei, toisin kuin Rossi väittää asiantilan aina olevan²⁶, kontrolloinut tutkija vaan yhteisö. Portelli huomauttaa, että haastattelijalla on aina vaikutusta haastateltavaan, jota väistämättä ohjataan. Por-

---

23 Esimerkiksi kaksi naishitsaajien ryhmähaastattelua tehtiin haastateltavien toiveesta siten, että haastattelijoina olivat museon naistyöntekijät. Myös mieshaastattelijat tekivät monia naisten haastatteluja, eikä tiedossamme ole mitään mikä viittaisi ongelmiin asiassa.

24 Portelli 1991, 62.

25 Rossi 2005, 84

26 Rossi 2012, 73.

telli kehottaakin tutkijoita luopumaan haastattelijan roolin häivyttämisestä, ja sen sijaan hyväksymään sen vaikutuksen ja käsittelemään sen merkitystä tutkimustuloksena.²⁷ Portelli tarkoittaa tilannetta, jossa aineistoa tulkitseva tutkija on itse myös haastattelija. Tätä ajatusta voi kuitenkin soveltaa myös laivanrakentajien tekemiin toisten laivanrakentajien haastatteluihin, joissa haastattelijan ja haastateltavan välinen raja toisinaan lähes katoaa.

Laivanrakentajat pyrkivät tietoisesti siihen, että haastateltaviksi tulisi laajasti edustava otos laivanrakentajia. Haastateltujen työurat kattavat vuodet 1946–2014, ja erilaisissa tehtävissä toimineita on haastateltu varsin kattavasti: 41% on ilmoittanut olleensa työntekijänä, 53% toimihenkilönä ja 6% johtotehtävissä²⁸. Silti kertojat ovat tietyillä ehdoilla valikoitunut ryhmä. Kaikki haastateltavat luonnollisesti ovat vapaaehtoisia, siis henkilöitä jotka ovat omasta tahdostaan halunneet kertoa menneisyydestään laivanrakentajina. Lienee kohtuullista olettaa, että on sellaisia-kin jotka eivät halunneet osallistua, ja joiden kokemukset ovat mahdollisesti olleet kielteisempiä. Tätä on kuitenkin käytännössä mahdotonta pitävästi osoittaa. Haastattelut järjesti melko pieni joukko aktiivisimpia laivanrakentajia. Aktiivisin haastattelija on tehnyt kaikkiaan 56:sta yksilö- ja pienryhmähaastattelusta 33, siis yli puolet. Siten on väistämätöntä, että hänen näkemyksensä painottuvat materiaalissa. Haastateltaviksi on luonnollisesti paljolti valikoitunut haastattelijoille ennestään tuttuja henkilöitä. Suurin

27 Portelli 1991, 44.

28 Tämä koskee niitä, jotka ovat maininneet työtehtävänsä, jotkut vain ryhmäkeskusteluihin osallistuneet eivät ole asiasta mitään maininneet. Laskelmassa on käytetty korkeinta kertojan mainitsemaa asemaa, esimerkiksi monet toimihenkilöt ovat kertoneet työskennelleensä aiemmin työntekijöinä, ja heidät on tässä laskettu toimihenkilöiksi.

osa haastatelluista on tekoaikaan asunut Raumalla tai sen lähiseudulla. Muualle muuttaneet ovat siis aliedustettuna. Tuhansita Rauman telakoilla työskennelleistä lienee kuitenkin mahdollonta kerätä sellaista muistitietoaineistoa, joka ei olisi tavalla tai toisella painottunutta.

Yhteisön kannalta haastattelut ovat monumentalisoivaa ja historioivaa identiteettityötä. Kun laivanrakentajat puhuvat keskenään laivanrakennukseen liittyvistä asioista, he samalla tuottavat yhteisönsä kulttuuriperintöä. Haastatteluaineisto on lähes puhtaasti laivanrakentajayhteisön valitsema, hyvin vähäisen ulkopuolisen puuttumisen tuloksena syntynyt näkökulma raumalaiseen laivanrakennukseen. Siksi pidämme sitä erittäin käyttökelpoisena laivanrakentajien muistitietohistoria-aineistona. Sitä käyttävän tutkijan on luonnollisesti syytä tiedostaa ja ymmärtää haastattelujen syntyprosessi ja sen vaikutukset.

Yhdysvaltalaisen Santa Cruzin historian ja taiteen museon johtaja Nina Simon on kuvannut ”yhdessä luovaa” (*co-creative*) otetta museoiden toiminnassa yleisöjen ja yhteisöjen kanssa. Tällä hän tarkoittaa toimintaa, jonka lähtökohta ei ole museon omissa tavoitteissa instituutioina, vaan yhteistyössä osallistujien kanssa ja ensisijaisesti yhteisön, eikä museon, tarpeissa. Sen sijaan, että vain pyydetäisiin yhteisö mukaan toteuttamaan esimerkiksi museon suunnittelemaa näyttelyä, kysytään yhteisöltä, millaisessa näyttelyssä se haluaisi itseään esiteltävän. Simonin mukaan museo voi yhdessä luovalla toiminnalla vastata paikallisyhteisön tarpeisiin, tarjota paikan yhteisön toiminnalle ja keskustelulle sekä edistää yhteisöjen jäsenten henkilökohtaista ja yhteisöllistä

oppimista.²⁹ Rauman merimuseon ja laivanrakentajien yhteistyötä voi kuvata yhdessä luovaksi toiminnaksi. Yhteisöltä saadun palautteen perusteella toiminta on koettu erittäin tärkeäksi ja siten se on vastannut tarpeeseen. Museo on aivan kirjaimellisesti tarjonnut paikan, jossa yhteisö on voinut prosessoida kulttuuriperintöään. Laivanrakentajat näyttävät tunteneen museossa esillä olleen näyttelyn omakseen. Yhdessä luovia toimintatapoja on näyttelytoiminnan lisäksi sovellettu myös tallennus- ja kokoelmatyössä, kuten edellä on kuvattu.

Simonin mukaan yhdessä luovan toiminnan haasteena on, että museon ja yhteisön on ymmärrettävä toistensa tavoitteet ja osattava sovittaa ne yhteen. Museoilta vaaditaan myös halua luovuttaa päätösvaltaa osallistujille ja luottamusta heidän kykynsä ja osaamiseensa.³⁰ Nämä kysymykset eivät ole muodostuneet ongelmallisiksi. Tavoitteet koettiin mutkattomasti yhteisiksi. Asiantuntijavallan jakaminen ei ollut museon henkilökunnalle erityisen vaikeaa. Tätä ehkä helpotti se, että laivanrakennus on pitkälle erikoistunut ala, jota harvat tuntevat. Sekä museotyöntekijät että laivanrakentajillakaan ymmärsivät asian. Näin ollen asiantuntijaorganisaatiolle ei ollut kiusallista tunnistaa ja tunnustaa asiantuntemuksensa rajallisuutta.

Sikäli kun museon ja yhteisön välillä on ollut ongelmia, ovat ne liittyneet erilaisten kokemusmaailmojen muokkaamiin ajatusmalleihin. Tämä on tullut ehkä selvimmin esiin kokoelmatyössä. Museolla ja yhteisöllä on ollut erilainen käsitys työn määrästä ja laajuudesta. Laivanrakentajien näkökulmasta tärkeää oli ”pelas-

²⁹ Simon 2010, 263–264.

³⁰ Simon 2010, 270–275.

taa” materiaalia varastoon, eikä heillä ollut selvää käsitystä kuinka työläs ja aikaa vievä prosessi esineiden, kuvien ja asiakirjojen käsittely museokokoelmaksi on. Museoammattilaisille taas kokoelmien luottelointi ja hallinta näyttäytyvät itsestäänselvyyksinä, joista ei edes oikein osata kertoa yleistajuisesti. Joskus ajatusmallien ero on tullut näkyväksi hyvinkin käsinkosketeltavalla tavalla: eräs laivanrakentaja tiedusteli, pitäisikö hänen tuoda näyttelyn valmistelukokoukseen omat työkalut. Hän oli ymmärtänyt, että kyseessä olisi hyvin konkreettinen näyttelykalusteiden rakentaminen, kun taas museon henkilökunta oli tarkoittanut tilaisuuden ajatustenvaihdoksi ja ideoinniksi. Tällaiset vähäiset väärinymmärrykset on kuitenkin pystytty helposti selvittämään. Toiminnan vakiinnuttua on yhteisön taholta toisinaan kohdistettu museoon odotuksia, jotka ovat sen resursseihin ja tehtäväkenttään nähden ylimitoitettuja. Toisaalta korkeat odotukset kertovat myös yhteisön luottamuksesta museoon ja sen henkilökunnan kykyihin.

Tanskalainen Henrik Lübker on tutkinut osallistavia museohankkeita kotimaassaan. Hän katsoo, että ne tavoitteidensa vastaisesti usein käytännössä toistavat mallia, jossa museo on auktoriteettiasemassa marginalisoituun yhteisöön nähden. Lübkerin mukaan jo museon yleisölle esittämä kutsu osallistua vaikkapa kokoelma- tai näyttelyprosesseihin uudistaa perinteistä auktoriteettiasettelmaa: museolla on valta ottaa yleisö mukaan tai sulkea ulkopuolelle, mutta yleisö ei voi omasta aloitteestaan osallistua museon toimintaan ilman kutsua. Hän myös huomauttaa, että esimerkiksi osallistavaan näyttelyhankkeeseen osallistuvien voi nähdä tulevan osallisiksi museon auktoriteetista, kun taas se osa

yhteisöstä, joka ei osallistu, on edelleen sitä vailla. Lübker toivookin museoilta aktiivista keskustelua ja osallistuvan yhteisön ohjaamista, jotta kaikki yhteisöjen sisällä vaikuttavat äänet tulisivat kuulluiksi.³¹

Rauman merimuseon voinee sanoa Lübkerin tarkoittamassa mielessä lainaavan asiantuntijaorganisaation auktoriteettiaan osallistuville laivanrakentajille. Niitä laivanrakentajia, jotka eivät syystä tai toisesta ole osallistuneet, ei ole aktiivisesti suljettu ulkopuolelle: he ovat vapaaehtoisesti jättäytyneet pois. Osallistava museotoiminta tuskin voi perustua muuhun kuin yleisön vapaaehtoisuuteen, ja kuten Peter Aronsson on huomauttanut, kansalaisella on demokraattisessa yhteiskunnassa oikeus päättää omasta kulttuuriperintöyhteisöön kuulumisestaan tai siihen kuulumattomuudestaan³². Käytännössä toimintaan on osallistunut laivanrakentajia niin työntekijä-, toimihenkilö- kuin johtajatasoltakin sekä niin Hollmingin, Rauma-Repolan kuin niiden seuraajayrityksienkin työntekijöitä sekä niin miehiä kuin naisia³³. Myös näyttelyä suunniteltaessa pyrittiin varmistamaan, että kaikissa tehtävissä työskennelleet tulisivat näkyviksi. Kuten Lübker toteaa, museo voisi päättää olla tekemättä yhteistyötä yhteisöjen kanssa, vaikka aloite tulisi yhteisöltäkin³⁴. Tässä mielessä on huomionarvoista, että sekä museo että laivanrakentajayhteisö RLPY:n kautta olivat syksyllä 2013 aloitteellisia.

31 Lübker 2016, 35, 38–39, 40–42.

32 Aronsson 2006, 9–11.

33 Laskettuna niistä jotka ovat asian haastatteluissa tai ryhmäkeskusteluissa maininneet, Hollming Oy:n telakoilla kertoo työskennelleensä 35%, Rauma-Repolalla 63% ja molemmilla 3%, mikä suurin piirtein vastaa telakoiden kokoeroa henkilökunnan määrällä mitattuna. Naisia kertojista on 16%, miehiä 84%, mikä ero selittyy telakoiden henkilökuntien miesenemmistöllä.

34 Lübker 2016, 38.

On toki mahdollista, että jotkut pois jättäytyneet arvelivat olevansa jostakin syystä, vaikkapa työuransa pituuden, työtehtäviensä tai sukupuolensa vuoksi, vähemmän tervetulleita toimintaan. Osallistuneet ovat kuitenkin jatkuvasti korostaneet haluavansa mukaan toimintaan mukaan kaikki raumalaiset laivanrakentajat. Mahdollisia esteitä ja ennakkoluuloja on pyritty muun muassa tiedotuksella poistamaan. Tilaisuudet on pyritty järjestämään niin, että osallistumiskynnys olisi matala, ja kiinnostuneita on tavoiteltu myös museon ulkopuolelta esimerkiksi pubivisojen ja pystökaffelle jalkautumisen avulla. Toiminnan keskittyminen Raumalle luonnollisesti vaikeuttaa niiden osallistumista, jotka nyt asuvat muualla. Esimerkiksi Facebook-ryhmän kautta heillekin tarjoutuu rajallinen osallistumismahdollisuus. Käytännössä kaikki aktiiviset osallistujat ovat työskennelleet telakalla pitkään³⁵, mitä ei voine pitää yllättävänä. Vain lyhyen aikaa laivanrakentajana työskennelleet tuskin muodostavat yhtä voimakasta laivanrakentajan identiteettiä kuin elämänuransa telakoilla tehneet.

Epäilemättä joidenkin laivanrakentajien ääni kuului toiminnassa voimakkaampana kuin toisten. Näin oli aivan kirjaimellisesti esimerkiksi näyttelyssä esillä olleiden videohaastattelujen kautta. Aktiivisimpien haastattelijoiden osuus aiheuttaa painotuksia muistitietoaineistoon. Siten on syytä pohtia, kuten Lübker esittää, tulevatko kaikki yhteisöön kuuluvat kuulluiksi. Vapaaehtoisuuteen perustuvassa toiminnassa lienee mahdotonta välttää sitä, että tiettyjen osallistujien ajatukset ja näkökulmat vaikuttavat enemmän kuin toisten. Jotkut omaksuvat aktiivisemmän, toi-

---

³⁵ Ne haastatellut, jotka ovat uransa pituuden määritelleet, ovat työskennelleet Rauman telakoilla keskimäärin noin 29 vuoden ajan.

set vähemmän aktiivisen roolin. Jokaiselle on pyritty tarjoamaan sopiva tapa osallistua.

Kaikki yhteisöt ovat ainakin jollakin tavoin poissulkevia: kuten muun muassa Stuart Hall on huomauttanut, identiteetti rakentuu erottautumisen kautta³⁶. Onko ylipäättään mahdollista osallistaa esimerkiksi ammatti- tai harrastusyhteisöjä sulkematta ketään pois? Toimintaan liittyvät julkiset tilaisuudet ovat avoimia kaikille. Käytännössä kuitenkin kaikki osallistuneet ovat joskus työskennelleet telakalla. Laivanrakentajayhteisö näyttää siis sulkevan ulkopuolelleen esimerkiksi laivanrakentajien perheenjäsenet, joilla ei itsellään ole kokemusta telakkatyöstä. Perheenjäseniä on kyllä ollut mukana yhdistyksen vuosittain järjestämällä matkoilla, mutta ei juuri muissa tilaisuuksissa.

Lübkerin mukaan museossa tapahtuva oman perinteen esittäminen saattaa olla osallistujille arvokkaampaa kuin vaikkapa sosiaalisessa mediassa esittäminen. Esimerkiksi oma esine museo näyttelyssä voidaan kokea merkittävämmäksi asiaksi kuin saman esineen kuvan jakaminen Facebookissa. Tämä johtuu Lübkerin mukaan museon perinteisestä auktoriteettiasemasta, ja hän arvelee, että paradoksaalisesti oman perinnön museoon ”kelpaamisesta” tunnettu ylpeys saattaa juuri osallistavien käytäntöjen takia vähetä, kun museo luopuu yksinoikeudestaan asiantuntijuuteen.³⁷ Rauman merimuseon laivanrakentajayhteisöltä saama palaute viittaa enemmän päinvastaiseen. Arvostus museota kohtaan ei ole ainakaan vähentynyt, kun sen toiminta on tullut tutummaksi ja läheisemmäksi.

---

³⁶ Hall 2002, 9–17.

³⁷ Lübker 2016, 37–38.

Osallistavaan perinteen esittelyyn, esimerkiksi museonäyttelyssä, liittyy myös riskejä. Cathy Stanton on kuvannut Massachusettsin Lowellissa Yhdysvalloissa toteutettua ruokaperinnehanketta, joka hänen tulkintansa mukaan johti tavoitteidensa vastaisesti yhteisöjen toiseuttamiseen. Stantonin mukaan kansallisten ryhmien kulttuuriperintöjä esitettiin yleisölle tavalla, joka sai ne näyttäytymään eksotisoituna viihteenä. Hän kertoo hankkeen tavoitteena kyllä olleen esittää perinne yhteisön omista lähtökohdista käsin, mutta tässä mukaan epäonnistuttiin, sillä järjestäjät eivät riittävässä määrin ottaneet yhteisöjä mukaan tapahtuman suunnitteluprosessiin. Yhteisöjen edustajat kokivat, erään Stantonin haastatteleman osallistujan sanoin, olevansa ”lentoemäntiä” vaikka olisivat halunneet olla ”lentoperämiehiä”³⁸.

Laivanrakentajien perinteen esittelyn museossa, esimerkiksi Rakennettu Raumalla -näyttelyssä esillä olevat haastatteluvideot, voisi kenties tulkita Stantonin tarkoittamassa mielessä ”toisten”, siis laivanrakentajien, perinnön esittämisenä suurelle yleisölle triviaalina viihteenä. Rauman merimuseon saama kävijäpalaute ei kuitenkaan tue tällaista tulkintaa, eikä tietomme olut tullut mitään, mikä viittaisi siihen, että laivanrakentajat näin kokisivat. Stantonin kuvaaman yhdysvaltalaisen hankkeen ongelmiin vaikuttivat monet sellaiset tekijät, joilla Rauman laivanrakentajayhteisön tapauksessa tuskin on merkitystä. Laivanrakentajat eivät ole kansallinen tai kielellinen vähemmistö³⁹, he eivät itse ole kokeneet joutuneensa ammattinsa tai muun syyn takia mar-

38 Stanton 2006, 417–422.

39 Esimerkiksi kaikki hankkeen puitteissa haastatellut ovat pitävät itseään suomalaisina. Muutamaa ruotsin- ja kahta venäjänkielistä lukuun ottamatta he puhuvat suomea äidinkielenään.

ginalisoiduiksi – ennemminkin päinvastoin, he kokevat telakoiden olleen arvostettuja työpaikkoja⁴⁰ – ja he ovat ilman ristiriitaa laivanrakentajaidentiteettinsä kanssa voineet kokea osallisuutta muissa yhteisöissä, esimerkiksi harrastusten tai Rauman Lukon jääkiekkjoukkueen kannattamisen kautta.

Yhteisö myös on alusta alkaen osallistunut toiminnan suunnitteluun. Laivanrakentajia ei kutsuttu vieraksi valmiiseen museon kattamaan pöytään, vaan he olivat alusta asti mukana valitsemassa sopiviksi kokemiaan toiminnan muotoja. Voi sanoa, että ajan mittaan yhteisö on pääosin ottanut suunnitteluvastuun itselleen. Tätä kautta laivanrakentajat ovat kokeneet itsensä enemmän ”lentoperämiehiksi” kuin ”lentoemänniksi”. He ovat toimineet tasa-arvoisina kumppaneina museon henkilökunnan kanssa, kumpikin osapuoli toisensa asiantuntemusta ja osaamista hyödyntäen. Uskomme tämän olevan keskeinen tekijä siinä, että toiminta on onnistunut ja muodostunut jatkuvaksi.

Laivanrakentajayhteisö näyttää sisäisesti olevan yhtenäinen ja kohtalaisen yksimielinen. Jako työntekijöiden, toimihenkilöiden ja johdon välillä kyllä tiedostetaan. Toiminta ei silti näyttäyty ”insinöörien projektina” tai ”hitsaajien juttuna”, vaan perinne koetaan yhteiseksi. Merkittäviä ristiriitoja näkemyksissä tai asenteissa ei ole tullut esiin. Vaikka Hollming ja Rauma-Repola fuusioituivat jo vuonna 1992⁴¹, jako ”hollmingilaisiin” ja ”repolalaisiin” näkyy yhä. Tässäkin asiassa yhteisö pyrkii aktiivisesti ja tietoisesti tasapuolisuuteen, esimerkiksi keskustelutilaisuuksiin alustajiksi

40 Esim. laivanrakentajahaastattelut RMMF 239; RMMV 44:39; RMMV 44:49.

41 Uola 2001, 356–357.

pyritään saamaan sekä Hollmingin että Rauma-Repolan palveluksessa työskennelleitä.

Monet mukana olleet ovat kertoneet arvostavansa laivanrakentajayhteisön yhteishenkeä, jonka ansiosta ongelmallisiakin asioita, kuten 1970-luvulla yleisiä lakkoja ja työtaisteluita, on pystytty käsittelemään, vaikka mukana on ollut niin ay-liikkeessä kuin telakan johdossakin tuolloin toimineita. Esimerkiksi eräässä teemaillassa oli kaksi alustajaa, Metalliliiton tutkija ja entinen telakanjohtaja. Paikalla ollut toinen eläkkeellä oleva telakanjohtaja huomautti leikkillisesti, että on mukava nähdä Metalliliiton edustajan ja telakanjohtajan nykyisin olevan niin hyvissä väleissä, että saattoivat käyttää samaa tietokonetta alustuksiinsa liittyvien Powerpoint -esitysten näyttämiseen, antaen ymmärtää, että on ollut sellainenkin aika jolloin vastaava ei olisi ollut mahdollista.

Kokemuksia ja johtopäätöksiä

Museon kannalta merkittävää oli nähdä, että tehtiin työtä, jolla oli tarkoitus. Yhteisö todella koki asian ajankohtaiseksi ja tärkeäksi, mikä näkyi niin saadussa palautteessa kuin julkisuudessaakin. Vapaaehtoisia on ollut runsaasti, ja he ovat olleet innokkaita. Positiivinen palaute ja kokemus työn merkittävyydestä nostivat henkilökunnan motivaatiota ja oman työn arvostusta. Rauman merimuseon pieni koko vaikutti siten, ettei kukaan kolmesta vakituisesta työntekijästä voinut omistautua pelkästään telakkaperinteelle. Museon henkilökunnalle hanke oli työläs, ja koska se etenkin vuoden 2014 aikana ja 2015 alussa priorisoitiin tärkeäksi,

jäivät monet muut asiat vähemmälle huomiolle. Toisaalta kevyt organisaatio osoittautui myös ketteräksi: eteen tullessiin tilanteisiin voitiin reagoida nopeasti, eikä esimerkiksi kenenkään yksittäisen työntekijän poissaolo pysäyttänyt toimintaa.

Kuten edellä on esitetty, laivanrakentajien kannalta toiminta on Smithin ja Sivulan kuvaama kulttuuriperintöprosessi, jossa raumalaisten laivanrakentajien kulttuuriperintöä ei vain tallenneta, vaan myös tuotetaan. Yhteisön osuus toiminnan jatkuessa on kasvanut, ja museon osuus pienentynyt. Onko museon osallistuminen siis lainkaan tärkeää? Voiko se olla jopa häiritsevää ulkopuolista sekaantumista? Osallistujat arvostavat museon mukanaoloa. Mukana olleet ovat jälkikäteen arvelleet, että jonkinlainen esineistön ja asiakirjojen pelastushanke olisi saatu aikaan ilman museotakin, mutta tulokset olisivat jääneet paljon laihemmiksi eikä toiminta todennäköisesti olisi muodostunut pitkäaikaiseksi. Museo on kirjaimellisesti tarjonnut laivanrakentajille katon päälle, paikan, jossa kokoontua, jossa säilyttää syntyneet kokoelmat ja esitellä työn tuloksia näyttelyssä. Yhteisölle museo on siis kokoelmahallinnan ja näyttelyiden tuottamisen asiantuntijaorganisaatio. Museon rooli kokoon kutsujana ja aloitteentekijänä, esimerkiksi erilaisten toimintamuotojen ideoinnissa, on myös ollut merkittävä, etenkin toiminnan käynnistysvaiheessa 2013–15. Esimerkiksi RLPY:n puheenjohtaja on kiittänyt museon jalkautumista ”torille ja kuppiloihin”, koska se antoi telakan lakkautusuuhtisen masentamille laivanrakentajille mahdollisuuden ”kokoontua siellä, missä luonnostaan kokoontuivat”⁴².

---

42 RLPY:n puheenjohtaja sähköpostitse Mikko Aholle 20.2.2017.

Olisiko jonkin asian tekeminen toisella tavalla johtanut parempaan lopputulokseen? Tämän arviointi muodostuu väistämättä spekuloinniksi, jota on mahdotonta osoittaa oikeaksi tai vääräksi. Alkuvaiheessa oli tärkeintä tavoittaa mahdollisimman laaja joukko osallistumaan halukkaita laivanrakentajia. Etukäteen ei ollut mahdollista tietää millainen toiminta houkuttelee ihmisiä, mihin yhteisö lähtee mukaan ja minkä kokee omakseen. Koska valittu linja osoittautui onnistuneeksi ja innokkaita osallistujia tavoitettiin runsaasti, ei vaihtoehtoisia menetelmiä harkittu. Näyttelyn toteuttaminen asetettiin ensisijaiseksi tavoitteeksi, mikä ohjasi resursseja pois muista asioista, kuten kokoelmatyöstä. Laivanrakentajille oli tärkeää nähdä, että telakkahistoriasta syntyy nopeasti jotain julkista ja näkyvää, tässä tapauksessa museonäyttely. Tätä julkisen hyväksynnän ja arvostuksen tarvetta kokoelman luettelointi tuskin olisi tyydyttänyt, ja siten se ei luultavasti olisi motivoinut osallistujia samalla tavoin. Voisi siis sanoa, että kun näyttely valittiin toiminnan kärkitavoitteeksi, asetettiin yhteisön tarpeet museon institutionaalisten tavoitteiden edelle Nina Simonin kuvaaman yhdessä luovan toiminnan mallin mukaisesti. Luonnollisesti näyttely oli museollekin tärkeä päämäärä, ja se antoi muullekin toiminnalle tavoitteellisuutta. Näyttelyn valmistelu siten sekä innosti yhteisöä mukaan, että sitoutti sitä kokonaisuuteen.

Näyttää siltä, että museon mukanaolo myös antaa toiminnalle niin laivanrakentajayhteisön kuin yleisönkin silmissä uskottavuutta, kun mukana on innokkaiden harrastajien kumppanina myös ammattimaiseksi asiantuntijaorganisaatioksi tunnustettu taho. Ei näytä siltä, että asiantuntijuuden jakaminen olisi lain-

kaan vähentänyt museon arvostusta. Työnjako museon ja yhteisön välillä on muodostunut hyvin luontevasti, ja molemmat osapuolet ovat hyötynet toistensa asiantuntemuksesta. Monissa tapauksissa on mahdotonta – ja mielestämme tarpeetonta – erottaa, mikä on museon, mikä yhteisön aikaan saamaa.

Rauman merimuseon ja laivanrakentajien yhteistyö käynnistyi hankkeena, johon saatiin ulkopuolista rahoitusta. Tämä on varsin yleistä museoiden osallistavassa toiminnassa.⁴³ Tästä seuraa helposti toiminnan hiipuminen rahoituksen loppuessa. Museoviraston rahoittaman hankkeen päättyminen ja ”Rakennettu Raumalla – Made in Rauma” -näyttelyn valmistuminen olisivat olleet luontevia tilanteita lopettaa yhteistyö siten, että se olisi voitu molemmin puolin kokea onnistuneeksi. Sekä yhteisö että museo kuitenkin toivoivat jatkoa, ja vuosina 2013–2015 luodut toimintamuodot osoittautuivat edelleen luonteviksi. Pidämmekin toiminnan jatkuvuutta ja vakiintumista keskeisenä saavutuksena. Ulkopuolisella rahoituksella toteutettavien osallistavien hankkeiden aikana, mieluiten jo käynnistettäessä, olisikin syytä suunnitella toiminnan jatkoa museon perustoiminnan puitteissa rahoituksen loputtua. Toisaalta voidaan ajatella, ettei toiminnasta ehkä aina tarvitsekaan muodostua pysyvää, mikäli yhteisö katsoo asian tulleen ”valmiiksi”.

Museo, tai muu ulkopuolinen taho, ei varmaankaan voi saattaa minkään yhteisön kulttuuriperintöprosesseja liikkeelle: siihen kykenee vain yhteisö omista, sisäisistä lähtökohdistaan. Museo voi kuitenkin toimia yhteisön kumppanina tavalla, joka edistää sekä

43 Esimerkiksi Museoviraston avustuksia museoiden innovatiivisiin hankkeisiin on vuosina 2013–2017 myönnetty kaikkiaan 27 hankkeelle, joiden nimessä mainitaan osallistaminen, yhteisöllisyys tai vastaava käsite.

yhteisön prosessia, että museon toimintaa ja kasvattaa museon merkitystä yhteisössään. Mielestämme Rauman merimuseon ja laivanrakentajayhteisön esimerkki osoittaa, että tämä on mahdollista myös pienille, rajallisilla resursseilla toimiville museoille.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Rauman merimuseo, Rauma. Filmiarkisto RMMF 239 laivanrakentajahaastattelu.

Rauman merimuseo, Rauma. Äänitearkisto RMMV 44 laivanrakentajahaastattelut.

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Anttila, Maarit 2015. Vaihtuvien haalareiden ala. – *Länsi-Suomi* 20.3.2015.

Aronsson, Peter 2006. Demokratiskt kulturarv – Nationella institutioner Universella värden Lokala praktiker. – Annika Alzén & Peter Aronsson (toim.) *Demokratiskt kulturarv? – Nationella institutioner Universella värden Lokala praktiker*. Tema kultur och samhälle Skriftserie 1, 1–20. Norrköping: Linköpings Universitet.

Bourke, Marie 2016. Public Engagement Means Active Participation: Museums in the Age of a Participation Culture – Eriika Johansson (ed.) *New approaches NOW. From Museum Education to Audience Engagement*. Pedafooni series 4, 13-24. Helsinki: Pedaaali ry. <http://www.pedaali.fi> (23.1.2019).

Facebook-ryhmä "Rauman laivanrakennus – Rauma Shipbuilding", <https://www.facebook.com/groups/raumanlaivanrakennus/> (25.6.2018).

Hall, Stuart 2002. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Helkelä, Elina 2014. Monta muistoa telakalta. – *Raumalainen* 25.10.2014.

Kalela Jorma, 2006. Muistitiedon näkökulma historiaan. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Majja Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, 67–92. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Laine, Markku 2017. Autolautan suunnittelu sujui ripeästi. – *Länsi-Suomi* 8.3.2017.

Lassila, Anni 2016. Auringonnousun ala. – *Helsingin Sanomat* 7.9.2016.

- Lübker, Henrik 2016. Aliens and Auras: Towards a Critical Practice of Representing Difference. – *The International Journal of the Inclusive Museum* 9(3): 35–46.
- Pesonen, Pete 2014. *Firabeliyö ja suomalaisen työelämän murros 1900-luvun alusta 1960-luvulle*. Pro gradu -tutkielma, Suomen historia. Turku: Turun yliopisto.
- Portelli, Alessandro 1991. *The death of Luigi Trastulli and other stories: form and meaning in oral history*. Albany: State University of New York Press.
- Rannikko, Annariina 2014. Muistitiedot talteen vaikka publiilloissa. – *Raumalainen* 20.9.2014.
- Rantanen, Janne 2017. Paikallispatiotismi elää Raumalla. – *Länsi-Suomi* 8.1.2017.
- Rantanen, Jari 2015. Haalarit nousivat kattoon. – *Turun Sanomat* 26.3.2015.
- Rauman kaupunki, Sotakorvaustyön muistomerkki julkistettiin 18.8., <https://www.rauma.fi/ajankohtaista/sotakorvaustyon-muistomerkki-julkistettiin-18-8/> (25.6.2018).
- Rauman taidemuseo, <http://www.raumantaidemuseo.fi/julkiset/> (25.6.2018).
- Rossi, Leena 2005. Muistitietohistoria ja Alessandro Portelli. – Hanna Järvinen & Kimi Kärki (toim.) *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Cultural History – Kulttuurihistoria 6, 83–96. Turku: Turun Yliopisto.
- Rossi, Leena 2012. Muisti, muistot ja muistitietohistoria. – Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Cultural History – Kulttuurihistoria 10, 49–81. Turku: Turun Yliopisto.
- Saloranta, Sanna 2014. Teollisuuspuisto tutuksi kaikelle kansalle. – *Länsi-Suomi* 14.9.2014.
- Sivula, Anna 2015. Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. – *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja*: 56–69.
- Simon, Nina 2010. *The Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Stanton, Cathy 2005. Serving Up Culture: Heritage and its Discontents at an Industrial History Site. – *International Journal of Heritage Studies* 11(5): 415–431.

- Suni, Kari 2014. Laivanrakennuksen lattiatason historia halutaan talteen. – *Satakunnan kansa* 21.9.2014.
- Suni, Kari 2017. Autolautan rakennus alkuun etuajassa RMC:n telakalla, Rauma palasi taas laivanrakennuskaupungiksi. – *Satakunnan Kansa* 8.3.2017.
- Suomen kotiseutuliitto, Aquamaster, Rauma, <https://www.flickr.com/photos/kotiseutuliitto/33505859510/in/album-72157665972237095/#> (25.6.2018).
- Taivassalo, Eeva-Liisa & Levä, Kimmo 2012. *Museokävijä 2011*. Helsinki: Suomen museoliitto ry.
- Tammiaho, Erkki 2009. *Ruoripotkurilaitteiden liiketoiminta Suomessa*. Helsinki: TEKES.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Uola, Mikko 2001. *Hollming 1945–2000. Sotakorvausveistämöstä monialakonserniksi*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Uola, Mikko 1996. *Meidän isä on töissä telakalla. Rauma-Repolan laivanrakennus 1945–1991*. Helsinki: Otava.

KIRJOITTAJAT

Kristina Ahmas toimii museotoimenjohtajana K. H. Renlundin museossa – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseossa Kokkolassa. Hänen johtamisen alan väitöskirjansa käsitteli kollektiivista asiantuntijuutta ja jaettua johtajuutta.

Mikko Aho on Rauman merimuseon amanuenssi, ja hän valmistelee raumalaisten laivanrakentajien ammatti-identiteettiä käsittelevää väitöskirjatutkimusta Turun yliopiston kulttuuriperinnön oppiaineeseen.

Maarit Heinonen on Luonnonvarakeskuksen tutkija, joka työskentelee Suomen kansallisten kasvigeenivarojen parissa etsien vanhoja kasvikantoja arvioitavaksi ja talletettavaksi kasvikokoelmiin sekä edistäen niiden monipuolista käyttöä.

Hanneleena Hieta on postdoc-tutkija Turun yliopiston kansatieteessä. Hänen päämielenkiinnonkohteensa on kulttuuriperintö, minkä lisäksi hän on tutkinut ylikansallisia perheitä ja amerikansuomalaisia yrittäjiä.

Anna-Mari Immonen työskentelee amanuenssina Suomen kansallismuseossa. Hänen vastuullaan ovat suomalais-ugrilaiset kokoelmat.

Karri Kiiskinen on postdoc-tutkija Turun yliopiston kansatieteessä. Hänen tutkimuksensa koskee pyöräilyä kolmella eurooppalaisella raja-alueella.

Eerika Koskinen-Koivisto työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa. Hän tutkii toisen maailmansodan kulttuuriperintöä.

Jussi Lehtonen on kansatieteestä väitellyt tulevaisuudentutkija, joka työskentelee tutkimuspäällikkönä Turun yliopiston Sosiaali- ja terveydenhuollon koulutus- ja tutkimuskeskus Sote-akatemiassa.

Sanna Lillbroända-Annala on kansatieteen dosentti, yliopistopettaja ja tutkija Åbo Akademin Nordisk etnologi -oppiaineessa.

Anna Meronen toimi 2014–2015 telakkaperinnehankkeen projektipäällikkönä Rauman merimuseossa. Vuoden 2016 alusta lähtien hän on työskennellyt Rauman merimuseon johtajana.

Maija Mäki työskentelee Turun yliopiston kansatieteen yliopisto-opettajana. Hän viimeistelee väitöskirjaansa arkeologisille muinaisjäänneksille kohdistuvan matkailun tulevaisuuksista.

Aaja Peura käyttää epävirallista titteliä museopuutarhuri ja toimii konsulttina useissa historiallisissa puutarhoissa. Hän tekee väitöskirjatutkimusta ”kalmilaisuudesta” maisema-arkkitehtuu-

rin oppiaineeseen Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulussa.

Sirkku Pihlman on arkeologi ja museologi, joka on hoitanut museologian oppiainetta Turun yliopistossa 1995–2018. Museologian oppiaineessa on annettu perinnekasvi- ja museopuutarhaopetusta noin kymmenen vuotta, ja oppiaine on ollut mukana näihin liittyvissä hankkeissa.

Päivi Roivainen on lastenvaatteista Turun yliopistossa väitellyt kansatieteilijä, joka työskentelee Suomen kansallismuseon perusnäyttelyuudistuksen projektipäällikkönä.

Helena Ruotsala on kansatieteen professori Turun yliopistossa. Hänen aiemmat tutkimuksensa ovat käsitelleet muun muassa pöronhoitoa, sukupuolittuneita tiloja ja paikkoja, naisten asemaa ja roolia Marinmaalla Venäjällä sekä ylijalaisuutta ja kaksoiskaupunkia. Uudessa hankkeessa Ruotsala tarkastelee sitä, mitä Untshon kylälle on tapahtunut sen jälkeen, kun hän teki siellä tutkimusta 15 vuotta sitten.

Eija Schwartz viimeistelee pro gradu -tutkimustaan lapsuus- ja nuoruusvuosien monipaikkaisuudesta Turun yliopiston kansatieteen oppiaineeseen. Hän on työskennellyt tutkimusavustajana Turun yliopiston kansatieteen oppiaineen ja Lempiäisten sukuseuran yhteisessä tutkimushankkeessa.

Tytti Steel työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa Suomen Akatemian yhteydessä toimivan Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa WeAll-tutkimuskonsortiossa. Hanke tavoittelee tutkimuksen kautta yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestäväää tulevaisuuden työelämää.

Ann-Helen Sund tekee väitöskirjatutkimusta Åbo Akademin Nordisk etnologi -oppiaineeseen. Hän työskentelee kulttuurianalyysin yliopisto-opettajana.

Miten osallistumista, osallistamista ja soveltamista harjoitetaan tutkimuksessa? Entä käytännön museo- ja muussa kulttuuriperintötyössä? Tämä kaksiosainen artikkelikokoelma käsittelee osallistamisen muotoja tutkimuksen ja kulttuuriperinnön prosesseissa ja osoittaa vuorovaikutukseen, osallistumiseen ja osallistamiseen liittyvien tapojen laajuuden ja moninaisuuden. Teoksessa käsitellään erilaisissa tiedon tuottamisen prosesseissa syntyviä mahdollisuuksia ja haasteita konkreettisten esimerkkien avulla. Keskiössä ovat ihmisten, ympäristöjen, eläinten, kasvien ja esineiden väliset suhteet sekä rajapinnat.

Tämä kirja on tarkoitettu oppaaksi soveltavaan, osallistuvaan ja osallistavaan kansatieteelliseen tutkimukseen. Se sopii niin kansatieteen tutkijoille, museoammattilaisille, alan opiskelijoille kuin tieteen soveltamisesta yleisesti kiinnostuneille lukijoille.

—

Vad innebär samverkan, delaktighet och tillämpning i etnologisk forskning? Och i praktiskt musei- och kulturarvsarbete? Denna tvådelade antologi behandlar olika samverkansformer inom dels forskning, dels kulturarvsprocesser, och visar på bredd och mångfald i sätt att samverka, engagera, delta och delaktiggöra. Genom konkreta exempel diskuteras de möjligheter och utmaningar som kan uppstå i olika kunskapsprocesser. I centrum står relationer och gränssytor mellan människor, omgivning, djur, växter och föremål.

Antologin är tänkt som en guide till tillämpad, deltagande och delaktiggörande etnologisk forskning och riktar sig till forskare, museitjänstemän, studerande och till läsare som intresserar sig för frågor om vetenskap och samverkan.

ETHNOS

Ethnos-toimite 21

ISSN 0357-511X

ISBN 978-952-68509-4-8